

ARCM

1032

**NARCÍS VERDAGUER I CALLÍS (1862-1918) I EL CATALANISME
POSSIBILISTA**

Departament d'Història Contemporània. Facultat de Geografia i Història. Universitat de
Barcelona.

ESTUDIS URBANS, 1991-1993.

Tesi per accedir al títol de Doctor en Història Contemporània.

Doctorand: Joaquim Coll i Amargós

Director: Jordi Casassas i Ymbert

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
I. FAMÍLIA, FORMACIÓ I PRIMERES ACTIVITATS	
Les coordenades familiars i culturals vigatanes	12
La descoberta de l'activisme renaixentista	19
«L'Almogáver», el periodisme catòlic i l'integrisme	31
Entre Vic i Barcelona	46
Els articles barcelonins a «La Veu del Montserrat» i la polèmica amb els modernistes	63
II. ENTRE L'HEGEMONIA ALMIRALLIANA I ELS LÍMITS DEL CATALANISME RENAIXENTISTA	
El catalanisme al voltant del Memorial de Greuges (el triangle Güell-Almirall-Collell)	76
El Centre Català entre 1885-1887: de la represa corporativa a la primera escissió del catalanisme	99
El pas de Narcís Verdaguer pel Centre Escolar Catalanista, 1886-1888	115
La confirmació d'una política: el triomf dels «exposicioners»	136
El sostre del catalanisme renaixentista, 1888-1892	145
La campanya contra «l'article argolla»	147
De pronoi a prohome (1889-1893)	169
Narcís Verdaguer i la propagació popular del catalanisme	183

El setmanari «La Veu de Catalunya»: del llançament a la sortida de Jaume Collell, 1891-1893	198
III. NARCÍS VERDAGUER EN ELS ORÍGENS DEL POSSIBILISME CATALANISTA (1893-1900)	
Família, matrimoni i inici de l'activitat professional i corporativa	213
El drama dels Verdaguer	227
«La Veu de Catalunya»: el catalanisme conservador a la recerca d'una política	248
El regionalisme intervencionista sota el signe de Lleó XIII	255
La <i>Rerum Novarum</i> : un punt d'intersecció entre catalanisme i catolicisme	264
Socialisme, nacionalisme i renaixença idealista	277
Relleu generacional i agitació política entorn de la crisi colonial	286
El protagonisme retrobat: Narcís Verdaguer en la crisi finisecular	304
El miratge polaviejista	310
La transformació de «La Veu de Catalunya» en diari	320
El tancament de caixes i la segona escissió del catalanisme unitari	326
IV. NARCÍS VERDAGUER, UN INTEL·LECTUAL PROFESSIONAL DEL NOUCENTS	
Narcís Verdaguer en la configuració inicial de la Lliga Regionalista	338

Vida professional i corporativa fins a 1909	351
Noucentisme catalanista i qüestió social	358
Narcís Verdaguer davant la Setmana Tràgica	370
Narcís Verdaguer en el gir polític de la "Catalunya endins", 1911-1916	383
Epíleg. Els darrers anys. La mort	406
FONTS I BIBLIOGRAFIA	412

INTRODUCCIÓ

El nostre interès per la figura de l'advocat, periodista i polític Narcís Verdaguer i Callís s'inicià quan, en la fase de recerca de la tesi de llicenciatura entorn del ressò a Catalunya de l'afer Dreyfus, vam tenir ocasió de constatar la importància d'aquest vigatà barcelonitzat en la posada en marxa, a la dècada dels noranta, del catalanisme possibilista. Certament, allò que més ens captivà del personatge eren els seus múltiples contactes amb el món cultural francès, l'atenció amb què seguia l'evolució del moviment regionalista a Europa i la claredat amb què defensava el pas a la lluita política del moviment catalanista. Val a dir, però, que la transcendència de Narcís Verdaguer ja havia estat anteriorment assenyalada per altres historiadors, com ara Jesús Pabón, Isidre Molas, Vicente Cacho, Borja de Riquer, Jordi Casassas i Jordi Llorens. Precedint tots aquests, cal destacar la importància del testimoni periodístic de Josep Pla en la biografia d'encàrrec que féu de Francesc Cambó, on se serví per primera vegada de les breus i incompletes notes autobiogràfiques que deixà escrites Verdaguer. El reconeixement de Cambó al seu mestre i amic mitjançant la ploma de l'escriptor empordanès ha estat cabdal per recuperar, bé que parcialment, el nom de Narcís Verdaguer de l'oblit històric. Finalment, també fora de l'àmbit acadèmic, l'estudiós de la cultura vigatana del vuit-cents Miquel dels Sants Salarich i Torrents, recentment desaparegut, ha escrit diferents semblances biogràfiques de Narcís Verdaguer, molt especialment quan el 1983 el seu retrat s'incorporà a la Galeria de Vigatans Il·lustres; en algun moment, fins i tot, Salarich pensà a realitzar una reconstrucció més a fons del personatge, però que, finalment, no féu. Volem agraïr-nos a reconèixer-li l'esforç, les seves amables indicacions i la generositat en deixar-nos consultar els seus materials que avui es troben dipositats a l'Arxiu-Biblioteca Episcopal de Vic. Aquest treball vol ser també un homenatge a la seva tasca erudita.

Així i tot, el fet sens dubte més important que ens ha impulsat a materialitzar la present recerca doctoral és que, el 1992, la família Rucabado-Verdaguer va dipositar a l'Arxiu Nacional de Catalunya un important fons constituït per més de 300 cartes rebudes per Narcís Verdaguer de 122 corresponents diferents, i també per llibretes, apunts, retalls de premsa i notes personals. Com no podia ser altrament, el lliurament de tots aquests

papers acompanyaven un altre importantíssim fons històric, el de la muller de Verdaguer, Francesca Bonnemaïson i Farriols, destacada figura del feminisme catòlic que, sens dubte, mereix una recerca històrica independent en relació amb la tasca que desenvolupà a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona. Finalment, a la Biblioteca de Catalunya, després de les amables gestions fetes pel Sr. Manuel Rucabado, van ser novament localitzats els famosos dossiers de premsa que tant elogià Josep Pla, perquè havien servit de model al jove Cambó durant els anys que fou passant del despatx de Verdaguer. Es tracta d'unes carpetes temàtiques referents, sobretot, a moviments nacionalistes i qüestions socials, que, en morir Narcís Verdaguer, foren donades per la seva vídua a la nova biblioteca creada per la Macomunitat de Catalunya. Amb aquesta donació hi anaren també uns quatre-cents volums d'obres de literatura francesa i castellana. Els altres llibres propietat de Narcís Verdaguer s'anaren repartint entre la biblioteca del Col·legi d'Advocats, l'Abadia de Montserrat i el mateix Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona.

Veiem, doncs, que en començar disposàvem d'uns pilars arxivístics molt sòlids que feien preveure una investigació plena d'interès. No obstant això, ben segur que algú es demanarà si realment l'itinerari de Narcís Verdaguer mereixia una biografia completa, sencera, en comptes de limitar-nos a l'estudi dels seus anys de més projecció política, entre 1885 i 1901, en relació, és clar, amb la història del catalanisme. Aquesta hauria estat una opció perfectament legítima però ens hauria limitat a una explicació essencialment política, mancada de la subtilitat i la riquesa de matisos d'un assaig biogràfic global. No hauríem copsat, per exemple, la intensitat amb què Narcís Verdaguer viu la tragèdia del capellà poeta parent seu, Jacint Verdaguer i Santaló, i com aquest drama familiar l'allunyà un temps de la palestra pública, fet que posa de manifest el gran trasbals que, a l'època, van tenir les revelacions periodístiques del rebel almoner del marquès de Comillas. Salvant les distàncies, el paral·lelisme amb altres escàndols d'opinió pública, com ara l'afer Dreyfus-Zola a França, ens sembla del tot plausible. Així i tot, aquesta també ha estat una bona ocasió per allunyar-nos de certs maniqueïsmes interpretatius que no han volgut incidir en el detall del drama verdaguerià i en els seus protagonistes i l'han explicat senzillament com una lluita entre un capellà *esquerranós*

perseguit i maltractat per una jerarquia eclesiàstica arrenglerada incondicionalment al costat dels poderosos. Així mateix, la perspectiva biogràfica també ens ha permès de veure l'evolució ideològica del nostre personatge en diversos camps, com ara el literari o estètic, a més, és clar, del religiós, i la pluralitat d'espais sobre els quals es mou, la complexitat de la «*surface sociale*» de la qual parla Pierre Bordieu.¹ A més, com afirma Giovanni Levi, el gènere biogràfic obliga l'historiador a reflexionar sobre la racionalitat dels actors històrics i a introduir-hi els dubtes i les incerteses que sovint els assetgen. Les biografies no són gairebé mai ni lineals ni completament racionals, fet que les converteix quasi sempre en lectures apassionants.²

D'altra banda, situar el focus d'explicació en l'estudi d'un individu no és en absolut, o no ho hauria de ser, una manera de fugir d'una història de la societat catalana, que és, creiem, allò que tots, al cap i a la fi, mirem de fer. Tampoc no significa bandejar un plantejament historiogràfic de caràcter interpretatiu i refugiar-nos en un còmode positivisme. Ans al contrari, permet d'arribar-hi amb un bagatge més sòlid i superar així els contextos rígids i finalistes. Diguem per endavant que a l'hora de posar-nos a treballar no ho hem fet amb l'ànim de corroborar cap tesi prèviament establerta, ni sobre el personatge ni sobre la història del catalanisme, la qual cosa no contradiu el fet que, al llarg de la present biografia, prenguem posicions entorn del debat historiogràfic sobre els orígens i la cultura política del catalanisme. No fer-ho hauria estat tan imperdonable com difícilment evitable en l'estudi d'un personatge tan preocupat per les dues cares d'una mateixa temàtica: la propagació de les idees catalanistes entre els sectors populars i la urgència amb què el catalanisme havia d'encarar-se amb la denominada qüestió social. Sense ni de bon tros esgotar el tema creiem que aportem nous elements, com ara el referent que per al catalanisme conservador de la dècada dels noranta suposà la doctrina social de l'església de Lleó XIII o, ja en el nou segle, l'esforç del catalanisme noucentista per integrar el conjunt de tensions socials que sacsejaven la societat catalana en un discurs eficaçment nacionalitzador, aspectes que, si

¹ Pierre BORDIEU, *L'illusion biographique*, «Actes de la Recherche en Sciences sociales», núm. 62-63 (1986), ps. 69-72.

² Giovanni LEVI, *Les usages de la biographie*, «Annales ESC», núm. 6 (1989), ps. 1325-1336.

més no, poden ajudar a enriquir el debat.

D'altra banda, com veurà el lector, Narcís Verdaguer és un personatge evolutiu, que prové del denominat vigatanisme però que acaba acceptant i veient com un fet positiu la multiplicitat de corrents ideològics al si del catalanisme, sense fer de la catolicitat una condició consubstancial de la catalanitat. En aquest sentit, es troba en perfecta sintonia amb aquell famós pròleg que Prat de la Riba escriuria el 1905 per a la reedició de l'obra de Duran i Ventosa, *Regionalisme i federalisme* (1905), on afirma que una Catalunya lliure podria no ser catòlica sense deixar de ser catalana. Això ho diem per desfer l'estereotip d'un Verdaguer i Callís molt ancorat en el vigatanisme dels seus mestres, concretament de Jaume Collell. No es poden confondre, com a vegades ha fet per comoditat una certa historiografia, ni els orígens ni la trajectòria política de l'un amb els de l'altre. De totes maneres, val a dir que sobre el famós vigatanisme s'ha especulat molt i se l'ha estudiat poc, sense que hi hagi encara un treball a fons d'aquells que englobem sota aquesta etiqueta, estudi que, probablement, ens en donaria una imatge molt més heterogènia, menys ruralista i pairalista, del que hom pensa.

De fet, gairebé per les mateixes raons que el catalanisme no troba inicialment una gran projecció en el rere país muntanyós i filocarlí, si el vigatanisme ha tingut una influència real en la formulació primera del catalanisme polític és perquè, a la dècada dels vuitanta, al mateix temps que anava a jugar fort l'opció mestissa en l'agra polèmica que viuria el món catòlic, es va saber projectar sobre Barcelona i va mobilitzar el jovent intel·lectual universitari. L'itinerari del jove Narcís Verdaguer fins a 1891 és l'expressió claríssima d'aquesta estratègia clarament auspiciada per Jaume Collell. Assenyalem que al darrere de la posada en marxa, a principi de 1882, del quinzenal «L'Almogáver» hi ha el propòsit explícit per part de Narcís Verdaguer i els seus companys d'estudi del seminari de Vic de fer front als joves modernistes de «L'Avens». L'any següent el desig del nostre biografiat d'anar-se'n a Barcelona per estudiar lleis i dedicar-se al periodisme, troba en Collell un parer prudent però finalment favorable fins al punt que li facilita contactes i el converteix, poc després, en el corresponsal del setmanari «La Veu del Montserrat» a la capital, estatus que permetrà al jove Narcís intervenir a la reunió de la Llotja on s'aprova el famós *Memorial de Greuges*. Finalment, el 1891, la creació del setmanari «La Veu de

Catalunya» és la culminació lògica d'aquest procés de barcelonització i també de laïcització del vigatanisme, que, tanmateix, s'esgota teòricament en Torras i Bages, les tesis del qual són políticament impracticables, fins a dissoldre's en els anys de la fi de segle en el complex magma del catalanisme possibilista.

L'estudi que presentem a continuació no és simplement una biografia de Narcís Verdager. En molts moments, hi ha un intent per fixar uns ritmes, unes conjuntures explicatives de la història del catalanisme, sovint fins i tot una mica al marge del mateix Verdager i Callís. Ens referim sobretot al segon capítol centrat en els anys vuitanta, un període sobre el qual, a diferència, per exemple, del coneixement que tenim de la dècada següent mercès, sobretot, al detallat estudi de Jordi Llorens sobre la Unió Catalanista, encara no disposem de cap treball que interrelacioni els diferents corrents catalanistes en disputa. Si els anys vuitanta són Jaume Collell, Valentí Almirall o Eusebi Güell els que en alguns moments ocupen el protagonisme del nostre relat, a partir del tombant de segle l'exerciran altres noms com ara Prat de la Riba o Francesc Cambó, fet que, d'altra banda, també ens ha permès adonar-nos de la transmissió cultural i política que hi ha entre la generació dels nascuts als anys quaranta i la que liderarà la transformació política del catalanisme, a base, és clar, d'incidir molt especialment en la societat civil. Aquest ha estat, sens dubte, un dels avantatges d'haver biografat algú com Verdager, que no té escrits teòrics ni una producció periodística continuada ni tampoc és exactament un polític de partit, que té evidents dificultats per integrar-se en el sistema polític, com ho posa de manifest que no exerceixi cap càrrec públic electe fins a una data tan tardana com 1909, la vida del qual, doncs, no ocupa sempre el primer pla del nostre discurs, sinó que a vegades és un mer introductor de l'evolució del catalanisme possibilista d'entresegles. Així i tot, resseguir la vida de Narcís Verdager a partir de 1901 no ha estat un exercici obligatori per poder completar la seva biografia, sinó que ens ha permès, a banda de mostrar l'evolució ideològica del personatge i descobrir-ne actuacions enormement suggeridores com a intel·lectual professional estretament vinculat a les corporacions jurídiques i econòmiques del país, anar mostrant les diferents etapes de la crisi política de la Restauració davant l'exigència democratitzadora a què l'empenyia la formació d'una societat de masses. En aquest sentit, l'engatjament politicopartidista de Narcís Verdager després de la Setmana

Tràgica i l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, procés en el qual el prohom regionalista té un paper destacat que ben segur sorprendrà el lector, ajuda a entendre perfectament l'evolució posterior del catalanisme possibilista fins a les portes de la campanya a favor de l'autonomia.

Dit això, volem fer constar el nostre agraïment a un seguit de persones i institucions que han fet possible la materialització d'aquesta recerca. En primer lloc, a la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica, al Centre d'Història Contemporània de Catalunya i a la Fundació Jaume Bofill, entitats de les quals hem rebut un finançament generós sense, però, que ens hagin apressat mai en l'obtenció dels resultats. En aquest sentit, no podem menys que regraciar les amables consideracions que hem rebut de Josep Benet, Jordi Porta i Modest Reixach. En segon lloc, d'entre l'anònim personal d'arxius i biblioteques és just esmentar l'amabilitat, malgrat unes condicions de treball no gaire òptimes, del cos de bibliotecaris de l'Ateneu Barcelonès i del Foment del Treball Nacional. En tercer lloc, volem fer notar l'entera disposició que sempre ha manifestat la branca de la família més propera a Narcís Verdaguer i Francesca Bonnemaison, molt especialment el Sr. Manuel Rucabado i Verdaguer. En quart lloc, cal agrair els comentaris i les observacions de tota mena que hem anat rebent al llarg d'aquests anys de diverses persones, d'entre les quals, i a risc d'oblidar-nos-en alguna, recordem Josep M. Solà i Camps, Narcís Garolera, Miquel Ylla-Català, Joaquim Capdevila, Albert Ghanime, Carles Santacana i Oscar Costa. Capítol a part, mereix un reconeixement especial la lectura atenta de tot el treball que ha fet l'amic Jordi Llorens i Vila, les opinions i suggeriments del qual han estat un veritable estímul al llarg d'aquests anys. I, a l'últim, no podríem finalitzar sense referir-nos a l'excel·lent direcció de Jordi Casassas, el qual no tan sols ha complert les seves funcions acadèmiques sinó que, a més, des de fa molt temps du a terme la callada tasca de posar en relació persones que treballem en els mateixos temes i d'animar grups de recerca amb els quals hom alimenta l'esperança que el treball de cadascú forma part d'una aventura col·lectiva.

I. FAMÍLIA, FORMACIÓ I PRIMERES ACTIVITATS

Narcís Verdaguer i Callís va néixer a les tres de la tarda del 29 d'octubre de 1862 a Vic, concretament a la casa que havia construït el seu pare en el número 1 de l'esquifit carrer de Gibraltar, una estreta via que unia, i encara avui uneix, les places de la Mercè i de la Catedral. L'endemà fou batejat a la parròquia de la mateixa catedral amb els noms de Narcís, Cristòfol i Pere, el primer en honor de la festivitat que s'esqueia aquell dia i els altres per motius que ignorem.¹ Com veurem en les pàgines que segueixen, tant de la banda dels Callís com, sobretot, dels Verdaguer, l'home que centra el nostre estudi rebrà importants influències culturals, religioses i polítiques.

Així, pel que fa als Callís, començarem dient que aquests estaven emparentats històricament amb l'il·lustre jurisconsult vigatà Jaume Callís (1364-1434), oficial de la Cort i conseller reial. Amb tot, la popularitat, a aquesta antiga i coneguda família vigatana, li vindria més recentment per una botiga de robes i per un establiment de pastisseria. El negoci de robes, anomenat Ca la Nanna i situat a la plaça Major, era del germà de la mare del qui aquí ens ocupa, Antoni Callís, i de la seva dona, Anna Pujol, pares de Josep Callís i Pujol, notable farmacèutic militar establert a Barcelona, on morí l'any 1896, i de sor Anna Callís i Pujol (1852-1935), superiora de l'Hospital de València i destacada religiosa de la Congregació de les Filles de Sant Vicenç de Paül. La pastisseria, situada al carrer dels Argenters, era regentada per una tercera filla dels Callís i Pujol, Teresa (1857-1928), dona d'un tremp singular que enviduà jove de Josep Casals i Català. A més de fer-se l'anomenat «pa de pessic de Vic», a la rebotiga del negoci s'aplegava una nombrosa tertúlia presidida per mossèn Jaume Collell i Bancells, a la qual de seguida accediria d'oient Narcís

¹ Atès que la seva data de naixement ha ballat sempre entre els anys 1862 i 1864, la que nosaltres proposem l'hem establerta una vegada consultats i contrastats els següents documents: l'índex del llibre del registre civil dels nascuts a Vic l'any 1862; el llistat de la lleva vigatana de 1882; un certificat d'època que guardava la família Rucabado-Verdaguer provinent del llibre de naixements de la ciutat de Vic; i, finalment, un certificat d'època del llibre de baptismes, document que acompanyava el seu expedient acadèmic de la Universitat de Barcelona. Per desgràcia, hem de lamentar, d'una banda, que l'original del llibre del registre civil anterior al 1872 —que s'hauria de trobar a l'Ajuntament de Vic— estigui a hores d'ara perdut i, d'una altra, la crema dels llibres sacramentals de la ciutat ocorreguda el juliol de 1936.

Verdaguer.²

Pel que fa als Verdaguer, i per ben situar el fogar d'on procedien els seus ascendants, direm que aquests havien estat durant segles propietaris de la masia de Torrents (situada entre els pobles de Tavèrnoles i Folgueroles),³ fins que una batzegada característica del bandolerisme i del clima de violència que vivia la Catalunya muntanyesa d'ençà l'inici de les guerres carlines els obligà a vendre-la i a restar-hi de masovers. En aquest cas, no es tractà tan sols d'un acte de pillatge, com el que patí el cavaller de Vidrà l'any 1841 o tants altres propietaris i petits masovers de la comarca al llarg d'aquells anys de conflicte civil,⁴ ans es transformà en un episodi especialment dolorós per als Verdaguer: el segrest d'uns familiars, sembla que de l'àvia del nostre biografat i d'un nadó de quinze dies, en una casa de les Guillerries anomenada les Punxes. Per aconseguir l'alliberament dels hostatges, els Verdaguer hagueren de pagar als bandolers un rescat de 100 lliures d'or.⁵ Aquesta circumstància els obligà a hipotecar la propietat de Torrents, la qual perderen de manera definitiva ateses les enormes dificultats d'una època que, a banda del desordre social generat per les successives guerres carlines, venia marcada per la forta crisi que patia l'agricultura tradicional a la Plana d'ençà les primeres dècades del segle.

Tot i que els Verdaguer eren uns pagesos vinguts a menys, conservaven, però, una certa tradició il·lustrada. D'aquesta manera, i gràcies a les particulars relacions amb els nous amos de Torrents, els senyors de Picó⁶ (propietaris, entre altres finques, de la font de la

² Dec aquesta informació al Sr. Miquel Ylla-Català i Genís.

³ Sobre la qüestió, vegeu: Ernest LLUCH, *Puntualitzacions entorn de Mossèn Cinto*, «Revista de Catalunya» núm. 8 (1987), ps. 156-166; Josep JUNYENT I RAFART, *Jaume Collell i Bancells: les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*, «Ausa» XIII/122 (1989), ps. 379-380, nota núm. 366; i també Ricard TORRENTS, *Sobre els Verdaguer i els Santaló a Folgueroles*, «Anuari Verdaguer» (1990), ps. 75-85.

⁴ Per a l'anàlisi d'aquest bandolerisme, vegeu el treball d'Ignasi TERRADAS, *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987), capítol V, p. 335 i ss.

⁵ Dec la informació sobre aquest episodi al Sr. Manuel Rucabado i Verdaguer, a qui ha estat transmesa per tradició oral familiar.

⁶ Es tracta de Marià de Picó i de Valls i de la seva muller, Emília Manso i de Juliol, filla del general Manso.

Torre Morgadès, altrament coneguda com a *font del Desmai* d'ençà que Jacint Verdaguer i Santaló la rebatejà així), la tradició s'havia mantingut inalterable i a la masia restava l'hereu de cada generació dels Verdaguer. Els germans fadristerns, en el moment de casar-se o independitzar-se, s'escampaven majoritàriament pels pobles de la comarca, per bé que l'arrelament i la identificació del cognom Verdaguer amb la masia de Torrents eren tan fortes que, a tots els fills, se'ls assenyalava amb el nom de la casa d'on procedien.

De les dues núpcies que va contraure l'avi patern del qui aquí ens ocupa, Miquel Verdaguer i Pagès, primer amb Maria Prat i després amb Josepa Ordeix, nasqueren vuit fills. Jacint (l'hereu, casat amb Raimunda Tona) i Segimon (de qui parlarem tot seguit), fills de Maria Prat, i la resta, de Josepa Ordeix: Josep (establert a Folgueroles, pare del poeta Jacint Verdaguer i Santaló), Ventura (establert de fuster a Barcelona), Rita (casada a Folgueroles amb Hilari Sabater), Josepa (casada amb Bonaventura Salarich, administrador de les altres finques dels nous propietaris de Torrents, els Picó), Paula (casada a Vic amb Segimon Güell, àvia, per tant, de Mn. Joan Güell i Pou), i, a l'últim, Esteve (casat a Tavèrnoles amb Francisca Sitjas).⁷

Veiem, doncs, que el pare del nostre biografiat, Segimon Verdaguer i Prat (1819-1897), altrament conegut com a *Mon de Torrents*, era germà fadristern d'una família relativament extensa per a l'època. Poc després de casar-se a Folgueroles amb Teresa Callís i Beneseit (1823-1899), el jove matrimoni es traslladà a Vic, on ell s'establí de mestre d'obres. Aquesta última dada ens du a preguntar-nos per l'origen i l'estatus social del qui en aquest estudi ens ocupa. Pel que hem pogut veure, lluny de la fàcil —i ben errònia— qualificació que alguns historiadors han atribuït a Narcís Verdaguer d'hisendat, propietari o d'home vinculat als interessos agraris, el seu origen social es troba més a prop del que podríem englobar dins un concepte ampli de «menestralia benestant». Posteriorment, un cop llicenciat, Verdaguer viurà enterament de l'exercici de l'advocacia; amb tot, les dificultats inicials que, com veurem, va haver de superar fins a afermar-se professionalment són indicatives de l'enorme fragilitat econòmica de molts d'aquests futurs dirigents del catalanisme vinguts del rere país atrets per les moltes possibilitats que ofería la capital

⁷ L'arbre genealògic dels Verdaguer, elaborat per Ramon Rucabado i Verdaguer, es pot consultar a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

barcelonina.

Retornant als seus progenitors, pel que fa als fills, sembla que el jove matrimoni format per Segimon Verdaguer i Teresa Callís n'infantà molts, disset, però la majoria moriren petits. Així, dels sis germans sobre els que tenim alguna notícia, Narcís Verdaguer en fou el penúltim. D'entre aquests, començaríem destacant la figura de Magí (1852-1925), el primogènit, que, com és sabut, tingué una vocació intel·lectual molt definida i àdhuc brillant; a més de dur a terme una destacada carrera docent com a catedràtic de llengües clàssiques, especialment a l'Institut de Palma de Mallorca —on arribà a ser director i, un cop jubilat, director honorari—, fou autor de diversos assajos filològics i històrics, d'algunes novel·les i de diverses traduccions al català, entre les quals hi ha fragments de la *Iliada*, d'Homer. Altres germans foren: Josep (1856-1945), que, a banda de continuar la professió paterna i ser empresari tèxtil (de la fàbrica de filats Casals, Callís i Verdaguer instal·lada a Manlleu), presidí durant molts anys la Joventut Catòlica i exercí alguns càrrecs municipals; Francesc, nat el 1858, paralític a conseqüència d'una caiguda que de petit li havia fracturat la columna vertebral, morí als 18 anys. Josepa (1861-1952), l'única filla, es féu monja del convent de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paul i aconseguí amb el temps el càrrec de mare superiora; i, per últim, Joaquim, que, igual que Magí i Narcís, estudià al seminari al temps que s'aficionava a la poesia i se servia de l'activisme cultural vigatà d'aquells anys; malauradament, morí també jove, als 24 anys, el març de 1888.

Pel que fa al pare, Segimon Verdaguer, a banda de la popularitat que de seguida li devia donar el fet de construir moltes cases de la ciutat, fou també conegut com un capitost de les idees carlines, fins al punt d'haver-les convertit en un vincle més d'unió amb l'equip d'obriers que treballava habitualment a les seves ordres. No en va molts d'ells s'havien trobat lluitant junts —fusell en mà— per la causa del pretendent Carles VI. La identificació amb la causa carlina arribà a ser tan forta que els successius escapçaments del moviment i el seu fracàs definitiu el 1876, produí en *Mon de Torrents* i en aquells altres homes —gent eminentment idealista i sectària— un fort trasbals personal i un marcat desarrelament polític. Respecte a l'activitat constructora i a les idees polítiques de Segimon Verdaguer, el seu nét, l'escriptor Màrius Verdaguer i Travesí (fill de Magí Verdaguer), en fa curioses i interessants referències en uns fragments publicats que formaven part d'un llibre de

memòries que, tanmateix, deixà inèdit. No exempt d'una certa recreació literària, descriu d'aquesta manera els últims anys d'un avi abatut i políticament fracassat:

«Mi abuelo había sido empresario de obras. Tenía a su servicio un original y magnífico equipo de obreros que eran como continuación de la familia. Todos estaban unidos, no sólo por el vínculo del trabajo, sino por un mismo ideal, un ideal romántico que les hacía brillar los ojos de entusiasmo y algunas veces de fanatismo. Todos lucharon en las filas de Don Carlos. Antonio Oliva, llamado el "Menut", había andado por las Guillerías con la partida del legendario Vizconde de Jara. Francisco, el anciano de largos cabellos blancos, había sido el fiel corneta del general Cabrera. [...] Aquellos hombres estaban tristes. Los tiempos gloriosos del carlismo habían sufrido un colapso terrible y el porvenir de sus ideales se mostraba incierto. Los liberales se paseaban por la plaza de Vich, adoptando actitudes insolentes. [...]. Las veladas familiares eran tristes, entonces. El fuego no lograba calentar aquellas almas que habían experimentado el mayor de los desengaños. El viejo corneta de Cabrera se había metido en un rincón y pasaba horas enteras sin decir palabra. El abuelo llevaba el bolsillo lleno de cartas anónimas llamándole "carca", "fraile motilón" y amenazándole de muerte. El no decía nada pero se consumía de rabia y de inquietud. Había tenido intenciones de bajar al sótano y desenterrar uno de los viejos fusiles de la partida, que tenía allí escondidos; pero, al fin, decidió andar por las calles de Vich sin armas.»⁸

En aquesta línia de primeres referències ambientals del període que influïren en el nostre biografiat, cal assenyalar que, d'entre els primers records de l'*Arcís* (així li deien a casa i els amics), sobresurt la famosa escena de l'assalt i presa de la ciutat de Vic per les tropes carlines el gener de 1874. Amb poc més d'onze anys, va assistir a l'atac que les forces comandades pel guerriller Rafael Tristany, cap dels carlins a Catalunya, feren durant trenta-sis dies sobre la ciutat, en el transcurs de les quals el jove Narcís presencià com al costat de casa seva un carlí assassinava un pobre soldat liberal que sortia presentant el fusell entre les mans demanant perdó. Aquest fet i «altres coses vistes i sentides» —diu en unes breus notes autobiogràfiques— l'impressionaren de tal manera que l'anaren allunyant dels sentiments carlins que professaven els seus pares.⁹ Segurament els rumors que esmentava

⁸ Mario VERDAGUER, *Recuerdos vicensés*, «Ausa», núm. 50 (1964), p. 153 i ss.

⁹ Narcís VERDAGUER I CALLÍS (en endavant el citarem a les notes amb l'abreviatura N. V. C.), *Notes autobiogràfiques*, p. 1. Aquest text inèdit fou utilitzat per primera vegada per Josep Pla en la biografia que féu de Francesc Cambó. Posteriorment, els historiadors del catalanisme l'han pogut consultar gràcies a l'amabilitat de la família Rucabado-Verdaguer. És un text cronològic i esquemàtic de les principals experiències polítiques, culturals i personals de l'autor, però que, malauradament, no passa de l'any 1899. Degué ser escrit els darrers anys de la vida de Narcís Verdguer, ja greument malalt, car hi ha algunes imprecisions en les dates i el conjunt està poc treballat. ANC (Arxiu Nacional de Catalunya): Fons N. V. C. (inventari 152), esborrany biogràfic (mecanografiat) fet per Ramon Ruca-

feien referència a l'afusellament, els dies següents, de prop d'un centenar de fugitius liberals a Collformic, un dels episodis més salvatges de la guerra.¹⁰

Així doncs, a banda de la dolorosa pèrdua en repetides ocasions d'altres germans —presència sovintejada de la mort que el jove Narcís recollirà en versos en diferents moments—,¹¹ l'ambient familiar en què aquest creix estarà fortament marcat per la passió amb què es vivien a casa els ideals tradicionalistes. En aquest sentit, no podem desdenyar el natural impacte que en la ment d'un jove adolescent devien tenir les llargues i reiterades converses sobre els records de les guerres recents durant les fredes nits de l'hivern vigatà. Ara bé, no tot eren projeccions envers el passat ni frustracions a casa dels Verdagner; al contrari, la seva família s'havia destacat sempre per una presència ben activa en la vida ciutadana, començant per l'enorme prestigi de què gaudia Joaquim Salarich i Verdagner (1816-1884), cronista oficial de la ciutat de Vic i home polifacètic, preocupat per temes tan punyents a l'època com les condicions de treball dels obrers i la posada al dia de l'economia vigatana.¹² Molt més proper en edat i, lògicament, en tracte i relació amb les joves generacions d'aquesta estesa família (dels Verdagner i Callís i Verdagner i Santaló) era el fill de Salarich i Verdagner: Josep Salarich i Giménez (1849-1930), reputat metge que durant més de cinquanta anys actuaria a l'Hospital de Vic, del qual va ser director des de l'any 1871. Autor de diferents treballs mèdics, seria el corresponsal vigatà de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona i, igual que el seu pare, escriuria durant molts anys les cròniques locals per al «Diario de Barcelona»; d'entre els càrrecs públics que ocupà, destacariem el de regidor a Vic, l'any 1893, i el de tinent d'alcalde dos anys més

bado, signatura: 08.01.02 (s/d).

¹⁰ Una interessant descripció de la guerra carlina, la feu Lluís Arumí i Blancafort, company d'estudis de Narcís Verdagner (es portaven tan sols un any de diferència) i futur col·laborador seu en diferents projectes. Vegeu la seva particular obra *La guerra dels carlins vista per un infant* (Granollers, Alpina, 1972).

¹¹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), vegeu l'apartat *Obra Creativa*, signatura: 03.01.01 ("La Mort", 1878).

¹² Miquel S. SALARICH I TORRENTS i Miquel S. YLLA-CATALÀ I GENÍS, *Joaquim Salarich i Verdagner (1816-1884)*, dins *Vigatans il·lustres* (Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1983), ps. 129-137.

tard.¹³

Així les coses, en la seva adolescència i primera joventut, Narcís Verdaguer va rebre unes influències molt directes tant del seu germà Magí (que formava part activa de la colla literària de l'Esbart de Vic i que ràpidament va veure publicats els seus treballs poètics en la premsa comarcal), com de Jacint Verdaguer i Santaló (1845-1902), un altre dels seus cosins germans, que, com és ben sabut, gaudia ja aleshores d'una espectacular projecció en tot l'àmbit cultural català. Apressem-nos a dir d'entrada que el jove Narcís sentia per aquest celebèrrim capellà poeta parent seu una autèntica estima i devoció i la relació entre ambdós, durant la segona dècada dels vuitanta i principi dels noranta, esdevindrà gairebé quotidiana i bastant íntima.

Pel que fa concretament a la vida d'infància de l'*Arcís*, segons sabem per les referides notes autobiogràfiques, als nou anys feia d'escolà i es llevava a les cinc del matí per ajudar a missa els canonges, sacrifici que li permetia guanyar —escriu— «per a mitges i sabates». Aquest esforç, enmig dels gèlids hiverns de la Plana, no el feia defallir, tanmateix, d'estar a punt a les vuit del matí per assistir al primer dels tres cursos de gramàtica llatina que havia començat aquell mateix any al Seminari Conciliar. Entre els dotze i els tretze anys, els seus pares el posaren a treballar a can Guardalet (una farmàcia de Manlleu) mentre continuava els estudis al seminari i iniciava, el setembre de 1876, el batxillerat, no fos cas que més tard no li agradés fer-se capellà.¹⁴ En aquest darrer sentit, no podem oblidar l'ambient indefugiblement capellanesc i levític que dominava tots els aspectes socials i culturals a «la ciutat dels sants» al llarg de tot aquest període que estudiem.

Pel que fa a aquesta actitud dels pares respecte al jove Narcís, i també —sospitem— envers la resta de fills, de posar-los a treballar des de ben petits (procediment que pot sorprendre'ns atesa la referida tradició cultural familiar i la professió del pare, de la qual podem deduir un nivell d'ingressos econòmics més aviat folgat); pensem, però, que es correspon a una manera de ser ben típica de l'època. En el fons, som davant d'una forta

¹³ *Id.*, ps. 308-309.

¹⁴ N. V. C., *op. cit.*, ps. 1-2.

valoració de l'esforç individual que, en molts casos, ha sobreviscut a casa nostra fins no fa gaires anys. Aquesta mentalitat considerava important, per a la bona educació dels fills, que aquests coneguessin de prop com era de *difícil* guanyar-se la vida, per la qual cosa de seguida els buscaven alguna mena de col·locació, compatible si més no amb els estudis. D'aquest tarannà participava clarament aquesta menestralia benestant a la qual pertanyia Segimon Verdaguer com a mestre constructor.

La descoberta de l'activisme renaixentista

No seria fins uns pocs anys més tard, entre el 1878 i el 1880, que el jove Narcís començaria a adquirir una clara consciència política i se li desvetllaria progressivament, segons relata amb agudesa en les seves notes, «forts sentiments de repugnància i de revolta contra tot allò que'm sembla oprimir la lliure acció dels homes i de les seves societats, i ensemps un viu sentiment d'amor a Catalunya amb impulsos a cridar i accionar contra la opressió en que la veia. D'on me vingué aixó? Dels meus estudis d'Historia? D'una relació inicial que llavors ja tenia amb el Canonge Collell i altres vigatans conreadors de les lletres catalanes i mes o menys imbuïts dels sentiments reivindicadors del catalanisme? Del moviment d'opinió provocat per la política econòmica dels governs d'Espanya, contraria al proteccionisme que reclamava la indústria catalana? Del meu parentiu amb Mossen Cinto, ja allavors gran prestigi de la renaixença literària de Catalunya? De què la mà que mena les evolucions de la història feia allavors escampada de llavors de restauració a Catalunya, i alguna caigué i germiná en el meu esperit? Vindria de totes aquestes coses plegades? Cert es que esdevinguí entusiasta i propagandista, predicador i organitzador.»¹⁵

En aquest assaig d'explicació que el nostre biografiat es féu a les acaballes de la seva vida del com i el perquè del seu primeremc desvetllament patriòtic (militància catalanista que avui ens apareix gairebé consubstancial al seu temps i al seu medi), val la pena aturar-nos-hi un moment i veure quins són els grans eixos que, segons ell, l'abocaren al catalanisme. En primer lloc, tenim la renaixença literària i, molt especialment, la institució dels Jocs Florals, sobre la qual, un anys més tard, escriuria:

¹⁵ *Id.*, ps. 2-3.

«Ah! senyors, jo fuy posat á la vida quan los Jochs Florals havien iniciat la Renaxença del patriotisme á Catalunya. Mos passos primers en lo mon, foren acompanyats pels accents dolcíssims dels primers y grans poetes de la Renaxença, qui deyen á la Morta-viva, á la santa Patria, sos dols, sos amors y ses esperances ab llenguatge plé d'encis y d'armonies. Aquests accents feriren mon cor d'adolescent, que des de aquell instant feu á la santa Patria, condulguda y esperançada, ofrena perpétua dels seus amors.»¹⁶

En segon lloc, la influència decisiva que sobre ell exerciren Jaume Collell i Jacint Verdaguer (circumstància que anà paral·lela als seus estudis d'història). I, per acabar, el greuge que en política econòmica i especialment en relació amb la qüestió aranzelària sentia Catalunya, bàsicament a partir de l'aranzel de Figuerola de 1869. Ara bé, si ens fixem detingudament en les paraules de Verdaguer i Callís, hi plana una línia interpretativa que li resulta impossible de concretar més: allò que ell explica senzillament com «les evolucions de la història» i que, tal vegada, no és altra cosa —creiem— que aquell «estat d'esperit» a què es referiria Jaume Vicens Vives quan definia el catalanisme finisecular com la culminació d'un llarg i tortuós procés de concreció que arrencava de la crisi de l'antic règim;¹⁷ procés que, al nostre entendre, té un moment clau amb el fracàs de les diferents opcions progressistes el 1843 i el triomf dels moderats, moment a partir del qual l'alta cultura catalana es comença a definir tenint com a base l'industrialisme, el proteccionisme econòmic, el conservadorisme social i la recuperació d'uns trets nacionals culturals propis que havien estat pràcticament oblidats fins llavors.¹⁸

Sigui com sigui, el cert és que ja de ben jovenet l'*Arcís* es començà a vestir de pagès, cofant-se amb aquella barretina musca que Mn. Cinto tant havia popularitzat d'ençà els Jocs Florals de 1865; igual que el seu cosí germà, prengué per costum anar-se'n a la muntanya així que els estudis i la feina a la farmàcia li ho permetien i es reunia sempre que

¹⁶ *Discurs de gràcies llegit en la festa del certàmen literari celebrat á Valls, lo día 25 de juny, per lo vice-president del jurat, N. Verdaguer Callís, «La Veu de Catalunya»* (26 d'agost de 1894), ps. 384-386.

¹⁷ Jaume VICENS I VIVES, *Industrials i polítics (segle XIX)*, (Barcelona, Teide, edició de 1983), p. 290 i ss.

¹⁸ Jordi CASASSAS i Albert GHANIME, *L'intel·lectual català a la primera meitat del segle XIX* dins el treball de D. A., *Els intel·lectuals i el poder (estat de la qüestió)* (GEHI, 1993), treball inèdit, p. 45.

podia amb els companys del seminari afeccionats a les lletres catalanes a la *font del Desmai*, mític lloc de trobada dels joves poetes de l'Esbart de Vic. Com és sabut, a Vic, durant la segona meitat de segle, sobresurten dues institucions que mantenen entre si uns vincles personals estretíssims i que recullen el bo i millor de la cultura vigatana renaixentista del període; primerament, i per ordre cronològic d'aparició, el Círcol Literari (sobre el qual parlarem més endavant) i, segonament, l'Esbart de Vic.

Aquest últim havia nascut l'any 1867 de la idea de celebrar unes sessions literàries a la font de la torre de Morgadès, amb discursos i lectures de poemes dels assistents. La primera colla de joves que allí s'aplegà, nascuts tots al voltant de 1845 (els germans Masferrer, Jaume Collell, Jacint Verdaguer, Martí Genís i Aguilar, Josep Serra i Campdelacreu, Josep Salarich, Marià Campà, Antoni d'Espona i Pere Andreu), «fou per sempre més coneguda com l'Esbart de Vic i restà lligada, per amistat, influències i interessos culturals, amb els grans puntals barcelonins de la Renaixença.»¹⁹ A aquest primer grup d'esbartistes, s'hi sumà més tard una altra fornada de joves, nascuts ara a l'entorn de l'any 1860 i liderats inicialment pels qui el 1878 s'havien aplegat a la colla del Jovent Vigatà Catalanista.²⁰ Aquest fet sembla que ens indica que a Vic es produeix, coincidint amb la crisi carlina i la primera consolidació del sistema polític de la Restauració, un cert recanvi generacional entre els seus nuclis intel·lectuals. Amb tot, aquest nou jovent vigatà no formava, contràriament al que hom ha acostumat a suposar, cap mena d'entitat formal, sinó que era bàsicament un nou esbart integrat majorment per estudiants vigatans residents a Barcelona, entusiasmats per l'èxit que havia despertat *L'Atlàntida* de Jacint

¹⁹ Tal com explica Pere Farrés i Arderiu dins l'obra col·lectiva de Joaquim ALBAREDA i d'altres, *op. cit.*, p. 194. També resulta interessant el testimoni de Jaume COLLELL, *Del meu fadrinatge* (Vic, Gazeta de Vich, 1920), Biblioteca d'Autors Vigatans, núm. XV, ps. 76 i ss.

²⁰ La primera notícia de la creació d'aquest novell esbart, la dona «La Veu del Montserrat» (11 de maig de 1878), p. 57, en ocasió de l'homenatge que aquesta colla féu al poeta i escriptor Martí Genís i Aguilar, Flor natural dels Jocs Florals d'aquell any. La majoria dels integrants del Jovent Vigatà Catalanista eren antics deixebles del llorjat poeta. Un any més tard, la notícia vindria referida a redós de la mort de Josep Camp-Sangles (1857-1879), desaparició que causà un fort sotrac entre els nous i els vells esbartistes, ja que es tractava d'una jove promesa.

Verdaguer (1877). El novell esbart s'articularà al voltant de les actuacions de Lluís B. Nadal i Canudes (1858-1913) i Jeroni Serdà i Deniel (1859-1883), i també en formaran part: Josep Bach i Martí (1858- ?), Lluís Carbó i Comella (1856- ?), Joan Sendra i Domingo (1858- ?) i el malaguanyat Josep Camp-Sangles i Morer (1857-1879). Una mica més tard, a l'Esbart de Vic, hi concorregueren també (a banda del nostre biografiat): Raimon d'Abadal i Calderó (1862-1945), Benvingut Cabot i Molardos (1863-1911), Josep Fatjó i Vilas (1867-1950), Marià Serra i Esturí (1867-1931), Mercè Font i Codina (1867-1920) i Àngel Garriga i Boixader (1866-1949), entre d'altres.²¹

En la generació de tot aquest ambient esbartista, cal referir-se a l'eix central que en les seves relacions ocupava el Seminari Conciliar, que, recordem-ho, emulava el paper de la Universitat Literària, suprimida d'ençà l'any 1716. El Seminari era, juntament amb el col·legi de segon ensenyament que tenia adscrit, l'únic centre d'ensenyament mitjà a la comarca. Amb tot, però, l'encarcarament en els mètodes era ostensible fins al punt que alguns anys abans havia portat Jaume Collell a fer una duríssima denúncia de la situació. Així, el 1866, des de l'«Eco de la Montaña», Collell havia criticat sense embuts un acte acadèmic del Seminari —on aleshores estudiava—, perquè les discussions, en les quals s'emprava el mètode sil·logístic, s'hi feien «de la misma manera y con las mismas formas con que discutian, más de dos mil años hace, Aristóteles y sus académicos [...]. ¿Quousque tandem, hasta cuando, ilustre ciudad de Vich, habrás de ser el asilo de muertos y el último reducto del oscurantismo?». La rèplica a aquestes atrevides consideracions públiques del jove Jaume Collell vingué de la mà del doctor Esteve Serra i Miàs, el mateix precisament que l'any anterior havia criticat la participació de Jacint Verdaguer en els Jocs Florals de Barcelona.²²

Reprement el fil central del nostre estudi, tot ens fa pensar que fou a partir de 1878 quan Narcís Verdaguer començà a reflexionar sobre els seus veritables interessos i afeccions

²¹ Per a les biografies, ens hem servit del treball de Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *La poesia vuitcentista a Osona* (Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1989).

²² Citat per Pere FARRÉS I ARDERIU, *La Renaixença a Vic*, dins les *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)* (Barcelona, Curial, 1992), ps. 268-269.

i a demanar-se si realment volia entregar-se a la vida religiosa, remuntant així el camí cap a on l'empenyia la tradició cultural local i contrariant el desig inicial de la seva família, que hauria volgut un baró eclesiàstic. A aquesta decisió, però, no serien alienes les circumstàncies polítiques generals, que ben segur influïren poderosament en l'opció vital que finalment prendria Narcís Verdaguer. I és que, des de tots els punts de vista, els anys vuitanta tindrien una importància cabdal en la definició, en molts dels camps, del nostre biografiat.

A Espanya, l'onada codificadora de l'estat liberal va comportar la posada en marxa d'un programa extraordinàriament centralitzador, que, al costat d'una política econòmica lliure-canvista, reforçà la sensació de crisi profunda que es vivia a Catalunya i conduí a concretar i estendre un esperit de resistència davant l'acció de l'estat. Aquesta conjuntura depressiva coneixeria al llarg dels anys vuitanta una escalada de protestes que serien claus en la progressiva presa de consciència regional-nacional, a mesura que els successius tractats comercials amb França i Anglaterra desesperaven els industrials i que la persistent voluntat unificadora del Codi civil esdevenia una prova més dels greuges que Catalunya anava acumulant des del 1714.

Aquest procés féu possible que el catalanisme sortís del seu reclòs literari i historicista i l'ajudà a connectar amb un ampli estol d'intel·lectuals professionals. Encara més, davant la imminent amenaça unificadora, la celebració del I Congrés Català de Jurisconsults (obert el desembre de 1880) acabaria per interrelacionar àmbits socials que fins llavors es trobaven escindits entre si, com l'universitari (prestigiant i popularitzant els catedràtics que redactaven les memòries sobre les institucions catalanes), el professional de l'advocacia (que podia reproduir amb precisió i tecnicisme un discurs que per a la majoria de la població era altament complex) i el del poder local (que se sumava sense fissures a la defensa del dret privat català). L'any següent, milers de propietaris s'adreçaren a les Corts espanyoles per demanar que es conservés el dret especial de Catalunya.²³ I és ben lògic, doncs, que la celebració d'aquest congrés, amb tota la seva parafernàlia i les tràgiques intervencions, fos seguida amb delectació pel jovenet Narcís Verdaguer, a qui una sobtada

²³ Àngel COMALADA I NEGRE, *Catalunya davant el centralisme* (Barcelona, Sirocco, 1984).

malaltia havia impedit baixar a Barcelona per seguir en directe aquest esdeveniment, de manera que s'havia hagut de conformar amb les informacions detallades que li subministrava l'amic i company de seminari Lluís Arumí.²⁴

Com a conseqüència de tot aquest procés, entre els sectors corporatius i econòmics es deixarà de veure el catalanisme com un element potencialment pertorbador que podia caure en mans operatives de l'esquerra republicana i federal.²⁵ Amb l'inici de la dècada, doncs, es posaria en marxa el catalanisme més organitzat, que es va concretar en una sèrie de portaveus i plataformes. Els dos grups més importants del període són, com és ben sabut, d'un costat, el que s'organitza al voltant de l'òrgan del catalanisme *romàntic*, «La Renaixensa», quinzenal des de 1876, i que es transforma l'1 de gener de 1881 en diari d'interessos generals, amb edició de matí i de tarda, i, d'un altre, el que articula la forta personalitat de l'exfederal Valentí Almirall, que el 1881 abandona el partit de Pi i Margall i impulsa, l'any següent, el Centre Català.

Al costat d'aquests dos grups essencialment barcelonins hi havia el catolicisme catalanista que es difonia des de Vic i que tenia un important portaveu, el setmanari «La Veu del Montserrat», dirigit per mossèn Jaume Collell, sens dubte la principal personalitat d'aquest grup catòlic fins que Torras i Bages no entrés en el combat doctrinal, a partir de 1886. A tot això no devia ser aliè, com dèiem, el jove Narcís Verdaguier, que llavors es debatia internament per resoldre un dilema vocacional entre una vida religiosa i una altra de civil. En la solució d'aquesta disjuntiva hi hagué, pensem, al costat d'elements personals insondables per a nosaltres, una clara intuïció i un pensament de fons, compartit potser per Jaume Collell (setze anys més gran), en el sentit que allò que faltava al regionalisme catòlic per tal de reeixir entre els sectors urbans era la presència d'un jove universitari i seglar que fos capaç de conduir i instrumentalitzar políticament tot aquell moviment de renaixença catalana i d'assegurar-hi, és clar, la preeminència dels valors catòlics. No oblidem que el

²⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Lluís Arumí, signatura: 04.01.011 (Barcelona, 1 de febrer de 1881).

²⁵ Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX* (Barcelona, La Magrana, 1990), ps. 165-182.

sostre de possibilitats d'intervenció en la vida pública dels eclesiàstics venia constret per les limitacions i les obediències inherents a l'exercici del sacerdoci. De tot això, el mateix Collell n'era ben conscient; i així, per exemple, sabia que el fet de «dur sotana» li impedia ser mai el successor de Mañé i Flaquer al davant del «Diario de Barcelona», tal com aquest li havia avançat en diferents converses al llarg d'anys de franca amistat.²⁶

Mentrestant, fins que res no l'empenyés a resoldre d'una manera definitiva el seu conflicte vocacional, i malgrat els inconvenients que, destaquem-ho, li havien de suposar els viatges continus de Vic a la farmàcia i de Manlleu al seminari, la petita vanitat de ser triat com a contrincant en la festa filosòfica que cada any organitzava l'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino (costum que des de mitjans del segle XVIII constituïa una de les gestes literàries de més ressò entre els ambients intel·lectuals vigatans) inclinà Narcís Verdaguer per perllongar els estudis eclesiàstics.²⁷ I és que, a més, davant els possibles dubtes sobre quin camí emprendre, el jove Narcís no podia desdenyar l'important paper del seminari (amb més de mil alumnes) en la formació de clergues i d'homes de prestigi i influència, en un àmbit d'actuació que, clarament, depassava el de la comarca d'Osona.²⁸

D'aquesta manera, l'any 1880, amb 17 anys, es bat en polèmica filosoficoteològica amb el company d'estudis Joaquim Sellas i Roquer,²⁹ amb qui amb tota seguretat compartia l'interès pels clàssics grecs, llatins i eclesiàstics, com sembla que es pot deduir de les moltes notes que trobem a les llibretes de Verdaguer d'obres d'autors com Sòcrates, Epicur, Tales de Milet, Aristòtil, Sèneca, sant Agustí, sense mancar-li tampoc, és clar, una lectura atenta de la *Summa Theologica* de sant Tomàs.³⁰ El cert és que l'esmentat concurs

²⁶ Jaume COLLELL, *Miscel·lània d'Homenatge* (Barcelona, Altés, 1927), ps. 172.

²⁷ N. V. C., *Notes...*, *op. cit.*, ps. 1-3.

²⁸ Joaquim ALBAREDA i d'altres, *Història de...* *op. cit.*, p. 159.

²⁹ *Angelico praeceptoris Divo Thomae Aquinate, philosophiae conclusiones de cosmologia...quas..., publico propugnabunt certamini... D. Narciso Verdaguer et Callis atque D. Joachim Sellas et Roquer, patrocinante D. Mariano Serra Colomines...-Vici R. Anglada. 1 full il·lustrat gran foli. 69 X 47 c.*

³⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), documentació personal i familiar, signatura: 01.01.01.01.17-28.

filosòfic, a banda de ser una primera demostració de maduresa intel·lectual per als participants, constituïa un excel·lent mitjà per descobrir vocacions i vehicular talents per a l'Església. No en va, el nou bisbe de Vic d'ençà el juliol del 1882, Josep Morgades i Gili, de seguida oferiria a ambdós estudiants la possibilitat de fer estudis eclesiàstics a la Universitat Gregoriana de Roma.

Abans no es produeixi la negativa última al sacerdoti, Verdaguer i Callís supera, el juliol de 1880, els exercicis per obtenir el grau de batxillerat amb uns resultats que deixen entreveure la imatge d'un noi estudiós i aplicat. Com dèiem, el setembre de 1876 s'havia matriculat al Col·legi de Vic i baixava un cop a l'any a l'Institut de Barcelona per examinar-se oficialment. Del total de tretze assignatures que cursaria al llarg dels quatre anys del batxillerat, en nou obtingué la qualificació d'excel·lent i en tres més la de notable.³¹ En aquest sentit, sabem per moltes de les seves notes que fou un àvid, però sistemàtic, lector. Tant és així que en el seu arxiu hem trobat diverses llibretes plenes de paràgrafs transcrits, amb algun comentari seu d'aquells llibres que més li havien agradat. D'adolescent les seves lectures foren bàsicament literàries, ben determinades per la vocació poètica que covava i per la devoció que sentia per Jacint Verdaguer i envers els altres prohoms de la Renaixença catalana. En la seva formació, a més del castellà, llegia i utilitzava sense dificultats el francès i gaudia de bons coneixements del provençal. En castellà, però, féu la majoria de les seves lectures de ficció: s'entusiasmà davant *Rob Roy*, de Walter Scott, i devorà bona part de l'obra de Shakespeare (a qui anys després llegiria novament en anglès), sense oblidar tampoc Dickens, Balzac o Cooper. De la cultura pròpiament castellana llegí força els autors clàssics del barroc: Cervantes, Calderón, Lope de Vega i Quevedo. Del segle XIX espanyol s'atansà amb predilecció als romàntics, especialment a Campoamor, però també força a Zorrilla, Bécquer i Larra. De fet, la literatura sempre serà una de les seves flaques, sobretot els estudis de crítica o història literària i estarà al corrent dels treballs de Menéndez Pelayo, de Francisco María Tubino, del pare Agustí Blanco García o de Juan Valera.

Mentrestant, al temps que decidia continuar els estudis al seminari, sembla que

³¹ El títol de batxiller li fou expedit amb data de 10 de maig de 1881. Dades recollides del seu expedient acadèmic que es troba a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.

durant la tardor d'aquell any, i per un moment, pensà preparar-se per al magisteri o en la possibilitat de donar lliçons a Barcelona, per la qual cosa establí certs contactes a través de Jacint Verdaguer —resident des de 1877 a Barcelona al servei de la família López Bru—, amb qui el jove Narcís mantindria a partir de llavors un contacte epistolar regular.³²

A finals de 1881, per raons acadèmiques i també, pensem, per algun interès professional, es cartejà amb el lingüista d'arrel positivista Josep Balari i Jovany, qui des de la conservadora Unió de Corporacions s'havia anat incorporant progressivament al món dels Jocs Florals i al del regionalisme,³³ assenyalem, a més, que, el 1881, Balari havia guanyat, per oposició, la càtedra de Grec de la Universitat de Barcelona, i que la tardor d'aquell mateix any pronunciava l'oració inaugural del curs 1881-1882 (*Algunas consideraciones sobre la formación del romance castellano*), treball que Verdaguer s'apressaria a elogiar-li.³⁴ Tot amb tot, les pressions familiars d'una banda i una salut que s'entreveia fàcilment trencadissa d'una altra feren desistir el nostre protagonista d'uns desitjos d'emancipació personal que, en aquestes dates, encara eren poc fermes.

Amb tot, és a partir d'aquest moment, un cop ja batxiller, quan començaria a concretar, a poc a poc, el seu interès per tot aquell ambient d'activisme catolicocatalanista que menaven el seu cosí germà Mn. Cinto, i el seu mestre i amic Jaume Collell. Recordem que amb el llançament del setmanari «La Veu del Montserrat», l'any 1878, aquest corrent s'havia dotat d'un eficaç instrument de propaganda i que, pocs anys més tard, amb les festes del mil·lenari de Montserrat i de l'entronització de la verge com a patrona de Catalunya, l'acció combinada de Jaume Collell, com a ideòleg-activista, i de Jacint Verdaguer, com a poeta-sacerdot, recolliria una notable adhesió popular al projecte regionalista.³⁵

³² *Epistolari de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Barcino, 1971), vol. III, carta núm. 239 (La Moguda ?, mitjan novembre 1880), ps. 79-81.

³³ Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la...*, *op. cit.*, p. 137 i ss.

³⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Josep Balari i Jovany, signatura: 04.01.013 (Vic, 24 de desembre de 1881).

³⁵ Maties RAMISA, *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878-1900* (Vic, Eumo, 1985); sobre el setmanari vigatà, resulta utilíssim el treball de Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *«La Veu del Montserrat» 1878-1902* (Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1993), edició a cura de Maria-Mercè Miró. D'altra banda, una

Així, a finals de 1881, i a redós segurament de l'impacte de les esmentades festes, el jove Narcís es llançarà de ple a participar en les activitats de l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Vic, entitat que, presidida pel seu germà Josep, pren aquells anys una gran volada, fins al punt que es trasllada de l'esquifit local de la plaça de les Garces al primer pis de la senyorial casa de Morgades.³⁶ Assenyalem que és a finals de la dècada dels setenta i principi dels vuitanta quan es funden arreu de Catalunya acadèmies del mateix nom i contingut. Seguint les directrius del papa Pius IX, les acadèmies de la joventut catòlica patrocinaven conferències, certàmens, sessions literàries i musicals de caràcter apològic amb motiu de festivitats litúrgiques i ciutadanes i, com en el cas de Vic, acostumaven a tenir establerta una escola nocturna per als joves obrers. A la junta que presideix Josep Verdaguer i Callís, l'*Arcís* s'hi incorpora amb el càrrec de bibliotecari, fet que li permet pronunciar —en nom de la junta— el seu primer discurs públic amb motiu de la festa de la Immaculada Concepció de 1881. En un català força acurat i amb un ús abundant de referències històriques, no desaprofita l'ocasió per criticar la flegmàtica reacció del catolicisme espanyol davant les greus irreverències de què havia estat objecte, el juliol d'aquell any, el cadàver del papa Pius IX a causa d'una turba de ciutadans de Roma que volien tirar-lo al riu Tíber quan el traslladaven del Vaticà a la basílica de Sant Llorenç extramurs.³⁷

D'aquesta primera intervenció del nostre biografiat en un acte públic —just quan els Nocedal, pare i fill, formulaven la seva proposta de peregrinació a Roma— deduïm que el jove seminarista s'inclinava, com d'altra banda era ben propi de l'edat i del moment, vers actituds de resposta catòlica més fermes. Amb tot, cal tenir ben present que en aquells moments, dates encara prèvies a l'agra polèmica que coneixerien el catolicisme espanyol

explicació imprescindible de l'organització de les festes de Montserrat i de l'activisme incessant de Collell durant aquests anys és el treball de Josep JUNYENT I RAFART, *op. cit.*, ps. 257-408 (i en volum, posterior).

³⁶ *Dietari del Principat*, «La Veu del Montserrat» (3 de juny de 1883), p. 174. Miquel S. SALARICH, *Les societats recreatives, vigatanes, del vuit-cents*, «Ausa» núm. 73 (1972), ps. 14-18.

³⁷ *Dietari del Principat*, «La Veu del Montserrat» (10 de desembre de 1881), p. 395.

i el català entre «intransigents» i «mestissos» (seguint la terminologia de l'època), la posició antiintegrista de Jaume Collell —l'home que indubtablement més influència exerciria sobre la formació i les primeres idees del jove Narcís— no era encara diàfanament manifesta. Per bé que el suport de Collell a la creació de la *Unión Católica*, l'any 1881, li havia valgut certament una àcida polèmica amb «El Correo Catalán», Collell no considerava encara que les diferències fossin del tot insalvables.³⁸

A partir de 1882, Narcís Verdager comença a participar en les sessions literàries del Círcol Literari de Vic, entitat decisiva —juntament amb l'Esbart— en el ressorgiment cultural local. La importància d'aquesta en la vida social i cultural vigatana, com la de tantes altres plataformes de sociabilitat intel·lectual que van aparèixer el segle passat en estreta relació amb el fenomen de la Renaixença, no es pot negligir de cap de les maneres. Recordem, breument, que el Círcol naixia a finals de l'any 1860 a redós d'unes tertúlies al casal dels Bru de Sala i mercès a l'acció de membres destacats de les «forces vives» locals (clergues, advocats, escriptors i professionals de tota mena), entre els quals sobresortien els noms dels advocat Manuel Galadies i Francesc X. Calderó, del futur bisbe de Segorb, Francesc d'Assís Aguilar, del catedràtic d'Història Natural al seminari, Josep Giró i Torà, i del cronista oficial de Vic, Joaquim Salarich i Verdager. El període zenital del Círcol foren els anys setanta i vuitanta, mentre que amb l'inici de segle la caiguda fou vertiginosa, fins a la total liquidació. Des del Círcol Literari es llançarien iniciatives periodístiques, com ara «El Ausonense» (1861-63), l'«Eco de la Montaña» (1863-68) i «El Pueblo Vicense» (1868-69). D'entre les activitats del Círcol destacarà la commemoració de la mort de Jaume Balmes, l'acte intel·lectualment més rellevant que any rera any celebrava l'entitat. Cal assenyalar, també, l'Exposició Industrial Permanent que, des de 1877 i durant alguns anys, albergarà en un dels salons la biblioteca (que superarà els 8.000 volums) i l'impuls a una col·lecció arqueològica que, amb l'episodi exitós de l'Exposició barcelonina de 1888,

³⁸ Per a tot el tema de les polèmiques integristes, vegeu l'excel·lent treball de Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques 1881-1888* (Barcelona, Vicens-Vives/Fundació Caixa de Barcelona, 1990). També s'hi refereix a bastament Jordi FIGUEROLA, *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994).

passarà íntegra a formar l'important Museu Episcopal Artístic i Arqueològic de Vic (1889).³⁹ Així, durant aquests anys, davant el baix moment que viu l'economia vigatana, les preocupacions de les ments més lúcides del Círcol se centraran, al costat de les específicament culturals, a tractar de dissenyar un programa de recuperació local basat en la modernització de l'agricultura de la Plana, la connexió amb la problemàtica general proteccionista per a la indústria catalana i, sobretot, l'obertura viària de la ciutat i la comarca cap a Barcelona.⁴⁰ A l'últim, cal dir que del clos del Círcol neix a principi de segle l'entitat política catalanista Catalunya Vella, pròxima a la Lliga Regionalista, que, a partir de 1904, renova l'homenatge anual al filòsof vigatà.

Com dèiem, l'any 1882 és especialment important per a la primera projecció ciutadana del nostre biografiat. D'una banda, perquè comença a participar en les vetllades del Círcol Literari, on llegeix per primera vegada en públic les seves composicions poètiques, concretament en la sessió del 12 de març, al costat de l'historiador Josep Serra i Campdelacreu (1848-1901). D'una altra, perquè rep l'encàrrec de fer la popular *Crida de les festes de Sant Miquel dels Sants*: és a dir, el pregó de les festes de la ciutat de Vic.⁴¹ Sobre aquest últim punt, cal destacar que l'aparició de les *crides*, la vigília de la festa, era un esdeveniment importantíssim en la vida social vigatana de l'època. Des de l'any 1841, com ha posat de manifest Salarich i Torrents, apareixien impreses, per bé que anònimament, en un full de mida grossa, farcides de versos de caràcter popular. L'autor de la crida relatava, sense arribar, però, a caure mai en el xaronisme, els actes més destacats de la festa, al temps que deixava anar de tant en tant algun comentari burleta o punxant sobre costums, fets, institucions o personatges locals. Cap a l'any 1852 aparegueren una o diverses *contracrides* les quals ridiculitzaven el suposat autor de la *crida* i abocaven àcids

³⁹ Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *Història del Círcol Literari* (Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1963). Pel que fa al Museu Arqueològic, vegeu el subcapítol que dedica Jordi FIGUEROLA dins la seva obra *El bisbe... op. cit.*, ps. 305-406.

⁴⁰ Joaquim ALBAREDA i d'altres, *Història... op. cit.*, ps. 174-177; també, Pere FARRÉS I ARDERIU, *La Renaixença... op. cit.*, p. 269.

⁴¹ *Crida de las festas que en honor del seu fill y gloriós patró Sant Miquel del Sants farà la ciutat de Vich en los días 4,5,6,7,8,9 y 10 del present any de 1882* (Vic, Imp. de Barjau, 1882), 1 full, cin col. en vers, gran foli.

comentaris envers els principals estaments i personalitats vigatanes del moment. Un autor destacat en aquest darrer gènere burlesc serà l'alcalde liberal Ramon Valls, mentre que l'autoria de les crides «oficials» recaurà en un ampli planter de prohoms vinculats al món cultural local conservador i renaixentista.⁴²

Lògicament, l'elecció de Narcís Verdaguer (que per aquelles dates encara no havia complert els vint anys) per a un acte socialment tan rellevant com la confecció de la crida de les festes patronals posava de manifest el protagonisme que aquest jove havia anat adquirint en la vida pública vigatana. Tot plegat el duia a exercir un lideratge natural entre els seus companys d'estudi al seminari, prestigi i influència que no havien de trigar a materialitzar-se en un projecte periodístic que ultrapassaria l'àmbit estricte del seminari.

«L'Almogáver», el periodisme catòlic i l'integrisme

Així les coses, i obeint a una definida vocació periodística, el jove Narcís Verdaguer reuneix a principi de 1882 uns quants companys, d'entre aquells amb qui se solia aplegar, i els proposa de participar en la publicació d'un periòdic quinzenal, «L'Almogáver» (capçalera d'un evident regust historicista, molt propi en les iniciatives catalanistes de tot aquest període). Les idees que els planteja de difondre no eren altres que les que normalment solien exaltar en els seus versos a la *font del Desmai*, és a dir, la fe catòlica i els sentiments patriòtics.

Abans, però, de posar en marxa la iniciativa, el nostre Verdaguer s'hagué d'adreçar a Jaume Collell, qui, sense prohibir-li-ho, hi degué trobar inconvenients, qüestions d'oportunitat que, d'altra banda, no trigaren a confirmar-se a mesura que l'enfrontament entre «intransigents» i «mestissos» assolí un dels punts àlgids el primer semestre d'aquell any.⁴³ Amb tot, era difícil que d'un activista com Collell sortís un no rotund a un projecte que, sense entrar a competir en cap cas amb «La Veu del Montserrat», el podia furnir d'un planter de futurs col·laboradors. A més, el plantejament organitzatiu del jove *Arcís* era

⁴² Miquel S. SALARICH, *La poesia vuitcentista...*, op. cit., p. 11 i ss; també, Josep GUDIOL i altres, *Sant Miquel dels Sants i la Ciutat de Vic* (Vic, Arxiu, Biblioteca i Museu Episcopal, 1992), ps. 114-145.

⁴³ Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme...* op. cit., ps. 99 i ss.

irreprotxable, ja que havia convençut els altres redactors per signar un contracte en què responguessin solidàriament dels bons o mals resultats econòmics del periòdic.⁴⁴ Al costat d'això, no hem d'oblidar que, des de la mort del bisbe Pere Colomer i fins a l'elecció de Morgades —preconitzat el març i consagrat el juliol de 1882—, la seu episcopal estigué vacant. Durant aquest temps la màxima autoritat recaigué en el vicari capitular de la diòcesi, Ramon Sala i Fugurull, home de vastíssima cultura, amic de Collell i censor de «La Veu del Montserrat».

Tampoc Jacint Verdaguer no veia gaire clara la idea del quinzenal. Així ho deixà entreveure en una carta al jove cosí poc abans de l'aparició de «L'Almogáver», en resposta a una petició poètica concreta que aquest li havia demanat per al primer número. Es tractava de la poesia en honor de la germana de Narcís Verdaguer, que per aquelles dates havia agafat els hàbits monacals, composició, però, que Mn. Cinto ja tenia compromesa per al periòdic de la Joventut Catòlica de Barcelona. Sense negar-li, no obstant això, la seva col·laboració en propers números, el poeta de Folgueroles era rotund quan, a continuació, aconsellava l'*Arcís* de deixar-se guiar pels bons mestres que tenia a Vic (es referia sens dubte a Jaume Collell i a Ramon Sala). Així i tot, si el precoç cosí insistia encara a demanar-li la seva opinió personal, llavors, li recomanava que «estudies molt y que penses mes avans d'escriure. Que'ls escrits de 18 anys fan bergonya als 30, y que los que comensan á manejar la ploma d'hora, son los primers que han de plegar.»⁴⁵

Malgrat les reserves de Collell i les advertències del seu cosí, el jove Narcís, de caràcter una mica mal pagat d'ell mateix i empès ara, a més, pel desig natural d'autoafirmar-se, es decidí a tirar endavant el seu primer projecte periodístic. A la primeria de març de 1882, la redacció de «L'Almogáver» escampava per tot Vic un prospecte anunciant-ne la imminent aparició. En aquest avanç s'informava dels continguts del nou periòdic, el qual estaria dedicat exclusivament a defensar la fe catòlica i a la propaganda de les belles

⁴⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència amb Marià Vallès i Vallès, signatura: 04.01.274 (s/d)

⁴⁵ *Epistolari de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Barcino, 1971), vol. III, carta núm. 299 (Barcelona, febrer o març 1882), ps. 199-200.

lletres catalanes.⁴⁶ Certament, però, l'argumentació d'aquest ambigu anunci, responia —com tot seguit veurem— a un plantejament un xic més elaborat.

En primer lloc, i sense deixar de recórrer a allò tan típic de la militància catòlica de l'època (l'afirmació segons la qual bona part de la premsa no pretenia altra cosa que introduir la incredulitat i la corrupció entre els homes), des de la redacció de «L'Almogáver» no es dubtava tanmateix a fer una crida oberta per tal que el catolicisme també s'aprofités de les enormes potencialitats propagandístiques del periodisme modern. Recordem que el projecte d'un periodisme catòlic entroncava amb les idees i la filosofia dels homes de l'escola apologètica catalana (Roca i Cornet, J. M. Quadrado) i, al costat d'ells, de Jaume Balmes, tots els quals reberen la influència dels tradicionalistes francesos (Bonald, De Maistre i Lamennais, i en l'acció política de Montalembert i Louis Veuillot).⁴⁷ En el fons, el que aquests joves de Vic perseguïen era complir l'ofensiva recatolitzadora llançada pel papa Lleó XIII i fer-ho, a més, «oposant escrits als escrits», tal com el pontífex havia recomanat en una recent encíclica adreçada als bisbes d'Itàlia sobre com encarar el contenciós amb l'Estat italià, l'anomenada «qüestió romana». En aquesta encíclica, després de referir-se a bastament als enemics del catolicisme a Itàlia, el papa instava a publicar òrgans de premsa i a escampar bons escrits; d'aquí, lògicament, que fos reproduïda íntegrament a «La Veu del Montserrat».⁴⁸

Recordem que l'estratègia de Lleó XIII es concretava a transformar la desfeta militar i política del Vaticà davant el nou estat de coses sorgit originàriament de la Revolució Francesa i de la propagació del liberalisme per tot Europa en una victòria ideològica de l'Església. I això passava obligatòriament per mobilitzar els clergues i els fidels i organitzar-los en associacions confessionals. Ara bé, prèviament calia una disciplina de pensament en totes les escoles catòliques, per la qual cosa el papa, gràcies al concurs d'una part dels

⁴⁶ La consulta d'aquest quinzenal es pot fer a l'Arxiu-Biblioteca Episcopal de Vic.

⁴⁷ José M. ALSINA ROCA, *El tradicionalismo filosófico en España. Su génesis en la generación romántica catalana* (Barcelona, PPU, 1985), especialment ps. 123-191.

⁴⁸ *Crónica Religiosa. Encíclica de Lleó XIII als Arquebisbes, Bisbes y altres ordinaris d'Italia*, «La Veu del Montserrat» (25 de febrer i 4 de març de 1882), ps. 60-61 i 68-69, respectivament.

jesuïtes italians, especialment dels pares Taparelli i Liberatori (amb «La Civiltà Cattolica» com a portaveu), havia procedit a restaurar una visió integral del tomisme en l'encíclica *Aeterni Patris* (1879). Certament, al darrere d'aquest important viratge teològic hi havia el desig de restaurar la influència pròpiament política de l'església catòlica en el context modern, virada que trobaria el fonament principal en la doctrina tomista del «poder indirecte».⁴⁹

En segon lloc, en l'argumentació dels redactors de «L'Almogáver» s'explicitava, és clar, l'amor que profesaven a Catalunya, sentiment que —afirmaven— s'inspirava també directament en les paraules del papa. Ara bé, l'autèntica raó de fons que els impulsava a sortir a la llum pública no era altra que la guerra sorda i oculta que lliuraven els dos corrents «distints y totalment oposats» del catalanisme, enfrontament davant el qual, els joves de «L'Almogáver» no podien mantenir-se passius, ja que del resultat —deien— depenia «la puresa de las crehensas y costums catalanas.» Consegüentment, estaven decidits a posar totes les seves forces «á favor del bon catalanisme, d'aquell catalanisme que té per única base, la doctrina catòlica y per únich fi, la gloria y benestar de Catalunya.»

I és que, certament, no eren aquests els únics jovenets que per aquestes mateixes dates no dubtaven a explicitar públicament l'existència de dues línies diferents i contraposades en el si del catalanisme. Recordem que feia tan sols alguns mesos que s'havia començat a publicar la revista del que avui coneixem com el primer modernisme literari català, «L'Avens», un cop superada la fase inicial durant la qual la revista havia aparegut de manera manuscrita, l'últim semestre de 1881. Assenyalem, a més, que els fundadors d'aquest quinzenal barceloní (Jaume Massó, Ramon Casas i Josep Meifrén) eren de la mateixa generació que els de «L'Almogáver», tenien tots entre 15 i 20 anys. Ara bé, mentre els joves modernistes desitjaven suplir el buit que feia poc havia deixat el «Diari

⁴⁹ Sobre aquestes interessants qüestions, és de gran utilitat general el manual d'Evangelista VILANOVA, *Història de la Teologia Cristiana* (Barcelona, Herder, 1989), vol. III, p. 407 i ss; per a la dimensió política de l'encíclica *Aeterni Patris*, vegeu el llibre de Pierre THIBAUT, *Savoir et pouvoir. Philosophie thomiste et politique clérical au XIXème siècle* (Quebec, PUL, 1972). Sobre la influència del tomisme a Espanya i en el catalanisme, vegeu l'article de Salvador CARRASCO, *Neotomisme, nacionalisme i catolicisme social. Implicacions i conseqüències sociopolítiques*, «Qüestions de vida cristiana», 109 (1981), ps. 64-88.

Català» d'Almirall, els de «L'Almogáver» es volien uns clars continuadors de la línia tradicionalista de Collell i s'inspiraven clarament en el setmanari que aquest dirigia.

Els pressupòsits ideològics dels joves de «L'Avens» havien estat expressats també de manera clara i contundent. I sense entretenir-se gens ni mica a diferenciar entre el grup de «La Renaixensa» i el pròpiament catòlic, reduïen les diferències i les trajectòries diverses en el si del catalanisme a l'existència de dos partits completament oposats: «Los uns son sectaris de las ideyas més enderreridas y rebuscan per lápidas y pergamins, termes antiquats, pera que'ls qu'ells crehuen ignorants no las entenguin; los altres vislumbrant lo lluminós astre de la Llibertat, se fan cárrech de que las cosas cambian ab lo transcurs dels sigles. Los primers desitjan que'l catalanisme siga un arma de reacció pera usarla quan més convinga; y'ls altres desitjan col·locarlo en lo carro de la moderna civilisació. Los primers tenen mòvils en la premsa y fóra d'ella; y'ls segons acaban d'experimentar una pérdua de molta valía, que, durant tres anys ha fet la més noble campanya catalanista; nos referim al apreciable "Diari Català" que ab sa desaparició ha deixat un vuit en lo camp catalanista qu'es necessari s'ompli á la major brevetat.»⁵⁰

Per fer comprensible aquesta anàlisi sobre l'estat de les coses en el si del catalanisme, no oblidem que, des de 1879, Valentí Almirall, un cop superada una fase inicial de retraïment, edita el «Diari Català» (fins al juny de 1881), i que ja a mitjan 1882 és capaç de concretar una plataforma estable d'actuació amb la posada en marxa del Centre Català.⁵¹ Durant aquest temps, i fins a l'escissió de l'esmentat centre, el 1887, el catalanisme catòlic dedicarà una part dels seus esforços a desautoritzar les doctrines d'Almirall i a combatre'l soterradament. De fet, la primera resposta als plantejaments racionalistes i positivistes d'Almirall no es féu esperar. Així, l'abril de 1879 Collell pronunciava una significativa conferència en el transcurs del I Certamen Catalanista de la Joventut Catòlica de Barcelona sota el títol *Lo Catalanisme. Lo que es y lo que deuria ser*. Es tracta, sens dubte, de l'inici de la reacció de l'Església, l'intent, tot i que encara poc elaborat, de

⁵⁰ Citat per Eduard VALENTI FIOL, *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos* (Barcelona, Ariel, 1973), ps. 146-147.

⁵¹ Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), capítol 1, ps. 34 i ss.

presentar el catolicisme com a pal de paller del renaixement social català, i identificar religió i pàtria, servint-se de la cita del tradicionalista francès Louis Veuillot: «la energia del patriotisme cau ab la energia de la fé».⁵² Aquesta concepció serà, posteriorment, superada en la praxi política pel mateix Verdaguer i Callís i, molt més clarament, en el terreny doctrinal, per Prat de la Riba (1905), la qual cosa en el seu moment generarà un cert malestar en destacats homes d'església, com el mateix Collell, qui, el 1901, adreçarà paraules de severa advertència contra els qui pretenien alçar l'autonomia de Catalunya fora del principi religiós (o sense aquest).⁵³

Dit això, el cert és que el fet d'actuar des de Barcelona, donava en aquests moments inicials a Valentí Almirall uns clars avantatges sobre els vigatans per projectar-se públicament i connectar amb sectors de diferent adscripció politicoideològica, com demostra el seu temporal acostament a Eusebi Güell i Bacigalupi al voltant de les dates del *Memorial de Greuges* (1885) i l'èxit indiscutible que assoleix l'any següent amb la publicació de *Lo Catalanisme* (1886). Veiem, doncs, que, en una data un xic primerenca com és el març de 1882, les diferents concepcions entre els que, d'una banda, pensaven el catalanisme a partir de la seva definició prèvia com a catòlics, i, d'una altra, aquells que, provinents de la tradició federal, i embeguts d'idees liberaldemocràtiques, apostaven per un catalanisme al marge de la religió (cosa que no volia dir, però, forçament que en fossin declarats enemics) resultaven clarament perceptibles i àdhuc irreconciliables per a aquest grupet de joves lletraferits liderats per Narcís Verdaguer. Consegüentment, no podem deixar de veure «L'Almogàver»

⁵² El text íntegre de la conferència es pot consultar en el volum I dels Certàmens Catalanistes de la Joventut Catòlica de Barcelona (1879), ps. 139-156; fou editat també l'any següent a Vic per l'impressor Ramon Anglada i, més endavant, publicat en petites dosis a «La Veu del Montserrat», un cop creat el clima de les festes del mil·lenari de Montserrat. Una bona anàlisi d'aquesta intervenció de Collell, tot i que potser una mica excedida en la seva interpretació, en el treball de Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)* (Barcelona, Curial, 1980), ps. 20-23.

⁵³ Jaume COLLELL, *Degeneració y regeneració*, discurs llegit en el primer certamen de la Joventut Catòlica de Manresa, el dia 27 de maig de 1901 (Manresa, Imp. Sant Joseph, 1901), ps. 16-17. Sobre aquesta interessant evolució en el si del camp catòlic, continua sent ben vigent el suggerent article de Vicente CACHO, *Catalanismo y catolicismo en el ambiente intelectual finisecular*, dins *Aproximación a la historia social de la Iglesia española contemporánea* (Real Monasterio de El Escorial, 1978), p. 307.

com la resposta dels vigatans més joves davant l'extensió d'un projecte de catalanisme fora de la tradició catòlica, un catalanisme aconfessional que, a banda de manifestar una concepció radicalment diferent en el terreny literari, esdevenia per al vigatanisme un seriós rival en la seva ambició d'incidència publicopolítica.

Així les coses, val la pena que concretem, ara, el nom dels redactors i els col·laboradors de «L'Almogáver», i que expliquem una mica més les seves idees. En primer lloc, cal assenyalar que, certament, el model periodístic i les pautes ideològiques de referència que aquests havien pres a l'hora de llançar el quinzenal eren els de «La Veu del Montserrat». Així, un detall de marca és que el refrany sal·lustià del setmanari vigatà que dirigia Collell, *Pro Aris et Focis* (Per l'altar i per la llar), figurava també, en una traducció lliure, en la capçalera de «L'Almogáver» (Per Déu i per la Pàtria). Pel que fa als integrants, per bé que creiem haver-ne localitzat la pràctica totalitat, es fa difícil en alguns casos de precisar-ne més detalls biogràfics, i el nivell exacte d'implicació en aquest quinzenal, puix, a banda de les dificultats derivades d'una aparició tan efímera, el gruix de les seccions d'aquesta revisteta (tret dels articles editorials i les poesies) no anaven signades.

Dit això, sobresurt, en primer lloc, la figura del manresà Marià Vallès i Vallès (1862-1919), l'amic més íntim del nostre biografat durant aquesta primera meitat de la dècada dels vuitanta; era el primer d'aquest grupet de joves que s'havia traslladat a Barcelona per cursar la carrera de Dret.⁵⁴ Amb «L'Almogáver», Vallès assumeix la corresponsalia del quinzenal a la capital i vehicula algunes aportacions poètiques com les del barceloní Claudi Omar i Barrera (1861-1931); també canalitza la participació en aquesta fugaç empresa periodística del futur alcalde republicà de Manresa, Maurici Fius i Palà

⁵⁴ A l'epistolari de Narcís Verdager es conserven més de trenta cartes que li adreça Marià Vallès entre els anys 1880 i 1886. Vallès, nascut l'any 1862, ingressà a la universitat el 1880 i es llicencià sis anys més tard. El juny de 1886 marxà cap a Madrid per doctorar-se en Dret Civil i Canònic. Després d'aquestes dates, sembla que l'amistat entre aquest i Narcís Verdager es trencà bruscament, tal vegada a causa dels continuats —i un xic malaltissos— retrets que Marià Vallès li adreçava de no correspondre degudament a l'amistat que ell li oferia; però potser també per diferències polítiques i religioses, ja que Marià Vallès mantenia unes posicions més proclius a l'integrisme. A l'últim, cal dir que el pare de Marià Vallès era el delegat del Banc d'Espanya a Manresa, un home amb influències a Madrid, segons revelà Vallès fill a Verdager.

(1864-1920), si bé ràpidament divergiren literàriament i políticament.⁵⁵ Pel que fa a l'actuació posterior de Vallès, un cop llicenciat i en exercici de l'advocacia, impulsaria la Lliga Regional de Manresa, la presidiria els primers anys, i la representaria el 1891 dins la comissió organitzadora de la futura Unió Catalanista.⁵⁶

En segon lloc, hem de destacar el futur farmacèutic Lluís Arumí i Blancafort (1863-1943), qui anys més tard actuarà en corporacions vigatanes com la Cambra o el Síndic Agrícola de Vic, a banda de ser autor d'escrits i narracions diversos. Al costat d'aquest sobresurt un altre farmacèutic, Benvingut Cabot i Molardos, vinculat en aquells anys a l'Acadèmia de la Joventut Catòlica i al Círcol Literari de Vic. Amb el temps, però, acabarà exercint professionalment a Barcelona, escrivint novel·les i monografies històriques, implicant-se activament en la política catalanista dels anys noranta com a dirigent del Centre Català i col·laborant a «L'Arch de Sant Martí», sota el pseudònim de Mossèn Borra.⁵⁷

En tercer lloc, tenim el futur prevere, arxiver i historiador, Antoni Vila i Sala (1863-1936), autor de l'únic article editorial que —com veurem— no duu la rúbrica de Narcís Verdaguer. Més marginalment, també ens hi apareix el nom de Pere Güell i Forment, de

⁵⁵ En la correspondència de Marià Vallès a Narcís Verdaguer, aquell li escriu, l'any 1885, que Fius és el director del periòdic més indecent i indigne d'Espanya escrit en català, es tracta del setmanari quinzenal «Lo Torronyau. Periódich de la Encesa. Trampas Capellanescas. Interessos generals. Arts i ciències». ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Marià Vallès, signatura: 04.01.286 (Manresa, 2 de setembre de 1885). El 1901, el govern Sagasta nomena Fius alcalde de Manresa davant la sorpresa i indignació dels sectors catòlics locals. Respecte a les reaccions locals davant l'elecció de Fius, vegeu el llibre de Pilar MARTINEZ-CARNÉ I ASCASO (ed.), *Enric Prat de la Riba i Leonci Soler i March. Correspondència inèdita (1899-1916)* (Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1991), ps. 47 i 95-96.

⁵⁶ Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista... op., cit.* p. 67. D'altra banda, és interessant apuntar que Vallès es casaria amb la germana de Francesc de Moragas, Consol, i que col·laboraria en la revista d'aquell en favor de la previsió social «Los Seguros». Vegeu: Alfred PÉREZ BASTARDAS, *Francesc Moragas i Barret i La Caixa de Pensions (1868-1935)*, (Barcelona, La Caixa, Servei d'Estudis), treball inèdit, punt. 2.4.3 i ss. Un altre apunt biogràfic dins l'obra col·lectiva dirigida per Josep M. OLLÉ ROMEU (dir.), *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic* (Barcelona, R. Dalmau, 1995), ps. 262-263.

⁵⁷ Jordi LLORENS I VILA, *op. cit.*, ps. 279 i ss.

qui només sabem que hi col·laborà amb poesies d'una certa qualitat. I, finalment, les figures dels més joves Marià Serra i Esturí (1867-1931), futur prevere, professor del seminari i canonge de la seu el 1913,⁵⁸ i Josep Surribas i Riera, qui, igual que molts seminaristes, deixaria l'any següent Vic per anar-se'n a estudiar lleis a Barcelona i acabar exercint de notari.⁵⁹

Pel que fa a la presentació i al contingut de «L'Almogáver», aquest s'obria amb un article de fons a manera d'editorial, i a continuació, hi anaven: una crònica religiosa (que resseguia el moviment catòlic espanyol i internacional, defugint sempre, però, les polèmiques internes), una secció poètica (de baixa qualitat, tret de les col·laboracions de Jacint Verdaguer, Güell i Forment, i de Claudi Omar), una revista quinzenal (que ressenyava notícies socials i polítiques de tipus general) i, a l'últim, un apartat de novetats bibliogràfiques (però que tan sols arribà a aparèixer una sola vegada a propòsit de la publicació dels *Idil·lis i cants místics* de Mn. Cinto). El preu de la subscripció dins l'Estat espanyol era de tres rals trimestrals i el número solt valia 6 quartos, s'editava a la impremta i llibreria dels germans Soler al carrer de la Ramada, que disposava de punts de subscripció i venda a llibreries de Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona, Olot, Figueres, València i Mallorca.⁶⁰

Pel que fa als articles editorials, aquests anaven signats amb unes inicials que corresponen a les de Narcís Verdaguer i Callís, tret d'un cas en què pertanyen a les

⁵⁸ És Miquel S. Salarich i Torrents qui assenyala la participació de Serra i Esturí a «L'Almogáver», ja que nosaltres no n'hem trobat enlloc el nom ni les inicials. Amb tot, és possible que donés un cop de mà a Narcís Verdaguer en alguns encàrrecs menors, atès que es portaven cinc anys de diferència. Per als detalls biogràfics d'alguns d'aquests redactors de «L'Almogáver» ens hem servit bàsicament dels treballs de Miquel S. SALARICH TORRENTS, *Història del Círcol... op. cit.*; *Vigatans Il·lustres... op. cit.*; i «*La Veu del Montserrat*»... *op. cit.*

⁵⁹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Josep Surribas, signatura: 04.01.251 (23 de maig de 1883); també, correspondència entre tercers, signatura: 04.03.04 (s/d).

⁶⁰ Concepció MIRALPEIX I BALLÚS, *La premsa de la ciutat de Vic al segle XIX* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991), ps. 175-179.

d'Antoni Vila i Sala.⁶¹ De fet, dels sis editorials que aparegueren d'aquest quinzenal, i a banda de l'últim, en el qual s'explicaven les raons del prompte comiat, els quatre primers estaven enterament dedicats a tractar —des de diferents angles— de la nociva influència sobre el jovent de les dites «males lectures», a les quals s'atribuïa l'augment dels suïcidis i el creixent escepticisme religiós entre els joves (aspecte, aquest últim, que en el plantejament resulta d'un innegable regust balmesià).⁶² El cinquè recollia un escrit de Dolors Monserdà de Macià (1845-1919), publicat pocs dies abans a «La Renaixensa», en què la coneguda escriptora i propagandista catòlica propugnava la creació d'una associació de dames catalanes amb el propòsit de salvar la indústria tèxtil davant les nefastes conseqüències del tractat comercial que l'Estat espanyol acabava de signar amb França.⁶³

En tots els articles editorials, hi és present el caràcter nou que els redactors s'atorguen de «periodistes catòlics». En l'expressió hi ha implícita la idea que una premsa que no sigui declaradament catòlica és gairebé pervertidora de l'ordre moral i social. La missió del periodista catòlic consisteix, doncs, a guiar el lector en un món enormement relliscós que ha fet del progrés material el seu únic mirall i on la major part de la premsa i dels periodistes han acabat per desterrar la noció de Déu dels seus escrits. Amb tot, el tema central que, com dèiem, desenvoluparà aquí Narcís Verdager és el de la nefasta influència dels nous corrents literaris estrangers en els joves, anàlisi que, pocs anys més tard, en fer-la extensiva a la literatura catalana i a la seva evolució, durà el nostre biografiat a immirgir-se en certes escaramusses dialèctiques amb els joves modernistes de «L'Avens», les inclinacions estètiques dels quals seran qualificades pels grups literaris conservadors d'«estrangeritzants».

Mentrestant, però, a «L'Almogáver», el que fa Narcís Verdager és, com dèiem,

⁶¹ Concretament, és l'editorial del número 3, *¿Qué ses fet?* (15 d'abril de 1882), ps. 17-19. L'autor hi recorre a una visió idíl·lica de la Catalunya medieval, descrita amb un to efectista. Vila contrasta el mític passat medieval dels catalans amb l'actual estat de decadència moral i política en què viu el país, i situa les seves úniques esperances de regeneració en el moviment renaixentista vigatà, indèstriablement catòlic.

⁶² Jaume BALMES, *Cuestiones importantes sobre el escepticismo*, O. C., vol. 9-10, carta I, p. 11 i ss.

⁶³ *Consumatum est!*, «L'Almogáver» (15 de maig de 1882), núm. 5, ps. 33-36.

encetar un tòpic de la cultura catòlica de l'època: els efectes perniciosos de les «males lectures». Lògicament, per ambient i formació, el discurs de Verdaguer imitava clarament el to de les encíclicues i les pastorals de l'època, però amb un llenguatge encara poc polític i amb una lògica una mica rudimentària. Pel que fa a l'encarament de totes aquestes qüestions, cal fer notar el salt que es produirà en la dècada següent i a finals de segle amb la influència de l'escola positivista italiana del metge criminalista Cesare Lombroso i de totes aquelles anàlisis sociològiques que tan de moda es posarien a l'Europa sudmediterrània sobre la delinqüència, el suïcidi, l'histerisme col·lectiu i la psicologia de masses.⁶⁴

Però fins llavors, el que Narcís Verdaguer sostindrà a «L'Almogáver» és que la causa de l'augment dels suïcidis entre els adolescents es trobava en la difusió d'uns quadres literaris repugnants, en què la societat era plena de vicis i buida de virtuts, eixuta, per tant, de cap idea d'espiritualitat, cosa que anul·lava tota esperança i tota il·lusió per a la «desgraciada» joventut que llegia aquesta mena de llibres.⁶⁵ En aquest sentit, cal fer notar que en la secció literària de «La Veu del Montserrat» també es respirava un profund antirealisme literari i que la crítica ferotge al naturalisme és motiu de diversos editorials, alguns fins a dates tan tardanes com 1898.⁶⁶

Per la seva banda, a «L'Almogáver», el jove Narcís s'esforçarà a demostrar que l'origen del mal social i religiós es trobava en les elucubracions filosòfiques del segle XVIII, i que per desgràcia la negació de la idea de Déu havia acabat afectant tant les obres científiques com les literàries. En el seu repàs, blasfemava Hobbes, Rousseau, Kant, Fichte, Hegel i en l'aspecte literari feia el mateix amb Sué, Dumas fill i, òbviament, Zola. El problema, segons Verdaguer, era que aquest tipus de literatura, lluny de ser minoritària, havia esdevingut la de més anomenada, i que els més reputats autors dramàtics no feien

⁶⁴ Sobre aquestes qüestions, vegeu: Lily LITVAK, *España 1900. Modernismo, anarquismo y fin de siglo* (Barcelona, Anthropos, 1990), ps. 129-154 i 245-258; i també de Luisa MANGONI, *Una crisi fine secolo. La cultura italiana e la Francia fra Otto e Novecento* (Torino, Einaudi, 1985), especialment el capítol segon, p. 81 i ss.

⁶⁵ *Les males lectures. I. Lo suïcidi*, «L'Almogáver» (30 de març de 1882), núm. 2.

⁶⁶ En aquest cas, serien per criticar molt durament la intervenció de Zola en l'afer Dreyfus. Vegeu: Joaquim COLL, *El catalanisme conservador davant l'afer Dreyfus (1894-1906)* (Barcelona, Curial, 1994).

altra cosa que oposar les veritats més sublimes al realisme més groller, amb la qual cosa acabaven per produir en l'espectador un buit tal d'ideals que, en repetir-se una vegada i una altra, el duïen a la indiferència i a l'escepticisme.⁶⁷ Ara bé, com veurem més endavant, i paral·lelament a la seva ulterior evolució cap a un catalanisme que no fes del fet religiós una condició *sine qua non*, també en el camp estètic i literari Narcís Verdaguer anirà deixant enrere aquella idea tan cara al vigatanisme segons la qual la creació artística, especialment l'escripta, només assolía un sentit ple si contribuïa d'alguna manera a la restauració patriòtica.⁶⁸

Com havíem assenyalat a l'inici, «L'Almogáver» tingué una curta vida i només n'arribaren a sortir sis números. El que portava data de 30 de maig de 1882 en fou l'últim i anava encapçalat per un editorial en què s'intentaven explicar les raons de la suspensió del quinzenal. De fet, el tancament de la publicació no es devia —afirmaven des de la redacció— a cap disposició de l'autoritat eclesiàstica, del vicari capitular de la diòcesi, sinó a la prudència dels mateixos impulsors del quinzenal. Així, reconeixien ells, pagaven un error fruit de la seva inexperiència: no haver considerat en el seu moment de manera suficient la inoportunitat de treure una publicació essencialment religiosa enmig d'una renyidíssima lluita fratricida en el si del catolicisme espanyol. Amb tot, no s'estaven de fer crues consideracions sobre les conseqüències d'una lluita que, en ambdós partits, estava fomentada per «mesquines passions». El maniqueisme de la situació havia portat al fet que «tots aquells que plenes d'esglay ses animes y ab lo sobressalt en llurs cors permaneixen muts espectadors y ploran igualment les victories y les derrotas son considerats per abdoses parts com á enemichs, porque freda rahó ha sigut y será sempre lo mes inflexibles enemich de les desordenades passions, y venen á convertirse per un moment en objecte dels atachs

⁶⁷ *Les males lectures. II. L'escepticisme* «L'Almogáver» (30 d'abril de 1882), núm.4.

⁶⁸ El 1907, a la festa dels Jocs Florals de Sabadell el canonge Collell continuava defensant idees com ara: «Nosaltres, los catalans del nou temps, podem dir que l'hem democratisada la poesia, sense ferla una aviltada musa de carrer; nosaltres no l'hem fet l'*art per l'art*, sinó que hem fet art per fer Patria; en una paraula, los nostres poetes han amarat de poesia la terra, perquè hi prenguessen ferm les llavors beneytes que van florint y granant en aqueix rumbós espigatge social y polítich de justes reivindicacions y de aspiracions salvadores.» Jaume COLLELL, *Sembrant arreu* (Vic, Tipografia Balmesiana, 1927), p. 156.

d'uns y altres. Veu's aquí, estimats lectors, la debilitat en que cayguerem, y la falta incorregibles que cometerem al sortir en la arena del periodisme. Y aquí, de pas, nos cal desautoritzar completament la versió mal intencionada que'ns consta s'entreenen en fer correr alguns en descredit de nostra digníssima Autoritat Eclesiàstica. Si *L'Almogáver* deixa de publicarse no's deu á cap disposició de dita Autoritat, obeheix solsament á les inspiracions de la mes alta prudencia. [...] Veu's aquí l'únich motiu que'ns determina á retinarnos del camp del periodisme.»⁶⁹ Tot amb tot, anys més tard, en les seves memòries, el mateix Verdaguer reconeixrà que el quinzenal va haver de plegar a causa de la intervenció de l'autoritat eclesiàstica, «temorosa», escriu, «de les agitacions que el periòdic comensava a produir en el Seminari [...]»⁷⁰

Perquè el cert és que, des que havia aparegut «L'Almogáver» havia estat identificat pel sector integrista català com una iniciativa tutelada per Jaume Collell i contrària a ells. Recordem que «La Veu del Montserrat» s'havia adherit, en el sentit que també ho havien fet poc abans els bisbes espanyols, als objectius de la Unió Catòlica, en un article signat amb les inicials de Jaume Collell titulat *Bandera blanca* i publicat el 12 de febrer de 1881.⁷¹ Així, en una carta del jove redactor Lluís Arumí adreçada a Narcís Verdaguer, aquell el posava sobre avís que hi havia qui veia en «L'Almogáver» un nou acòlit de la Unió Catòlica. Arumí creia que si aquesta impressió s'estenia podria fer-los mal i desprestigiar el director del quinzenal davant de molts.⁷² En una línia de preocupació semblant, Marià Vallès l'alertava per tal que les «persones grans» no poguessin ficar el nas en aquest periòdic; convindria, per tant, que el caràcter religiós no fos el color dominant i sí que ho fos el literari, «però, moral, pur, sense opinió política i sense verí».⁷³ De fet, aquest jove manresà es trobava en contacte amb el nucli integrista local de la Joventut Catòlica,

⁶⁹ *¡Grants mercés!*, «L'Almogáver» (30 de maig de 1882), número 6, p. 42.

⁷⁰ N. V. C., *Notes...*, *op. cit.*, p. 3.

⁷¹ Joan BONET i Casimir MARTÍ, *op. cit.*, p. 42 i ss.

⁷² ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Lluís Arumí, signatura: 04.01.012 (s/d).

⁷³ Vegeu nota número 44.

on més d'una vegada hauria de sortir al pas davant les dures crítiques que es feien contra Jaume Collell, amb insinuacions insidioses sobre la seva vida pública i privada, i on el seu amic Narcís era presentat com un «satèl·lit» d'aquell, un altre «mestís», els estudis del qual només podien afavorir la causa del liberalisme.⁷⁴

Tot i la prudència del jove Verdaguer i Callís, que mai no havia escrit una sola ratlla a favor o en contra de cap dels dos bàndols enfrontats, ni en les cròniques religioses, en les quals havia lamentat els fets que succeïen, ni en els editorials, en què ideològicament es mostrava clarament antiliberal, el sabadallenc Sardà i Salvany, líder del grup integrista català i director de la famosa «Revista Popular», es manifestava desconcertat i dubtava de situar «L'Almogáver» entre el grup dels «mestissos». Així, en una carta adreçada al també integrista pare Celestí Matas, amb data de 4 d'abril, li deia, respecte a aquest quinzenal, que no l'acabava de definir.⁷⁵ Segurament, perquè, per aquestes dates, els integristes no eren del tot conscients del que veritablement significava el desplegament de l'estratègia catolico-catalanista dels vigatans, circumstància que els duia a practicar una anàlisi esbiaixada d'aquest, com si es tractés tan sols d'un estratagema d'acostament al liberalisme; potser per això, Sardà i altres, no dubtarien, anys més tard, a condemnar públicament *tot* el catalanisme.⁷⁶

Pel que fa a les polèmiques integristes, cal dir que a Catalunya aquestes assoliren un nivell de virulència i confrontació de difícil parangó amb la resta de l'estat, a excepció dels casos de Madrid i Sevilla. Així, tot i l'important viratge que havia suposat l'obra de

⁷⁴ ANC: Fons N. V. C (inventari 152), correspondència rebuda de Marià Vallès, signatura: 04.01.268 (Barcelona, 5 de març de 1883).

⁷⁵ Citat per Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya...*, *op. cit.*, p. 102. En un llibre que no ens estem de qualificar d'excel·lent per moltes raons, els autors atribueixen a Jaume Collell el sobrenom de *L'Almogáver*, quan Sardà en aquesta carta a Matas s'estava referint, creiem, a la publicació que dirigia Narcís Verdaguer. En el mateix error cau l'erudit Josep Junyent i Rafart en l'«Estudi Preliminar» dels *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions* (Barcelona, Barcino, 1994), p. 319, nota 261.

⁷⁶ Vegeu el capítol introductori del llibre de Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill... op. cit.*, ps. 15-30; també és interessant l'estudi preliminar de Josep M. Fradera, *El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)* dins el llibre de Maties RAMISA, *Els orígens del catalanisme...*, *op. cit.*, ps. 19-52.

Balmes en el sentit d'acostar el tradicionalisme doctrinal al moderantisme polític, el cert és que l'opció integrista i carlina continuava sent aquells anys indiscutiblement majoritària entre el clergat català. Segons les estimacions de Bonet i Baltà, a principi de la dècada dels vuitanta, al voltant del noranta per cent dels capellans eren carlins.⁷⁷ A més, no hem d'oblidar que la causa del pretendent gaudia a Catalunya de personalitats i òrgans d'expressió molt sòlids.

La veritat, però, és que el torrent desbocat d'agressivitat dialèctica entre «integristes» i «mestissos» va sorprendre del tot Narcís Verdager. Recordem, breument, la successió d'esdeveniments durant aquell primer semestre de 1882, un dels moments sens dubte desencadenants d'un enfrontament que s'allargaria fins al 1888. D'una banda, en un àmbit general, tenim la suspensió per ordre del Vaticà de la gran peregrinació que el sector integrista espanyol, liderat per Ramón Nocedal, fill de Cándido, projectava a Roma com a acte de desgreuge al papa Pius IX. De fet, la reconversió de la proposta en peregrinacions regionals sota la guia directa dels bisbes era una negativa clara a un major protagonisme del partit carlí, el qual un any abans s'havia oposat molt durament a la creació de la Unió Católica. A Catalunya, tots els bisbes, excepte el de la Seu d'Urgell, Salvador Casañas, posaren tres condicions per donar suport a la proposta de peregrinació: que fossin els bisbes els veritables caps i guies, que aquesta tingués un caràcter exclusivament religiós i que els directors dels tres diaris de Madrid, enfrontats en la polèmica, arribessin a una reconciliació. Aquest document episcopal col·lectiu desencadenà reaccions en el sector integrista, bàsicament a través d'«El Correo Catalán» i del seu director Lluís Maria de Llauder. En aquest context, un altre moment clau seria la pastoral del bisbe Urquinaona, publicada el 7 de març de 1882, contra aquells laics que pretenien suplantar l'autoritat dels bisbes i contra un cert estil de premsa que practicava l'insult i la ridiculització de l'autoritat eclesiàstica, referint-se clarament a la popular premsa satírica integrista.

Certament, les opcions contraposades s'havien traslladat també als seminaris de les

⁷⁷ Citat per Francesc LAUNON, *Privilege, Persecution and Prophecy. The Catholic Church in Spain 1875-1975* (Oxford, Clarendon Press, 1987), p. 125. Sobre la qüestió, vegeu també el complet article de Víctor REINA, *Iglesia y catalanismo político (1874-1912)* (Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, 1991), ps. 61 i ss.

diòcesis catalanes, on la majoria dels alumnes tenien clares i manifestes simpaties pel partit carlí. A Vic, per exemple, l'aparició de d'un seguit de cartes en la publicació satírica integrista «La Vespa» sobre la resistència dels alumnes del seminari davant les actuacions antiintegristes dels professors va fer que el vicari capitular, Ramon Sala, es queixés a Sardà i Salvany sobre la intencionalitat d'aquesta mena de revistes. Així mateix, cal destacar la subscripció que «La Vespa» havia endegat per recollir diners i regalar una ploma al bisbe d'Osma, Pedro María Lagüera, reconegut integrista, i la participació en aquesta iniciativa dels seminaristes de Vic, els quals feren publicar un escrit, en què, de manera ambigua, justificaven la resistència a certes disposicions dels bisbes, en nom d'una fidelitat incondicional al Papa.⁷⁸

Així les coses, no sembla estrany que, efectivament, per tal de calmar els ànims a la diòcesi, Ramon Sala i Fugurull, que exercia de màxima autoritat eclesiàstica fins a l'arribada de Josep Morgades, i el mateix Jaume Collell fessin veure a Narcís Verdaguer la conveniència de suspendre la publicació del quinzenal, la qual, no s'ha d'oblidar, anava adreçada principalment als seminaristes i a un jovent catòlic que, en general, s'havia anat «encenent» força en aquelles circumstàncies.⁷⁹

Entre Vic i Barcelona

Josep Pla, en la cèlebre biografia que féu per encàrrec de Francesc Cambó, es demana —adduint a les suposades agitacions que «L'Almogáver» devia provocar entre els joves seminaristes— si Narcís Verdaguer arribà a fer nosa a Vic.⁸⁰ Tot i l'habilitat literària de Pla, no pensem que aquesta fos la naturalesa exacta del problema que el jove Narcís es

⁷⁸ Jordi FIGUEROLA, *El bisbe... op. cit.*, p. 90 i ss.

⁷⁹ El 1935, Mn. Antoni Vila, en una carta que adreçà a Mn. Pere Verdaguer, donà la seva versió dels fets —a parer nostre un xic distorsionada pel pas del temps. Segons Vila, la revista fou proscripida pels «catedràtics acèrrims integristes i anticatalanistes» del seminari i els seus impulsors gairebé haguessin estat foragitats de les aules, si no ho hagués impedit la intervenció del bisbe Morgades. Citat per Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Historiografia eclesiàstica i catalanisme a la Catalunya de la Restauració*, «El Contemporani», núm. 5 (1995), p. 31 i nota 18.

⁸⁰ Josep PLA, *Francesc Cambó* (Barcelona, Destino, 1973), vol. 25 de l'obra completa, p. 62.

plantejà resoldre abandonant la «ciutat dels sants» i anant-se'n cap a Barcelona.

Abans de res, però, cal reiterar que, amb el tancament del quinzenal, Ramon Sala i Jaume Collell no havien pretès altra cosa que calmar els ànims al Seminari en vista de la imminent entrada de Josep Morgades com a nou bisbe de Vic. A més, recordem que «L'Almogáver» no s'havia pronunciat mai per cap dels dos bàndols enfrontats, entre altres raons perquè els redactors segurament tampoc no tenien un criteri definit al respecte —i arribat el cas, ni molt menys unànime. En aquest sentit, creiem que la publicació que dirigia Narcís Verdaguer fou víctima d'una actitud del vicari capitular d'extrema prevenció amb l'objectiu de tallar en sec qualsevol possible focus de polèmica i dissensió a la diòcesi. Aquesta actitud, pel que podem deduir del darrer editorial i d'alguna correspondència, fou dòcilment assumida pel jove seminarista, que s'encarregà tot seguit de fer-la entendre a la resta de redactors i col·laboradors. De la reacció d'aquests últims poques coses sabem, si bé suposem que l'experiència de «L'Almogáver» els degué marcar d'una manera molt vital. Indubtablement havia estat una bonica manera d'estrènyer els naturals llaços generacionals que durant tot aquest temps els portà a aplegar-se amb regularitat a la *font del Desmai*, joiosament tocats amb aquelles barretines musques que tant els agradava lluir. Amb tot, la suspensió del quinzenal acabarà trastocant també la intensitat d'aquestes trobades. D'això que diem, n'és una bona mostra la carta que, al cap d'un any, Josep Surribas adreçava a tots els *vells* companys de redacció, i a Narcís Verdaguer en particular, manifestant-los la solitud i l'enyorança en què vivia a Barcelona d'ençà el tancament de la tan fugaç publicació: «la fatalitat á vingut á treurem del mitj de mos amichs, com feréstechs llops arrastra del mitj de son ramat á una tranquila y mansa obella, allavors reconech com may lo valor que tenian aquells tants ditxosos dias.»⁸¹

Al nostre biografiat, en canvi, la suspensió de «L'Almogáver», per bé que indubtablement el degué d'afectar en un primer moment, no li constrenyí ni el cercle d'amistats ni desaccelerà tampoc la seva projecció social. Al contrari, de seguida se li presentà l'oportunitat de conèixer al nou bisbe, i adreçar-se-li personalment. El 27 d'agost de 1882, en una vetllada de caràcter literariomusical que l'Acadèmia de la Joventut Catòlica

⁸¹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondènciaa rebuda de Josep Sorribas, signatura: 04.03.04.

dedicava a complimentar la recent entrada del bisbe Morgades, Narcís Verdaguer —en nom de la Junta, de la qual era el bibliotecari— llegia un discurs ple de reflexions sobre l'objecte i l'origen de l'Acadèmia i sobre el tipus d'accions que haurien de dur a terme els associats. A la sessió hi havia, a més, el destacat compatriota Dr. Agustí Nofraries i Arenas (1853-1899), en aquells anys bibliotecari de la Joventut Catòlica de Madrid (circumstància que ens ajuda a posar de manifest el prestigi del càrrec de bibliotecari en el si d'unes entitats que tenien un objectiu d'adoctrinament dels associats), qui, després de la intervenció del jove Narcís, encetà un parlament incidint en el caràcter socialment regeneratiu que complien aquestes acadèmies juvenils. A continuació cedí la paraula al bisbe Morgades, qui en aquell primer contacte amb els joves catòlics organitzats no podia fer altra cosa que adreçar-los un discurs genèric i eminentment moralitzador.⁸²

Després d'aquest acte, Josep Morgades es podia fer una bona idea de la fogosa personalitat del jove seminarista, i corroborar les bones referències que d'aquest li havien donat Ramon Sala i Jaume Collell. Consegüentment, i reconeixent el sacrifici periodístic que Narcís Verdaguer havia fet abans d'entrar a la diòcesi, Morgades no dubtarà a oferir-li, poc més tard, una pensió d'estudi per continuar la carrera eclesiàstica a la Universitat Gregoriana de Roma. L'altre oferiment, l'adreçarà, com hem assenyalat anteriorment, al company de seminari i antic opositor de Verdaguer en la festa de Sant Tomàs, Joaquim Sellas i Roquer. Aquest punt ens porta a destacar la preocupació de Morgades per millorar la preparació intel·lectual dels capellans de la diòcesi, esforç que en la conjuntura en què ens trobem (la del conflicte amb l'integrisme) naixia també —com molt encertadament assenyala Jordi Figuerola— d'un viu interès per assegurar la submissió del clergat a les directrius romanes. Morgades, doncs, és un dels primers bisbes espanyols —sinó el primer— a fer gestions davant el secretari d'Estat, Palloti, per tal d'enviar capellans de la diòcesi a estudiar a la ciutat eterna, sota la tutela d'un sacerdot de confiança pertanyent a

⁸² En aquesta mateixa sessió estiuenca, i a banda d'altres aportacions poeticomusicals (com les de Benvingut Cabot i Joan Vinyas), el mestre compositor Bonaventura Casanovas cantà un poema del nostre biografiat titulat *Ahir i avui*, que era una composició de comiat al recent traspasat bisbe Colomer i, alhora, d'entusiasta benvinguda envers el nou bisbe. *Dietari del Principat* «La Veu del Montserrat» (2 de setembre de 1882), número 35, p. 278.

alguna congregació religiosa.⁸³

Ara bé, el nostre biografiat feia ja uns anys que anava definint un camí professional diferent a l'eclesiàstic, opció que volia fer coincidir a més amb una intensa dedicació en el terreny de l'activisme catòlic i catalanista. Subratllem, per tant, la novetat que introduïa Verdaguer en voler fer tot això des d'un nou espai, el seglar, el qual, si descartem l'activisme que duïen a terme per aquelles mateixes dates els grups integristes,⁸⁴ encara no havia estat utilitzat a fons pel món catòlic més oficial.

Certament, allò que Narcís Verdaguer desitjava fer als vint anys era sortir d'un Vic del qual ensumava clarament les limitacions culturals i professionals (no oblidem el persistent declivi econòmic i demogràfic que la ciutat havia experimentat d'ençà 1857 i que la féu recular fins a poc menys d'11 mil habitants) i d'un ambient excessivament capellanesc. Volia, per tant, conèixer l'ambient universitari sense filtres i la vida en una Barcelona que, comparada amb la resta de ciutats del Principat, no tenia parangó quant a possibilitats d'intervenció política i intel·lectual. El jove Narcís optava, doncs, per anar a estudiar lleis a Barcelona i contribuir amb la seva presència a organitzar el moviment catalanista mitjançant una acció que es volia principalment periodística.

D'aquesta manera, Narcís Verdaguer, després de rebutjar amablement l'ofertament del bisbe Morgades (amb la mediació més que probable de l'amic Jaume Collell), abandona els perllongats estudis al seminari, i es trasllada a principi de setembre de 1883 a Barcelona per cursar definitivament la carrera de Dret. De fet, durant el curs 1882-1883 ja s'havia matriculat de tres assignatures dels estudis preparatoris a la llicenciatura de Dret (Metafísica de 1er, Literatura General i Història Universal de 2º), per bé que no arribà a presentar-se als exàmens.⁸⁵ La seva resolució, però, no degué ser fàcil, car topà amb certes reticències familiars, especialment del pare. Aquests recels venien motivats, segurament, perquè

⁸³ Jordi FIGUEROLA, *El bisbe...op. cit.*, ps. 123-124.

⁸⁴ No debades, Sardà i Salvany reivindicava la pràctica laicista dins un catolicisme modern. Sobre això, vegeu la seva conferència a l'Associació de Catòlics de Barcelona, *El laicismo católico* (Barcelona, Libreria y Tip. Católica, 1885).

⁸⁵ Extrem aquest últim que deduïm del seu expedient acadèmic, que es conserva a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.

Segimon Verdaguer potser no es trobava en condicions de sufragar-li les despeses d'una vida regalada d'estudiant a Barcelona. Ara bé, al darrera d'aquesta negativa paterna hi havia, creiem, una clara incomprensió davant el rebuig que el seu fill havia fet a una oferta tan prometedora com la formulada pel bisbe Morgades, refús que, als ulls del pare, equivalia a poc menys que a rebutjar un prestigiós futur com a professor del seminari i qui sap si potser també a la possibilitat de ser canonge o, fins i tot, d'arribar algun dia a bisbe. D'altra banda, la fràgil salut de Narcís Verdaguer, motiu pel qual ja havia hagut d'ajornar alguna vegada els estudis, acabava de completar l'argumentació d'un pare que, tot i els anys transcorreguts, continuava malfiant-se de les possibles temptacions que contra la tradició, la moral i l'ordre es covaven a la capital catalana.

No obstant aquests peròs familiars, mai no hi hagué tampoc una oposició radical a la decisió de l'*Arcís*, per bé que li deixaren ben clar que no tindria més remei que complementar amb altres ingressos —com d'altra banda venia fent des de petit— una ajuda familiar que no li podria cobrir totes les despeses. Amb tot, en arribar a Barcelona, un primer avantatge és que passà a ocupar una cambra del pis de Mn. Cinto al carrer de la Canuda, número 14. Aquesta era una casa veïna del convent de les monges teresianes, del qual el seu cosí germà esdevindria confessor el 1887, moment en què entraria en contacte amb un món més real, fet de misèries i sofrències humanes, que l'acabaria conduint a una radicalització de la pràctica religiosa. Mentrestant, en aquell pis del carrer de la Canuda, Narcís Verdaguer hi viuria durant prop de deu anys, fins contraure matrimoni amb Francesca Bonnemaïson i Farriols, el juliol de 1893. En aquí tindrà seu, a principis dels noranta, la redacció del setmanari «La Veu de Catalunya» i serà un lloc habitual de tertúlies literàries i polítiques.

Així, doncs, els dos cosins germans viuran una llarga temporada junts, temps durant el qual, a més d'aprofundir en la seva amistat, Narcís Verdaguer acabarà ajudant el poeta quan aquest es trobi sobrecarregat de feina —l'ajudarà en la traducció del poema *Nerto*, de Mistral (1885),⁸⁶ i farà un repàs de *L'Atlàntida* (1886) per a la tercera edició.⁸⁷ Per la

⁸⁶ Pel que fa a la traducció de *Nerto*, en un article necrològic anònim —però presumiblement de Francesc Cambó— aparegut a «La Veu de Catalunya» (12 d'abril de 1918) sobre la figura de Narcís Verdaguer s'assenyala que la traducció del poema de

seva banda, Jacint Verdaguer facilitarà al seu parent certes feines: el va fer ajudant seu en les tasques d'almoïner de can Comillas i li va arranjar l'entrada a casa d'Eusebi Güell i d'Isabel López com a mestre de llatí dels fills d'aquests.⁸⁸

Amb tot, era difícil per a un jove tan fet i acostumat a les coses vigatanes que el canvi d'una vida conduïda amb un cert paternalisme al seminari a una altra que, en el contrast, es presentava enormement freda i, fins i tot, una mica decebedora respecte al normal miratge que s'havia fet del món universitari de Vic estant no li acabés provocant en els primers moments un profund enyorament i una intensa pruija per culminar ràpidament aquest període i tornar a casa. Aquests primers mesos d'emancipació, els viurà intensament, sentint a sobre una feixuga càrrega de responsabilitat que el portarà fins a un estat de vertigen i de romàntic escepticisme. El seu estat de desfici quedà reflectit en un escrit en prosa que publicà a finals de 1883 a «La Il·lustració Catalana» i que dedicà al seu millor amic i antic company de redacció a «L'Almogáver», Marià Vallès i Vallès. Sembla, però, que la composició fou escrita pels vols del 30 d'octubre, coincidint així amb el moment de crisi més profunda del jove Narcís en la seva estada a Barcelona. Aquesta

Mistral la féu en realitat Narcís Verdaguer (dessota el pseudònim de Franar), per bé que el nom no sortís esmentat a l'edició. Certament, la referència conté un error clar, ja que l'esmentat pseudònim correspon al duet [Fra]ncesca Bonnemaïson i [Nar]cís Verdaguer, que no fou utilitzat fins després del matrimoni entre ambdós, a partir de 1893. Amb tot, creiem que la informació pot ser en bona part certa. D'una banda, no hem d'oblidar les segures confidències que Narcís Verdaguer degué fer a F. Cambó durant els llargs anys d'íntima amistat. I, d'una altra, no podem menystenir que N. Verdaguer tenia un coneixement molt profund del provençal —com demostraria en les traduccions de contes occitans publicats al setmanari «La Veu de Catalunya» durant els anys noranta, avantatge que, cal assenyalar-ho, li facilitaria una estreta relació amb tot el cercle d'escriptors i poetes que envoltaven Mistral i que s'aplegaven en el felibritge. Vegeu: Josep M. SOLÀ i Ramon PINYOL, *Set cartes inèdites de Verdaguer a Mistral*, «Anuari Verdaguer» (1989), p. 9.

⁸⁷ Aquesta informació es dedueix de la correspondència entre ambdós a través de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Barcino, 1977), vol. V, carta núm. 500 (Barcelona, devers 28 desembre 1885), ps. 74-75, i carta núm. 502 (Vic, 29 desembre 1885), ps. 77-88.

⁸⁸ *Id.*, (1974), vol. IV, carta núm. 414 (Barcelona?, segona quinzena de setembre 1884), ps. 183-185. La correspondència de Narcís Verdaguer ens confirma que exercí aquest mestratge envers els germans barons Güell i López. ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda d'Eusebi Güell, signatura: 04.01.113-116 (s/d); ídem de Joan Antoni Güell, signatura: 04.01.117-119 (s/d); ídem de Ramon Picó, signatura: 04.01.169 (s/d).

composició literària, l'única que publicà aquell any, es titulava *Als vint anys* i anava encapçalada per una cita d'Alphonse de Lamartine sobre el sofriment de l'home.⁸⁹ D'aquest poeta romàntic, que tant influí en certs aspectes de la poètica de Jacint Verdaguer, el jove Narcís s'interessava en aquests anys per la seva obra més sentimental, vagua i morbosa: *L'isolement*.⁹⁰ Al costat del poeta francès, el nostre biografat també llegia altres autors que expressaven amb igual força la romàntica temàtica del jove poeta dissortat i solitari, com ara l'alemany Heinrich Heine (de qui devoraria *Romanzero*) o el malaguanyat Gustavo Adolfo Bécquer, les *Cartas desde mi celda* del qual el delectarien.⁹¹

Veiem, doncs, que amb només vint anys, l'actitud del nostre Narcís és la d'algú que creu haver viscut molt i intensament. Una recriminació que sovint li faran amics i parents és que vol córrer massa i precipitar els esdeveniments, fruit d'un caràcter impetuós i agitat en excés. D'això que diem és un excel·lent exemple la resposta a una carta seva que li trameté, el 29 d'octubre de 1883, l'amic Jaume Collell. Recordem que aquest, entre 1868 i 1871, fent un parèntesi en la seva carrera eclesiàstica, havia baixat a estudiar Filosofia i Lletres a Barcelona, temps durant el qual entrà en contacte directe amb els «savis-mestres» de la Renaixença (els Milà, Aguiló, Rubió) i en relació amb Mañé i Flaquer, Torras i Bages, Josep Morgades i Gili, l'escultor Vallmitjana i els escriptors Joaquim Riera i Bertran, Miquel i Badia i Víctor Gebhardt, entre d'altres.⁹² Ara, l'amic Collell estava disposat a ajudar l'*Arcís* en els seus projectes propagandístics i d'estudi, facilitant-li alguns dels seus contactes capitalins; tanmateix, però, no s'estava de cridar-li severament l'atenció contra un estat d'ànim un xic depressiu, un caràcter excessivament variable i la pretensió de fer-se periodista.

«Molt estimat amic: prou hauria volgut que aquesta ma carta t'hagués arribat á les

⁸⁹ «La Il·lustració Catalana» (31 de desembre de 1883), núm. 101, ps. 384-385.

⁹⁰ També ens consta que, per aquelles dates, el jove Narcís llegí el discurs que Lamartine pronuncià en ingressar a l'Acadèmia Francesa, l'any 1830, parlament en el qual aquest havia fet una encesa declaració de liberalisme polític.

⁹¹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), Notes literàries i poètiques, signatura: 01.01.01.01.27-28 (s/d).

⁹² Jaume COLLELL, *op. cit.*, ps. 81-86.

mans, avuy al matí, per ferte al menos una mica de companyia en la soledat de la multitud, que avuy, dia del teu Sant se t'haurá fet mes insoportable.

»Ta carta primera, me doná gran pena com tu pots comprendre, tu que la escrigueres ab un cor que, massa d'hora, comensa á sentir las masegadas brutals de la decepció! Que t'anyorias, m'ho pensava; pero que t'entrés aqueixa especie de frissança que tas frases clarament revelan, no m'ho creya. Tenia'ls meus dubtes sobre lo acert de ta resolució; avuy estich en la seguretat de que l'has errada. T'ho dich, tal com ho sento; per explicartho, mes que per una carta, per llarga que la dictés, seria menester una conversa.

»Jo, en ton lloch, prescindint de tot y rihentme de tot, ja hauria tornat á agafar la capa y'l barret d'estudiant de Vich.

»Quan l'anyorament pren la forma que en tu ha pres, y quan, al emprendre una nova carrera que vol pit, per surar-hi, sents un desaliento com lo que'm manifestas; y pe'l punt de no ser mes gravós á ningú, ni á casa teva, de bonas á primeras pensas, com á gran recurs, en ficarte á periodista, es senyal per mi evident que no ets tu home per sostenir la lluyta que imprescindiblement haurás de sostenir, per obrirte pas en la nova via que has somiat.

»Y cuydado, estimach amich, que'ls primers passos que ara dones son de suma importancia. De náufrechs de la vida se'n troban avuy dia molts, efecte de haver pres á la teva edat rumbos incerts; ets tu massa bo, y massa digne per voler esser un de tants. No't vullas confondre ab aqueix grupo permanent, que sol haverhi en las captals de prófugos de Seminari, homes verament deplacés, que sufren eternament las conseqüencias ó de la malicia ó de son atolondrament, y sobre'ls quals pesa una especie de renyadora fatalitat. Perque'm parles aixís, mossen Jaume? tal volta dirás tu, que pobre t'esperaves una carta diversa de la que t'escrich. Aixís te parlo, perque t'estimo; no se si tens gaires amichs; lo que puch assegurar-te, que no'n tens cap que pense tant en la sort de Narcís Verdaguer com hi penso jo. Párlam, j't parlaré; aixís com estich disposat á ajudarte en ta empresa ab la poca ó molta influencia ab que lo puga contar aquí bax. Si no haguessen vingut tráfechs, que han aumentat la meva feyna, hauria vingut á Barcelona la setmana passada per tenir una enrahonada.

»No't preocupis, tant, desde un principi ab la qüestió de ferte independent ab ton guany: hi ha atencions que no rebaxan á ningú; y tant á casa'ls Rio com á casa Mossen Jacinto penso que no hi farás nosa. Per lo tant, procura ans de tot sosegarte y dexa entrar un poch la reflexió.»⁹³

Tot sembla indicar que, en efecte, les angoixes i les tortures dels primers moments de seguida passaren i, a poc a poc, el jove Narcís començà a entregar-se amb més calma a l'estudi. Els problemes econòmics trobaren una primera solució del costat de Mn. Cinto, el qual li començà a encarregar petites feines fins a fer-lo ajudant seu en les tasques d'almoïner de Can Comillas, amb la qual cosa, de mica en mica, el jove cosí acabaria per fer-li de secretari. En aquest sentit, cal subratllar l'important paper que durant aquests anys vuitanta Narcís Verdaguer duria a terme com a missatger entre Collell i Mn. Cinto, a banda de la nombrosa correspondència creuada que mantingueren tots tres, recollida en bon part a l'*Epistolari Jacint Verdaguer*. Durant aquests anys, els viatges a Vic prengueren una certa regularitat, amb un doble objectiu; d'una banda, renovar el contacte amb la seva estesa

⁹³ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.045 (Vic, 29 d'octubre de 1883).

família i amb les moltes amistats que hi tenia i, d'una altra, participar en les sessions del Círcol Literari. En aquesta rellevant institució vigatana el jove Narcís participaria de manera destacada, tant en les sessions literariomusicals que assíduament celebrava l'entitat, amb lectures poètiques —al costat normalment de Collell, Nadal, Cabot, Serra i Campdelacreu i Mn. Cinto—, com en algunes de les sessions commemoratives de la mort de Balmes que se celebraven tots els 9 de juliol d'ençà gairebé la fundació del Círcol. Amb tot, però, cal dir que, fins al 1904, aquestes sessions balmesianes tingueren més l'aparença de vetllades literàries que d'erudita evocació biogràfica.

Cal assenyalar, així, que en tres ocasions, els anys 1884, 1885 i 1887, el nostre biografiat acceptà fer l'elogi del llorejat filòsof vigatà. Per a aquestes intervencions, es degué preparar seguint els consells del seu amic Jaume Collell, endinsant-se en la lectura sistemàtica de les obres de Balmes, especialment del cèlebre *El Protestantismo comparado con el Catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*, i fent una lectura atenta dels escrits polítics i apologètics d'aquest, com demostren les múltiples notes que en prengué en les seves llibretes d'apunts.⁹⁴ Seguint els consells del seu mentor polític i intel·lectual, s'aturà —com no podia ser d'una altra manera— davant el famós article de Balmes *La suerte de Cataluña*, publicat a la revista «La Sociedad» (el 15 de març de 1843), escrit que era considerat per Collell com un dels punts clars d'arrencada del provincialisme a Catalunya.⁹⁵ Com és sabut, la influència de Balmes en el vigatanisme, a banda de la visió sobre el problema de Catalunya, va ser decisiva per marginar l'integrisme, modernitzar el discurs doctrinal, en el sentit d'adaptar-se a una realitat basculant, i per legitimar l'acció política, fins i tot en el cas dels eclesiàstics.⁹⁶

⁹⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), "Notes d'en Balmes", signatura: 01.01.01.01.17.

⁹⁵ Jaume COLLELL, *Balmes. Discurso biográfico* (Vich, Imp. Anglada, 1890), ps. 34-35; també una referència ben explícita de Collell sobre Balmes en el *Discurs pronunciat en la solemne festa dels Jocs Florals, celebrat a Lleida el 13 de maig de 1899* (Barcelona, La Renaixensa, 1899), p. 16; i, per últim, la conferència que Collell pronunciarà a l'entitat Catalunya Vella en la sessió commemorativa de la mort del filòsof sota el títol *L'obra patriòtica den Balmes y den Quadrado* (Vic, Tip. Balmesiana, 1919).

⁹⁶ Casimir MARTÍ, *Jaume Balmes: entre la reacció i la revolució*, dins *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX* (Barcelona, Ed. 62, 1988), ps. 57-74;

Entre 1884 i 1887 la presència de Narcís Verdaguer en el Círcol fou molt prolífica, ja que, a més de les habituals lectures poètiques i dels referits elogis a Balmes (en els quals utilitzà profusament fragments de l'obra de Menéndez Pelayo *Historia de los heterodoxos españoles*), participà, també, en diferents sessions dedicades a celebrar les festivitats religioses de la Setmana Santa i el Nadal.⁹⁷ El 9 d'abril de 1884, llegí un discurs intítulat "El Cristianisme modern que nega la divinitat de Crist", enunciat d'evidents ressonàncies antirenans que respon, no ho hem d'oblidar, a un ambient catòlic encara fortament ortodox que rebutja de pla l'«impiu» bretó. En la seva intervenció —que es conserva íntegra en les seves llibretes d'apunts al costat d'alguna bibliografia sobre la matèria— el jove Narcís s'atansa al misteri de la presència divina afirmada per sant Tomàs i a la teoria de la predestinació (enfrontada a la facultat de la llibertat humana), per a la qual examina —seguint alguns dels punts tractats en els escrits apologètics de Balmes— els conceptes de bondat i saviesa infinita de Déu.⁹⁸ No ens consta, però, que el nostre biografiat hagués llegit directament, si més no en aquests anys de formació, el polèmic autor de *Vie de Jésus*; cal suposar, doncs, que tan sols havia consultat els seus refutadors catòlics.⁹⁹ Per últim,

Josep M. FRADERA, *El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)*, Estudi preliminar al treball de Maties RAMISA, *Els orígens...*, p. 25 i ss; d'interès és també la biografia politicointel·lectual del mateix Josep M. FRADERA, *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica* (Vic, Eumo, 1996).

⁹⁷ Al llarg d'aquests anys, les intervencions més destacades foren: el 9 d'abril de 1884, en què llegí la poesia *Oda al Sagrat Cor de Jesús* (versos amb els quals aquell any obtingué el segon accésit del certàmen catalanista que organitzava la Joventut Catòlica de Barcelona); el 9 de juliol de 1886, la composició poètica *Quadro d'amor*; poc després, el 27 de juliol, una poesia dedicada a la Verge Maria (*A Maria*); i, finalment, el 9 de juliol de 1887, la poesia *Fernanda* (per la qual novament fou premiat en el certamen de la Joventut Catòlica de Barcelona, aquell any amb el llaüt d'argent). Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *Història del...*, op. cit. Alguns d'aquests treballs li foren publicats el 1925, ja pòstumament, en el volum núm. 333 de la «Biblioteca d'autors catalans», Narcís VERDAGUER, *Poesies* (Barcelona, Il·lustració Catalana, s/d.).

⁹⁸ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), "Quelcom sobre els llibres que vaig llegint. Del 30-11-1884 al juny de 1887", signatura: 01.01.01.01.06.

⁹⁹ Sobre aquesta temàtica, vegeu l'excel·lent treball de Francisco PÉREZ GUTIÉRREZ, *Renan en España* (Madrid, Taurus, 1988).

el 31 de desembre de 1886 Verdaguer llegí un discurs sobre la història de la diòcesi de Vic, intervenció que va ser mol elogiada pel nombrós públic assistent aquell singular vespre als locals del Círcol Literari.

Paral·lelament a tot això que expliquem, la mateixa trajectòria de Narcís Verdaguer el començava a convertir en un punt de referència ineludible a l'hora d'endegar qualsevol mena d'iniciativa filocatalanista entre els cercles vigatans, especialment entre el jovent. Per aquesta raó, el seu germà petit, el malaguanyat Joaquim, estudiant al seminari i també poeta lletraferit, no s'estava d'implicar-lo en la creació, l'agost d'aquell any, d'una entitat, adreçada als compatricis residents a Barcelona, amb finalitats recreatives i d'ajuda mútua i amb uns clars propòsits regionalistes, el Círcol Patriòtic Vigatà L'Almogáver. Lògicament, la iniciativa, al davant de la qual de seguida es posaria Narcís Verdaguer, s'adreçava principalment al nombrós grup de joves vigatans que es traslladaven cada any a Barcelona atrets per la universitat i les possibilitats culturals i d'exercici professional que oferia la capital.¹⁰⁰ La posada en marxa de les activitats fou molt ràpida.¹⁰¹ A finals de 1885, el Círcol vigatà inaugurava un nou local, molt més ample i luxós que l'anterior i que tenia fins i tot un teatret per fer-hi representacions familiars. La festa d'inauguració fou presidida per l'alcalde de Vic, Joan Parareda i Ansió, i, entre altres personalitats, hi assistí el diputat a Corts pel districte de Vic, el proteccionista Pere Bosch i Labrús.¹⁰²

Per la seva banda, Mn. Collell, preocupat d'ençà uns mesos per trobar la millor manera de vehicular les energies d'aquest febrós jovencell, oferia a Narcís Verdaguer la possibilitat d'encarregar-se de la secció *Cròniques de Barcelona* del reputat setmanari que ell dirigia. Aquesta era una secció estable que apareixia des de finals de 1880 i que s'havia

¹⁰⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Joaquim Verdaguer, signatura: 01.02.01.04 (Vic, 4 d'agost de 1884). A banda d'aquesta missiva, el setmanari «La Veu del Montserrat» se'n féu també ressò a la secció *Dietari del Principat* (9 d'agost de 1884), p. 455.

¹⁰¹ «Un Saboga», *Desde Barcelona. Carnestoltes.- Círcol de Vigatans*, «La Veu del Montserrat» (21 de febrer de 1885), p. 63.

¹⁰² «Incògnit» (pseudònim), *Revista de Barcelona*, «La Veu del Montserrat» (19 de desembre de 1885), p. 408.

consolidat gràcies al mestratge del conegut escriptor Francesc Rierola i Masferrer.¹⁰³ Indubtablement, això significava per al nostre Verdaguer, a més d'una primera sortida per a la seva vocació literària i periodística, una petita, però gens menyspreable, projecció entre els ambients culturals i polítics barcelonins.

Paral·lelament, Jaume Collell no deixava de banda l'aspecte formatiu del seu amic i deixeble, i un cop oblidats els neguits inicials del curs passat, li aconsellava la lectura d'*Els deures dels homes*, de Silvio Pellico (1789-1854),¹⁰⁴ obra en què es posaven de manifest els estrets lligams entre pàtria i religió, «a pesar de que qui te un poch d'afició al Kempis»¹⁰⁵ —escriu Collell— «no troba gayre substancia en exos tractadets de moral filosòfica o de filosofia moral de certs autors moderns. No obstant, aquella nota delicada de l'anima de Pellico dispon bé l'esperit y especialment d'un jove.»¹⁰⁶ Assenyalem que l'escriptor piemontès formarà part del catàleg d'autors més llegits a l'època i serà especialment influent sobre la mena de jovent que afaiçonarà, en la dècada dels noranta, el Centre Escolar Catalanista. I és que, a més d'agermanar en les seves obres la fe en Déu amb l'amor a la pàtria, Pellico era un bon exemple del patriota que havia passat per grans perills en la lluita nacional; condemnat a pena de mort pels austríacs, li fou commutada per la de presó, experiència de la qual sortí el seu llibre sens dubte més famós, *Le mie prigioni* (1832), obra que hauria de fer les delícies del jovent catalanista durant moltes dècades.¹⁰⁷

¹⁰³ Miquel S. SALARICH I TORRENTS, «*La Veu del Montserrat*»... *op. cit.*, ps. 118-121.

¹⁰⁴ Obra que N. Verdaguer devia llegir probablement en la traducció catalana de Mateu Obrador (1877).

¹⁰⁵ Es refereix, és clar, a l'obra mestra de la literatura espiritual medieval, la *Imitació de Crist*, de Tomas de Kempis. La traducció catalana que N. Verdaguer podia haver tingut a les mans, ultra la castellana del jesuïta J. E. Nieremberg, era la de Jeroni Pi, de 1845.

¹⁰⁶ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.046 (Vic, 9 de desembre de 1884).

¹⁰⁷ Així, per exemple, gent tan significativa com Francesc de Moragas i Barret i Manuel Folguera i Duran s'hi refereixen elogiosament com una lectura clau en la seva formació cristiana i catalanista, fins al punt que Folguera s'havia proposat fer-ne una versió catalana. Manuel FOLGUERA I DURAN, *Una flama. De la meva vida*, text mecanografiat, Arxiu Històric de Sabadell, ps. 98-99; Alfred PÉREZ BASTARDAS, *Francesc de Moragas ...*,

Així mateix, en aquests anys vuitanta, sabem que el jove Narcís llegeix una sèrie d'autors d'entre els quals destaquen el savoiaà François Xavier de Maistre (*La joven siberiana*, *Los prisioneros del Cáucaso* o *El leproso de Aosta*, novel·les totes elles traduïdes per Hermenegildo Giner de los Ríos) i el santanderí, d'altra banda força apreciat entre els cercles catalanistes amb els que entrarà en relació en la dècada següent, José María de Pereda (*Pedro Sánchez*). També, però, escomet la lectura d'autors més distants ideològicament i estèticament, però de coneixement ineludible per algú amb certes pretensions de cultura literària, com Benito Pérez Galdós (*El Gran Oriente* —novel·la que pertany a la segona sèrie dels coneguts *Episodios Nacionales*— i *Marianela*) o d'escriptors d'estètica naturalista, com Narcís Oller (*L'escanyapobres*) o Paul Bourget (*André Cornelius*).¹⁰⁸ Pel que fa a literatura política, sobresurt l'interès de Verdaguer per Emilio Castelar, de qui, a banda de llegir una obra del gruix teòric de *La fórmula del progreso* (1867), on l'eminent orador gadità defensava el republicanisme individualista enfront del socialisme col·lectivista, allò que més l'atreu són els treballs de crítica històrica i artística de clara inspiració romàntica, com ara *Vida de Lord Bayron* (1873), *Recuerdos de Italia* (1876) o la més recent *Galería histórica de mujeres célebres* (1886-89).

Al costat d'això, no deixa de ser significatiu també que, al llarg de 1886, trobem el nostre biografiat ressenyant detinguda les intervencions de Castelar, Figueras, Moret i Prim en les sessions constituents de 1869 i 1870 en relació amb la qüestió cubana (l'abolició de l'esclavitud), les quintes, el sufragi, la vida municipal, la situació de l'exèrcit, i cercant en tot moment definicions doctrinals de "pàtria", "nació", "poble", "justícia"... De la mateixa manera, procurarà ampliar el seu bagatge de filosofia política, sobretot d'alguns autors que, sospitem, la constreta i pautaada formació del seminari no li havien permès atansar-s'hi directament, com ara Proudhon (de qui llegeix en francès *De la capacité politique* i

op. cit. D'altra banda, l'escriptor avantguardista sitgetà Ramon PLANES explica en les seves memòries que l'heroisme de Pellico fou molt valorat a Catalunya en el tombant de segle i durant la dictadura de Primo de Rivera, i que s'hi inspiraren Pere Coromines i Josep Pous i Pagès en el moment d'escriure les seves experiències a la presó. Vegeu: *Memòries* (Sitges, Grup d'Estudis Sitgetans, 1987), p. 113.

¹⁰⁸ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), "Quelcom sobre els llibres que vaig llegint. Del 30-11-1884 al juny de 1887", signatura del document: 01.01.01.01.06.

Systèmes des contradictions économiques o, en castellà, *La justicia en la Revolución y en la Iglesia*), Rousseau (*Discurso sobre el origen de las desigualdades entre los hombres*, i *Les confessions*) o Hume (els seus *Discursos políticos*, en una edició traduïda del francès en el simbòlic any de 1789).

Mentrestant, els primers cursos universitaris, els anava passant amb un considerable èxit i amb celeritat; va guanyar dos premis extraordinaris el primer curs i dues matrícules d'honor el segon. En aquests anys els seus professors foren: Josep Flaquer i Freise (1832-1889), catedràtic de Dret Polític; el metafísic vallesoletà José Somaza y Llanos (1816-1889), successor de Llorens i Barba en la càtedra; el mallorquí Antoni Josep Pou i Ordinas (1834-1900), catedràtic de Dret Romà i tomista intransigent; i Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), que feia poc que havia estat nomenat professor auxiliar de la Facultat de Lletres (1880), on substituïa el seu pare en l'assignatura de Literatura Espanyola, matèria que havia estat incorporada —després de la reforma dels plans d'estudi de 1883— als anomenats "Estudios preparatorios" de la carrera de Dret. Fou en l'esmentada assignatura de Rubió i en la del Dr. Somoza ("Ampliación de la Psicología") en els quals Narcís Verdaguer obtingué els citats premis extraordinaris.

Amb tot, el cert és que la seva estada a la universitat s'anà dilatant enormement, fins al maig de 1891, al llarg de gairebé nou anys. Aquest fet, poc usual aleshores, pensem que es deu al creixent activisme catalanista que duu a terme sobretot a partir de 1888, molt especialment amb la campanya en defensa del Codi civil català (1889), que el deixà literalment esgotat. En altres ocasions, però, el retard en els estudis va ser degut —pensem— a la seva inestable salut o a d'altres circumstàncies, com ara l'epidèmia de còlera que patí Barcelona entre l'estiu i la tardor de 1885, i que produí una *rentrée* universitària esglaonada entre els mil vuit-cents alumnes que, aproximadament, feien algun curs a la Universitat Literària en aquella època.¹⁰⁹ No hem d'oblidar que durant aquests anys a Barcelona es vivia endèmicament entre el tifus i les febres de Malta, altrament conegudes com a febres

¹⁰⁹ Concretament, en el curs 1883-84 (l'any que inicià els estudis Narcís Verdaguer) el nombre total d'alumnes era de 1869, repartits de la manera següent: Dret, 647; Filosofia, 70; Ciències, 389; Medicina, 504; Farmàcia, 196; i Notariat, 63. Vegeu: *Datos estadísticos del curso 1883-1884*, Universitat de Barcelona, p. 32.

de Barcelona.

Tot i això, la vida d'estudiant de Narcís Verdaguer a Barcelona quedava justificada amb escreix. Primerament, perquè havia entrat, a finals de 1884, a can Güell com a preceptor dels fills del matrimoni Güell-López. La feina estava relativament ben remunerada (pels volts de les 70 pessetes al mes) i indubtablement obria al nostre biografiat moltes possibilitats de contacte i relació social. Tant és així que, segons deixà apuntat Ramon Rucabado i Comerma en unes notes inèdites sobre Narcís Verdaguer, Patricio de Satrústegui (1823-1888), vell soci d'Antonio López des de la fundació de la Companyia Transatlàntica (1857), li oferí poc més tard la plaça de secretari a canvi de vida pagada i 75 pessetes mensuals. El jove Narcís no acceptà aquest oferiment, ja que Satrústegui viatjava molt i no podia garantir-li ser a Barcelona el juny o el setembre per examinar-se a la Universitat.¹¹⁰ Així doncs, serví a can Güell durant bastants anys com a professor de llatí, i segurament també de literatura, i no tan sols de l'hereu de Comillas, Joan Antoni Güell i López, sinó també —mercès a la seva bona tasca com a ensenyant i a la bona sintonia política que mantenia amb Eusebi Güell i Bacigalupi— com a preceptor dels altres germans barons Güell i López (Claudi, Eusebi i Santiago).¹¹¹ Recordem que en aquella època, els fills de les classes benestants no anaven a escola, sinó que es presentaven directament als exàmens, per bé que solien ser recomanats abans als catedràtics de l'assignatura corresponent pels seus professors o per alguna persona influent, no fos cas que rellisquessin el dia clau.¹¹² En aquest sentit, sabem per algunes notes i per cartes que, en la seva feina com a preceptor, el jove Narcís fou aconsellat i guiat, tant pel seu cosí germà, Mn. Cinto, com per l'altre il·lustre escriptor de la Renaixença que aleshores tenia entrada directa al palau Moja, Ramon Picó i Campamar (1848-1916), que a partir de 1889 actuarà d'apoderat en molts

¹¹⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), notes biogràfiques, signatura del document: 08.01.04 (s/d).

¹¹¹ *Epistolari...*, *op. cit.*, (1977) vol. IV, carta núm. 414 (Barcelona?, segona quinzena de setembre de 1884), ps. 183-185; *Id.*, (1977) vol. V, carta núm. 555 (Barcelona, juny 1886?), ps. 159-160.

¹¹² Així, per exemple, ens consta que Jacint Verdaguer recomanà el jove Joan Antoni Güell i López a un catedràtic de llatí. Vegeu *supra*.

dels negocis d'Eusebi Güell i Bacigalupi (1846-1918).¹¹³

Finalment, no podem cloure l'explicació dels seus anys universitaris sense esmentar el mestratge i les ensenyances jurídiques que rebria de Joan Josep Permanyer i Ayats (1848-1919) en Dret Espanyol, del vigatà Josep Estanyol i Colom (1858-1911) en Canònic, de Joan de Déu Trias i Giró (1859-1914) en Internacional, de Manuel Duran i Bas (1823-1907), en Mercantil, i de Joan Coll i Pujol (1842-1910), en Penal. Aquest magisteri, malgrat la severitat i l'alta exigència, en alguns casos es transformaria en una referència intel·lectual molt sòlida i, en alguns casos també, en una franca amistat, especialment amb el pas dels Drs. Estanyol, Trias i Permanyer a la causa catalanista a redós de la campanya en defensa del dret civil català (1889).

Al llarg d'aquests espaiats anys de vida universitària sabem que, al marge de les escapades a Vic per raons familiars i culturals, al jove Narcís, li agradava practicar allò tan de moda entre els cercles catalanistes de l'època, l'excursionisme.¹¹⁴ Aquest esbarjo tenia per al nostre biografiat una triple vessant: poètica, higiènica i de confirmació en la fe. Així, en unes notes que redactà sobre les vivències d'una excursió que féu fins a Sant Miquel del Fai acompanyat d'una colla d'amics del Centre Catalanista Provençalenc, podem llegir: «¡Es tan hermós l'excursionisme! De segur que molts y molts que jahuent dominats per l'odiós vici de la ganduleria, los que prefereixent anar contra las lleys Divinas de la naturalesa, transformant las nits en dias per dar lo cambi de dias en nits, no coneixen, no, lo poetich é higienich qu'es aprofitar las primeras horas dels dias de primavera é istiu per emprendre lo viatge que a la par que regenera las forsas de la vida, aclareix moral y material la grandiosissima obra del Creador del Univers.» L'idíl·lic paisatge que l'excursionista podia contemplar esdevenia un fàcil recurs literari per tal que Narcís Verdaguer —amarat fins a les orelles de moralitat catòlica— condemnés la impuresa i l'artificialitat de les nits barcelonines, l'ambient de certs teatrets i balls on es respirava fatalment —diu— una

¹¹³ Margalida TOMÀS, *Ramon Picó i Campamar (1848-1916)*, «Randa», núm. 9, (1979), p. 167 i ss.

¹¹⁴ Sobre aquesta qüestió, l'obra més recent —per bé que en alguns punts matisable— és la de Jordi MARTÍ HENNEBERS, *L'excursionisme científic* (Barcelona, Alta Fulla, 1994).

atmosfera verinosa que escurça la vida de la present generació i que en viciava la de la següent. Amb tot, no s'estava de proposar una fórmula de redempció per a aquells joves que qualifica d'ànimes dissolutes, atretes com papallones per la brillantor dels llums artificials: que provessin la pràctica de l'excursionisme, és clar, i així serien per sempre més útils «á Deu, á sos semblants y así mateixos.»¹¹⁵

De fet, l'afecció per l'excursionisme i la natura, tot i la seva salut trencadissa, sabem que continuà interessant-lo, ja que, a principi de 1892, ingressaria en el flamant Centre Excursionista de Catalunya, de la mà d'un company de lluites catalanistes com Manuel Rocamora,¹¹⁶ afiliació, però, que tenia molt també de gest militant, com encertadament li féu notar Antoni Rubió i Lluch en una carta en què, a més de demanar-li alguna ressenya per al butlletí del CEC, li deia: «els catalanistes tenim en el Centre molta feina tallada i algun dia compto amb V. i n'hem de parlar llargament el mateix amb Mn. Jaume [Collell]». ¹¹⁷ No sembla, però, que l'activisme de Verdaguer arribés a tot arreu.

A l'últim, no és d'estranyar que el seu cercle familiar i de coneixences el portés a col·laborar en òrgans catòlics, com el que editava la Societat Mèdico-Farmacèutica dels Sants Cosme i Damià (1884), entitat que substituïa l'Acadèmia de Sant Tomàs, fundada el 1879 pel bisbe Urquinaona. Ens referim a «El Sentido Católico de las Ciencias Médicas» (1879-1888), que havia dirigit fins a la seva mort el catedràtic de Cirurgia Joaquim Cil i Borés (1805-1882) i que tenia un tiratge d'uns 500 exemplars.¹¹⁸ Des d'aquest portaveu de l'ortodòxia catòlica es volia fer front als plantejaments positivistes i organicistes introduïts en la medicina i la farmàcia a Catalunya per Joan Ginés i Partagàs (1836-1903) amb tribunes com «La Independencia Médica» (1869) o la «Revista Frenopática de

¹¹⁵ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), "De Sant Martí de Provençals a Sant Miquel del Fai, del 18 de juliol al 2 d'agost de 1885", signatura: 03.02.02.04.

¹¹⁶ Concretament fou donat d'alta el 16 de febrer d'aquell any amb el número de soci 438. Informació que m'ha estat facilitada pel Sr. Manuel Rucabado i Verdaguer.

¹¹⁷ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda d'Antoni Rubió i Lluch, signatura: 04.01.184 (Cerdanyola, 23 de juliol de 1892).

¹¹⁸ Joan BONET i Casimir MARTÍ, *op. cit.*, p. 21.

Barcelona» (1881).¹¹⁹ La col·laboració del jove Narcís en aquest prestigiós òrgan de la medicina catòlica es reduí, però, a l'any 1886, i consistí en ressenyes sobre la vida universitària, com ara a propòsit del desenvolupament de la segona festa tomista o passant revista al discurs inaugural de l'any acadèmic 1886-87 que pronuncià el catedràtic de Llengua Grega Delfí Donadiu.¹²⁰

Els articles barcelonins a «La Veu del Montserrat» i la polèmica amb els modernistes

El caràcter emprendedor, decidit i polemista del jove Narcís Verdaguer contrastava amb una fisonomia eixuta i escanyolida. A aquesta descripció física, cal afegir-hi que tenia un ull gairebé borni a causa d'un cop de pedra rebut en la infància mentre jugava amb altres nois de la seva edat, i també un grau indeterminat de miopia en l'altre ull. Aquest defecte visual li brindaria, tanmateix, una excel·lent excusa —no exempta d'una fina ironia— per encetar, el gener de 1884, els seus comentaris al davant de la referida secció sobre la vida social i cultural barcelonina en el setmanari «La Veu del Montserrat».¹²¹ Atès que no gaudia d'allò que caracteritzava precisament els «revistaires» —una vista fina i llarga—, decidia signar les primeres col·laboracions amb el pseudònim «Un Saboga», per bé que un cop assolit un cert estil periodístic (a partir de la tardor d'aquell any) les rubricaria ja sense més amagatalls.¹²²

¹¹⁹ Francisco MÉNDEZ ÁLVARO, *Breves apuntes para la historia del periodismo médico y farmacéutico en España* (Madrid, E. Teodoro, 1883).

¹²⁰ *En honor de Santo Tomás*, núm. 13 (1 d'abril de 1886), ps. 193-197; *El discurso inaugural que el Dr. D. Delfín Donadiu leyó en el solemne acto de apertura del presente curso*, núm. 38 (8 d'octubre de 1886), ps. 593-596.

¹²¹ *Crónica de Barcelona. Lo que no'm pensava.- Com faré riure á la gent.- De que'm donc vergonya.- Lo fanch y Barcelona.- Hoste imperial.- Lletres.- Teatre.- Arts.* (5 de gener de 1884), p. 6.

¹²² En una carta sense data, però que situem a finals de gener de 1884, l'amic Collell li escriu: «Has comensat be la série de Revistas barceloninas. Tracta todas las cosas ab rectitut é independènciá de criteri, pero sempre ab tot conèxement de causa. L'estisora del Director no t'ha de privar de res. Si després trobas una frase sacrificada ó una paraula corretjada, pensa que aixís convé y está millor.» ANC: N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.0 (s/d).

La seva col·laboració en el setmanari que dirigia el canonge Collell es perllongarà fins a l'abril de 1890, coincidint així amb la topada d'aquest amb l'editor Anglada i els seus companys de publicació a Vic, conflicte que —com sabem— precipitarà l'aparició de «La Veu de Catalunya» a Barcelona. Abans de tot això, i retornant a les col·laboracions barcelonines de Verdaguer, cal dir que en alguns períodes —bàsicament els mesos en què s'enclaustrà per treure's la carrera de Dret, els de major activisme catalanista i durant els mesos d'estiu a Vic— fou substituït per Francesc Rierola i, també, molt probablement, pel seu amic Lluís B. Nadal, mentre que els últims anys va ser Pius Fatjó i Vila qui el reemplaçà amb tota seguretat al davant de la referida secció.

Des de «La Veu del Montserrat», el nostre biografiat oferirà una visió calidoscòpica de la societat barcelonina. Tot i que no volem entrar ara a comentar tots i cadascun dels seus articles, car ja els anirem ressenyant a mesura que avancem pels diferents apartats del present estudi; no podem passar per alt el fort impacte que li produí en arribar a la capital catalana —moment que, recordem-ho, coincideix amb el final de l'eufòria expansiva dels anys de la *febre d'or*— la molta pobresa que hi havia («á totes hores n'hi ha molta de miseria, y miseria de la mes desgarradora», escriu).¹²³ A les cròniques assenyalarà el contrasentit que, per a una societat globalment catòlica, representava el fet que, mentre moltes famílies pobres passaven greus necessitats durant l'hivern, els burgesos més frívols es divertien sense practicar els mínims principis de la caritat cristiana.¹²⁴ I és que, com mostra López Sánchez, malgrat el clar procés de proletarització que caracteritza la Restauració, les peculiaritats del desenvolupament capitalista a l'Estat espanyol fan que, fins i tot en llocs considerats capdavanters de llança de la industrialització, com Barcelona i la seva àrea d'influència, restessin importants segments de pobres assentats als espais urbans.¹²⁵

¹²³ *Des de Barcelona. Certámen Catalanista de la Joventut Católica de Barcelona. Any VI.- Miseria y caritat.- Miseria y filantropia.*, (18 d'octubre de 1884), p. 335.

¹²⁴ *Des de Barcelona. La festa de Santa Maria.- Bons senyals y mals pressagis.- Coses de la moda.- Un afamat cantor y una gavatxa.*, (8 de novembre de 1884), p. 359.

¹²⁵ Pere LÓPEZ SÁNCHEZ, *Un verano con mil julios y otras estaciones. Barcelona: de la Reforma Interior a la Revolución de Julio de 1909* (Madrid, Siglo XXI, 1993), ps. 177-185. La problemàtica del reformisme social burgès, en el treball de Ramon CASTERÀS, *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*

Així, la realitat és que el pauperisme, amplificat per les conseqüències socials de la davallada econòmica dels anys següents a la *febre d'or*, serà un element ben present en aquella Barcelona dels anys vuitanta que Verdaguer assajava de radiografiar a les cròniques; una pobresa estructural que, d'altra banda, no desapareixerà del tot fins ben entrat el segle XX.

A l'últim, un altre element que recull el nostre biografiat a les seves notícies barcelonines és la nova pandèmia de còlera que afecta la part oriental de la Península (molt especialment el País Valencià) durant l'estiu i la tardor de 1885, i que a Barcelona havia obligat a endarrerir l'inici del curs universitari. La passa serà especialment virulenta a causa, és clar, de la forta crisi econòmica que patia el país i que relaxava entre els sectors populars les mesures higièniques. D'aquesta manera, es veia confirmada la por social que s'havia apoderat d'amplis sectors ciutadans l'estiu anterior davant els efectes devastadors que en aquelles circumstàncies podria tenir un possible brot de còlera.¹²⁶ Tant és així que el tema fou objecte de debat a l'Ateneu Barcelonès,¹²⁷ el president del qual, Lluís de Góngora, davant les greus deficiències infraestructurals de la ciutat en els aspectes higiènics mèdics i sanitaris, impulsaria el maig de 1886 una Lliga Sanitària.¹²⁸ La terrible epidèmia, a banda de suspendre les festes de la Mercè de 1885 (que es posposaren fins al gener següent), s'endurà per causa directa o indirecta gairebé 4.000 barcelonins, d'un total

(Barcelona, Antropos, 1985).

¹²⁶ Per a un estudi de la influència del còlera davant la problemàtica social, vegeu el treball de Ramon CASTERÀS, *El brote colérico del verano de 1884 en Cataluña: incertidumbre, miedos y problema social. Respuestas múltiples*, dins les I Jornades d'Antropologia de la Medicina, II Col·loqui de l'ICA (Tarragona, desembre de 1982), vol. I, ps. 18-33.

¹²⁷ *El Cólera. Memoria leída en el Ateneo Barcelonés por el Dr. Juan Tutau, secretario de la sección de Ciencias Naturales y Exactas, el 7 de marzo de 1885* (Barcelona, Tip. N. Ramírez i cia, 1885).

¹²⁸ Jordi CASASSAS I YMBERT, *L'Ateneu Barcelonès. Dels orígens als nostres dies* (Barcelona, Magrana/IMHB, 1986), p. 56.

aproximat de 260.000 habitants que aleshores tenia la ciutat.¹²⁹

Per la seva banda, el jove Verdaguer, que, com molts barcelonins, havia abandonat amb celeritat la gran *urb* infecciosa, perllongaria la seva estada estiuenca a Vic fins al mes de novembre. Pel que fa a la col·laboració a «La Veu del Montserrat», si bé no reprendrà les cròniques barcelonines fins a finals d'any, en canvi s'estrenarà com a editorialista durant aquell dilatat període vacacional. En aquests escrits abordarà temes punyents del moment, com ara el tractat comercial amb Anglaterra¹³⁰ o el conflicte colonial Hispanoalemany per les Carolines, contencions que provocarà el més important esclat de patriotisme espanyolista a Catalunya en bastants decennis (amb una mobilització popular a Barcelona d'alguns milers de persones). El catalanisme —des de l'almirallia fins al vigatà— no serà aliè a aquest encès fervor patriòtic. Així, el Centre Català acabarà per ser al darrera impulsant la important manifestació ciutadana del 27 d'agost de 1885. I poc dies més tard, el mateix Almirall i un gruix significadíssim de personalitats de la nova directiva del Centre Català, constituïda el juny anterior, formarà part de la Junta Patriòtica que es reuneix la nit del 6 de setembre als locals del Círcol de la Unió Mercantil. Aquesta plataforma integrarà —com veurem en detall més endavant— gent significativa del món de les corporacions civils, econòmiques i polítiques amb l'objectiu de mantenir el control local de la situació davant qualsevol iniciativa provinent del centre o l'estat.¹³¹

Per la seva banda, els homes de «La Veu del Montserrat» s'uniran sense complexos a l'exaltat discurs patriòtic que practica a l'uníson la majoria de la premsa catalana i espan-

¹²⁹ Concretament foren 1.311 pel còlera i 2.489 per malalties comuns a la pandèmia. Vegeu: *Datos estadísticos referentes al cólera de 1885* (Barcelona, Casa Provincial de la Caridad, 1885).

¹³⁰ N. V. C., *Lo que convé*, «La Veu del Montserrat» (14 d'agost de 1886), ps. 257-258. Allunyant-se del catastrofisme que molts practicaven aquells dies, Verdaguer reconeixia que la indústria catalana no moriria a conseqüència d'aquest tractat. Amb tot, reclamava una intervenció efectiva dels prohoms que tenia Catalunya en la política. Altrament, d'ells seria la culpa de la direcció que pogués prendre el catalanisme.

¹³¹ Vegeu: Óscar COSTA RUIBAL, *La recepción del pensamiento imperialista en las élites barcelonesas del novecientos*, tesi de doctorat, Universitat de Barcelona, 1993, p. 100 i ss; també són útils les informacions de Jaime CARRERA PUJAL, *Historia política de Cataluña en el siglo XIX* (Barcelona, Bosch, 1958), vol. VI, p. 48 i ss.

yola en defensa de la integritat «nacional». Amb tot, l'especificitat retòrica d'aquests consistirà a subratllar la substancial diferència religiosa que separa ambdós països, volent transformar així el contenciós sobre les Illes Carolines en un conflicte més ampli entre catòlics i protestants (de fet, Lleó XIII acabarà per mediar-hi i donarà en l'essencial la raó a Espanya).¹³² Amb articles d'aquesta mena, Narcís Verdaguer estableix una perfecta sintonia amb molts dels lectors del setmanari vigatà, especialment amb un grup de socis principalíssims del Círcol Literari (Josep Anglada, Agustí Nofraries, Jacint Verdaguer, Salarich i Giménez, Francesc X. de Febrer, Martí Genís, Josep Viguer, Josep Fatjó i Vilas, etc.), els quals no s'estaran de felicitar-lo a principi de setembre mitjançant una carta de l'amic Bentura Agulló. De fet, també a Vic, l'elit local havia volgut organitzar una manifestació a l'estil de Barcelona, però el governador civil —escudant-se en les accions de les autoritats de Madrid— no dubtà aquest cop a suspendre-la.¹³³

Ara bé, el gruix i el més important de la producció periodística de Narcís Verdaguer al setmanari «La Veu del Montserrat» se centrarà en aspectes literaris i culturals catalanistes. Així, aviat rebrà la lectura esbiaixada que havia fet l'acadèmic castellà Francisco M. Tubino (1833-1888) sobre l'evolució del ressorgiment cultural català en el seu voluminós estudi *Historia del Renacimiento Literario Contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* (1880) —una de les primeres obres en què es reconeixien l'abast i la importància de la Renaixença. A les conclusions d'aquest cèlebre treball erudit (subtitulades *Presente y porvenir del catalanismo*) Tubino havia escrit dures paraules contra el catalanisme contemporani, ja que el veia força allunyat de les bones i altament patriòtiques intencions perseguides al llarg del segle XIX per prohoms com Antoni Campany, Antoni Puig Blanch, Torres Amat, Llorens i Barba, Ignasi Santpons, Antoni Brusi, Pròsper de Bofarull, Josep Pau Ballot, B.C. Aribau, Pau Piferrer, Joan Cortada i tants d'altres.

«Mucho han cambiado las cosas, y hoy lo que se entiende por catalanismo, representa en su expresión más genuina, una escuela política, que utilizando la literatura, pretende restaurar la antigua nacionalidad catalana, empleando, para disponer los ánimos en favor de mudanza tan

¹³² N. V. C., *Sobre el conflicte hispano-alemany*, «La Veu del Montserrat» (29 d'agost de 1885), ps. 273-274.

¹³³ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Bentura Agulló, signatura: 04.01.001 (Zamora, 2 de setembre de 1885).

extraordinaria, no sólo de las ventajas que le proporciona la alabanza de lo propio, llevada hasta la hipérbole, sino la sistemática denigración de lo castellano, donde se incluye cuanto pertenece al resto de los españoles que no hablan catalana.»

»[...].

«El renacimiento literario, forzoso es repetirlo, preséntase en la liza como bandera de guerra, donde se escalonan todos los secuaces del autonomismo, desde los más comedidos y prudentes hasta los que no hablan de lo castellano sino con prevención, desden ó menosprecio.»¹³⁴

Aquestes asseveracions de Tubino i els límits i els perills amb què judicava les conquestes i les possibilitats reals del renaixement literari català, duien Verdaguer a reconèixer que la literatura catalana era avui essencialment una literatura propagandística, i que el cercle de conreadors era encara massa reduït perquè pogués ser tractada amb excessiva duresa pels seus crítics. D'altra banda, Tubino, al llarg de la seva obra, i sobretot a les polèmiques conclusions, s'havia fet ressò de les divergències polítiques existents en el si del camp catalanista, desacords, però, que quedaven insuficientment contextualitzats en el seu llibre (ens referim, entre altres, a les crítiques que Mañé i Flaquer i Jaume Collell adreçaren als «autonomistes» aplegats al voltant del I Congrés Catalanista). En aquest capítol final Tubino afirmava que el catalanisme contemporani duia amagada una destal de guerra i odi contra tot el que era castellà, i que, com a moviment, el catalanisme, s'inclinava majoritàriament del cantó de la fracció política més perillosa, la dels vells demòcrates federals.¹³⁵ Aquesta incòmoda anàlisi en una obra que, sens dubte, era la més exhaustiva que s'havia escrit fins a aquell moment sobre el moviment renaixentista català havia d'irritar forçosament els catalanistes catòlics. Per compensar aquests inoportuns judicis, Verdaguer i Callís —en el marc dels certàmens literaris de la Joventut Catòlica— no s'estaria de proclamar insistentment que la literatura catalana tenia el deure d'esdevenir, positivament, un puntal ferm dels drets històrics de la degenerada raça llatina, ja que de

¹³⁴ Francisco M. TUBINO, *Historia del Renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* (Madrid, Imp. y Fund. de M. Tello, 1880), ps. 710-712 i 720.

¹³⁵ Sobre la reacció castellana al moviment de la Renaixença conté pàgines de gran interès l'obra de l'alemany Horts HINA, *Castilla y Cataluña en el debate cultural 1714-1939* (Barcelona, Península, 1986), p. 223 i ss.

manera inequívoca era «la més cristiana de totes les literatures modernes».¹³⁶

Amb tot, allò que centrarà l'atenció periodística de N. Verdaguer al llarg d'aquests primers anys seran altres qüestions més locals, com ara la polèmica davant les «perilloses» tendències literàries de «L'Avens» o la crítica a la manca d'ideals elevats del modernisme pictòric i escultòric que a principi d'aquell any s'exposava a la sala Parés.¹³⁷ Igualment, no dubtarà a qualificar el pitarrisme de mal gust teatral, mentre que les obres d'Ubach i Vinyeta, Àngel Guimerà i Feliu i Codina li mereixeran clars, però moderats, elogis.¹³⁸ Així mateix, la seva catolicitat conformada per una estricta moralitat vigatana restarà indignada davant la celebració del Carnestoltes barceloní, en el qual veurà una mena de «bullanga pacífica», una bacanal i un desvari general, fins a l'extrem que el Dimecres de Cendra esdevenia —en paraules del jove Narcís— «un jorn especialment anti-cristià i amoral».¹³⁹

La seva concepció literària plenament vuitcentista (en la línia d'un realisme estereotipat molt propera al costumisme moralitzador), la posarà de manifest en una creació literària a propòsit d'una conversa mantinguda durant la celebració dels Jocs Florals de 1884 amb un jove catalanista, però d'aquells que es «revelaven contra la tradició». Potser al·ludia al company d'aules Josep Miquel i Soler (1861-1897), que en pocs anys esdevindria un dels més destacats teòrics del modernisme i amb qui el nostre biografiat mantingué en aquests anys centrals dels vuitanta una florida correspondència, gairebé sempre a propòsit de qüestions literàries.¹⁴⁰ Al final del suposat diàleg, després de repassar subtilment les antagòniques concepcions que mantenien sobre la literatura catalana i sobre els mèrits de certs escriptors renaixentistes de renom, Verdaguer posava en boca del referit jove

¹³⁶ *Des de Barcelona. Certámen Catalanista de la Joventut Catòlica de Barcelona. Any VI., Miseria y caritat.- Miseria y filantropia.*, «La Veu del Montserrat» (18 d'octubre de 1884), p. 335.

¹³⁷ *Crònica de Barcelona*, «La Veu del Montserrat» (26 de febrer de 1884), p. 30.

¹³⁸ *Id.*, (19 d'abril de 1884), p. 127.

¹³⁹ *Id.*, (8 de març de 1884), ps. 79-80.

¹⁴⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Josep [Miquel] Soler, signatura: 04.01.213-239 (1884-1892).

l'afirmació segons la qual Mn. Collell —que aquell any havia rebut un accèssit per la seva poesia *La Caponada*— era el més gran enemic dels joves catalanistes que seguien el corrent modern del segle.¹⁴¹ Amb aquesta al·lusió tan directa, la línia divisòria entre ambdues tendències quedava prou ben establerta.

En el terreny dels fets concrets, aquesta profunda discrepància amb els joves modernistes durà Narcís Verdager a sostenir una interessant polèmica amb Ramon D. Perés (1863-1956), director de «L'Avens» d'ençà que el seu amic Jaume Massó li proposà d'entrar a la redacció de la revista, el gener de 1883. En el rerafons d'aquesta topada, però, es trobaven les desqualificacions que Perés havia fet a principi d'aquell mateix any —dessota el pseudònim *Spleen*— envers el venerable «mestre apòstol» del catalanisme Joaquim Rubió i Ors, en què li negava saviesa, dons poètics i, fins i tot, coneixements històrics. En una recreació literària, també en forma de diàleg, el provocador *Spleen* havia escrit que Rubió era tan sols un xic savi, un xic poeta i un xic historiador, però res que es pogués dir completament de debò.¹⁴² Poc més tard, les invectives, per bé que moderades, s'havien dirigit contra el recentment traspasat Manuel Milà i Fontanals. En una necrològica anònima, els joves de «L'Avens» li retreien el fet d'haver-se situat sempre «de cara á tot lo que fou, d'esquena á tot lo que ara es.» El mal d'en Milà, judicaven, havia estat «no haver volgut abarcar lo antich y lo modern en una d'aqueixas síntesis lluminosíssimas de las grans inteligèncias, y en lloch d'aspirar á la sabiduria d'arxiu aspirar á una altra mes viventa [...]» A l'últim, li recriminaven la timidesa, no haver confiat prou en les forces de la pàtria i haver-se capbussat exclusivament en un o dos punts determinats d'una ciència.¹⁴³

A mitjan novembre de 1884, aquest desig dels joves modernistes de trencar amb els patriarques de la Renaixença (fins al punt d'haver-se manifestat també reticents davant d'una patum sagrada com Jacint Verdager) fou replicat pel nostre biografiat tot adreçant-

¹⁴¹ *Id.*, (10 de maig de 1884), ps. 150-151.

¹⁴² «*Spleen*» (pseudònim), *Figuras y figuretas*, «L'Avens» (15 de gener de 1884), ps. 114-116.

¹⁴³ *D. Manuel Milá y Fontanals*, «L'Avens» (30 de juny de 1884), ps. 354-356.

los «quatre paraules». Concretament, la polèmica se centrarà a l'entorn de les valoracions que —en un darrer volum de «L'Avens», corresponent als mesos de juliol-setembre d'aquell any— Ramon D. Perés havia fet sobre els Jocs Florals. Aquest havia jutjat improcedent el discurs excessivament moralitzant i poc literari pronunciat pel president del Consistori, Manuel Duran i Bas, en voler imposar a tots els escriptors la fe, l'anticosmopolitisme i la virtut.

«¡Combatre, l'escepticisme, lo cosmopolitisme, lo sibaritisme! ¡Bell combat pera moralistes, però dolent, molt dolent pera poetas! Sols lo tercer sembla que hagi de rebre mes fondas feridas del vers que de la prosa quan lo vers sigui tal que logri fer arribar sa débil arma á la carn viva. ¿No veu, no compren lo Sr. Duran y Bas que voler imposar com assumptos la fe, l'anticosmopolitisme y la virtud á tots los poetas d'un poble será potser excelent pera ferlos semblar á tots los homes molt bons y cataláns molt entussiasas per exemple, però es cohibir sa inspiració y en alguns matarla? ¡Quan mes desinteressats, quant mes profitós no es dirlos: sigueu genials en vostras obras y canteu segons vos dicti vostre cor, porque sols lo que del cor surt raja veritable poesia! Aixis, es cert, llensis aquest crit hont se vulgui, no's serveixen los interessos d'un partit, ni d'una moral, ni d'una religió determinada, però's serveixen los interessos de la literatura universal y la gloria de la nació, únicas miras que deuen preocupar á la critica quan no's converteixen en una propagadora d'ideas no literárias.»¹⁴⁴

No podem, però, deixar de referir-nos al context polític que envoltà la presidència de Duran i Bas als Jocs Florals: coincidí amb el bienni de govern conservador 1884-1885, enmig de creixents pressions proteccionistes; potser per això, fou l'únic discurs públic en català que Duran realitzà els anys vuitanta. La seva intervenció es titulà: *Relació entre l'esperit de les velles institucions dels pobles i el de les seves institucions literàries*, i per un moment semblà que el conservadorisme local feia un gir estratègic davant el catalanisme i en la consideració de la seva possible utilització.¹⁴⁵ D'aquí que el discurs de Duran fos llegit amb molta atenció i fos objecte de controvèrsia entre els qui es reclamaven catalanistes genuïns.

Per la seva banda, l'article referit de Ramon D. Perés també constituïa sens dubte una provocació en tota regla per als escriptors renaixentistes. I és que, a banda de criticar Duran, Perés no s'havia estat de considerar, al final de la ressenya, que en els Jocs Florals d'aquell any ja s'observava clarament el procés de transició que vivien les lletres catalanes,

¹⁴⁴ Ramon D. PERÉS, *Los Jochs Florals de 1884*, «L'Avens» (juliol, agost, setembre), ps. 383-384.

¹⁴⁵ Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i... op. cit.*, p. 179.

de la vella literatura renaixentista a la nova musa literària, la qual començava a ser present amb força a Catalunya. Perés diferenciava així tres generacions d'escriptors, agrupacions tanmateix un xic indeterminades entre elles, que rebien influències diverses i que influenciaven també diversament en la marxa general del catalanisme. La primera era la dels vells iniciadors del renaixement, els quals, però, figuraven ja molt dèbilment entre les files militants. La segona generació era la dels que encara conservaven l'herència rebuda dels anteriors, però sense mantenir-la íntegra, car és veien obligats a donar pas a noves tendències, especialment envers el modernisme. La raó que Perés donava per a aquest forçós viratge d'aquests últims era contundent: si no evolucionaven, llavors la tercera generació, la dels més joves, els hauria d'empènyer amb força del seu estacionament. En aquests Jocs, per tant, el contrast es trobava —afirmava Perés— entre, d'una banda, els treballs revolucionaris en la forma de Matheu, Apel·les Mestres i Ramon Bassegoda i, d'una altra, els de la vella escola de Picó i Campamar, Bertran i Bros, Agulló, Frederic Soler i J. Collell, que tot i les seves qualitats resultaven poc útils per a allò d'anar canviant de mestre, tan necessari sempre en la literatura.¹⁴⁶

La resposta que el nostre biografiat adreçà als modernistes de «L'Avens» volia ser contundent, advertir-los del camí equivocat que prenien. Els demanava que no portessin divisions inútils, que abans de ser homes d'escola fossin «catalans». Ara bé, a parer de Verdaguer, el problema de fons, i la raó que explicava l'absoluta i irresoluble incompatibilitat entre ambdós grups, era que els joves de «L'Avens» no sols es manifestaven partidaris de la *musa nova*, sinó també de la *literatura nova*, és a dir, «del lleig naturalisme aplicat á totes les branques de la literatura. ¡Quántes consideracions podria fer sobre aquesta malhaurada escola tan infecunda per la bellesa com propicia per la desmoralisació dels pobles!» La indignació del nostre biografiat creixia de to davant el menyspreu que els modernistes havien fet d'una novel·la tan digna d'estima —segons ell— com la *Margaridoya*, del seu company d'estudis Lluís B. Nadal, mentre que, per contra, no s'havien estat d'inserir en el mateix volum una composició tan «monstruosa» i «escèptica» com la d'Angel Guimerà, *Veillant un cadàvre*, i un conte tan completament «amoral» com

¹⁴⁶ *Id.*, ps. 388-389.

Un petó, de Narcís Oller. «¡Y ab eixes idees volen nodrir l'esperit del poble catalá! Será sens dupte perque no coneixen encara prou lo que es Catalunya y lo que era, y per aixó la volen fer de modo que de Catalunya no'n guardaria sino la llengua, quedant destituhida de lo que mes que aquesta, que's dir molt, ella s'estima, que son los sentiments que ficsan son verdader carácter, la seva propia personalitat.»¹⁴⁷

De fet, el judici que li mereixerà durant tots aquests anys la novel·la naturalista serà francament deplorable. Així, en les seves llibretes d'apunts trobem una valoració extraordinàriament crítica de l'obra de Narcís Oller *L'escanyapobres*, premiada en els Jocs Florals d'aquell mateix any. Per a N. Verdaguer, a l'Oller, li havia faltat imaginació; i si bé ell havia intentat prescindir de les afirmacions deterministes de l'obra, i llegir-la com una de tantes, era evident, però, que l'Oller estava massa lligat a «les rídiques teories de Zola, que sols poden produir llibres de mal mastegar per a la major part de la gent, com *L'escanyapobres*, o llibres que són molt llegits a París, però, que, gràcies a Déu, aquí ho serien poc, és a dir, llibres escandalosos.»¹⁴⁸

La rèplica a les consideracions periodístiques de Verdaguer abans ressenyades vingué de la mà del mateix Perés en un dens article, escrit, però, amb un to moderat i conciliador, envers un jove que, malgrat el seu afany moralitzador i pontifici, Perés judicava de bona fe. Després d'afirmar l'amplitud de mires del naturalisme, que segons Perés no era incompatible amb cap escola o religió, es digui positivisme, espiritualisme o catolicisme

¹⁴⁷ *Desde Barcelona. La Musa nova.- Quatre paraules á L'Avens.* «La Veu del Montserrat» (15 de novembre de 1884), p. 367.

¹⁴⁸ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), "Quelcom sobre els llibres que vaig llegint. Del 30-11-1884 al juny de 1887", signatura: 01.01.01.01.06.

Tot amb tot, hi hagué qui advertí, pocs anys més tard, alguna afecció literària un xic naturalista en Narcís Verdaguer. Així, l'antic company de redacció de «L'Almogáver» Antoni Vila i Sala li adverteia en una carta (amb data 24 d'abril de 1886) que no era el naturalisme el viratge que havia de seguir per arribar al cim de la glòria com a prosista. Ans al contrari. Li aconsellava que prengués exemple dels romàntics (Lamartine, Bécquer) i que deixés per a altres «la honrosíssima tasca de purificar la literatura naturalista que s'aparta dels amples límits que li traçà la ploma del manco de Lepanto per seguir la perniciosa influència d'aqueixa nova escola parisenca que solament pot donar fruits que agradin als paladars lliurats als vicis i als cors secs pel corc del poble i pels mals vents de les passions.» ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda d'Antoni Vila, signatura: 04.01.298 (Santpedor, 24 d'abril de 1886).

(fent esment aquí del cas de Pardo Bazán), concloïa que el nou corrent literari no s'identificava de cap de les maneres amb la immoralitat, sinó amb la veritat: «Ara si'l senyor Verdaguer enten que'l mon está tan perdut copiant la veritat s'ha d'esser necessàriament immoral, la escola naturalista no te cap culpa en que, una de dugues, ó'l senyor Verdaguer sigui un gran pessimista ó realment lo mon no sigui tal com desitjan los moralistas. [...] A més la qüestió es vella: es la moral en l'art, la eterna matèria de discursos y estudis perfectament inútils, ó, quan menos, de desagradable sabor pedantesch, de un cert to de legislador que l'art sembla haverse pres sempre en broma.»¹⁴⁹

Paradoxalment, la resposta, que, com veiem, contenia alguns interessants judicis sobre el naturalisme (de qui Perés no es volia tampoc un defensor a ultrança, com si es tractés d'una escola), la donaven els joves modernistes just en el moment en què anunciaven (en la nota següent) el tancament de la revista; publicació que, com és sabut, reapareixerà quatre anys més tard en una línia ideològica molt semblant a la sostinguda fins ara, és a dir, en la d'un «liberalisme sense estridències».¹⁵⁰ Ara bé, com assenyala Jordi Castellanos, per interessants que siguin les posicions d'aquest primer «L'Avens» en el seu intent de representar una alternativa vàlida a l'organització cultural de la Renaixença, no passen, tanmateix, de ser les d'un grup que neix per continuar una opció política fracassada, la de Valentí Almirall, que malgrat el seu desplaçament cap al camp cultural i literari tampoc no arribarà a eixamplar —de manera sòlida i definitiva, s'entén— l'abast del seu suport social.¹⁵¹

¹⁴⁹ P. [Perés], *Quatre paraulas a altres quatre*, «L'Avens» (octubre, novembre i desembre de 1884), ps. 615-616.

¹⁵⁰ Manllevo la definició de Valentí Fiol, l'obra del qual continua sent imprescindible per a l'anàlisi de «L'Avens». Vegeu: *El primer modernismo literario...*, op. cit., p. 160 i ss.

¹⁵¹ Jordi CASTELLANOS, *La Renaixença vista pels modernistes*, dins *Actes del col·loqui internacional sobre la Renaixença* (18-22 de desembre de 1984) (Barcelona, Curial, 1994), vol. II, p. 102.

II. ENTRE L'HEGEMONIA ALMIRALLIANA I ELS LÍMITS DEL CATALANISME RENAIXENTISTA

Com havíem assenyalat a l'anterior capítol, l'entrada de Narcís Verdaguer a can Comillas havia estat possible gràcies als bons oficis del seu cosí germà prop d'Eusebi Güell i Bacigalupi —l'única persona de la família López a qui Jacint Verdaguer podia adreçar-se normalment en català.¹ La intervenció d'aquest a favor de l'*Arcís*, la féu —creiem— aprofitant el llarg viatge que realitzà en companyia d'Eusebi Güell per l'Europa central i oriental durant els mesos de maig i juny de 1884. Per bé que l'objectiu d'aquesta travessia era fer patentar als diversos estats europeus l'invent de l'enginyer Ferran Alsina relacionat amb els velluts de cotó que fabricava a la Cooperativa Roda de Ter, Güell ho havia arranjat tot per tal que Jacint Verdaguer el pogués acompanyar i es poguessin dedicar, així, junts, a fer una mica de turisme i a gaudir de certs encontres de caire cultural. El poeta de Folgueroles coincidí a París amb Frederic Mistral i passà també llargues estones en companyia d'Alphonse Daudet i d'altres escriptors i crítics literaris francesos interessats en les lletres catalanes.²

Durant una mesada, doncs, del 12 de maig al 12 de juny de 1884, el futur comte de Güell i el seu poeta varen recórrer —amb passaport diplomàtic— les principals capitals continentals (Lió, Ginebra, Colònia, Berlín, París) fins a arribar a Sant Petersburg. Sembla que l'un i l'altre restaren fortament marcats per aquesta experiència comuna, tant pel que fa a la seva coneixença personal com en l'aspecte intel·lectual i polític: Jacint Verdaguer en les ressenyes i anotacions que féu d'aquest viatge es mostraria obsessionat per la situació del catolicisme, especialment a França, on les mesures secularitzadores de l'estat republicà feien recular les pràctiques religioses de la població; la seva visió fortament tradicionalista de la moral i l'ordre el duria a qualificar París de *Babilònia de l'Apocalipsi*. Respecte a les impressions d'Eusebi Güell, no en sabem gaires coses; amb tot, és molt possible que el referit viatge pel continent alimentés l'esperit científic d'aquest patrici barceloní i que fos

¹ *Epistolari... op. cit.*, (1974), vol. IV, carta núm. 420 (Comillas, 24 d'octubre de 1884) p. 195, nota 1.

² Jacint VERDAGUER, *Excursions i viatges*, «Estudi introductor de Narcís Garolera» (Barcelona, Barcino, 1991), vol I, ps. 117-118.

en l'origen del discurs que pronuncià setze anys més tard com a president dels Jocs Florals al voltant de les similituds (el mateix origen i la mateixa antigor) entre el català i la llengua de l'antiga Rètia.³

Dit això, cal assenyalar que Eusebi Güell era home d'idees moderades i catalanistes. A les pàgines que segueixen assoleix un protagonisme inesperat, cosa que sorprèn, a més, si tenim en compte que la referència a la seva persona ha restat força marginal, si no oblidada, dins les històries del catalanisme.⁴ Si ens endinsem una mica en la biografia d'aquest industrial patrici, no podem oblidar l'interessant paper que jugà a la Barcelona d'entre segles. Al temps que veia créixer el seus negocis i com s'enfortia la seva posició social dins l'elit barcelonina, lligat per vincles de sang amb la primera fortuna del país, els marquesos de Comillas,⁵ esdevé un protector destacat de moltes iniciatives culturals i

³ *Discurs presidencial dels Jochs Florals de Barcelona, any 1900* dins *Tres discursos* (Barcelona, La Renaixensa, s/d), Biblioteca d'Autors Catalans, Lectura popular vol. XVIII, ps. 393-405.

⁴ Ens cal lamentar que no s'hagi conservat —segons ens va comunicar en el seu moment el Sr. Alonso Güell Martos, actual marquès de Comillas— cap arxiu ni cap font epistolar d'aquest important industrial patrici barceloní. En el camp bibliogràfic, l'únic treball monogràfic en què es tracta —tot i els petits errors factuais— de la personalitat i l'itinerari d'Eusebi Güell és a les nombroses pàgines que Juan José LAHUERTA li dedica en el llibre *Antonio Gaudí. Arquitectura, ideología y política* (Madrid, Electa, 1993), sobretot el capítol *Un sobre tothom*, ps 66-103. Les altres referències són de caire general, a redós dels importants negocis de la família Güell-López, o monografies d'un to notablement hagiogràfic: P. Miquel D'ESPLUGUES, *El primer comte de Güell. Notes psicològiques i assaig sobre el sentit aristocràtic a Catalunya* (Barcelona, 1921); Pedro GUAL VILLALBÍ, *Biografía de Eusebio Güell y Bacigalupi. Primer Conde de Güell* (Ajuntament de Barcelona, 1953).

⁵ Recordem que E. Güell era fill únic del matrimoni de Joan Güell i Ferrer, destacat emprenador industrial i teòric del proteccionisme, amb la seva primera dona, Camila Bacigalupi i Dolcet, que provenia d'una família de comerciants banquers d'origen italià. El 1871 Güell i Bacigalupi s'uní en enllaç matrimonial amb Isabel López Bru, filla del ric navilier Antonio López y López. Pel que fa a aquesta unió conjugal, cal dir que, en l'aspecte financer, fou una operació d'un clar regust endogàmic, ja que les dues famílies compartien interessos fortíssims a la Companyia Transatlàntica, el Banc Hispano-Colonial, la Companyia de Tabacs de Filipines, la Companyia de les Mines del Riff, etc. Sobre aquest procés oligàrquic de l'elit, resulta interessant, si bé amb una base empírica molt feble, algunes de les consideracions contingudes en el llibre de G. W. MCDONOGH, *Las buenas familias de Barcelona. Historia social de poder en la era industrial* (Barcelona, Omega, 1989), ps. 125-133.

artístiques, especialment de les que contenen un doble valor, religiós i catalanista, com ara la restauració de Ripoll o la salvació del temple romà de Vic, ambdues iniciatives del bisbe Morgades.⁶ Capítol a part i complexíssim és el seu mecenatge sobre l'obra arquitectònica d'Antoni Gaudí. Les conviccions catalanistes que tenia el dugueren també a actuar sovint de manera remarcable en el foment de les lletres catalanes: subvencionà revistes, com la «Il·lustració Catalana» d'en Francesc Matheu,⁷ finançà l'aparició del portaveu del conservadorisme regionalista «La España Regional», o subscriuí l'edició de les obres de molts dels escriptors de la Renaixença (i més tard també d'alguns noucentistes, com Ramon López-Picó). El seu mecenatge fou notori sobre certs escultors, músics i literats, i solucionà la precària situació econòmica d'alguns d'aquests davant la seva difícil professionalització, com el cas del mallorquí Ramon Picó i Campamar, qui, gràcies a les gestions de Jacint Verdaguer, entrà a mitjan 1883 de secretari particular del futur comte, o de Josep Pin i Soler, que trobà un mitjà de vida en un càrrec administratiu de les indústries Güell.

Políticament, cal assenyalar que amb la posada en marxa de la Restauració a finals de 1874, E. Güell fou impel·lit a participar de manera més o menys activa en la consolidació del nou règim, si més no els primers anys.⁸ La seva acció social com a home d'empresa, sobretot a partir de la dècada dels noranta amb la posada en marxa de la colònia de Santa Maria de Cervelló, féu que a l'època la jerarquia eclesiàstica el posés sovint com

⁶ Jordi FIGUEROLA, *El bisbe Morgades i la formació de l'església contemporània catalana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), ps. 325 (nota 49) i 411 (nota 37).

⁷ Carta de resposta d'Eusebi Güell a Francesc Matheu (29 de desembre de 1883). Biblioteca de Catalunya, ms. 2290 V, carta 746.

⁸ No oblidem que el nom de Güell i Bacigalupi figurava en la primera llista tramesa a Cánovas per Duran i Bas, el desembre de 1873, de les persones que convenia que aquell visités amb l'objectiu d'incorporar-les al moviment proalfonsí. El 1875 Güell ocupà el càrrec de regidor de l'Ajuntament de Barcelona i dos anys més tard fou nomenat senador vitalici per Cánovas; a més, durant el bienni 1877-1878 va ser diputat provincial i exercí ocasionalment (en substitució de Josep Castellet) de secretari d'un consistori provincial que tingué com a president el conservador Melcior Ferrer. Borja de RIQUER (dir.), *La Diputació de Barcelona* (Barcelona, Diputació de Barcelona, 1987), vol. I, p. 296. D'aquest mateix historiador, vegeu-ne també, *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990), carta núm. 18 ps. 177-183; i l'excel·lent estudi introductori, especialment ps. 64-95.

un exemple a imitar pels altres industrials catòlics catalans.⁹ En això no podem oblidar que Güell havia explicat més d'una vegada la seva total coincidència amb la doctrina social de l'Església que impulsava en aquell final de segle el papa Lleó XIII (amb la tan citada encíclica *Rerum novarum*).

Dit tot això, cal reprendre novament ara el viatge que feren junts el poeta de Folgueroles i l'industrial patrici barceloní per Europa els mesos de maig i juny de 1884, car aquest punt ens permet encetar una hipòtesi de treball sobre l'estat de la política catalanista al voltant del *Memorial de Greuges* i respecte al protagonisme que en aquesta conjuntura tingueren alguns dels homes del conservadorisme regionalista.¹⁰

Segons el nostre parer, no seria del tot forassenyat suposar que, en les llargues hores de viatge d'una ciutat a una altra fins a arribar a creuar gairebé tot el continent europeu, Eusebi Güell i Jacint Verdaguer tingueren sobrats moments per contrastar els seus respectius parers sobre cap a on podia començar a caminar políticament el moviment de renaixença catalana, sobretot després de l'important viratge estratègic que havia iniciat Valentí Almirall d'ençà la celebració del Segon Congrés Catalanista, fet el juny de 1883.

Com és sabut, la ruptura d'Almirall amb el federalisme històric de Pi i Margall s'havia consumat el 1881, per bé que les diferències entre aquests dos eren palpables des de la reaparició política del primer, cap al 1876. De fet, tot just proclamada la I República espanyola (1873), Almirall ja s'adona de les escasses possibilitats de vertebrar federalment l'estat, constatació que el duu els anys següents a desenvolupar una estratègia pròpia, primer propugnant un *federalisme regionalitzant*, més tard passant a l'acció amb l'organització dels primers congressos catalanistes (1880 i 1883), i en l'endemig creant la primera plataforma

⁹ Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993), vol. II, ps. 157-166. Sobre els discurs ideològic que fonamenta l'aparició de les colònies industrials, vegeu l'estimable treball d'Ignasi TERRADAS, *Les Colònies Industrials: un estudi entorn del cas de l'Ametlla de Merola* (Barcelona, Laia, 1979).

¹⁰ Tot i la manca de rigorositat i certes afirmacions del tot infundades, ceiem que en el treball d'Esteve ALBERT I CORP, *Isabel Güell i López de Sentmenat, Marquesa de Castellósrius* (Andorra la Vella, Pyrene, 1990), s'apunten algunes hipòtesis suggerents respecte d'aquest acostament entre Eusebi Güell i Valentí Almirall i també pel que fa al paper que hi jugaren Mn. Cinto, Jaume Collell i Narcís Verdaguer.

unitària del catalanisme polític, el Centre Català (1882). Almirall, doncs, el que proposarà entre 1882 i 1887 serà la defensa dels interessos de Catalunya a base d'una política unitària, d'un alt contingut interclassista encara que d'evident lideratge burgès, que incidís en la opinió pública catalana fins a vertebrar un autèntic moviment nacional.

Malgrat la fredor i el distanciament amb què Jaume Collell des de «La Veu del Montserrat» rebé la convocatòria pública del Primer Congrés Catalanista (es negà a participar-hi, i el qualificà, en acabar, d'autèntic «fiasco»), i sense oblidar tampoc el clima cismàtic amb què el Congrés finalment es clogué per la marxa dels homes de «La Renaixensa», cal reconèixer, nogensmenys, que constituí un pas important en la línia d'avançar alguns dels aspectes constituents del nacionalisme català, com són la vertebració d'un moviment polític al marge dels partits estatals, la defensa del dret català i la necessitat de normativitzar la llengua.

Tres anys més tard les coses havien canviat ja una mica, i en aquella ocasió el Segon Congrés Catalanista, celebrat al llarg de sis sessions entre el 20 i el 27 de juny de 1883, rebé el vistiplau del sector catòlic, que ja acceptava el Centre Català com un fet positiu dintre del catalanisme —si bé una altra vegada Collell, a desgrat d'Almirall, va preferir no assistir-hi. El Congrés també tingué l'opinió inicialment favorable del sector historicoliterari, autoqualificat d'«apolític» (respecte a la política dita *madrilenyà* més que no pas, és clar, a partir ja d'una reflexió profunda sobre la participació electoral dels regionalistes), representat per la intervenció en els debats d'algú tan significatiu d'aquest corrent com Sebastià Farnés.¹¹ Ara bé, sembla evident que el sentit d'aquestes coincidències amb les iniciatives almirallianes no s'explica sinó a partir del contrast amb els intents que per aquelles mateixes dates feia el republicanisme federal català per actualitzar el seu programa, esforç que es concretaria en l'aprovació del «Projecte de Constitució pera l'Estat Català», fet des d'una concepció teòrica gairebé sobiranista i democratitzadora de les institucions. Això ens porta novament a subratllar la pluralitat de les opcions culturals i polítiques que

¹¹ Sobre la seva figura, vegeu els treballs de Jordi LLORENS I VILA, *L'aportació de Sebastià Farnés al Catalanisme*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1980.

en un moment determinat podien reclamar-se catalanistes.¹² Però pel que fa al Segon Congrés, val a dir que aquest no s'arribà a cloure per la impossibilitat de tancar acords concrets i pel mal record de les expulsions d'alguns assistents que, malgrat el que deia la convocatòria, continuaven l'últim dia adscrits a partits estatals. A més, les circumstàncies polítiques generals del moment (l'accès del liberal Posada Herrera a la presidència del govern, després dels pronunciaments militars fracassats inspirats per Zorrilla des de l'exili) també van influir en la suspensió d'un altre encontre d'aquest Segon Congrés, previst inicialment per a l'octubre.¹³

Per bé que el resultat final fou relativament pobre, és indiscutible, però, que algunes de les propostes que en aquest nou congrés es plantejaren refermaren la línia aperturista que Almirall propugnava d'ençà la ruptura amb el federalisme històric de Pi. Així, en el punt sisè de les bases del programa catalanista preparat pel Centre Català, i discutit públicament en la càtedra d'aquesta entitat el gener de 1884, es proclamava: «Cabrán dintre de la política catalana tots los que aceptin l'objecte principal del programa que aprobará'l Congrés, á cual fi no's consignará en ell cap tendencia política, social ni religiosa, que no estigui dintre del obgete principal. *En lo gran partit catalá podrá haberhi donchs católicos, no católicos; monarquichs y republicans; demócratas y autoritaris, etc., etc, ab tal que coincideixin en aceptar las aspiracions del programa*» (el subratllat és nostre).¹⁴

Amb tot, l'anunci més explícit i significatiu en el temps d'aquest acostament dels «vells federals» als altres grups catalanistes es produeix en el discurs que Almirall pronuncia el 19 de gener de 1884 a la sessió inaugural, en què s'havia de discutir la política del Centre Català. Arribats en aquest punt, cal que ens referim abans, però, a l'excel·lent treball que l'erudit historiador Josep Junyent i Rafart va deixar escrit —poc abans de

¹² Pere ANGUERA, *Els orígens del catalanisme. Notes per a una reflexió*, dins *IIIes. Orígens i formació del nacionalismes a Espanya. IIIes. Jornades de debat* (Reus, Centre de Lectura de Reus, 1994), ps. 57-58.

¹³ Maria Carme ILLA I MUNNÉ, *El Segon Congrés Catalanista. Un Congrés inacabat 1883-1893* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1983), p. 63 i ss.

¹⁴ «Butlletí del Centre Català 1882 á 1887», núm 5, (febrer de 1884), p. 50.

morir— sobre l'acostament entre Collell i Almirall entre 1882 i 1885.¹⁵ Al nostre entendre, aquesta aportació capgira alguns dels esquemes historiogràfics sobre l'evolució del catalanisme en aquesta primera meitat de la dècada dels vuitanta.

Essencialment, Junyent sosté que Almirall, a partir d'un determinat moment (1880-1881), deixà enrere una política exclusivista de partit per passar a propugnar obertament una política de *Gemeinschaft*: és a dir, la creació d'un moviment general d'opinió favorable a l'autonomia de Catalunya mitjançant la difusió del sistema particularista. Junyent subratlla que les diferències i els obstacles que impediien la col·laboració política entre Almirall i Collell eren —a més de les ideològiques— sobretot i essencialment de tàctica, i que les malfiances mútues no foren arraconades fins que Collell no entengué l'abast del viratge polític que Almirall es proposava al davant del Centre Català. La col·laboració entre ambdues personalitats s'inicià el 1885 amb el *Memorial de Greuges*, prosseguí durant tot el 1886 i fins a l'escissió de l'esmentada plataforma catalanista, el 1887. Ara bé, tot i la brillantor de l'anàlisi de Junyent, alguns punts de la reflexió que fa ens semblen matisables, cosa que en les pàgines que segueixen intentarem de mostrar.

Certament, el que Almirall proposava en la intervenció abans referida davant el Centre Català era resituar aquesta entitat en un terreny de neutralitat estratègica. I això passa a la Catalunya del moment per no apostar explícitament per cap de les grans alternatives polítiques (monarquia, república, catolicisme, laïcisme, liberalisme, autoritarisme). Aquesta era l'única manera de poder oferir, i fer-ho, a més, de manera creïble, l'entrada als altres grups catalanistes en aquesta plataforma suara «refundada». L'argumentació d'Almirall per justificar aquesta política d'«unitat catalana» (que significava un gest d'indubtable generositat d'un vell gat polític com Almirall envers sectors que fins llavors li havien estat adversos) és clara: les diferents tendències no sols tenien cabuda al Centre Català —en un marc de mútua tolerància—, sinó que era del tot necessària una acció mancomunada que oblidés les diferències i fes possible el triomf de la causa comuna: vèncer l'unitarisme i desenvolupar el particularisme. El catalanisme, deia Almirall, havia de ser al més plural

¹⁵ Josep JUNYENT I RAFART, *De la gran dignitat de l'acostament entre Jaume Collell i Valentí Almirall en 1882-1885*, «Revista de Teologia Catalana» XVII (1992), ps. 215-256.

possible, ja que si s'identificava exclusivament amb una sola tendència corria el perill d'acabar esdevenint-ne presoner: «Sols ab matisos diversos pot un sistema politich atemperarse á las fluctuacions de la opinió pública. Per tals motius no podem ni volem crear un partit. Si la nostra escola avansa y trova adeptes, si'l nostre sistema s'enfila en la opinió dels catalans, indubtablement se formarán partits particularistes, pero aquestos han de naixer fora del "Centre Català". [...] Aquí hem de propagar principis, no realisar fets politichs.»¹⁶ La conversió de l'entitat, poc abans del Segon Congrés Catalanista, en una associació política no contradeia en absolut l'argumentació almiralliana, car del que es tractava era de separar-se «complerta y terminatment dels mals anomenats partits á la madrilenya, y la de fer néixer la verdadera política catalana.»¹⁷

Ara bé, l'entesa que Almirall perseguia amb els altres corrents del catalanisme havia de vèncer encara moltes malfiances fins a poder-se concretar en alguna cosa tangible el 1885, sobretot per les pors que aixecava entre els sectors catòlics. No oblidem que, durant molt de temps, Almirall continuarà sent anatematitzat entre el món conservador pel seu passat federal i per la seva vinculació als records del Sexenni. Amb tot, l'evolució, o el replegament interior, d'Almirall fou clara: com dèiem, pel juny de 1881 trencà amb Pi i Margall i el Partit Federal Català, i en el seus escrits acabà per condemnar els excessos del període 1873-74 i desaconsellà la utilització del mot federal —atès l'equívoc històric que s'havia introduït en aquesta denominació—, encara que ell el continués pensant com una categoria «científica».

La conseqüència d'aquesta nova actitud havia d'acabar passant lògicament per la reorganització del Centre Català amb la integració d'elements monarquicoconservadors. Això es concretaria el juny de 1885 en la renovació dels òrgans del Centre Català, amb una junta al davant de la qual se situà Eusebi Güell i Bacigalupi i que escollí com a vicepresidents Valentí Almirall i Àngel Guimerà. Atesa la importància que revela aquesta junta, és forçós que ens detinguem ara a estudiar-la.

¹⁶ *Discurs llegit per lo president del Centre D. Valentí Almirall*, «Butlletí del Centre Català 1882 á 1887» (19 de gener de 1884), ps. 5-6.

¹⁷ *Comissió organitzadora del Congrés Catalanista. Convocatoria y Bases* (30 de maig de 1883), fullet, Arxiu de l'Ateneu Barcelonès.

Pel que fa a l'adscripció política dels diferents elements, el nucli més important, el constitueixen els homes que podríem definir com a almirallians, és a dir, vells republicans federals o progressistes, positivistes i evolucionistes. Molts d'ells havien participat en els congressos catalanistes i eren membres d'antigues juntes del Centre Català. Entre aquests hem pogut identificar l'agrònom Leandre Pons i Dalmau, l'escriptor i periodista Josep M. Lasarte i Janer, el científic Heribert Marriezcurrena, el dibuixant i pintor Josep Lluís Pellicer, el periodista Manuel de Lasarte, el catedràtic de Medicina Joan Giné i Partagàs, el republicà federal Antoni Feliu i Codina, el geògraf i africanista Josep Ricart Giralt i els petits industrials i fabricants Jaume Damians, Baldomer Llopis i Domènec Sanromà. Al costat d'aquest grup de gent més coneguda, cal afegir-hi un nucli de comerciants i advocats que el 1882 havien donat suport a la candidatura del president del Círcol de la Unió Mercantil, Pere Pascual i Tobella. Tots aquests havien participat en el Segon Congrés Catalanista i molts d'ells, com el mateix Pascual, eren maçons i membres actius de l'Associació d'Excursions Catalana. Aquí trobem els noms de Josep Barcon i Olesa, Joan Bru i Sanclement, Salvador Furnells, Josep Galceran i Montaner, Josep Gost, Joaquim Lafont, Manuel Nadal, F. Xavier Pujol i Vidal i Maurici Vidal i Duran.¹⁸

En el bàndol de procedència externa al món almirallià, tenim un batibull de personalitats de trajectòria diversa, però d'identitat majorment conservadora. Així, del camp de la indústria, i a banda de la presidència que ostenta Eusebi Güell, trobem l'enginyer Ferran Alsina (que el 1883 havia participat en el Segon Congrés Catalanista i que, probablement, des de llavors era membre del Centre Català), l'industrial d'origen basc Josep E. de Olano (futur comte de Fígols i que, paradoxalment, a la dècada dels anys vint serà dirigent de l'espanyolista *Unión Monárquica Nacional*) i el fabricant tèxtil Benet Malvehí. Del món literari hi participen els escriptors Narcís Oller (qui des del Sexenni havia evolucionat cap a un liberalisme moderat i un catalanisme de tall conservador) i el més radical davant la causa de Catalunya, l'autor teatral Àngel Guimerà, que —juntament amb l'erudit i propagandista Sebastià Farnés— representa en aquesta junta del Centre Català la mena de catalanisme romàntic que es difon des de «La Renaixensa» i «L'Arch de Sant

¹⁸ Per a molts d'aquests noms, vegeu l'índex onomàstic de persones citades en el llibre de Maria Carme ILLA I MUNNÉ, *op. cit.*

Martí». Al costat d'aquests, tenim també l'editor Francesc Matheu i Fornells, el doctrinari conservador Josep Pella i Forgas i, per l'últim, el jove Lluís Claramunt i Furest, futur primer president del Centre Escolar Català, aleshores estudiant de Medicina.¹⁹

Tot i que més endavant ens hi tornarem a referir, no podem deixar d'esmentar ara la significativa absència en aquesta junta dels homes de «La Veu del Montserrat», fet que mostra un cop més l'estratègia autonòma que en tot moment segueix Jaume Collell. Respecte al fet que Narcís Verdager tampoc no hi figurés, no ens ha de sorprendre el més mínim, principalment, creiem, perquè encara es troba sota el tutelatge polític del seu amic Collell, circumstància que, lògicament, el duu a ser considerat durant aquests anys entre els medis catalanistes com el principal confident a la capital de l'influent canonge vigatà.

Paradoxalment, però, la transcendència d'aquesta junta no ha estat suficientment judicada per molts historiadors, o els ha passat desapercebuda (potser perquè la mateixa informació ha restat fins ara en un terreny més hipotètic que real, atès que els butlletins de l'entitat dels anys 1884 i 1885 són incomplets pel que fa a les juntes i, per tant, calia recórrer a altres fonts d'època més treballoses de consultar).²⁰ També hi ha pogut influir el menysteniment d'una figura com la d'Eusebi Güell per les raons que més endavant intentarem de mostrar. Per a nosaltres, en canvi, la composició d'aquesta nova junta que encapçala l'industrial patrici és d'una gran importància; corrobora l'èxit (provisonal, és clar) d'Almirall per acostar-se a un espectre ideològic que fins llavors li havia estat repetidament hostil.

Ara bé, la refundació del Centre Català el juny de 1885 no s'explica sense la lluïda provatura que totes aquestes forces heterogènies del catalanisme —principalment barcelonines— havien fet uns mesos abans en el míting de la Llotja. Com és sabut, d'aquesta

¹⁹ La llista íntegra d'aquesta junta es pot consultar a «La Renaixensa» (2 de juny de 1885), p. 3208.

²⁰ Amb tot, Josep M. Figueres ja assenyala la presència de l'industrial català al davant del *Centre Català*, però avançant-ho erròniament uns mesos, en la preparació del *Memorial de Greuges*. Vegeu: *Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990), ps. 147. Per la seva banda, Juan José Lahuerta es refereix sempre en termes de «suposada» presidència de Güell al davant del Centre Català. *Op. cit.*, p. 113, nota 4.

convocatòria va sortir la coneguda *Memoria en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña*, en què els signants s'oposaven a la uniformització del dret civil a Espanya i al tractat comercial amb Anglaterra, que fou presentada el 10 de març al rei Alfons XII per una comissió integrada per personalitats catalanes de diferents grups. Així, hi anaren: en qualitat de poetes i escriptors, Jaume Collell, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà i Frederic Soler; com a advocats, Marià Maspons i Labrós, Joan Permanyer, Josep Pella i Forgas, Joan Antoni Sorribas i Valentí Almirall; el fabricant tèxtil Benet Malvehí; i, finalment, dos obrers, Manuel Vilà, de «la classe del Vapor», i Josep Pujol, treballador del camp.

El repàs dels integrants d'aquesta comissió ens permet d'assenyalar l'absència notable d'Eusebi Güell. No oblidem que aquest havia estat un dels impulsors principals de la reunió de la Llotja i que a continuació presidí la comissió econòmica de la ponència que posà fil a l'agulla a l'esmentada memòria. Poc més tard, Güell presidí també el dinar d'homenatge que es tributà, el 29 de març, a la delegació que poc abans s'havia traslladat a Madrid per entregar al rei les reivindicacions catalanes, document que en tornar a Barcelona es rebatejà amb el popular nom de *Memorial de Greuges*. I no tan sols presidí el dinar —que se celebrà en el luxós Restaurant Martin (nom que calia pronunciar a la francesa i que es trobava gairebé al davant mateix del Liceu)— sinó que, a més, fou un dels tres prohoms, juntament amb Valentí Almirall i Marià Maspons, que pronuncià un discurs de gràcies en aquella cèlebre ocasió.

Abans de resoldre l'absència de Güell a la comissió catalana, direm que aquesta fou una conjuntura ben especial per als catalanistes, uns mesos d'una certa «borratxera» col·lectiva. Després del viatge a Madrid, creien haver reeixit a trobar un interlocutor en la figura d'Alfons XII, fet que els permetia, ara més que mai, pronunciar discursos antiparlamentaris, fins i tot en el cas d'un industrial com Güell, amb forts interessos dins el sistema restauracionista. Amb tot, cal fer notar que la gran burgesia —industrial, comercial i financera— donaria escassíssims efectius al catalanisme. De la importància de Güell, només s'hi podria afegir el nom d'Enric Batlló.

El fet que Güell fos més aviat l'excepció dins l'empresariat català no el privava de rebutjar explícitament la política de partits (els del torn dinàstic, és clar). Així, el més

substancial del discurs que pronuncià al Restaurant Martin és la solemne crida que féu en favor d'una relació directa de Catalunya —la corporativament organitzada, s'entén— amb la corona espanyola:

«Per damunt les onades térboles del mar sempre revolt de la política, s'alça tranquila y permanent la megestuosa figura del poder Real. Catalunya ha parlat, ell l'ha sentida y li ha respost: y si les memorables paraules pronunciades per S.M. fan que'l país abrigui la confiança de trobar en el Rey un apoyo ferm y segur per realisar les seves aspiracions, que no són altres qu'alcançar la verdadera estabilitat en la conservació de son rich patrimoni de creencias, lleys y costums, tradicions y llengua, recorts y esperances, de tot alló, en fi, que li dona fesonomia, caràcter y vida propia; aixís també'l Rey, per realisar els alts destins a que la Providencia sens dubte'l té cridat, trobará en aquestes forces sòlides y permanents de cada provincia un apoyo més fort y més segur que'l que puguin oferirli'ls partits polítichs, inconstants com lo vent, bellugadiços com les ones, y com elles també de curta y efimera existencia.»²¹

I és que, com dèiem, la valoració que entre els ambients catalanistes es féu de la trobada amb el rei fou enormement positiva.²² A l'audiència que Alfons XII havia concedit als delegats catalans, amb la presència també de la reina Maria Cristina d'Hasburg-Lorena, Maspons i Labrós —en nom de la comissió— tingué ocasió d'esbossar als monarques el programa del regionalisme, tot i que amb la prudència de no entrar en cap reivindicació concreta. Per la seva banda, el rei, abans d'acceptar protocolàriament el *Memorial*, si bé hagué de deixar clar abans de res el caràcter constitucional de la monarquia espanyola, fou també rotund quan digué —segons recollí el testimoni interessat del canonge Collell— que: «Catalunya podra estar segura de que en Ell [el Rei] tindra un defensor convençut de la industria y de ses lleys; puix que respecte a la primera era proteccionista y en quant a les segones era tan individualista com la mateixa Comissió.»²³ En canvi, la premsa i el parlament de la capital recolliren les demandes catalanes de mala manera, titllant-les

²¹ Eusebi GÜELL, *Tres discursos* (Barcelona, Il·lustració Catalana, s.d), col·lecció Lectura Popular, Biblioteca d'autors catalans, vol. XVII, ps. 387-389.

²² *Crònica general* «La Renaixensa» (12 de març de 1885), p. 1465 i ss; el mateix dia, la lectura política del moment es feia a l'article titulat *Las declaraciones del Rey*, ps 1468-1469.

²³ Jaume COLLELL, *Autògraf de Mossen Collell de les notes al «Carteig històric»*, ps. 361-363. Biblioteca de Catalunya, secció de manuscrits (Ms. 1741. II). També es pot consultar l'edició que féu Collell l'any 1929 (dins la Biblioteca d'Autors Vigatans). Ara bé, atès que hi ha algunes variacions substancials, nosaltres ens hem servit sempre del manuscrit original.

d'improcedents i amb un clima burleta que arribà a atènyer el mateix monarca.²⁴ L'hostilitat fou tan manifesta que, fins i tot el president del Consell de Ministres, Antonio Cánovas del Castillo, la tarda del mateix dia afirmà als corredors de les Corts que: «Esto ha sido una hombrada de Alfonso»; mentre que Romero Robledo bromejava i un sorprès Pi i Margall aconsellava als catalans —en conversa amb Almirall— que no fossin il·lusos, que res no obtindrien de debò.²⁵

Entre els ambients catalanistes, doncs, les esperances es posaren en endavant en la figura del rei, confiança que s'alimentà amb el rumor segons el qual Alfons XII, en acomiadar-se dels catalans, murmurà la cèlebre frase de: «con estos me entendería mejor».²⁶ Com és sabut, però, l'oposició frontal i visceral de Cánovas als greuges jurídics i econòmics que plantejaven els catalanistes, i la mort sobtada del rei, pocs mesos més tard, féu que no s'aconeguís res de tangible i positiu.

Mentrestant, fins i tot Almirall, en el referit dinar al Restaurant Martin, reconegué que ell, republicà convençut de tota la vida, havia vist com el rei es posava decididament al costat de les peticions catalanes, mentre que el suport entre els sectors teòricament afins a aquestes propostes havia estat molt menor de l'esperat o, si més no, reticent. Després d'aquests enaltiments a la figura del monarca —interromputs per llargs aplaudiments dels comensals—, Almirall mirà de dibuixar l'estratègia que havia de seguir en endavant el catalanisme ara que, segons ell, ja havia entrat decididament en el terreny politicosocial. Així, atès que el més urgent era evitar que la mobilització començada amb el *Memorial* no s'acabés en una foguerada d'encenalls, Almirall passà a proposar a les altres forces catalanistes de formar una agrupació en la qual hi cabessin tots els elements vius del país,

²⁴ Josep M. SOLÉ I SABATÉ, *La premsa de Madrid i Barcelona. Dues visions enfrontades davant el Memorial de Greuges*, dins *El Memorial de Greuges i el catalanisme polític* (Barcelona, La Magrana, 1986), ps. 87-103.

²⁵ Jacint VERDAGUER i Jaume COLLELL, *op. cit.*, ps. 362-363.

²⁶ Citat per Josep PELLA I FORGAS, *La crisi del catalanisme* (Barcelona, Henrich y Cia, 1905), p. 25.

fins i tot, digué, «aquells que desitgessin les formes de govern més oposades.»²⁷ Aquesta proposta, com hem vist abans, es concretà efectivament en la nova junta del Centre Català a principi de juny de 1885, la qual, sota la presidència ara d'Eusebi Güell, aconseguí aplegar un ampli ventall de personalitats catalanistes de procedència i orientació política ben diverses.

Respecte a l'interrogant que plantejàvem abans sobre l'absència enigmàtica d'Eusebi Güell a la comissió catalana, i podent apreciar ara millor la rellevància d'aquest industrial en els fets que succeïren, cal reconèixer tanmateix que no disposem de cap dada que ens aporti una resposta concloent. Amb tot, ens decantem per creure que fou un gest de prudència del mateix Eusebi Güell per tal de no perjudicar els negocis familiars. En aquest sentit, no podem passar per alt les estretes relacions i complicitats dels marquesos de Comillas amb la casa reial espanyola ni tampoc els gens menyspreables interessos de la Companyia Transatlàntica, que per aquelles dates havia de començar a discutir la renovació del seu contracte amb l'Estat (1885-1887), renovació que, com és sabut, conduiria la companyia naviliera a una situació molt avantatjosa, gairebé de monopoli en el sector.²⁸

Potser la presència de Güell a la comissió, tenint en compte, a més, que a causa del seu pretès estatus social s'hauria vist empès a presidir-la i a adreçar-se, per tant, al rei en nom d'aquesta, podria haver resultat contraproduent per als interessos del seu cunyat, Claudi López Bru (segon marquès de Comillas d'ençà la mort del seu pare, Antonio López y López, el 1883), en uns moments clau per a la consolidació de la Companyia Transatlàntica. Assenyalem, a més, que la renovació del contracte no es farà sense que els altres grups empresarials que també volien participar en el negoci de la marina mercant facin una denúncia de favoritisme, campanya a la qual se sumarà el diari republicà «El

²⁷ *Documents per l'història de Catalunya. Discurs del Sr. Almirall «La Veu del Montserrat»* (11 d'abril de 1885), ps. 115-116.

²⁸ Óscar COSTA RUIBAL, *La recepción del pensamiento imperialista en las élites barcelonesas del novecientos*, tesi de doctorat, Universitat de Barcelona, 1993, p. 101 i ss. La història de la Companyia Transatlàntica a la tesi de doctorat de M. Elena HERNÁNDEZ SANDOICA, *Pensamiento burgués y problemas coloniales en la España de la Restauración 1875-1887*, Universidad Complutense de Madrid, 1982, vol. II, capítols XI i XII, ps. 885-1105.

Diluvio».²⁹ En aquest delicat context, l'audiència que el rei havia concedit als catalans incomodà enormement el govern i els partits dinàstics, ja que venia a qüestionar la representativitat i l'eficàcia del parlamentarisme canovista. Això era de preveure, i per aquesta raó Eusebi Güell, creiem, va preferir no anar-hi. Amb tot, repetim, no disposem de cap informació definitiva que avaluï aquesta hipòtesi nostra, però, atesa la referida conjuntura, no la creiem en absolut forassenyada.

Al costat de l'absència de Güell a la comissió, ens trobem, en canvi, amb la inclusió final de Jacint Verdaguer —en el seu paper de «poeta nacional»— i del canonge Collell, cosa que reforçava la presència catòlica més doctrinal.³⁰ I diem inclusió final perquè ni l'un ni l'altre havien assistit a la reunió de la Llotja (per bé que sí que hi havia estat present el jove Narcís Verdaguer, en qualitat d'observador de «La Veu del Montserrat») i perquè tant l'un com l'altre dubtaren fins a l'últim moment de la conveniència de formar part de la delegació catalana que s'havia de traslladar a Madrid.³¹ Sembla que només la insistència d'Eusebi Güell i de Marià Maspons en el sentit de bastir una delegació al més plural possible els convencé d'anar-hi. En aquest sentit, cal incidir novament en l'actitud distant que mantindrà sempre Collell davant d'aquest tipus de reunions públiques, com la de la Llotja, ja que —segons ell— podien caure fàcilment en una mena de centralisme «parlamentari» que comportés l'adopció d'acords vinculants per als assistents. A més, als

²⁹ Entre 1885 i 1887 aquest diari criticà, amb estadístiques i balanços, les condicions del contracte entre l'estat i la Transatlàntica. Paral·lelament, poc abans d'aprovar-se el nou contracte que atorgava el monopoli per vint anys a la companyia dels López-Güell, algú adreçà un fullet als diputats en què es recollien els arguments que s'havien anat publicant des de feia dos anys a «El Diluvio». Vegeu, *A los sres. representantes del país* (Barcelona, Tip. Española, s/d), fullet, Biblioteca Arús. Per la seva banda, l'Associació Catalanista de Reus —en uns moments, sembla, de dificultats en les negociacions— sortí en defensa de la companyia naviliera, acusant Moret de discriminar-la, perquè la Transatlàntica no tenia —dins el consell d'administració— homes influents en la política madrilenya. Vegeu: *Novas*, «La Veu del Camp» (8 d'agost de 1886), ps. 388-389, reedició facsímil (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1993), vol. I, ps. 405-406.

³⁰ *Epistolari...*, *op. cit.*, (1974), vol. IV, carta núm. 436 (Barcelona, 1 de març de 1885), ps. 216-217.

³¹ *Id.*, (1974), vol. IV, carta núm. 436 (Barcelona, 1 de març de 1885), ps. 216-217; *Id.*, carta núm. 438 (Barcelona, 3 o 4 de març de 1885), ps. 223-224; *Id.*, carta núm. 439 (Barcelona, devers 5 de març de 1885), ps. 224-227.

editorials de «La Veu del Montserrat» que Collell dedicà a valorar l'encontre de la Llotja, si bé globalment en féu una valoració positiva (especialment per l'ús públic que s'havia fet de la llengua catalana), el to no estigué exempt tampoc d'un cert grau d'escepticisme.³² Com apunta Junyent i Rafart, el cert és que, bo i acceptant la sinceritat del viratge almirallià, Collell no volgué de cap manera renunciar a una estratègia autònoma (mitjançant les seves campanyes) que li permetés recollir a poc a poc la important base carlina que hi havia a Catalunya. De la mateixa manera, la no participació de Collell en l'àmplia junta del Centre Català de juny de 1885, presidida per un home tan proper a ell —personalment i ideològicament— com Eusebi Güell, és el millor exemple d'aquesta actitud respectuosament distant que Collell mantindrà sempre amb les accions unitàries del catalanisme; estratègia que, en algunes ocasions, esdevindrà un focus de tensió amb el seu amic Narcís, que aleshores començava a fer-se amb les primeres armes polítiques a la capital.

D'altra banda, no oblidem que Collell concebia el seu catalanisme com una continuïtat lògica de la seva fe religiosa. Per tant, tot i que s'avingués a participar en certes conjuntures i certs moviments tàctics, els supòsits ideològics que els separaven d'un Almirall eren clarament innegociables. En aquest sentit Collell és ben lluny de les posicions molt més matisades i dúctils que mantindrà la generació catalanista conservadora de la dècada següent.³³ Per aquesta raó, al contrari del que afirma Junyent i Rafart, nosaltresensem que la gran divisòria entre Collell i Almirall serà sobretot ideològica, molt més que tàctica, i que la col·laboració de 1885 i 1886 es produí mercès a un home que pel prestigi i la influència que tenia podia garantir la neutralitat de les accions conjuntes. Així, pel que fa a la participació en el *Memorial* d'aquests dos conspicus catòlics, Mn. Cinto i el canonge Collell, creiem que es produí mitjançant la mediació d'Eusebi Güell i Bacigalupi. Una informació que demostra aquest rol exercit per l'industrial mecenes és la carta que Jacint Verdaguer trameté a Collell, vers el 27 de març de 1885, informant-lo que «D. Eusebi Güell

³² *Fochs Follets I* (17 de gener de 1885), ps. 17-18; *Fochs Follets II* (31 de gener de 1885), ps. 33-34.

³³ Vicente CACHO VIU, *Catalanismo y catolicismo en el ambiente intelectual finisecular*, dins *Aproximación a la historia social de la Iglesia española contemporánea* (Real Monasterio de El Escorial, 1978), ps. 299-321.

ha acceptat la presidència en lo dinar [al Restaurant Martin] que'ls proteccionistas ofereixen á nostra comissió, ab tal que hi assistescan sos individus, tu en especial». ³⁴ És a dir, Collell és identificat com un dels homes de Güell, el qual actua alhora de pont entre els diversos grups. De tot això que aquí posem de manifest deduïm que la influència d'Eusebi Güell en la política catalanista, més que no pas el seu protagonisme directe i palpable en molts dels fets, és absolutament imprescindible per explicar aquesta convergència de forces al voltant del *Memorial de Greuges*.

Consegüentment, el lideratge atribuït, sovint massa en exclusiva, a Valentí Almirall, pensem que convé relativitzar-lo una mica i fer-ho ens pot ajudar també a comprendre millor un capítol encara fosc de la història del catalanisme: el de l'escissió dels elements conservadors del Centre Català el 1887 i el de la posterior marginació (i amargor) d'Almirall després d'un període (sobretot durant el bienni 1885-1886) en què havia treballat generosament per vertebrar i donar coherència al poc que hi havia fins aleshores de política catalanista. I és que com adverteix Josep Termes, d'ençà la lectura magnificada que féu Rovira i Virgili del *Memorial* i del paper que hi jugà Valentí Almirall, que el presentà com una operació política de gran envergadura que volia acostar els elements polítics i intel·lectuals del catalanisme a les classes industrials, hi ha hagut un corrent historiogràfic que no s'ha cansat de repetir —fins a deformar— l'explicació del publicista i historiador tarragoní, fins a veure en aquest episodi la consolidació burgesa del catalanisme. ³⁵

Dit això, i pel que fa més concretament a la intervenció del nostre biografat en els fets succeïts, hem de començar dient que és justament a partir d'aquestes dates quan el seu nom comença a sonar amb força entre els medis catalanistes. Cert, però, que el seu cognom ja gaudia d'entrada d'un petit reconeixement social a la capital pel sol fet de ser parent del lloreat poeta de *L'Atlàntida*, cosinatge que el dugué durant un temps a ser conegut també amb el diminutiu de *Verdagueret*. Amb tot, la ràpida sortida de l'anonimat que féu tingué

³⁴ *Epistolari...*, *op. cit.*, (1974), vol. IV, carta núm. 441 (Barcelona, devers 27 de març de 1885), ps. 229-230.

³⁵ Josep TERMES, *De la Revolució de setembre a la fi de la guerra civil* (Barcelona, Edicions 62, 1989), ps. 84-85.

molt a veure amb la breu, però convincent, intervenció que va fer en un moment clau de la reunió abans referida de la Llotja barcelonina.

De fet, tal com explica en les seves notes autobiogràfiques, ell hi va assistir tan sols com a cronista de «La Veu del Montserrat» (i de pas —creiem— per poder així informar Jaume Collell amb tota mena de detalls). En un moment de la reunió, però, davant l'apassionament dels qui discutien, i tement «un desgavell en allò de lo qual jo tant esperava en favor de la causa de Catalunya» —escriu Narcís Verdaguer— «entre entusiasta i esvarat tinc el atreviment de demanar la paraula i de fer-ne us, crec que contribuint principalment a la concòrdia que al fi s'imposà, i de la qual sortí una Comissió que redactà i porta al Rei la famosa Memoria dels agravis de Catalunya.»³⁶

Aquesta fou, doncs, la primera participació de Verdaguer en un míting catalanista; tenia vint-i-tres anys. Ara bé, segons l'escriptor Josep Pla, el més destacable de la seva intervenció va ser el to que imprimí al discurs, que resultà extraordinàriament nou per a l'època. Fins a aquell moment molts creien que l'oratòria política moderna, és a dir, parlamentària, amb els seus sofismes i subterfugis, no era possible en català. La retòrica castellana, a la manera castelariana, exercia una forta fascinació sobre els publicistes i els polítics catalans, especialment entre els prohoms de l'escola conservadora (els Duran i Bas, Mañé i Flaquer), que es resistien a reconèixer que el català era una llengua útil socialment. Des de llavors, els discursos pujats de to, una mica grandiloqüents, que Narcís Verdaguer adreçaria amb moltíssima eficàcia a un públic que progressivament aniria omplint les places i els teatres dels mítings catalanistes, sobretot a partir de 1889, contribuïren poderosament a desterrar la idea que el català no era una llengua idònia per a l'oratòria col·lectiva.³⁷

³⁶ N. V. C., *Notes autobiogràfiques*, ANC: N. V. C.

³⁷ Posteriorment, Narcís Verdaguer afirmarà en més d'una ocasió la necessària *renacionalització* de l'estil oratori català. Així, amb motiu d'un míting proteccionista el 1891 en què participaven el federal Vallès i Ribot i el catalanista Ferran Alsina, el nostre biografiat subratlla en un comentari periodístic la diferència d'estils oratoris entre ambdós. Segons Verdaguer, l'oratòria d'Alsina era plenament catalanesca, puix havia començat amb un rigorós «compatricis» i la seva parla va ser en tot moment directa i sense floritures. En canvi, Vallès i Ribot, tot i la seva notable intel·ligència, encara es deixava endur pels vicis oratoris castelarians. «Es aquest un gran defecte de nostre poble, que tots hauríem d'esforçar-nos en corretgir. Catalunya deu al Sr. Yxart un gran servey pel descrèdit en que

Aquest és sens dubte un dels elogis que amb més força li ha quedat per a la posteritat, al nostre biografiat, tal vegada perquè el seu estil fou el que anys més tard desenvolupà de manera incisiva i brillant el seu passant més significat, Francesc Cambó. I aquesta sigui probablement la raó també que fes escriure a Josep Pla —creiem que exagerant-ne la importància— que, el 1885, a la Llotja, Verdaguer hi pronuncià «un discurs que fou la primera peça oratòria, cronològicament parlant, del renaixement català.»³⁸

Tot i la importància que posteriorment s'ha atribuït a aquest acte a la Llotja barcelonina dins la història del catalanisme, el cert, però, és que la premsa del moment es limità a fer un resum del més destacat, de les resolucions finals i prou.³⁹ Per aquesta raó, desconeixem les paraules exactes que Verdaguer pronuncià en aquella ocasió; tanmateix, però, sí que podem corroborar el que ell escriu a les seves breus notes autobiogràfiques. La intervenció que féu anà, efectivament, en la línia d'unificar les dues propostes presentades aquell matí a la Llotja (tot i que ell havia signat la primera),⁴⁰ car ambdues concorrien en idèntics propòsits i idèntica orientació. En aquesta observació coincidí amb la postura defensada per Valentí Almirall, qui s'encarregà de redactar una proposta de consens, gràcies a la qual se superà l'escull de la discussió i s'assoliren ràpidament els punts d'unanimitat que tots coneixem.⁴¹

Amb tot, el jove Verdaguer, en la crònica que escriuria dies més tard per a «La Veu del Montserrat», no s'estaria de fer pública la seva «gran decepció», en un to d'escepticisme que coincidia amb les pors expressades per Collell en el sentit que tot plegat no es tractés

ha fet caure a la oratoria castelariana.» *La reunió magna del Teatre Principal*, «La Veu de Catalunya» (20 de setembre de 1891), ps. 433-435.

³⁸ Josep PLA, *Francesc Cambó* (Barcelona, Destino, 1973), *Obra Completa*, vol. XXV, p. 62 i ss.

³⁹ *La Reunió de [la] Llotja*, «La Renaixensa» (12 de gener de 1885), ps. 251-255.

⁴⁰ Juntament amb Marià Maspons i Labrós, Baldomer Llopis, Eudald Viver, Joan Granell, Enric Nel·lo, Francesc Ribas i Lladó, Valentí Almirall i Josep Pella i Forgas. L'altra proposició fou presentada per Eudald Viver i Joan Vallès i Sabat.

⁴¹ Joaquim CAMPS I ARBOIX, *El Memorial Greuges* (Barcelona, Dalmau, 1968), p. 19.

d'un foc d'encenalls, com ja havia succeït en altres ocasions. El jove Verdaguer confessà llavors que havia imaginat per a aquell matí un espectacle ben diferent del que va haver de contemplar. No obstant això, escriu, dues ensenyances va recollir del que veié i escoltà aquell diumenge. La primera, que Catalunya no podia tenir confiança ni en els partits polítics ni en la política del govern, especialment en qüestions industrials i jurídiques. I la segona, i més important encara, que «Catalunya té una pila d'elements valiosos consecrats per la política, aqueixa arma terrible de totes les bones causes. Allá vaig veure ab sorpresa y escándol que personas de talent y d'importancia en los pàys, y que per mes pena, portavan la representació de associacions catalanes de gran importancia y influencia, lluytavan covartament entre'ls interessos de sa pàtria catalana y'ls llassos que'ls lligan ab un capitost de partit polítich. Tots deyan y donavan á entendre que volian lo que tothom d'allá volía, pero al tractarse dels medis de lograrho, semblantlos que podrian ferir la susceptibilidad del Govern, se decidian desdixadament á favor dels interessos polítichs. Per aquí comensa la mort d'un poble, d'aquesta manera's desnaturalisan sos mellors ideals, [...].»⁴²

Aquesta valoració tan dura que Narcís Verdaguer trametia als lectors de «La Veu del Montserrat» del desenvolupament del míting de la Llotja, per bé que eximia de culpes la immensa majoria dels que s'hi havien reunit, es troba —creiem— en relació directa amb les intervencions fetes per Pujol i Fernández (de la Societat Econòmica d'Amics dels País), Josep Griera (de l'Institut del Foment del Treball Nacional), Joan d'Arana (de la Societat de Naviliers) i Joan Oms (de l'Acadèmia del Dret), representants corporatius que, al·legant que no havien rebut un mandat exprés de les entitats que representaven, manifestaren que no podien donar sentit al seu vot.⁴³ Amb això, s'encetà una agra i interminable discussió que finalment van tallar les intervencions abans referides d'Almirall, Verdaguer i altres. Es posaren, doncs, novament de manifest les pors i les reticències que encara hauria de superar el catalanisme —aquell que es volia intervencionista— fins a poder ser assumit com a

⁴² *Desde Barcelona. La reunió de la Llotja.- Un hermós projecte.- Un enginy de caritat.*, «La Veu del Montserrat» (24 de gener de 1884), p. 31.

⁴³ Joaquim CAMPS I ARBOIX, *op. cit.*

possibilitat real de mobilització local entre els àmbits corporatius, la majoria dels quals restarien sotmesos a la lògica de la política dita «madrilenya» fins gairebé el tombant de segle.

Tot amb tot, mesos més tard, la celebració del dinar d'homenatge a la comissió catalana, invertí la percepció un xic escèptica de les coses que semblava mostrar-nos el jove Narcís. No endebades el clima que envoltà aquest àpat fou, com hem vist abans, d'un desbordant optimisme, fins al punt que els discursos que pronunciaren en aquella ocasió Eusebi Güell, Valentí Almirall i Marià Maspons foren reproduïts *in extenso* a «La Renaixensa» i a «La Veu del Montserrat», en aquesta última sota el notori epígraf de *Documents per l'Història de Catalunya*. Al referit dinar, hi assistí el nostre Verdagner, novament com a corresponsal del setmanari vigatà, mentre que Collell, un cop més, no hi anà; aquesta vegada sembla que raons personals li ho impediren.

El dinar fou tot un èxit. El cronista barceloní de «La Veu del Montserrat» així ho manifestà, afirmant que aquella diada mai no s'esborraria de la seva memòria. Tots els parlaments eren mereixedors de grans elogis. Amb tot, però, hi havia diferències. La intervenció de Güell rebé els adjectius de «brillant» i «entusiasmadora» i el discurs d'Almirall de «gairebé admirable», però hagué de matisar —de cara als lectors del setmanari catòlic— que, si bé el republicanisme d'aquest encara era ben encès, el seu catalanisme no era, però, menys ardent. Pel que feia a la intervenció de Maspons i Labrós, digué que havia aconseguit «encendre la sang i fer vessar dels cors l'entusiasme». Ara bé, per al jove corresponsal el més destacable d'aquest acte era que catalanistes tan diferents com Eusebi Güell, acabalat propietari i industrial, i Valentí Almirall, republicà contumaç, havien aconseguit aixecar a l'uníson l'entusiasme de tots els assistents en favor de la pàtria catalana, cosa que demostrava a la gent més poruga davant els trastorns socials —referint-se, pensem, a aquells que es limitaven a la defensa dels interessos industrials i a la reivindicació d'una vaga descentralització— que el pas del catalanisme literari al polític no abraçava cap perill, ans al contrari, obria la possibilitat real de començar a fer política efectiva amb el catalanisme des de la defensa corporativa. L'èxit precisament d'aquell dinar-mítig, argumentava Verdagner, no radicava en el fet que s'haguessin expressat les idees més *catalanistes*, és a dir, les de contingut més radical, sinó en el fet d'haver sabut

reunir els elements més valuosos i significats del país, de manera que la reunió va esdevenir la més *catalana* de totes les celebrades pel regionalisme fins ara.⁴⁴

Mentre aquest clima d'eufòria catalanista es desplegava al llarg del 1885 amb la constitució de la nova junta del Centre Català, el jove Narcís Verdager vivia també hores d'optimisme i confiança en ell mateix. No en va, aquell any havia conegut una projecció pública important: la seva intervenció a la Llotja l'havia significat entre els catalanistes, i les col·laboracions a «La Veu del Montserrat» arran del *Memorial de Greuges* i del conflicte de les Carolines, mesos més tard, l'havien consolidat extraordinàriament com a cronista i articulista d'opinió entre els cercles vigatans. En definitiva, presència a les manifestacions catalanistes i possibilitat d'incidir en l'opinió a través d'una tribuna periodística de prestigi. I per si això no fos poc, a finals d'aquell any el segon marquès de Comillas, Claudi López Bru, demanava consell a Jaume Collell i al seu almoïner, Mn. Cinto, sobre el llançament d'una publicació catòlica adreçada als obrers amb un tiratge alt, d'uns deu o vint mil exemplars.⁴⁵ És probable que la intenció del marquès fos dotar el Patronat de l'Obrer, que ell presidia des de 1884, d'un portaveu. A mitjan 1886 el projecte es trobava en una fase força avançada d'elaboració, amb proves d'impressió i amb una capçalera provisional, «La Ilustración Popular».⁴⁶ Per bé que els promotors (és a dir, Claudio López, Jaume Collell i Jacint Verdager) s'havien inclinat finalment per l'ús del castellà, puix creien que «cap periodich catalá de sanes idees ha tingut sortida»,⁴⁷ això no impedí a Narcís Verdager de mostrar un viu interès per participar en aquesta empresa, tal vegada amb la secreta esperança que li fos encarregada la direcció. Però per a decepció seva, l'aparició d'aquest setmanari catòlic popular s'anirà ajornant fins a mitjan 1890.

D'altra banda, en paral·lel a aquests moments d'entusiasme catalanista, no podem

⁴⁴ N. V. C., *Desde Barcelona. Un parrafet sobre regionalisme*, «La Veu del Montserrat» (11 d'abril de 1885), p. 119.

⁴⁵ *Epistolari...*, *op. cit.*, (1977), vol. V, carta núm. 501 (Barcelona, devers 28 de desembre de 1885), ps. 75-76.

⁴⁶ *Id.*, carta núm. 592 (Pruït?, 1886), ps. 222-223.

⁴⁷ *Id.*, carta número 591 (Barcelona, 1886), p. 221.

oblidar la col·laboració del nostre biografiat en els preparatius de la festa d'inauguració de les obres de restauració del monestir de Ripoll sota les ordres, és clar, de Collell, qui, com explica Jordi Figuerola, és «la persona clau que acabarà donant tots els perfils de l'obra: participarà en comissions per a la restauració; des de «La Veu del Montserrat» es convertirà en el seu principal propagador; impulsarà ideològicament el caràcter de la recuperació; incidirà en [Mn. Cinto] Verdaguer per a la configuració definitiva de *Canigó*; serà qui animarà Morgades a emprendre la restauració i serà el seu braç dret en tot el procés.»⁴⁸

En aquesta campanya Narcís Verdaguer acomplirà dos encàrrecs ben concrets, amb els quals contribuirà a alçar el valor mitificador d'una campanya imbuïda de «tradició», de valors religiosos i d'un catalanisme indubtable. A mitjan gener de 1886, Collell li demana que parli amb l'editor Francesc Matheu per tal d'arranjar els àlbums que han de servir per inscriure els noms dels qui facin donatius per a la restauració. Tanmateix, el marge de maniobra d'aquests dos és nul, puix que Collell precisa tots els detalls respecte al tipus de paper que cal utilitzar, la disposició de les columnes del text, el color de la lletra de la coberta, etc., i especifica —amb un to imperatiu molt propi del canonge— que al mig de la tapa de l'àlbum ha de figurar «un bon escut de Catalunya».⁴⁹ Amb el segon encàrrec, Narcís Verdaguer participa, potser sense saber-ho, dels preparatius «secrets» de Collell i Morgades referents a la coronació poètica de Mn. Cinto a Ripoll. El dia 21 de març de 1886, es desplaça a Ripoll amb el mateix tren, suposem, amb què ho fa el seu cosí germà i, també, les nombroses personalitats de les juntes prorestauració de Vic i Barcelona.⁵⁰ El tren s'atura a Vic per recollir les autoritats eclesiàstiques de la diòcesi —amb Morgades al capdavant— i entra a Ripoll cap a les deu del matí «entre música i repics de campanes.»⁵¹ Després de la missa té lloc un cèlebre dinar —en què es pronuncien diversos discursos,

⁴⁸ Jordi FIGUEROLA, *Els símbols religiosos catalans i el seu cost conòmic: el cas de la restauració del monestir de Ripoll*, dins *Miscel·lània en honor del Doctor Casimir Martí* (Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1995), p. 234.

⁴⁹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.048 (Vic, 18 de gener de 1886).

⁵⁰ Els integrants d'aquesta juntes a Jordi FIGUEROLA, *op. cit.*, p. 411.

⁵¹ *Id.*, p. 416 i ss.

d'entre els quals en sobresurt un de Duran i Bas— i en el transcurs d'aquest Collell llegeix el cant XI del *Canigó* i Morgades sorprèn els assistents i el mateix Mn. Cinto, que no en sap res, en investir-lo solemnement com a poeta «en nom de Catalunya». La corona, l'havia preparada el dia abans Jaume Collell amb dues branques d'un llorer que Mn. Cinto havia plantat a Vinyoles d'Orís quan n'era vicari, «i a més estava lligada i adornada amb un llaç ample llistat amb les simpàtiques barres de Catalunya, que expressament per aquell acte havia fet teixir Narcís Verdager.»⁵²

El Centre Català entre 1885-1887: de la represa de l'organització corporativa a la primera escissió del catalanisme

No pretenem en les pàgines que segueixen explicar *tota* la història que conduí a l'escissió del Centre Català i a la creació de la Lliga de Catalunya. Això ja ho han fet en molt bona mesura els historiadors del catalanisme que m'han precedit.⁵³ Aquí tractarem tan sols d'aportar alguns elements que, creiem, no han estat suficientment tinguts en compte a l'hora d'explicar una conjuntura —la que es desenvolupa a la segona meitat dels anys vuitanta— que valorem clau en la progressiva definició i articulació del catalanisme polític. I fent això, a més, creiem contribuir a deslliurar-nos d'una visió *ad hoc*, finalista, del catalanisme —ben present encara entre alguns medis historiogràfics de tradició soleturiana— que, en el seu esquema interpretatiu, pren com a punt d'arrencada l'ensulsiada política, social i intel·lectual del 98 espanyol, subordinant, consegüentment, tota la història anterior del catalanisme als resultats sabuts de la crisi finisecular.

Nosaltres, en canvi, creiem que una història progressivament matisada només és possible des del coneixement precís de les diferents conjuntures per més tard, tot superant la descripció més positivista, assajar de reinterpretar-les dins unes problemàtiques històriques més àmplies. Des d'aquesta premissa s'entendrà, doncs, que, en l'intent de

⁵² Jacint VERDAGUER, *Llorers espinosos*; text que forma part de la sèrie d'articles intitulats *En defensa pròpia*. Nosaltres hem consultat una edició recent a cura de Lluïsa Plans (Barcelona, La Magrana, 1994), p. 71.

⁵³ Especialment Jordi LLORENS a la seva detallada tesi doctoral, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), ps. 50-61.

superar una biografia *tout court* de Narcís Verdager i Callís, hàgim posat un especial èmfasi —i ho continuem fent encara ara— en una conjuntura tan important com la que es desplega entorn al *Memorial de Greuges*; conjuntura que, al nostre parer, s'obre amb el Segon Congrés Catalanista, a mitjan 1883, i es clou entre 1887 i 1888 amb el descabdellament del lideratge hegemònic d'Almirall al davant del catalanisme, primer, i amb l'episodi exitós de l'Exposició Universal de Barcelona, després.

Reprement la nostra anàlisi sobre el període 1885-1887, cal dir que, poc després de constituir-se la nova junta del Centre Català, el juny de 1885, esclatava el contenciós colonial entre Espanya i Alemanya per la sobirania de les llunyanes Illes Carolines. D'aquest incident, cal destacar-ne abans de res el caràcter episòdic, puix s'emmarca en un dècada definida per un progressiu acostament hispanoalemany, al davant del qual se situa la política exterior dels governs liberals a Espanya. Aquesta eventualitat colonial, un xic curiosa si més no, es produïa, però, en l'intermedi canovista del bienni 1884-1885. I si bé la crisi fou ben fugissera i, al cap i a la fi, ben poca cosa, amb el pas dels anys se l'acabaria ubicant dins l'indefugible procés mundial de redistribució colonial entre velles i noves potències. En aquest sentit, anotem ja d'entrada que l'afer de les Carolines esclatava a pocs mesos de l'important Congrés Africanista que s'havia de celebrar a Berlín el novembre d'aquell any.

Igual que succeiria a finals de segle, en aquell xafogós estiu de 1885 —amb bona part de la Península infectada per una nova pandèmia de còlera i amb el record encara present dels desastres ocasionats a Andalusia pels terratrèmols de principi d'any—, l'ofensa d'Alemanya despertà un ampli moviment d'agitació patriòtica espanyola.⁵⁴ I és que, com assenyala Mª Elena Hernández Sandoica, «desde la guerra de Africa acá, nada habrá conmovido hasta tal punto los sentimientos de los españoles como lo haría la cuestión

⁵⁴ Fruit de la passió colonial del moment, s'editaren diferents obres divulgadores, d'entre les quals sobresurt aquest manual que iniciava una col·lecció sobre les possessions espanyoles d'ultramar. Manuel ESCUDÉ BARTOLÍ, *Las Carolinas. Descripción geográfica y estadística del Archipiélago Carolino* (Barcelona, Imp. Luis Tasso Serra, 1885), sèrie "Nuestras Colonias" vol. I.

Carolina.»⁵⁵ En efecte, a través de la premsa de l'època, sabem que aquells dies d'agost i setembre de 1885 es visqueren moments de gran excitació al carrer, sobretot quan s'estengué la notícia (la tarda del 5 de setembre) que un vaixell de guerra alemany havia pres l'illa de Yap, amb manifestacions espontànies i aldarulls davant les seus dels interessos alemanys, especialment a Madrid, on hagué d'intervenir la força pública. A la capital de l'estat, el protagonisme en els debats va recaure en Joaquín Costa, qui veié en aquesta reacció patriòtica l'ocasió propícia per a l'agitació del programa colonial regeneracionista que ja havia exposat dos anys abans en el Primer Congrés Espanyol de Geografia Comercial i Colonial.⁵⁶

Com ja hem assenyalat en anteriors capítols, el conjunt del catalanisme, a través dels seus òrgans de premsa, participà també d'aquest sentiment d'indignació popular davant l'*ultratge* alemany, afront que, a més a més, constituïa una clara violació del dret internacional vigent fins aleshores en qüestions colonials. Com indica Jordi Casassas, «el fet arribava en un mal moment i, tal com havia passat a l'etapa del Sexenni, el desencadenament de la crisi actuarà sobre una situació deteriorada per l'increment dels tractats comercials de signe lliurecanvista [...] i per l'aparició dels primers signes inequívocs de recessió econòmica».⁵⁷ Tot això provocarà la ràpida mobilització dels sectors econòmics —que paral·lelament volien consolidar la seva posició de monopoli sobre el tràfic ultramarí, sobretot en el cas de la Transatlàntica— i d'amplis sectors polítics i socials de la població, d'entre els quals els catalanistes no serien precisament els últims a cridar ben fort l'espanyolitat de les Carolines.

Així, a més del cas de Barcelona, que veurem detalladament a continuació, i del cas

⁵⁵ Sobre la llarga guerra cubana, Sandoica precisa que, «no había sido recibida en general (como tampoco lo sería más tarde, hasta la concreción formal de la vieja amenaza yanqui), con conciencia de agresión ni arañazo a la soberanía nacional, sino como algo muy distinto, como una mezcla de insubordinación nacional y enfrentamiento de clases, que afectaba al conjunto político del país.» M. Elena HERNÁNDEZ SANDOICA, *op. cit.*, vol. I, p. 643.

⁵⁶ Óscar COSTA, *La recepción del pensamiento imperialista...*, *op. cit.*

⁵⁷ Jordi CASASSAS, *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)* (Barcelona, Els llibres de la frontera, 1989), p. 62.

de Vic ja esmentat, on les elits locals vinculades al Círcol Literari assajaren d'organitzar una manifestació a l'estil de la barcelonina, però que els fou prohibida pel governador civil, també a Reus l'Associació Catalanista, presidida per Bernat Torroja, féu publica la seva condemna davant l'ultratge colonial alemany.⁵⁸ Pel que fa concretament al Centre Català de Barcelona, i en especial respecte a l'actitud que adoptà la seva nova junta, sabem —gràcies a l'informe que llegí el secretari de l'entitat, Josep Ruiz, l'octubre de 1886, en fer balanç del curs anterior— que aquesta «no's va veure ab forsas pera oposarse obertament á la corrent [d'excitació patriòtica espanyola], y va jutjar convenient deixar passar la riuhada, no sens acostarse á las voras per veure si podia contribuir á que no las rabassés.»⁵⁹

Com aquestes declaracions deixen entreveure, l'estratègia del Centre Català no consistí a sumar-se a l'estat d'exaltació patriòtera que s'expressà pels carrers de Barcelona en la concorreguda manifestació del 27 d'agost. En el fons, els homes del Centre Català temien que els partits unitaris s'aprofitessin de la situació tot manipulant uns sentiments patriòtics a flor de pell per portar cadascú l'aigua al seu molí, amb «perjudici segur», conclouïen llavors els catalanistes, «dels veritables interessos regionals».⁶⁰ Així doncs, l'objectiu en acostar-se «á las voras de la corrent», com metafòricament deia el secretari, fou mirar de reconduir la protesta per altres camins. Concretament el sentit d'aquestes paraules. A parer nostre, al darrera de l'impuls que el Centre Català donà, mitjançant la participació d'alguns dels seus homes més significatius, a la creació d'una autoanomenada Junta Patriòtica, pocs dies després de l'incident àlgid de l'illa de Yap, hi va haver el propòsit d'aprofitar aquesta confusa circumstància per avançar novament, després de l'èxit del *Memorial de Greuges*, en l'organització dels interessos —econòmics, proteccionistes,

⁵⁸ Vegeu: *Protesta contra la usurpació de las Carolinas per lo govern d'Alemanya*, «La Veu del Camp» (31 d'agost de 1885), ps. 73-76, reedició facsímil (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1993), vol. I, ps. 85-88.

⁵⁹ *Memoria llegida per lo Secretari, D. Joseph Ruiz*, «Butlletí del Centre Català 1882 á 1887» (21 d'octubre de 1886), p. 18, exemplar dedicat a R. Arús i Arderiu, Biblioteca Arús.

⁶⁰ *Id.*, p. 18.

colonials— catalans.

En efecte, en la referida memòria del curs 1885-1886, en un moment determinat, el secretari del Centre Català expressà la satisfacció de la junta sortint pel fet que, en les reunions que es feren aquells dies de finals d'agost i principi de setembre, els delegats reeixiren a imprimir llurs punts de vista als documents i les actes que es van fer públics; gràcies a això, continuava relatant Josep Ruiz, el resultat final fou ben diferent del que hi hagué a Madrid i a altres punts de l'estat, on s'imposaren els «patrioters polítics», mentre que a Barcelona l'exaltació acabà essent aigualida i el moviment, parcialment reconduït cap a altres objectius.⁶¹

Indubtablement, l'instrument d'aquesta operació fou l'esmentada Junta Patriòtica, plataforma que naixia els dies 6 i 7 de setembre, primer, als locals del Círcol de la Unió Mercantil i, després, al Centre Industrial de Catalunya, al davant del qual hi havia l'obrer moderat Josep Roca i Galés, mentre que la presidència requeia en el polític liberal Pere Collaso i Gil, en qualitat d'exsenador del regne. A la premsa d'aquells dies, especialment a «La Renaixensa» i al «Diario de Barcelona» —periòdics que feren un seguiment detallat de la crisi carolina i de les activitats de la Junta Patriòtica—, es pot llegir que aquesta plataforma es formava amb voluntat d'influir en l'opinió pública i en el govern per tal d'evitar que, sota la pressió dels esdeveniments i del carrer, es produís una declaració de guerra precipitada, sense que abans les Corts s'haguessin reunit i pronunciat al respecte. Pocs dies després, els mateixos impulsors llançaven un manifest a l'opinió, amb el pompós títol d'*Espanñoles* instant el Rei a convocar urgentment Corts i a consultar tots els partits —i totes les faccions—, tan dinàstics com no dinàstics. La lògica que invocaven aquests autoproclamats *patriotes* era força aclaparadora: si l'honor patri exigia finalment anar a la guerra contra l'Alemanya kaiseriana, llavors calia que la decisió prengué un caràcter autènticament *nacional*, i qui millor —sostenien amb una coherència aclaparadora— que el Parlament per adoptar aquesta decisió.⁶² Els contestarà Mañé i Flaquer des del «Diario

⁶¹ Vegeu *supra*.

⁶² *Espanñoles*, «Diario de Barcelona» (9 de setembre de 1885), ps. 10553-10554. Signen el manifest: Círculo de la Unión Mercantil, Pere Pascual; Círculo de la Juventud Mercantil, Jaime Espina; Fomento de la Producción Española, Pere Bosch i Labrús; Centro Industrial

de Barcelona» amb un article intítulat *Los deberes de Cataluña*, en què demanava prudència i desqualificava a aquells que volien fer d'una «causa nacional» un assumpte de partit.⁶³

Pel que fa als integrants de la Junta i a les persones i les entitats que donaren suport a l'esmentat manifest, resulta relativament còmode d'organitzar-los en tres agrupaments: en primer lloc, un nucli de personalitats liberals, sobretot de l'anomenada esquerra dinàstica; en segon lloc, un mosaic de líders dels diversos partits i faccions en què es dividia el republicanisme finisecular vuitcentista; i, a l'últim, un grupet destacat d'homes del Centre Català, tots ells de clara vinculació almiralliana.⁶⁴ Assenyalem, a més, que gairebé tots aquests líders liberals i republicans ocuparien —sovint en aliança— càrrecs polítics en els àmbits local i provincial durant tota aquesta primera etapa de la Restauració. Així, en aquell precís moment, el federal Vallès i Ribot era diputat provincial, mentre que els republicans possibilistes Santiago Soler i Pla i Joan Sol i Ortega i els liberals Manuel Henrich i Josep

de Cataluña, Pau Vilanova; Centre Català, Valentí Almirall; Círculo Ultramarino, Antoni Sabatés i Serra; Asociación de Marina Mercante, Frederic Garcia i Barrera; Círculo Constitucional, Frederic Schwartz; Centro Republicano Histórico, Rafael Coll i Remedios; Círculo Republicano Posibilista, Santiago Soler i Pla; Centro Democrático Progresista, Joan Sol i Ortega; Centro Democrático Federalista, Josep Maria Vallès i Ribot; Centro Liberal Monárquico, Manuel Henrich; Partido de la Izquierda Liberal, Josep Bosch Carbonell; Centro Instructivo del ramo de ebanistería, Emilio Mora; Círculo de la Izquierda Liberal Conciliacionista, A. Joan Agell; Círculo Moret, Antoni S. Moriano; Tertulia Tortosista, Santiago Cervera Moreu; Centro de sargentos licenciados del ejército y armada, Andrés Arroyol.

⁶³ Juan MAÑÉ Y FLAQUER, *Los deberes de Cataluña*, «Diario de Barcelona» (13 de setembre de 1885), ps. 10696-98.

⁶⁴ Integraven la Junta: president, Pere Collaso i Gil; vicepresidents, Santiago Soler i Plà i Pere Pasqual i Tobella; secretaris, Josep Maria Vallès i Ribot, Joan Sol i Ortega, Eusebi Corominas i Josep Bosch i Carbonell; tresorer, Camil Fabra i Fontanills; vocals, Ròmul Bosch i Alsina, Josep Calcat i Recolons, Manuel Henrich, Baldomeu Lostau, Valentí Almirall i Pere Bosch i Labrús. Per la seva banda, Almirall fou nomenat responsable d'una subcomissió encarregada de fer un seguiment periòdic de la crisi a través de les premses francesa, anglesa i alemanya, amb la idea de fer un resum de premsa i entregar-lo cada de matí als diaris barcelonins. Vegeu: *Barcelona*, «Diario de Barcelona» (7 de setembre de 1885), ps. 10490-10491.

Bosch i Carbonell eren regidors a l'Ajuntament de Barcelona.⁶⁵

La Junta Patriòtica tingué, però, una existència ben efímera. Quan ja era clar que Cánovas reeixia a resoldre el contenciós —gràcies a la mediació de Lleó XIII—, els impulsors intentaren reconstituir-la legalment com a entitat delegada d'associacions i corporacions locals. Però el governador civil de Barcelona, Antonio González Solessio, en sospitar que al darrera s'agitaven tesis contràries als conservadors, ara en el poder, negà rotundament la petició. L'excusa formal no podia ser altra que l'evolució positiva de la crisi, que feia innecessària l'existència d'aquesta mena d'agrupacions civico-polítiques. A més, un dels punts conflictius que impedié donar el vistiplau a la sol·licitud de legalització era que la Junta Patriòtica semblava que volgués entrar en el terreny reservat als partits polítics, fins a l'extrem perillós —concloïa el governador— de pretendre substituir-los davant l'opinió pública.⁶⁶

Contra aquesta decisió, el senador liberal Josep Maluquer interposà automàticament contenciós jurídic. Pur formalisme. La mort prematura d'Alfons XII, a finals de novembre, feia esclatar els mecanismes d'emergència política del sistema restauracionista (Pacte d'El Pardo) i obria pas a un nou govern liberal, presidit per Sagasta. Aquesta nova situació conduí automàticament al desmantellament d'aquest tipus d'iniciatives unitàries dels liberals i l'esquerra dinàstica amb els republicans i amb aquells altres grups que, com ara els catalanistes, estaven fora de la lògica del sistema restauracionista. No oblidem que el nou govern de Sagasta viurà gràcies al suport de Cánovas, interessat a afermar definitivament

⁶⁵ Sobre aquesta qüestió, vegeu l'estudi de Borja de RIQUER I PERMANYER, *La vida política catalana 1856-1898*, dins *Catalunya i Espanya al segle XIX* (Barcelona, Columna, 1987), especialment ps. 39-54.

⁶⁶ Així, el punt segon del reglament que la Junta Patriòtica presentava al Govern civil afirmava que aquesta «procurará encauzar y dirigir los moviments patriòtics de la opinió pública d'aquesta ciutat y auxiliar als poders públics en tot quan tendeixi á la defensa de la honra y la integritat de la patria.» Vegeu: *Barcelonins*, «La Renaixensa» (4 d'octubre de 1885), ps. 5839-5843. Sobre aquesta qüestió de les Carolines, també s'hi ha referit breument Pedro VOLTES BOU, *La política de fin de siglo a través de la prensa barcelonesa de la época* (Barcelona, IMHB, 1978), ps. 103-106.

el mapa polític de la Restauració que ell havia dissenyat.⁶⁷

Tot i el caràcter episòdic de la crisi carolina i de la Junta Patriòtica, que fou ben bé flor d'un dia, hem volgut subratllar-ho perquè corrobora que, entre 1885 i 1886, el Centre Català no deixà perdre cap ocasió per incidir en l'opinió pública corporativa i vertebrar així els interessos socials i econòmics catalans. Amb tot, és molt possible que entre els elements més conservadors de l'entitat i de la seva nova junta aquesta operació política de vestimenta cívica al costat de liberals dinàstics i republicans no hagués acabat d'agradar.

Després del compàs d'espera que imposà la situació política general espanyola, el Centre Català s'apressà, a mitjan febrer de 1886, a elevar una petició a la Diputació de Barcelona sobre les dificultats del comerç català a la costa d'Àfrica. L'informe, elaborat pel president de la secció de comerç i marina de l'entitat, el geògraf Josep Ricart Giralt, anava rubricat pel president del Centre Català, Eusebi Güell, amb antecedents i interessos directes, no ho hem d'oblidar, en la qüestió que ara es plantejava. Concretament, sol·licitaven de la corporació provincial que pressionés el govern de Madrid per aconseguir la denúncia del tractat que Espanya havia signat, el 1835, amb Anglaterra en un moment d'indubtable feblesa, acord que permetia encara al veí del nord emprar mesures coercitives per perseguir el tràfic de vaixells negrers espanyols a la costa africana. Assenyalem que la preocupació expansionista no era la primera vegada que es formulava. Un any abans, Bernat Torroja —col·laborador destacat de «La España Regional»— havia publicat un interessant article en el periòdic de l'Associació Catalanista de Reus proposant la colonització catalana de l'occident africà com a mitjà per fer front al caràcter exclusiu i monopolitzador del comerç anglès a la zona.⁶⁸

Els arguments de fons que ara empraven els homes del Centre Català de Barcelona

⁶⁷ Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX* (Barcelona, La Magrana, 1990), p. 165 i ss.

⁶⁸ Vegeu: *Catalunya en l'occident d'Àfrica*, «La Veu del Camp» (3 de maig de 1885), ps. 49-52, reedició facsímil (Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1993), vol. I, ps. 61-64. Sobre la relació del catalanisme amb Àfrica, vegeu l'article d'Oscar COSTA RUIBAL, *Catalanisme i africanisme durant el moviment de la Solidaritat Catalana. La creació de la Societat de Geografia Comercial*, «El Contemporani» núm. 6/7 (1995), ps. 40-46.

eren gairebé idèntics: mentre l'esclavisme s'havia erradicat del tot, la vigència de l'acord, en canvi, obligava els vaixells espanyols a mendicar passavants a Londres i permetia que aquests fossin víctimes de la mala fe dels anglesos en assumptes marítimocolonials. En aquest context, no podem oblidar, com no ho feia Ricart Giralt en el llarg preàmbul justificatori de la petició que el Centre formulava a la Diputació de Barcelona, que el Congrés Africanista de Berlín de novembre de 1885 havia marcat clarament un abans i un després en temes colonials, i que tant Espanya com Portugal passaven a convertir-se en víctimes de la fam de les noves potències colonitzadores. En aquest sentit, ara es feia més evident que mai la constatació que l'incident per la sobirania de les Illes Carolines havia estat un avenç de les intencions de Bismarck d'estendre a tot el planeta un nou dret internacional i, de retop, és clar, la confirmació de la feblesa de l'Estat espanyol en el nou context mundial.⁶⁹ Malauradament per a la burgesia local, sobretot per als grups que defensaven interessos en el creixent sector naval, la lucidesa premonitòria del Centre Català en preveure el nou imperialisme finisecular no rebé cap resposta oficial i la petició fou oportunament bandejada pel llavors president de la Diputació, el cacic conservador Manuel Planas i Casals.⁷⁰

Amb tot, l'entitat catalanista no defallí en l'objectiu d'anar articulant un front corporatiu que actués de grup de pressió davant el govern de Madrid i, un cop més, a mitjan 1886, mirà d'organitzar els interessos socials i econòmics catalans. La persistència del Centre Català mostra, al nostre parer, que el catalanisme es trobava encara lluny de consolidar-se entre la burgesia industrial i comercial, fet que no es produirà, i encara relativament, tal com ha escrit encertadament Josep Termes, fins després de la crisi colonial

⁶⁹ *Nuestro comercio con la costa de África*, «La España Regional» (1886), any I, volum I, ps. 470-483.

⁷⁰ Consultat l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, no hem localitzat cap resposta a la petició del Centre, ni cap intervenció al plenari sobre aquesta qüestió. En canvi, el que sí que es discutí abastament per aquelles mateixes dates fou el nou tractat comercial amb Anglaterra, projecte que els diputats provincials rebutjaren categòricament, mentre que el president de la Diputació pressionava el govern de Madrid per mirar de conciliar «los intereses nacionales con los provinciales». *Actes del plenari de la Diputació de Barcelona* (sessió pública del 2 de juny de 1886), ps. 271-273.

de 1898.⁷¹

Aquest cop, però, consistí a exigir l'aplicació del principi d'indemnització segons el mal ocasionat als patrons i als obrers catalans pels tractats comercials que Espanya havia signat recentment amb França i Anglaterra. El document que es féu públic —després de diferents consultes tècniques i d'una «magna reunió d'associacions i notabilitats industrials», en paraules del secretari de l'entitat catalanista—⁷² constava de tres punts: en els dos primers es detallava com s'havia de procedir a la indemnització, i en el tercer es demanava que l'estat retornés a les corporacions provincials les facultats per establir, repartir i fer efectius els impostos que corresponguessin en proporció a llur riquesa, amb l'objectiu d'atenuar els efectes d'aquelles reformes economicoduaneres tan perniciosos per a Catalunya.⁷³ Una de les propostes del document, en el segon punt, era organitzar els treballadors amb la idea d'esperonar una sonada protesta dels obrers i els artesans catalans. En aquest sentit, no podem oblidar la forta sotragada que havia tingut la crisi de 1886 en el món del treball. A principi de juny es reunien al Centre Industrial de Catalunya delegats de 73 associacions obreres, que afirmaven representar uns 60 mil obrers (dels sectors agrícoles, artesans, manufacturadors i fabrils), i acordaven adreçar-se als diputats i als senadors catalans a Madrid i demanar-los la supressió dels tributs de consum i la rebaixa dels drets aranzelaris d'aquells productes d'ús popular, i també una quantitat indeterminada del Ministeri de Foment per pal·liar l'atur forçós dels treballadors perjudicats pel *modus vivendi* amb Anglaterra.⁷⁴ A finals de juliol, el Centre Català reblà el clau de la seva

⁷¹ Josep TERMES, *De la Revolució de setembre...*, *op. cit.*, p. 85.

⁷² *Memoria llegida per lo Secretari...*, *op. cit.*, p. 19.

⁷³ Per tal d'impulsar aquesta reivindicació es constituí una comissió, formada per Eusebi Güell, Albert Carbó, Valentí Almirall, Domènech Sanromà, Joan Permanyer, Manuel Vilà, Josep M. Vallès i Ribot i Josep Roca i Galés, que s'adreçà al govern espanyol, a les Corts, als senadors i diputats per les províncies catalanes i als ajuntaments de les principals poblacions de Catalunya. Informació recollida pel diari «La Renaixensa», *Es formula que Catalunya desitja y creu tenir dret a una indemnització*, (4 de juny de 1886), ps. 3396-3398.

⁷⁴ Signaven l'acta de la reunió: Pau Vilanova, Josep Roca i Galés, Agustí Perelló, Joan Nuet, Emili Mora, Ramon Solpa, Rossend Pich, Manuel Vila, Eudald Xuriguera, Francesc Miquel i Toribi Royo. Vegeu, *Protesta dels obrers i artesans catalans* «La Renaixensa» (7

aproximació als sectors populars amb la celebració d'un míting proteccionista al Teatre Novetats, acte a què assistiren destacadíssims obrers barcelonins, que s'entusiasmaren amb el discurs radical de Narcís Roca i Farreras.⁷⁵

Malgrat aquest notable activisme i l'intent —en bona part reeixit— de connectar amb un ampli ventall social, el cert, però, és que les possibilitats d'una actuació conjunta perllongada dels diferents grups catalanistes en el si d'una única plataforma esdevenia cada cop més difícil. A mesura que el miratge del 85 s'anà esvaint, la capacitat real d'incidència de les accions que promovia el Centre Català —que actuava com a quelcom semblant a un front patriòtic— dins el sistema restauracionista es demostrà, més enllà de l'adhesió puntual d'algun diputat o senador per Catalunya, completament nul·la, sobretot, com dèiem, després de la sobtada mort d'Alfons XII i del consegüent Pacte d'El Pardo entre liberals i conservadors. A més, és important tenir en compte que, malgrat aquest esforç de l'històric federal per articular un consens català en defensa dels interessos propis, el conjunt burgès a Catalunya encara no s'havia desencisat del sistema polític creat per Cánovas del Castillo, com ho posa en bona part de manifest el fracàs de la candidatura a Corts presentada el mateix 1886 pel Centre Català i integrada per Àngel Guimerà, Pere Pascual i Joan Josep Permanyer.

Paral·lelament a tot això, cal no oblidar que, doctrinalment, Valentí Almirall, a partir del 29 de juny i fins al 9 d'agost de 1885, començaria a avançar els continguts del que després seria el seu llibre *Lo Catalanisme* amb la publicació d'una sèrie de vuit cartes al diari «La Renaixensa» titulades *Aspecte polítich y social del Renaixement català. Cartas*

de juny de 1886), ps. 3471-3475.

⁷⁵ Citat per Jordi LLORENS I VILA, *op. cit.*, p. 53; amb tot, cal precisar, segons escriu Manuel Folguera i Duran a les seves memòries, que Roca i Farreras, «vell, gairebé orb i malalt, no hi pogué concórrer personalment i es limità a enviar-nos el text del seu discurs, la lectura del qual em fou confiada.» I pel que fa al radicalisme de Roca i Farreras, Folguera diu: «en arribar a la conclusió que deia textualment "Hem de preferir ésser pobres i lliures, com el suïssos de cinc-cents anys enrera, a mantenir-nos rics i esclaus com s'aconhorten d'ésser ara molts catalans", s'aixecà una tan formidable tempesta d'aplaudiments i aclamacions que verament imposava. [...] Mai més he vist una exaltació similar en cap acte públic dels innombrables a què he assistit.» *Una flama. De la meva vida*, Text mecanografiat, Arxiu Històric de Sabadell, p. 129.

a mon amich C (potser adreçades a Conrad Roure). En aquestes missives, Almirall, tot i reconèixer que el catalanisme tant podia ser monàrquic com republicà, es declarava rotundament antimonàrquic i no renunciava al caràcter analític i positivista del particularisme que propugnava. És evident que aquesta mena de declaracions encara hi havia qui se les mirava amb lupa i contribuïen a rescatar el seu passat republicà que els més conservadors li retreien.

Davant la clara hegemonia que semblava prendre el vell líder federal sobre el conjunt del catalanisme, foren els elements monàrquics i filocanovistes, els primers a adonar-se de la necessitat de marcar ràpidament distàncies i, de pas, creiem, de col·laborar per anar desfent el *totum revolutum* en què s'havia convertit el Centre Català després del miratge del *Memorial*. Així, sota el guiatge del conservador Francesc Romaní i Puigden-golas, autor, el 1869, d'un interessant opuscle doctrinal,⁷⁶ i del ja citat Josep Pella i Forgas —membre de la Junta del Centre Català el curs 1885-86—, aparegué, a principi de 1886, una singular revista anomenada «La España Regional».⁷⁷ Aquest portaveu es publicarà al llarg de vuit anys i es beneficiarà del suport econòmic d'Eusebi Güell a través, si més no, de la inserció d'anuncis publicitaris de la Companyia Transatlàntica.⁷⁸ Amb tot, no creiem, contràriament al que a vegades s'ha afirmat, que l'industrial patrici compartís la totalitat del projecte i de l'estratègia dels impulsors de «La España Regional»; més aviat el situem en una línia intermèdia entre aquests (inqüestionablement catòlics i monàrquics) i el catalanisme més radical que sostenen persones de la seva absoluta confiança personal, com Ferran Alsina o Picó i Campamar, ambdós dirigents destacats de la Lliga de Catalunya,

⁷⁶ Concretament, es tractava del llibret *El federalismo en España*, en el qual s'esbossava una proposta d'organització federal per a Espanya en oberta polèmica, llavors, amb Mañé i Flaquer. Citat per Jordi LLORENS I VILA, *op. cit.*, p. 32.

⁷⁷ Per al context europeu i una visió de conjunt de les revistes i les plataformes cohesionadores a Catalunya dels grups conservadors, vegeu Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i...*, *op. cit.*, ps. 279-301; pel que fa a la relació de «La España Regional» amb el catalanisme, vegeu Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista...* *op. cit.*, ps. 31-34.

⁷⁸ L'afirmació del patronatge d'Eusebi Güell, la fa Manuel Folguera i Duran a les seves memòries, en les quals qualifica «La España Regional» de publicació «autonomista». *Op. cit.*, p. 118, nota 1.

entitat que Güell també finançà i on acabarà per ingressar, finalment, el 1893.⁷⁹

Es curiós de constatar, però, que si bé el caràcter conservador i catòlic de la revista serà sempre ben manifest, i també el seu moderat regionalisme i, fins i tot, el desig de cercar, en els primers anys, una entesa amb el Partit conservador,⁸⁰ a «La España Regional» tindran cabuda, tanmateix, escriptors i professionals ben allunyats d'aquestes posicions, com ara Josep Ricart Giralt, Sebastià Farnés, Josep Coroleu o Pere Estasén. La revista voldrà ser sobretot el portaveu del regionalisme hispànic i amb aquest fi publicarà àmplies dissertacions dels gallecs Alfredo Brañas i Manuel Murguía i de fueristes basconavarresos, com Arturo Campión i Fidel Sagarminaga. Per últim, una de les seves característiques serà la recerca constant del referent internacional, mitjançant una secció dedicada a seguir el moviment regionalista a Europa i una altra a la política internacional.

Ara bé, el que els redactors de «La España Regional» tindran molt clar és que, igual que la seva revista només podia tenir una sola línia en qüestions polítiques, religioses i socials, el mateix havia d'acabar succeint amb les associacions regionalistes i, en concret, amb el Centre Català. Així, quan arribi el moment de l'escissió, els semblarà totalment lògica i fins i tot convenient; sostindran que el primer senyal de vida d'una entitat «es la de tener cuerpo propio y único donde moverse así las ideas políticas, ó sociales como el alma de los individuos; y que es absurdo pretender que en varios cuerpos con organismo diferente pueda estar una sola vida, un solo movimiento [...]; sólo en un racionalismo frío, indiferente, demoleedor, incapaz de ninguna creación [en al·lusió clara a Almirall], cabe un

⁷⁹ La sol·licitud d'ingrés d'Eusebi Güell a la Lliga de Catalunya (amb data 22 de febrer de 1893) es pot consultar a la secció de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya (Ms. 2288, núm. 89); sobre el finançament de Güell a aquesta entitat, l'afirmació, la fa Joan GARRIGA IMASSÓ, *Memòries d'un liberal catalanista (1871-1939)*, (Barcelona, Edicions 62, 1987), p. 88.

⁸⁰ Possibilitat que es descartarà, de manera definitiva, a partir de 1892, quan el partit conservador que dirigeix Cánovas assumeixi l'herència liberal de l'anomenat «parlament llarg» (sufragi universal, institució del jurat, etc.). Des de llavors, a «La España Regional» s'afirma que la política de Cánovas és igual que la de Sagasta i que, en mans d'aquell, el partit conservador «no es más que una ficción sostenida por agiotistas y burócratas». Vegeu, *Miscelánea. Caída de Cánovas*, «La España Regional» (1892), any VII, volum XIII, ps. 474-475.

estado de cosas semejante. [...]. Si el regionalismo ha de existir [...] como idea nueva en movimiento constante influyendo en la cosa pública de España, es condición indispensable que tenga cuerpo especial y propio y no divage como alma en pena».⁸¹

Veiem, doncs, que els sectors més conservadors i possibilistes, aquells que encara tenien com a referent principal el partit de Cánovas —en aquest sentit, se'ls acusarà d'*espanyolistes* en la mesura que el rebuig als partits dinàstics era per al catalanisme un cert dogma d'ençà la celebració del Segon Congrés Catalanista— i que creien, a més, en les virtuts i potencialitats de pregonar un autonomisme gradual per a tota Espanya (en aquest sentit és evident que avancen també postures regeneracionistes de principi de segle), passen a unir-se, ara, a l'entorn d'una publicació de prestigi, actualitzen una certa doctrina i miren d'establir contactes amb altres grups de fora de Catalunya amb la idea de formar un bloc regionalista que pugui incidir en la política madrilenya.

Lògicament, tot això els duu a evidenciar la distància que els separava de les altres forces catalanistes, especialment dels almirallians (ateses llurs idees liberaldemocràtiques), però també dels escriptors romàntics de «La Renaixensa» (en part pel seu to radical, però sobretot per no explicitar la confessionalitat de la nova pàtria que reclamen). En canvi, amb els vigatans manifestaran sempre una major sintonia, com demostra l'acollida inicialment favorable que fan de la proposta de Collell de celebrar un congrés regionalista la primavera de 1888 o els elogis als escrits de Torras i Bages, fins a l'extrem d'assumir-los com a doctrina pròpia.⁸²

Paral·lelament a tot això, el grup de «La Renaixensa» també anava batallant en defensa de les seves posicions en el si del Centre Català. Així, per exemple, davant la candidatura electoral per Barcelona a les legislatives d'abril de 1886 proposada per Almirall, per bé que hi donaren suport —de fet, Guimerà formarà part del ticket electoral al costat de Joan Permanyer i Pere Pascual—, a la pràctica el seu interès propagandístic serà

⁸¹ *Miscelánea. D. Valentín Almirall y la juventud regionalista*, «La España Regional» (1887), any II, vol. III, ps. 558-561.

⁸² *Miscelánea. Proyecto de una asamblea regionalista en Barcelona*, any II (1887), vol. III, p. 558; «X», *Revista del movimiento regional. Influencia moralizadora del regionalismo*, any II (1887), vol. IV, ps. 346-348.

escàs i el propòsit purament testimonial.⁸³ Segurament la raó de fons era que no combregaven amb la manera com presentava les coses Almirall, amb un rígid esquematisme —incapaç d'entendre la mena de catalanisme pur, integral, que pregonaven els homes de «La Renaixensa»—, amb la seva dèria de dividir i catalogar les agrupacions i els candidats catalanistes en representants de les idees avançades o retrògrades. Tot i que l'exdirigent federal propagava insistentment que tothom tenia cabuda en el catalanisme, el cert, però, és que dibuixava uns talls ideològics excloents, que anaven de la beateria al progressisme (en una línia ascendent, és clar) dins un sistema de majories i minories amb què pretenia assegurar-se el domini sobre el conjunt del moviment. Segons Almirall, a les ciutats el catalanisme havia de ser liberal i avançat, mentre que en el món rural podia ser conservador i fins i tot reaccionari, perquè així n'era la base socioeconòmica.

Al costat d'aquestes discrepàncies, hi havia també la vaga acusació que Almirall llançava als literats de ser «separatistes», mentre que aquests veien excessivament moderades les seves tesis particularistes i temien la instrumentalització política que aquest podia fer del seu lideratge sobre el catalanisme. Totes aquestes contradiccions politicoideològiques surarien en el moment de l'escissió, l'any següent, acompanyades de les sempre inevitables rivalitats personals, antagonismes que un caràcter poc dúctil com el d'Almirall convertirà en categòricament irresolubles.

Però abans que tot això no passi, Almirall assolirà el 1886 el seu moment estelar al capdamunt del catalanisme: presidirà els Jocs Florals i rebrà múltiples elogis pel llibre *Lo Catalanisme* i pel recull d'articles titulat *España tal com es*, apareguts anteriorment a la regeneracionista «Revue du Monde Latin»; a finals d'any, encara protagonitzarà bona part de la rèplica catalana a les provocadores consideracions de Gaspar Núñez de Arce sobre el regionalisme.⁸⁴ En definitiva, per un moment semblarà que anava a convertir-se en el principal punt de referència —tant en l'àmbit teòric com en l'organitzatiu— del moviment renaixentista català, i que els altres acceptaven dòcilment anar-hi a remolc. Preeminència

⁸³ Citat per Jordi LLORENS, *op. cit.*, ps. 53-54.

⁸⁴ Valentí ALMIRALL, *Contestación al discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce en el Ateneo de Madrid con motivo de la partura de sus cátedras en el año corriente [1886-1887]*, (Barcelona, 1887).

almiralliana que tan sols serà matisada pels doctrinaris de «La España Regional» i per Joan Mañé i Flaquer amb el llibre *El Regionalismo*,⁸⁵ mentre que, en canvi, Jaume Collell no dubtarà a reivindicar la figura d'Almirall davant el mateix Duran i Bas en una llarga sèrie d'articles epistolars amb els quals cercava el definitiu suport del prestigiós jurista conservador en favor del moviment catalanista.⁸⁶ En pocs mesos, però, les coses havien de canviar com de la nit al dia fins a precipitar la primera escissió del catalanisme unitari amb el brusc encadenament d'uns fets que, aparentment, agafarien Narcís Verdaguer una mica de trasantó.

⁸⁵ Francesc ROMANÍ I PUIGDENGOLAS, *La España tal cual es, folleto de Valentín Almirall*, «La España Regional», any I, volum I (1886), ps. 437-438.

⁸⁶ Jaume COLLELL, *És hora encara? Consulta endreçada al senyor Manuel Duran i Bas*, «La Veu del Montserrat» (del 16 d'octubre al 25 de desembre de 1886), especialment significatiu és l'article del 4 de desembre, ps. 385-386, en què Collell escriu: «Prescindint ara del criteri ab que's regeix [referint-se a Almirall], dech dir francament que es digne de lloansa perque fa lo que deu y no amaga sas doctrinas. ¿No li sembla [adreçant-se a Duran] que hi ha més virilitat en una plana del Almirall que en aquexos anodins escrits dels politicastes catalans que esperan lo *mot d'ordre* de Madrit, per anar mantenint las il.lusions dels babaus y fer tirar com se puga lo esdernegat mecanisme del sistema?» La resposta de Duran a la demanda més global de Collell es produirà a començament de 1887 mitjançant la publicació de dos llargs articles en el setmanari vigatà, en què, per bé que reconeixia l'existència de punts de convergència (econòmics, jurídics i administratius), considerava que s'estava encara lluny de tenir un programa comú, veia greus inconvenients a articular una opció política entorn de les reivindicacions catalanes i aconsellava a Collell que influís perquè els puritans del catalanisme en comptes de restar, sumessin. Vegeu l'estudi introductori de Borja de RIQUER I PERMANYER, *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas...*, op. cit., ps. 105-106 i 149.

Assabentat Narcís Verdaguer cap al novembre de 1886 de l'existència d'una associació d'estudiants catalanistes, amb seu social al mateix local del Centre Català, s'apressà a fer-se'n soci tot i el temor —escriu— «que m'ho desaprovés Mossen Cinto»,⁸⁷ amb qui, com sabem, compartia pis al carrer de la Canuda d'ençà que havia baixat a Barcelona a estudiar lleis. El recel del seu parent venia motivat pel fet més que obvi del lligam entre la novella entitat estudiantil i el Centre Català (que llavors tornava a presidir Almirall) i per l'aprensió, gairebé natural, que el poeta sentia envers l'agitació política. En aquest sentit, mossèn Cinto mai no volgué entrar en contradicció amb la seva fe catòlica, d'altra banda ben monolítica, i rebutjà qualsevol temptativa d'acabar *confonent* tot el catalanisme dintre d'una sola plataforma.⁸⁸

Pel que fa a l'existència del Centre Escolar Catalanista (en endavant CEC), és probable que la informació arribés a oïda del jove Verdaguer a través del també vigatà i excol·laborador de «L'Almogáver» Benvingut Cabot, un dels tretze individus que el 21 d'octubre de 1886 havien constituït provisionalment l'entitat estudiantil. Amb tot, és indubtable que Jaume Collell també n'estava al cas, com indiquen els elogis que adreçà a la novella associació (que qualificà de «planter de joves patriotes») a finals de novembre en una conferència de propaganda regionalista que pronuncià a Sant Sadurní d'Anoia en ocasió de la festa major d'aquesta vila.⁸⁹

Fins a la constitució formal de l'entitat, a mitjan gener de l'any següent, el provisional consell general del CEC només prengué dos acords rellevants. Primer: afegir-se a la llarga llista d'entitats i institucions que patrocïnaven premis als Jocs Florals; van triar

⁸⁷ N. V. C., *Notes... op. cit.*, p. 5.

⁸⁸ A mitjan octubre 1886, el poeta de Folgueroles advertia a Collell que: «Lo Centre Català no sempre está en lo centre de la fe; per tant, cal anar hi alerta. Dies passats, en un article sobre l Centre deyan que s'hi admetían totes les creencies, es a dir, tots los errors.» *Epistolari... op. cit.*, (1974), vol. IV, carta núm. 579, ps. 199-201.

⁸⁹ Centre Escolar Catalanista, *Acta de la sessió inaugural celebrada lo dia 15 de janer de 1887* (Barcelona, Imp. La Renaixensa, 1889), ps. 10-13.

un objecte d'art per al millor compendi de geografia de Catalunya que es pogués utilitzar a les futures «escoles primàries catalanes» que llavors impulsava el mestre Francesc Flos i Calcat. Segon: sumar-se, mitjançant un enèrgic comunicat, a la protesta catalanista per les provocadores consideracions que havia fet Gaspar Núñez de Arce a l'Ateneu de Madrid el 8 de novembre de 1886;⁹⁰ com és sabut, a la conferència inaugural del curs ateneístic, l'escriptor i polític madrileny desqualificà durament el regionalisme contemporani titllant-lo d'«irracional» i «anacrònic» en una època industrial que, afirmava, tendia a una progressiva centralització i negant a les llengües regionals llur capacitat literària, científica i culta. La rèplica d'Almirall fou immediata i provocà també la reacció, més mesurada, de Mañé i Flaquer des del «Brusi», que no volia que aquell capitalitzés tots els rèdits de la polèmica amb Núñez de Arce.⁹¹

Pel que fa a Narcís Verdager, poc en sabem, de les primeres actuacions en aquests mesos constituents del Centre Escolar. Amb tot, sembla que no desaprofità la més petita ocasió per envigorir els seus companys de la secció de dret i filosofia amb uns espontanis i exaltats discursos patriòtics.⁹² La sessió inaugural del Centre Escolar es féu al saló de Cent de l'Ajuntament, el més solemne espai simbòlic de poder barceloní, que no dubtà a cedir-los l'alcalde liberal Rius i Taulet; hi foren presents, a més, alguns regidors municipals i corporacions culturals i científiques ciutadanes.⁹³ Com era costum en el catalanisme

⁹⁰ Paral·lelament Narcís Verdager també s'hi refereix a les seves cròniques barcelonines. *Desde Barcelona. L'hora tonta d'en Nuñez d'Arce. Un meeting bort. Un bon acte*, «La Veu del Montserrat» (27 de novembre de 1886), ps. 382-383.

⁹¹ *Acta de la sessió...*, *op. cit.*, p. 13. Sobre l'evolució del marc general, polític i cultural en què s'emmarca la conferència de Núñez de Arce i les posteriors reaccions a Catalunya, vegeu l'interessant anàlisi que fa Horst HINA, *Castilla y Catalunya en el debate cultural 1714-1939* (Barcelona, Península, 1986), ps. 227-232; la rèplica interna a la interpretació conservadora del regionalisme de Núñez de Arce, es pot consultar a Francisco VILLACORTA BAÑOS, *El Ateneo de Madrid (1885-1912)* (Madrid, CSIC, 1985), ps. 142-145.

⁹² N. V. C., *op. cit.*, p. 5.

⁹³ Sobre l'origen i la fundació del Centre Escolar Catalanista, el sabadallenc Manuel Folguera i Duran s'hi refereix a bastament en les seves memòries, *op. cit.*, p. 99 i ss. Per resseguir la vida de l'entitat és imprescindible la consulta de les memòries de gestió que llegien els secretaris de la comissió executiva en les sessions inaugurals i que solien

associatiu de l'època, aquella tarda de dissabte, en acabar les intervencions oficials de Josep Manonville (com a secretari) i Lluís Claramunt (com a president) i el discurs de gràcies que llegí Manuel Folguera, es donà pas a una petita festa literària i musical amb lectures poètiques a càrrec de Jacint Verdaguer, Frederic Soler i Àngel Guimerà, i també dels més joves Ernest Moliné, Joan Freixa, Lluís Novellas de Molins i del nostre Narcís Verdaguer,⁹⁴ qui amb un poema d'homenatge a Marià Aguiló i Joaquim Rubió i Ors (als que qualificà de «cabdils destres») degué causar una fonda impressió entre companys i assistents.⁹⁵

Amb tots aquests antecedents —oratòria vibrant i espontània, i un modest, però ben reconegut, protagonisme públic d'ençà la participació en la reunió catalanista de la Llotja— Narcís Verdaguer tenia assegurada l'entrada en els òrgans de govern del CEC.⁹⁶ En efecte, immediatament passà a ocupar una de les vicepresidències, juntament amb Eduard Padrós, en el si d'una comissió executiva que confirmà l'estudiant de medicina Lluís Claramunt (1862-1935) —que en pocs mesos entraria com a col·laborador del Dr. Jaume Ferran al Laboratori Microbiològic de Barcelona— al capdavant de la presidència per al curs 1886-87. Tot ens fa suposar que es degué trobar de seguida com peix a l'aigua en aquell ambient de militantisme juvenívol. En certa manera, era com retonar als temps del Jovent Vigatà i a aquells amicals encontres a la *font del Desmai*, però amb la diferència que ara s'havia

acompanyar la publicació dels discursos presidencials; així, sobre aquests primers mesos de la vida del CEC, vegeu la memòria de Josep Manonville a l'*Acta de la sessió...*, *op. cit.*, ps. 7-16. Pel que fa a la historiografia contemporània, si bé les referències generals són nombroses, continua, però, mancant un treball específic. Amb tot, qui hi ha aprofundit més és Jordi LLORENS, qui ha publicat un utilíssim treball intitulat *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Dues associacions del primer catalanisme polític* (Barcelona, Dalmau editor, 1996), col. Episodis de la Història núm. 311/312.

⁹⁴ *Crònica general*, «La Renaixensa» (18 de gener de 1887), p. 361.

⁹⁵ N. V. C., *Als honorables mestres en Gay Saber D. Marian Aguiló i D. Joaquim Rubió i Ors*, «La Veu del Montserrat» (22 de gener de 1887), p. 28.

⁹⁶ El consell general del CEC estava integrat pels òrgans de govern: la comissió executiva (amb un president, dos vicepresidents i dos secretaris) i la comissió administrativa (amb un tresorer i comptador), i també per les juntes de les seccions (regides cadascuna per un president, dos vicepresidents i un secretari).

capgirat la relació entre poesia i política. A més, el CEC devia generar uns forts vincles d'amistat i camaraderia, especialment en uns joves com aquests, que exaltaven la puresa dels seus ideals; joves que, d'altra banda, procedien d'arreu de Catalunya i per als quals el CEC servia també de punt de trobada. En aquest sentit, cal posar de manifest l'observació que féu Puig i Cadafalch molts anys més tard, en el sentit que «la major part de l'estol del CEC era reclutat entre els estudiants de fora» de Barcelona.⁹⁷ Un repàs a les principals figures de l'entitat al llarg dels gairebé vint anys d'existència així ens ho confirmaria.

La trajectòria paral·lela de Verdaguer en el camp periodístic i la vinculació directíssima que tenia amb les figures prestigioses del vigatanisme havien de conduir al fet que de manera natural els altres socis del CEC li reconeguessin una certa autoritat intel·lectual i veiessin en ell la figura d'un perfecte *cap de colla*. Ara bé, en aquests primers mesos la seva actuació consistí sobretot a posar-hi un mica d'ordre; segons escriu en les seves escadusseres notes autobiogràfiques, quan ell hi entrà allò semblava «un mercat de Calaf: disputes, vots de censura...».⁹⁸ D'aquesta manera, poques setmanes després de la constitució formal de l'associació estudiantil al Saló de Cent de la ciutat, Verdaguer passà a substituir Josep Torras i Sampol al davant de la presidència de la important secció de dret i filosofia, i, a continuació, proposà unes sessions de controvèrsia sobre regionalisme. Ell mateix començà per pronunciar-hi una ponència sobre la matèria.⁹⁹

El nostre Verdaguer encetà el debat amb un discurs titulat *Lo Catalanisme y'l Regionalisme*, en què assajà de precisar el significat d'uns conceptes que, al seu parer, en absolut eren sinònims, per bé que sovint s'empressin com a tals. El mot *regionalisme* era d'una vaguetat extraordinària, i el fet que fos poc o gens conegut en el món de la ciència així ho provava; en canvi, prosseguia Verdaguer, tothom sabia el significat —científic i vulgar— de la paraula catalanisme: «aspiració del poble». A Catalunya, doncs, el regionalisme no podia ser altra cosa que catalanista, mentre que, en canvi, les aspiracions

⁹⁷ Citat per Jordi LLORENS, *El Centre Escolar Catalanista: una escola de dirigents del primer catalanisme polític*, «Revista de Catalunya», núm. 95, abril (1995), ps. 72.

⁹⁸ N. V. C., *op. cit.*, p. 5.

⁹⁹ *Id.*, ps. 5-6.

regionalistes a altres parts d'Espanya tenien un caràcter ben diferent. El catalanisme no podia ser considerat tampoc un partit polític (se servia aquí de la definició del krausista Gumersindo de Azcárate, de qui sempre elogiarà la concepció organicista del dret) i, consegüentment, no aspirava ni volia modificar la Constitució, només afirmava l'existència de la pàtria catalana i dels seus drets.¹⁰⁰

Veiem, doncs, que, de moment, la posició del jove Verdaguer —en restar en el terreny ideal de l'afirmació dels drets de Catalunya i inhibir-se respecte als mètodes politicoelectorals— s'ubica en una línia bastant coincident amb els postulats i la praxi que sosté el grup de «La Renaixensa». Al nostre parer, l'actitud i les opinions que manté el qui aquí ens ocupa durant aquests anys vuitanta són resultat, en bona part, de la confusa situació —en els aspectes programàtics— que travessa el catalanisme fins a la concreció de les Bases de Manresa, el 1892, amb les quals, tot i que no es resol totalment el problema —cal recordar que les Bases són fruit d'una mentalitat encara un xic doctrinària—,¹⁰¹ s'aconsegueix si més no fixar un sostre marc programàtic que en endavant acabarà sent reivindicat per tots els grups que integren la Unió Catalanista. Pel que fa més concretament a Narcís Verdaguer, podem ja avançar que el punt d'inflexió de la seva evolució cap a l'intervencionisme polític se situa en la intensa campanya que protagonitzarà el 1889 en defensa del dret civil català, moment a partir del qual començarà a entreveure la necessitat de superar una mena d'actitud entre el planyiment i l'apatia molt pròpia del catalanisme renaixentista. D'aquesta conversió cap al possibilisme polític, en resultarà, com és ben sabut, la seva aportació més important —sovint subratllada per la molta influència que exerceix sobre la generació més jove dels dirigents del Centre Escolar Catalanista (Francesc Cambó, Puig i Cadafalch, Maspons i Camarasa, etc.)— a la posada en marxa del catalanisme conservador.

De moment, però, el discurs del nostre Verdaguer fou escoltat amb complaença per

¹⁰⁰ *Lo Catalanisme y'l Regionalisme*, «La Renaixensa» (2 de febrer de 1887), ps. 690-691.

¹⁰¹ Isidre MOLAS, *Les Bases de Manresa i el catalanisme polític*, conferència pronunciada a l'Ateneu Barcelonès en la sessió d'obertura del curs 1991-92 (18 d'octubre de 1991).

Pere Aldavert i Àngel Guimerà i reproduït a «La Renaixensa» en un article editorial en el qual s'elogià la virada seriosa dels escolars i els bons propòsits del president de la secció de dret i filosofia.¹⁰² El tema encetat amb la ponència de Verdaguer s'animà les setmanes següents amb les intervencions destacades de Manuel Folguera i Duran —amb qui el nostre biografiat estableix en aquests primers anys una gran amistat—¹⁰³ i de Joan Gubern i Fàbregas, qui el curs 1887-88 presidirà la reputada secció de dret i filosofia i encara l'any següent la comissió executiva del CEC.¹⁰⁴

Paral·lelament a aquestes controvèrsies, l'òrgan rector de l'entitat mirava de concretar —a partir del projecte del mestre i pedagog del Masnou Francesc Flos i Calcat— la creació d'unes «Escoles Catalanes», per a la qual cosa es constituí, sota l'aixopluc legal del CEC, el Patronat de l'Ensenyança Catalana, iniciativa que fou presentada a l'opinió pública en un manifest a mitjan 1887.¹⁰⁵ En aquest missatge, els promotors argumentaven que l'ensenyament en la llengua del país era el millor mitjà per dur a terme la regeneració intel·lectual i moral que Catalunya necessitava —sense menyscapte, però, de les idees essencials i de l'aprenentatge correcte del castellà; confiaven, per tant, que tots els militants del regionalisme, «desde'ls que son convensudament separatistas fins als que no volen més que una relativa descentralisació», no deixarien de donar-hi suport. A l'últim, perseverant en una argumentació de fons d'un clar regust regeneracionista, incidien en una idea ben cara a tot el catalanisme d'entre segles: que «la fondíssima crisi social i política de la desgavellada nació espanyola» obligava ara més que mai els catalans a «refer fonaments i

¹⁰² L'article de «La Renaixensa» fou reproduït íntegrament al cap de poc temps a «La Veu del Montserrat» (29 de febrer de 1887), ps. 42-43.

¹⁰³ En aquest sentit, sabem, per exemple, que Verdaguer féu de testimoni, conjuntament amb Antoni de Pàdua Campany i Borri, en el casori de Manuel Folguera amb Clara Vallès (germana del manresà Marià Vallès i Vallès), enllaç que beneí el canonge Collell el setembre de 1890.

¹⁰⁴ N. V. C., *op. cit.*, p. 6. Desconeixem, però, el contingut precís de les intervencions d'aquests dos.

¹⁰⁵ *Manifest del Centre Escolar Catalanista y Estatuts del Patronat de l'Ensenyança Catalana* (Barcelona, Imp. Víctor Berdós y Feliu, 1887).

robustir parets mestres de la casa nostra.»¹⁰⁶

Cal suposar, per tant, que activitats i projectes d'aquesta mena imprimiren durant aquest primer semestre de l'any un fort impuls a l'entitat, amb la qual cosa el nombre de socis començà de mica en mica a acostar-se a la xifra —òbviament exagerada— d'un centenar i mig d'adherents que el secretari, Josep Manonville, havia afirmat que tenien a principi d'any a la referida sessió inaugural.¹⁰⁷ De fet, el CEC mai no fou una entitat molt nombrosa, poc més d'un parell de centenars de socis pel cap alt, si bé en això cal no oblidar tampoc el caràcter extraordinàriament minoritari i elitista de la universitat de l'època (poc més de dos mil estudiants en aquests anys que tractem). El ràpid declivi de l'entitat a començament de segle i la pèrdua posterior dels arxius ens impedeix conèixer amb precisió el nombre de socis que tenia; tanmateix, de la combinació d'algunes dades soltes en relació amb la xifra d'estudiants universitaris d'aquell període deduïm un percentatge d'afiliació que se situaria entre un 6 i un 8%.¹⁰⁸ Aquestes xifres són certament modestes, però s'acosten força al de l'associacionisme estudiantil ideològicament compromès d'altres períodes, com ara el nostre.¹⁰⁹ El socis s'organitzaven en quatre seccions: dret i filosofia i lletres; medicina; ciències i farmàcia; i carreres especials; i més endavant, durant el curs 1897-98, se n'hi afegiria una de nova, la de belles arts.

El 1896, en una sèrie de conferències d'expresidents del CEC organitzades per Francesc Cambó, Narcís Verdager deixava aquest testimoni preciós respecte del pes real del regionalisme en el medi universitari i de l'estadi prepolític del moviment:

¹⁰⁶ *Id.*, p. 7

¹⁰⁷ Centre Escolar Catalanista, *Acta de la sessió...*, *op. cit.*, p. 14.

¹⁰⁸ Una informació important, ens la subministra Prat de la Riba. El juliol de 1891, en tractar-se de la remodelació de les seccions del CEC, aquell posava de manifest el desequilibri que hi havia entre unes seccions i unes altres: la de dret i filosofia i lletres tenia 64 socis i la de carreres especials, 68; en canvi, la de ciències i la de farmàcia tan sols 22 i 16, respectivament. Això feia un total de 170 socis. Vegeu: ANC: Fons Prat de la Riba (prest. V, Caixa 4/7).

¹⁰⁹ Algunes dades d'interès en el treball de Pere SOLÀ I GUSSINYER, *Història de l'associacionisme català (Barcelona i les comarques de la seva demarcació, 1874-1966)* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993).

«Deu anys endarrera'l Catalanisme era a la Universitat una estranyesa ridícula. Fer versos y escriure en català, aixó ja's trobava natural y ben enraonat. Aquesta consideració á la llengua catalana era obra de les generacions d'estudiants qui donaren al Renaixement catalá els mestres qui son honor de la nostra literatura. També l'entusiasme d'aquelles mateixes generacions d'estudiants y'l patriostisme, ó pot-ser millor el bon senderi y l'esperit de tradició ó escola d'alguns professors, havien donat valor de idees seriament sostenibles als arguments de la intangibilitat del Dret catalá. Però'l Catalanisme integral —apropiantme una frase del felibre Arnavielle—, el Catalanisme com á programa complert d'una restauració íntegra de les llibertats nacionals de Catalunya compatibles ab la unitat política de l'Estat espanyol, aixó no's comprenia ni que ho pensés un enteniment reposat.»¹¹⁰

Dit això, cal que ens referim novament ara a l'escissió del Centre Català, crisi en què els joves escolars ocuparen, subratllem-ho, un paper central. Comencem per destacar les interessants memòries autobiogràfiques de Manuel Folguera i Duran, sens dubte qui més extensament s'hi ha referit i a qui tendim a donar un cert crèdit atesa la triple condició que llavors ocupava com a dirigent del CEC, del Centre Català (de Barcelona) i de la sucursal sabadellenca constituïda el mateix 1887. Per a Folguera, l'origen de la fallida de l'entitat catalanista es trobava en la molta anomenada i el molt predicament que tenia l'enginyer Ferran Alsina entre els joves del Centre Escolar, circumstància que suscitaria, escriu, «la gelosia de l'Almirall, que li atribuï [a Alsina] el propòsit de suplantar-lo en el predomini espiritual sobre les joventuts.»¹¹¹

Indubtablement, però, la malfiança d'Almirall envers l'enginyer i director del Vapor Vell de Sants provenia, també, del creixent protagonisme que aquest havia anat assolint en el si del mateix Centre Català. D'això que diem, n'és una bona prova la llarga i densa conferència que Ferran Alsina pronuncià, a principi de 1887, als locals de l'entitat amb el significatiu títol de *L'esperit del Centre Català*, intervenció que el diari «La Renaixensa» s'apressà a reproduir al llarg de tres dies.¹¹² Com el títol ja deixava entreveure, les reflexions de Ferran Alsina tenien uns objectius i una lectura eminentment interns. Es tractava d'una hàbil defensa en favor de l'equilibri entre els diferents corrents ideològics

¹¹⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), esborranys de discursos sobre catalanisme, s/d, signatura: 05.02.06.02.

¹¹¹ Manuel FOLGUERA I DURAN, *op. cit.*, p. 149.

¹¹² Ferran ALSINA, *L'esperit del Centre Català, conferència donada en lo «Centre Català» d'aquesta ciutat lo dia 8 del corrent*, «La Renaixensa» (11, 12 i 13 de gener de 1887), ps. 213-217, 237-238 i 260-264, respectivament.

que havien convergit al Centre Català a redós del *Memorial*. Amb tot, resulta un xic paradoxal que algú que *a priori* classificaríem entre els sectors més conservadors de la futura Lliga de Catalunya, per la seva ascendència carlina, però sobretot per les seves idees —socialment duríssimes— respecte al treball dels nois a les fàbriques,¹¹³ elogiés i assumís públicament el caràcter «liberal» del Centre Català. Així, acollint-se a aquest esperit, Alsina defensa el dret de tots els socis a exposar llurs opinions i idees en el si de l'entitat, des de les més radicalment separatistes fins a les catòliques i ultramonàrquiques.¹¹⁴ Al darrera d'això, però, el que hi havia era una por manifesta entre els sectors conservadors que l'hegemonia almiralliana, que en aquest context semblava imposar-se abassegadorament per alguns anys, conduís al fixament («abans d'hora», temia Alsina) del programa catalanista. Conseqüentment, l'enginyer advertia que si realment el Centre Català volia ser la «casa pairal» de tots els catalanistes i respectar el «pur esperit lliberal» de l'entitat, aleshores «no's deu començar concedint lo predomini á cap idea de color determinat, lo qual per brillant que fos, no arribaria may á donar mes que una petita fracció de la llum viva y claríssima que es menester irradihi'l "Centre" nostre».¹¹⁵

L'escissió, però, trigà encara uns mesos a arribar. El desencadenament foren les eleccions per a la nova junta directiva que se celebraren el juny d'aquell any, i a les quals un sector crític presentà una candidatura alternativa encapçalada pel director del Vapor Vell de Sants.¹¹⁶ Cal tenir en compte per poder capir l'argumentació almiralliana sobre suposades «conxorxes i traicions» que, d'ençà la presidència *sincretica* d'Eusebi Güell durant el curs 1885-86, l'enginyer Alsina havia entrat a formar part de les juntes directives i ocupà en ambdues ocasions una de les vicepresidències de la secció d'indústria, arts i

¹¹³ Sobre això, vegeu la sèrie d'articles: Ferran ALSINA, *La reglamentació del treball dels noys*, «La Renaixensa» (27 de febrer i 1 i 5 de març de 1892), ps. 1694-96, 1774-75, 1885-87, respectivament.

¹¹⁴ En aquest sentit, reconeixia que la idea de la separació no era el caprici de «cervells lleugers, sino una conseqüència precisa é inevitable del raciocini, perfectament assentat sobre fets fatals per la nostra benvolguda terra catalana.» Ferran ALSINA, *L'esperit del Centre Català... op. cit.*, (11 de gener de 1887), p. 214.

¹¹⁵ *Id.*, (12 de gener de 1887), p. 237.

¹¹⁶ Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista... op. cit.*, p. 54 i ss.

oficis.¹¹⁷ És de suposar, per tant, que aquesta *deslleialtat* alimentés les suposicions d'Almirall (que, com dèiem, el curs 1886-87 havia tornat a presidir el Centre), recelós de preservar el seu lideratge, i que l'empenyés a desqualificar —públicament i violentament— Ferran Alsina tot retreint-li el tènue passat carlí (de la partida d'en Savalls, es dirà).¹¹⁸

Com és sabut, el vell líder federal guanyà la votació per a la junta; però en repetir —en el discurs presidencial— els arguments ja coneguts sobre adscripcions ideològiques obligatòries dels centres catalanistes segons el caràcter socioeconòmic predominant a cada localitat, i en insinuar que entre el jovent del Centre Escolar es covaven perilloses tendències «retrogrades» i «separatistes», obrí un ampli front de dissidència que s'anà eixamplant fins a fer inevitable el cisma catalanista. Les paraules del president del Centre Català foren contestades de manera immediata pel consell general del CEC, i motivaren una contrarèplica d'Almirall, que es reafirmà en la seva teoria general sobre la filiació política dels centres catalanistes. La discussió s'estengué com una taca d'oli pels centres comarcals, i motivà un document del consell general del Centre Català de Sabadell (l'agrupament local més nombrós) que rebutjava categòricament ser «ni avançat ni retrógrado».¹¹⁹ Com explica el sabadallenc Folguera i Duran, qui des de la seva valuosa condició de triple dirigent associatiu del catalanisme féu costat als revoltats, Almirall es creié encerclat i reaccionà «llençant anatemes i sentenciant a dissolució les sucursals discordants».¹²⁰

Com afirma Jordi Llorens, l'escissió fou la conseqüència d'un enfrontament políticoideològic i personal que venia de lluny, «llargament gestat, que no es pot explicar exclusivament en termes de dretes —escindits— i esquerres —Almirall— catalanistes».¹²¹ De fet, la complexitat de l'escissió quedà ben palesa en el manifest que, mesos més tard,

¹¹⁷ *Crònica general*, «La Renaixensa» (2 de juny de 1885), p. 3208; *Id.*, (20 de juny de 1886), p. 3754.

¹¹⁸ Manuel FOLGUERA I DURAN, *op. cit.*, ps. 150-51.

¹¹⁹ Atès que Jordi Llorens ha explicat en detall el contingut d'aquests comunicats, no creiem necessari d'insistir-hi aquí novament. *Op. cit.*, ps. 55-56.

¹²⁰ Manuel FOLGUERA I DURAN, *op. cit.*, p. 153.

¹²¹ Jordi LLORENS I VILA, *op. cit.*, p. 56.

féu públic la sucursal sabadellenca, escrit en què els dirigents reconeixien que, fins llavors, havien sentit una especial predilecció pel qui venia a ser el «guia consentit» del catalanisme (Almirall), consideració que els havia empès sovint a defensar-lo davant els qui el volien creure disposat d'antuvi a fer una evolució tan radical com la consumada ara. «Nosaltres no podíam, donchs, estar de cap manera previnguts en contra de cap personalitat, y tots los nostres actes han sigut forçosa conseqüència de cambis tan imprevistos com perjudicials.»¹²²

Pel que fa a Verdaguer, tot ens fa suposar que aquesta violenta successió d'esdeveniments també el sorprengué, ja que mesos abans res no indicava que es pogués produir una ruptura tan precipitada. A més, és probable que en la ment del jove Narcís encara pesés força el paper positiu que havia exercit Almirall en aquells anys de gràcia que envoltaren el *Memorial*, i també l'acostament entre l'exfederal i el seu amic Collell, a finals de 1886. Fos per voluntat pròpia o per impossibilitat de fer-hi res més, el fet cert és que, en un primer moment, es mantingué a l'expectativa. Amb tot, és clar que la seva actuació devia estar força mediatitzada per les opinions, enormement influents encara en ell, de Jaume Collell i de mossèn Cinto, sense oblidar tampoc la creixent «autoritat moral» que anava prenent dia a dia Josep Torras i Bages, qui a mitjan 1887 havia començat a publicar en el setmanari vigatà una primera sèrie d'articles sobre *L'Església i el regionalisme*, amb els quals volia contrarestar l'impacte almirallià de *Lo Catalanisme*. Aquests escrits, com és sabut, exercirien una gran influència entre els medis conservadors a Catalunya i foren incorporats després a *La Tradició Catalana*.¹²³

Convé subratllar, doncs, la prudència amb què fou acollida la fallida del Centre Català des de les planes del setmanari «La Veu del Montserrat» i l'exquisida neutralitat formal de què féu gala Jaume Collell. Cal recordar que els seus recents elogis a Almirall —dins la sèrie de cartes adreçades a Duran i Bas i publicades a «La Veu del Montserrat»

¹²² *Lo Centre Català de Sabadell*, «La Veu del Montserrat» (5 de novembre de 1887), p. 355.

¹²³ Sobre aquests aspectes, cal fer referència a l'últim capítol de l'obra de Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques 1881-1888* (Barcelona, Vicens-Vives/Fundació Caixa de Barcelona, 1990), ps. 601-622.

durant l'últim trimestre de 1886— havien causat un contradictori impacte en el camp catòlic i motivaren una famosa carta de Torras i Bages en què aquest objectava «el tipus balmesià de fer política» que practicava el seu amic.¹²⁴ Amb tot, al bell mig de la crisi, Collell no s'estigué de suggerir a Torras i Bages de contestar públicament algunes idees —no del tot acceptables— contingudes en el comunicat de resposta que els joves del Centre Escolar havien adreçat al president del Centre Català, per poder així de pas entrar a refutar la doctrina almiralliana; aquest oferiment, però, el futur prelat el rebutjà prudentment amb l'argument que no volia semblar l'antagonista de l'exfederal.¹²⁵ En aquest sentit no podem oblidar, tal com posa de manifest Casimir Martí, que l'estratègia torrasiana no cercava l'enfrontament directe en el combat politicoideològic, en les bregues del dia a dia, sinó que el camí triat per tal d'estendre el catolicisme regionalista en el cos social era la «propagació» —que no «propaganda»— i una «"seminació" destinada a resultats no immediatistes».¹²⁶

Així les coses, a mitjan 1887, la cautela s'imposà en el camp catòlic vigatà: més valia deixar el protagonisme en mans dels Alsina, Claramunt, Freixa i Folguera i que l'escissió, si es produïa, seguís el seu curs natural. A més, pel que fa concretament al qui en aquest estudi ens ocupa, cal tenir en compte que, igual que Collell i Mn. Cinto, i en això potser seguint el seu consell, no s'havia apuntat mai al Centre Català; per tant, en un primer moment, les circumstàncies el situaren lluny de la polèmica elecció a la nova junta directiva del Centre. Conseqüentment, el seu àmbit d'incidència en la crisi catalanista es limità al CEC, on, d'altra banda, inicialment, els partidaris de censurar els judicis de Valentí Almirall s'imposaren sense gaire resistència i sense que això produís cap trencadissa interna. Tanmateix, suposem que mercès a l'excel·lent relació que llavors servava Narcís Verdaguer

¹²⁴ Sobre aquestes desavinences entre Collell i Torras, són interessantíssimes les observacions de Josep JUNYENT I RAFART, *De la gran dignitat...*, *op. cit.*, ps. 250-255.

¹²⁵ Jaume COLLELL, *Dulcis Amicitia* (Vic, Gazeta de Vich, 1926), p. 198, 27 de juliol de 1887.

¹²⁶ Casimir MARTÍ, *Torras i Bages: el regionalisme tradicionalista, un antitipus ètico-històric del sistema de la Restauració*, dins Albert BALCELLS (dir.), *El pensament polític català, del segle XVIII a mitjan segle XX* (Barcelona, Edicions 62, 1988), ps. 161-163.

amb Eusebi Güell (font privilegiada d'informació, no ho hem d'oblidar, a qui el nostre biografiat no s'estava de dedicar poemes per l'onomàstica o elogiar les dots patriòtiques i científiques)¹²⁷ i a la confiança que també li feien —en tant que *protegit* de Mn. Cinto i *confident* de Collell— gent com Ramon Picó i Campamar o el mateix Ferran Alsina, pogué disposar d'informació d'última hora i d'algun consell de cara a la divisió que, ja a la tardor, es produiria en el si del CEC entre els partidaris d'anar-se'n amb la nova Lliga de Catalunya i els que volien restar als locals del passatge del Crèdit, on tenia seu el Centre Català de Barcelona.

En efecte, el 8 d'octubre de 1887 el consell general del CEC debaté una proposta de trasllat al carrer Fontanella 8, acollint-se a un invitació formulada per la recentment constituïda Lliga de Catalunya.¹²⁸ La decisió fou traumàtica i tingué com a resultat, ara sí, l'expulsió dels qui no estaven d'acord amb el criteri majoritari de separar-se del Centre Català. La *depuració* d'elements almirallians afectà sobretot la secció de medicina, que presidia Adolf Ros i també de manera destacada el secretari general del consell, Josep Payà, els quals, amb l'ajut d'altres dissidents, com Joaquim Homs, Ricart Janssens i Josep Aldavó, organitzaren en pocs dies una comissió gestora d'una altra associació escolar, que provisionalment prengué el nom de «Pàtria i Estudi».¹²⁹ Indubtablement, aquest daltabaix del primer catalanisme unitari i les baralles consegüents per la legitimitat associativa provocaren un estat d'ansietat en alguns dels dirigents, amb seqüeles en la marxa de llurs estudis. Aquest fou el cas de Manuel Folguera i Duran, qui a les seves memòries explica que, per culpa d'aquestes preocupacions, la seva carrera sofrí un petit colapso i s'endarrerí en un any.¹³⁰

¹²⁷ ANC: Fons N. V. C. (inventari núm. 152), obra creativa, signatura: 03.01.12 ("A D. Eusebi Güell Bacigalupi". Barcelona, desembre de 1886). D'altra banda, l'elogi de Verdguer al llibre d'Eusebi Güell *L'Immunité par les leucomaïnes*, a la crònica barcelonina de «La Veu del Montserrat» (20 de novembre de 1886), p. 375.

¹²⁸ *Dietari del Principat*, «La Veu del Montserrat» (15 d'octubre de 1887), p. 334.

¹²⁹ L'expulsió dels joves almirallians, l'expliquen aquests en un manifest que feren córrer a finals de novembre i que duia per títol *Al Jovent Escolar Català y à las Corporacions Catalanistas. Manifest* (Barcelona, 1887).

¹³⁰ Manuel FOLGUERA I DURAN, *op. cit.*, p. 160.

De mica en mica els camps s'anaren escindint. La ressenya que Narcís Verdaguer féu sobre la sessió inaugural de la Lliga de Catalunya i sobre el discurs presidencial que hi pronuncià Pau Sans i Guitart constituí per als almirallians una prova clara i determinant que els vigatans de «La Veu del Montserrat» estaven amb els *lligats*.¹³¹ Recordem, tal com assenyala Jordi Llorens, que el breu, però condensat, discurs de Sans i Guitart tenia la doble virtut de dibuixar la política de la nova Lliga de Catalunya i d'anunciar les línies programàtiques essencials del que uns anys més tard seria la Unió Catalanista, i que ambdós casos es poden resumir en: «la reivindicació de l'oficialitat de la llengua catalana, del proteccionisme i la conservació i reforma del dret civil català; l'execució d'una política explícitament *catalanista*, però oberta a la col·laboració amb altres regions espanyoles; l'exercici d'una activa campanya propagandística que no exclouia la possible concurrència a les urnes.»¹³² Els comentaris periodístics del nostre biografiat favorables al discurs de Sans i Guitart i el fet que fos ell precisament qui succeís a Lluís Claramunt al capdavant de la presidència del CEC (en comptes de Folguera i Duran, qui, tal vegada, pels problemes abans al·ludits en els estudis, cedí el pas a Narcís Verdaguer) el situaren als ulls d'Almirall «entre los més entusiastas de l'estéril perturbació del catalanisme.»¹³³

A principi de desembre tingué lloc la inaugural del CEC per al curs 1887-88, aquest cop al saló del local de la Lliga de Catalunya, on els escolars havien passat a ocupar una peça interior dels espais destinats a les oficines; aquests cadells es vincularien estretament a l'entitat i gaudirien, pràcticament, dels mateixos drets que els socis de la Lliga. A banda de la importància que inevitablement prenia el relleu en la direcció d'una entitat que tot just complia un any de vida, el moment era doblement significatiu, ja que, paral·lelament a això, s'estava lliurant un torcebraç amb els socis expulsats l'octubre passat. Aquests, a finals del mes de desembre, es constituïen definitivament sota unes sigles idèntiques a les del genuí CEC (adoptant el nom de Centre Escolar Català) i amb una estructura interna de

¹³¹ N. V. C., *Inauguració de la «Lliga de Catalunya»*, «La Veu del Montserrat» (12 de novembre de 1887), ps. 367-368.

¹³² Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista... op. cit.*, ps. 58-59.

¹³³ S/S, *Noticias y comentarios*, «La Veu del Centre Català» (19 de novembre de 1887), p. 35.

funcionament calcada de l'anterior.¹³⁴ En els propers mesos, el nou portaveu almirallià «La Veu del Centre Català» traçarà un complet programa d'actuació per a les associacions escolars segons els següents punts: conferències per ampliar coneixements universitaris, més que no pas per debatre de política; fundació d'una biblioteca escolar (en la qual s'esmerçaria 1/3 dels ingressos); classes gratuïtes de taquigrafia; i, finalment, activitats d'esbarjo, principalment excursions des d'una perspectiva higienista i culturalista. Paradoxalment, després de perdre la batalla de l'escissió, primer, i de l'expulsió, després, ara, els almirallians passaran a sostenir que els centres escolars havien de ser tan sols «vivers de regionalistes», espais de formació i de neutralitat política; consegüentment, criticaran que, del CEC, se'n volgués fer, diran, un «ateneu del saber» i que els nous dirigents vulguin traspasar —envanits pel títol de savis que els prodiga sovint «La Renaixensa»— els límits de l'edat, caient en la petulància.¹³⁵

En aquestes circumstàncies, el nou consell general del CEC tancarà files a l'entorn de la presidència de Verdaguer, i la comissió executiva es beneficiarà de la continuïtat dels més *veterans* (Folguera i Duran, Lluís Claramunt, Joan Freixa i Benvingut Cabot).¹³⁶ El discurs presidencial amb què Narcís Verdaguer inaugurarà el nou curs del CEC té, a parer nostre, un to notòriament carrincló, molt pròpi, d'altra banda, d'aquests sectors imbuïts de cultura literària renaixentista eminentment jocfloralesca. Tanmateix, en aquell context i beneficiant-se, a més, d'una habilitat i una força retòrica fins llavors poc usuals en català, el discurs de Verdaguer impressionà novament i traspassà els límits del CEC. Al cap de pocs dies, el president del Centre Català de Terrassa, Josep Soler i Palet (1859-1921), no dubtarà a escriure-li en aquests termes: «Vosté que, felisment y molt honrosament pel regionalisme catalá, representa á la generació gloriosa del pervindre, és una de las mes

¹³⁴ El llistat dels integrants d'aquest primer consell general del Centre Escolar Català es pot consultar a «La Veu del Centre Català» (7 de gener de 1888), p. 75. Amb tot, la inauguració oficial no se celebrà fins a uns mesos més tard, en el saló del Foment de la Producció Espanyola. Vegeu: «La Veu del Centre Català» (12 de maig de 1888), p. 187.

¹³⁵ *Sobre associacions catalanistas escolars*, «La Veu del Centre Català», sèrie de cinc articles (publicats entre el 24 de març i el 28 d'abril de 1888), ps. 142-43, 149-50, 154-55, 161-62 i 173-74.

¹³⁶ Centre Escolar Catalanista, *Acta de la sessió inaugural...* (desembre de 1887), p. 13.

bellas y fundadas esperansas pera tots quants aspirem á reivindicar á Catalunya.»¹³⁷

Com en d'altres ocasions, havia començat fent esment a l'obra precursora dels Aguiló i Rubió, veritables «apòstols» del catalanisme, per a continuació enllançar amb la referència d'anteriors discursos a la «fatal memòria de l'odiat rei-botxí, Felip V», vessant-hi dolls de retòrica i d'al·lusions historicistes.¹³⁸ A la part central del discurs, reprenia el conegut argument sobre el lligam entre literatura renaixentista i política catalanista, responent així de passada les crítiques al catalanisme que havien formulat recentment els escriptors Juan Valera, Francisco Tubino i Gaspar Núñez de Arce. La part final, però, la dedicava a repassar els greuges actuals (dret, indústria, llengua), tot situant el cas irlandès —en què sí que col·laboraven juristes, industrials i literats— com l'exemple que Catalunya havia de seguir per treure's de sobre l'«espasa de Damòcles».¹³⁹

Davant el desafiament dels joves almirallians, d'altra banda ben efímer i que segueix el ràpid declivi del Centre Català, el CEC posarà les bases d'una important biblioteca universitària gràcies, en bona part, a valuoses donacions de personalitats del món de les lletres, les ciències i la política d'aquells anys vinculades a la Lliga de Catalunya.¹⁴⁰ També s'engegaran unes classes de taquigrafia, impartides generosament el primer any per Sebastià Farnés, els ingressos procedents de les matrícules de les quals es destinaran a sufragar part de les despeses del Patronat de l'Ensenyança Catalana. Respecte d'aquesta iniciativa, val a dir que el projecte d'escoles catalanes no arribaria a reeixir en aquest període, tant per les dificultats financeres i la feblesa del projecte com pels entrebancs burocraticoadministratius; caldrà esperar a les acaballes de segle perquè rebí un nou impuls —es reformularà en la Protectora de l'Ensenyança Catalana. Com veiem, doncs, tot i

¹³⁷ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), cartes rebudes de Josep Soler i Palet, signatura: 04.01.248 (Terrassa, 12 de desembre de 1887).

¹³⁸ *Un discurs patriotich*, «Lo Somatent» (21 de juny de 1887), p. 1.

¹³⁹ *Discurs llegit en la sessió inaugural del Centre Escolar Catalanista per son President D. Narcís Verdaguer y Callís*, «La Veu del Montserrat» (10, 14 i 24 de desembre de 1887), ps. 394-95, 403-04 i 411-12, respectivament.

¹⁴⁰ *Moviment Regionalista*, «La Veu de Catalunya» (2 de desembre de 1894), ps. 558-559.

l'intent d'oferir serveis als socis, el més ressenyable de la vida del CEC —tant durant la presidència de Narcís Verdaguer com en els anys següents— seran activitats de caire més *ordinari*, d'entre les quals sobresurt l'assiduitat en els debats —amb uns continguts clarament ideològics— i les innombrables conferències —d'un to més tècnic i professional— que aniran a càrrec de catedràtics de la universitat o dels mateixos socis, al costat d'algunes poques activitats lúdiques, en aquest cas es tractarà gairebé sempre de vetllades literàries i musicals.¹⁴¹

Reprenent l'èxit del ressenyat debat de principi d'any, Narcís Verdaguer proposarà ara una nova tanda de controvèrsies, aquest cop a l'entorn dels mètodes de propaganda del catalanisme, amb l'objectiu de trobar un sistema més eficaç i diversificat. Abans d'endinsar-nos-hi plenament, assenyalem que en els darrers mesos s'havia produït l'ingrés al CEC d'un gruix important de nous socis, coincidint amb l'arrencada del curs universitari 1887-88. Així, a finals d'aquell any, ingressaren plegats Enric Prat de la Riba, Joan Rovira i Agelet, Joan Garriga i Massó i Francesc Moragas i Barret, tots ells estudiants de Dret, mitjançant una carta de presentació que entregaren a Narcís Verdaguer signada per Ramon Picó i Campamar.¹⁴²

Aquest planter important de nous socis assistí expectant a la primera de les sèries de debats sobre els sistemes de propaganda del catalanisme, que encetà, novament, el nostre biografiat, un Verdaguer que, com escriu Josep Rogent i Pedrosa, estava llavors voltat d'una «gran aureola», exercint una «autoritat moral» entre aquell aplec de joves.¹⁴³ De la seva intervenció —en un dia indeterminat del mes de desembre de 1887— no s'ha conservat cap còpia escrita, només disposem d'algunes referències indirectes. Amb tot, sabem del cert, per exemple, que algunes de les propostes que féu aquell vespre al saló del local de la Lliga de Catalunya suscitaran un fort debat entre els assistents, principalment en Folguera i Duran,

¹⁴¹ Vegeu la memòria llegida pel secretari Francesc Moragas a l'*Acta de la sessió inaugural celebrada lo dia 24 de novembre de 1888* (Barcelona, Imp. «La Renaixensa», 1889), ps. 7-14.

¹⁴² Josep ROGENT I PEDROSA, *Records d'en Prat de la Riba*, dins l'*Àlbum record a Enric Prat de la Riba*, (Barcelona, Gràfiques Ribera, 1935), p. 85.

¹⁴³ *Id.*, p. 85.

Manuel Rocamora i el novell Prat de la Riba, qui, en acabat, s'aixecà i digué que ell també volia prendre-hi part com a ponent.¹⁴⁴

A través de les intervencions de Prat de la Riba i de Martí Roger, sabem que els eixos del debat foren essencialment tres.¹⁴⁵ El primer girà al voltant de la naturalesa dels centres catalanistes. Així, mentre Narcís Verdaguer proposà la creació de nous centres escolars i catalanistes a comarques com a mitjà de propaganda, Folguera i Duran —amb suport en aquest punt de Prat de la Riba i Martí Roger— el rebutjà dient que el moment encara no estava prou madur per a l'expansió, i que no sempre aquests centres resultaven útils com a mitjà de propaganda. Com a contraproposta, Folguera esbossà el projecte d'unes biblioteques d'economia per augmentar i estendre el nivell de formació dels catalanistes.

Per la seva banda, Prat de la Riba protagonitzà els altres dos debats amb algunes polèmiques afirmacions i una «freda dialèctica» que, com assenyala Cambó, sovint «desconcertava i irritava els partidaris entusiastes fervorosos i un xic excitats de Narcís Verdaguer.»¹⁴⁶ De primer féu una valoració molt crítica de la premsa catalanista i instà a reformar-la. Això li valgué la rèplica de Verdaguer, que, fent honor a la seva oratòria expansiva, sortí en defensa de «La Renaixensa».¹⁴⁷ De segon, Prat afirmà que calia desempallegar-se del fantasma del separatisme, amb la qual cosa regirà els esperits més radicals del CEC i s'enfrontà a Manuel Rocamora, qui es confesà obertament separatista.

¹⁴⁴ Jaume GARRIGA I MASSÓ, *Memòries...*, op. cit., p.93; Josep ROGENT I PEDROSA, *Records...*, op. cit., p. 85; Enric JARDÍ, *Les doctrines jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba*, (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1974), ps. 44-45; Rafael OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, (Barcelona, Aedos, 1964), ps. 65-66.

¹⁴⁵ A l'arxiu de Narcís Verdaguer, s'hi pot trobar una còpia del discurs que pronuncià Enric Prat de la Riba i el que nosaltres atribuïm a Martí Roger i Crossa, suposem que amb finalitat de publicar-los posteriorment, circumstància, però, que no es produí mai. És bàsicament a través d'aquests dos discursos com hem pogut establir el conjunt de les posicions que s'enfrontaren en aquelles sessions. ANC: Fons N. V. C. (inventari núm. 152), obra creativa, originals manuscrits, signatura: 03.02.02; també l'intitulat "Propaganda catalanista...", signatura: 03.02.02.05.

¹⁴⁶ Francesc CAMBÓ, *Memòries (1876-1936)* (Barcelona, Alpha, 1981), p. 489.

¹⁴⁷ Fent-se ressò d'aquest debat, els Guimerà i Aldavert també volgueren intervenir-hi, per a la qual cosa publicaren un article en el seu diari titulat *La propaganda catalanista*, «La Renaixensa» (28 de gener de 1888), ps. 616-617.

Amb tot, algunes de les propostes sí que assoliren el consens de tots els participants. D'entre aquestes sobresurt la proposta de Verdaguer de crear una «lliga moral» que posés fre a l'extensió dels mals costums entre el poble, proposta impregnada sens dubte d'aquell rerafons tan propi dels medis rurals catòlics de prevenció davant la «corrupta capital», i que per la vaguetat amb què és formulada cal entendre més aviat com la pervivència en el seu discurs, encara en aquests anys, d'una visió que pensa el regionalisme com a part indissociable d'una missió recatolitzadora de la societat; enfocament molt car al vigatanisme dels seus amics i mestres Jaume Collell i Mn. Cinto i que, més endavant, Torras i Bages reemprendrà amb nous i més elaborats arguments. Per la seva banda, molt més operatius es mostraran Prat de la Riba i Martí Roger en sostenir que una bona manera de difondre la idea catalanista era ocupar les prestigioses càtedres dels instituts i de la universitat, manera com s'havien propagat i prestigiat, assegurarà Roger, totes les escoles científiques modernes (com la krausista, la lliure-canvista o el socialisme d'estat de Bismark).

Aquest fou, sens dubte, un interessant debat que, com hem vist, delimità posicions i dibuixà futurs lideratges. Així, és sabut que la intervenció de Prat de la Riba impressionà fonament els assistents per la seguretat i la claredat conceptual. De les polèmiques i els enfrontaments dialèctics que hi hagué podem endevinar una clara rivalitat entre Verdaguer i Callís i Prat de la Riba, indicis que es confirmen quan aquest últim, en qualitat de secretari de la secció de dret del curs 1888-89 —en fer balanç de les activitats de l'any anterior—, ressenyà d'una manera una mica burleta les intervencions de Narcís Verdaguer en l'esmentat debat, al·ludint a la seva «proverbial eloqüència tan robusta, com florida i abundosa» i ridiculitzant la defensa que Verdaguer féu de la premsa catalanista (en polèmica, recordem, amb el mateix Prat).¹⁴⁸

Ara bé, aquesta rivalitat entre ambdós, la veiem més aviat com un fet conjuntural, fruit de l'edat i sobretot de la forta personalitat i la supèrbia del jovencell Prat (vuit anys menor que Verdaguer), més que no pas com una constant en la relació que mantindran aquestes dues personalitats del catalanisme conservador al llarg dels trenta anys següents. De fet, més greus seran les dificultats amb què es trobarà Prat durant la seva presidència

¹⁴⁸ Citat per Rafael OLIVAR BERTRAND, *op. cit.*, apèndix documental, núm. 26, ps. 373-374.

el curs 1890-91, fins al punt d'enfrontar-se a diferents membres de la comissió executiva i expulsar-ne el vicepresident de la secció de medicina, Narcís Fuster.¹⁴⁹ També Francesc Cambó, en el seu primer volum de memòries, assenyala amb insistència la rivalitat entre Prat i Verdaguer, fins a l'extrem d'afirmar que «entre tots dos no hi hagué mai una reconciliació completa».¹⁵⁰ Igualment, aprofita l'avinentsa per passar comptes, fins a un cert punt, amb Prat tot relatant la controvertida presidència d'aquest al davant del CEC, de la qual, diu, se'l féu plegar abans d'hora per mor d'una gestió que, entre altres problemes, fou econòmicament desastrosa per «les despeses que ocasionaren els copiosíssims tiratges que es feren dels seus documents presidencials».¹⁵¹

Mentrestant, és clar, Verdaguer no es pogué estar de censurar públicament aquestes ironies de Prat en un treballat discurs que pronuncià algunes setmanes després a la secció de dret, intervenció que alhora tenia per objecte contradir algunes de les afirmacions que havia fet Martí Roger, president de l'esmentada secció, en un recent debat sobre quin era el millor sistema per acomplir les aspiracions del catalanisme. Així, refutant-lo, negà que en la descentralització Catalunya pogués satisfer totes les seves necessitats, ni les històriques ni tampoc les espirituals, puix que ultrapassaven de molt l'esfera simple del poder administratiu. Per a Verdaguer, en canvi, el regionalisme, en la seva àmplia significació, incloïa totes les solucions possibles del catalanisme, fins i tot, arribat el cas, la del separatisme.¹⁵² Respecte d'aquest últim punt, com anirem veient al llarg d'aquest estudi, el seu pensament evolucionarà progressivament des d'una vaga inconcreció romàntica

¹⁴⁹ ANC: Fons Prat (prest. V, caps 4/7). No obstant això, sembla que Narcís Fuster fou readmès posteriorment i arribà a presidir l'entitat el curs 1893-94.

¹⁵⁰ Francesc CAMBÓ, *op. cit.*, p. 491; a continuació el futur polític gironí afirma que, en la dècada dels noranta, «Verdaguer sentia una positiva antipatia per Prat; Prat, en aquell temps, no reconeixia cap valor a Verdaguer. Anys després, rectificà, en bona part per l'acció persistent meva.»

¹⁵¹ *Id.*, ps. 35-38. Cambó explica que també ell hagué de fer front a un clima enrarit durant la seva presidència, encarant-se a una conjura de socis barcelonins dirigits per Josep Pijoan, queixosos de «la tirania que deien exercíem els forans».

¹⁵² ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), documentació de projecció social i política, esborranys de discursos sobre catalanisme, s/d, signatura: 05.02.05.01.

tenyida d'afirmacions rotundes de catalanitat, sentimentalment comprensiva davant posicionaments separatistes, fins a un explícit possibilisme intervencionista en política espanyola i l'acceptació tàcita d'escindir el moviment catalanista a partir de diferències estratègiques, evolució que, com és sabut, es precipitarà en el tombant de segle.

Tot aquest ambient engrescat de polèmica i discussió animà moltíssim la vida del CEC, sobretot, és clar, la de la secció de dret i filosofia i lletres, que, com hem vist, vehiculava els debats politicoideològics de l'entitat. A finals de 1888, l'esmentada secció tenia 85 inscrits, xifra que devia representar, pel cap alt, la meitat dels afiliats al Centre Escolar.¹⁵³ En aquest sentit, el pes d'aquesta secció en la història del CEC es posa de manifest amb força quan, com observa Jordi Llorens, entre 1886 i 1904, dels dinous presidents que té l'entitat, veiem que nou pertanyen a la secció de dret i filosofia i lletres, seguida de lluny per la de medicina, amb quatre.¹⁵⁴

De tot això que portem dit fins ara sobre el CEC, se'n deriven certes pinzellades que la història coneguda de l'entitat i dels seus dirigents corrobora. En primer lloc, el CEC fou una escola de formació d'un estol destacat de futurs professionals liberals catalanistes. Aquesta valoració, ja l'avançava Narcís Verdaguer en la primera crònica periodística que féu del CEC per al setmanari vigatà. Segons ell, la incorporació de la joventut estudiosa als «exèrcits» de la causa catalana era d'una gran transcendència, perquè era d'aquí d'on sortirien demà advocats, metges, etc., per tant, gent que exerciria una gran «influència» en un cercle més o menys extens, dintre del qual, com és d'esperar, ells serien «los apóstols y catequisadors.» A parer del jove Verdaguer, això constituïa el millor mitjà d'anar-se infiltrant en el cor de la societat catalana.¹⁵⁵

Ara bé, el cert és que la majoria dels afiliats al CEC, un cop finalitzades llurs carreres —amb doctorat o sense, però que llavors, recordem-ho, s'obtenia tan sols a la Universitat Central de Madrid—, abandonaren el militantisme catalanista i es concentraren

¹⁵³ Rafael OLIVAR BERTRAND, *op. cit.*, p. 374.

¹⁵⁴ Jordi LLORENS, *El Centre Escolar Catalanista... op. cit.*, p. 66.

¹⁵⁵ *Desde Barcelona. La Nit de Nadal per F. Casas y Amigó. Inauguració del Centre Escolar Catalanista. Lo Col·legi de Advocats*, «La Veu del Montserrat» (22 de gener de 1887), ps. 30-31.

en l'exercici de la seva carrera professional, alguns amb un èxit notable. Això no obstant, es generà una destacada minoria que després prosseguí l'activisme polític a través de la Lliga de Catalunya o en alguna altra associació adherida a la Unió Catalanista.¹⁵⁶

La confirmació d'una política: el triomf dels «exposicioners»

De moment, però, el catalanisme conservador amb què s'identificava aquest sector jove de la Barcelona del 1888 va prendre partit en favor del gran esdeveniment ciutadà del període, l'Exposició Universal. Respecte d'aquest certamen, comencem assenyalant que serví per contrarestar el marasme econòmic subsegüent a la crisi del 86,¹⁵⁷ si bé acabà resultant un eficaç instrument cohesionador de les elits barcelonines a l'entorn de la política municipal de Rius i Taulet, més que no pas un aparador de l'empresariat.¹⁵⁸

Com és sabut, el certamen rebé les crítiques acarnissades d'amplis sectors de la societat barcelonina (tant de conservadors com de liberals contraris a Rius, passant per republicans i anarquistes). Els contraris a l'Exposició de més relleu intel·lectual i polític foren Mañé i Flaquer i Valentí Almirall. Per al primer, l'objecció principal consistia en el deute municipal que aquest esdeveniment generaria i en les necessitats urbanístiques de la ciutat que el certamen no resoldria. Al final, però, es rendí a l'èxit que aconseguí. En canvi, Almirall mantingué una actitud més intransigent i pujà de to les crítiques fins a acusar públicament de corrupció i d'irracionalitat econòmica els organitzadors.¹⁵⁹ El fet cert,

¹⁵⁶ Jordi LLORENS, *op. cit.*, p. 73; sobre l'associacionisme catalanista de finals de segle, vegeu també, del mateix autor, *L'associacionisme en els orígens dels catalanisme polític*, «Revista de Catalunya», núm. 60 (1992), ps. 39-49.

¹⁵⁷ Jaume VICENS VIVES, *Industrials i polítics (segle XIX)* (Barcelona, Teide, edició de 1983), ps. 28-29.

¹⁵⁸ Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, *Rius i Taulet, l'imperatiu de fer ciutat* dins *Exposició Universal de Barcelona. Llibre del centenari 1888-1988* (Barcelona, L'Avenç, 1988), ps. 267-309; vegeu, també, la reflexió més global de Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i...*, *op. cit.*, sobretot el capítol VII (*La tramoia capitalina. La incorporació de la ciutat-capital a l'estratègia regeneracionista de l'intel·lectual català al voltant del 1888*), ps. 231-273.

¹⁵⁹ El moment àlgid de l'enfrontament entre Almirall i el món corporatiu barceloní es produí quan l'exfederal rebutjà l'ofertament de formar part, com a vocal, del Consell General

però, és que l'objecció davant la crítica situació de crisi general que travessava el país féu que periodistes destacats com Joan Sardà i Josep Yxart manifestessin forts peròs al projecte expositor i que, fins i tot, després de la clausura de l'Exposició, l'extensió de les postures crítiques s'evidenciés en el cycle de conferències que es féu a l'Ateneu Barcelonès, el principal fòrum d'opinió de la ciutat.¹⁶⁰

Tampoc sembla que el nostre biografiat s'arribés a entusiasmar per la fira expositora com a tal, d'acord amb l'escàs ressò que es féu del certamen a les cròniques barcelonines que periòdicament escrivia per al setmanari vigatà. Tanmateix, en l'única ocasió que s'hi referí, amb motiu del tancament del certamen, no dubtà a qualificar Rius i Taulet de veritable «héroe».¹⁶¹ A parer seu, l'alcalde ja tenia mèrits suficients per ser inclòs en la famosa Galeria de Catalans Il·lustres, que el mateix Rius havia impulsat essent regidor el 1871.¹⁶² Respecte de la debatuda qüestió del dèficit que ara queia definitivament sobre les finances municipals, Verdager judicava que no era aquest un problema irresoluble per a aquells que havien dirigit aquesta «gran obra de la indústria patria». En acabat, encoratjava Rius i Taulet a prosseguir amb la gran reforma de Barcelona i a posar ordre a la burocràcia del municipi.¹⁶³

L'interès per l'Exposició Universal d'aquests sectors que ara s'agrupaven en la

de l'Exposició. Això i les duríssimes crítiques de corrupció per les quals aquest justificà públicament la seva negativa provocaren un tancament de files en contra d'Almirall amb la publicació de diverses llistes d'adhesió al certamen, la protesta de centres catalanistes, com ara el de Sant Martí de Provençals o el de Santiago de Cuba, la publicació a la premsa d'articles i cartes obertes favorables a l'Exposició, i una conferència de Ferran Alsina al Centre Industrial de Catalunya rebutant les greus acusacions d'Almirall. Tot això fou recollit pel portaveu del certamen «La Exposición. Órgano oficial», vol I, núm. 30 (15 de setembre de 1887).

¹⁶⁰ Vegeu, Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i... op. cit.*, p. 261 i ss.

¹⁶¹ N. V. C., *Revista de Barcelona*, «La Veu del Montserrat» (22 de desembre de 1888), ps. 404-405.

¹⁶² Sobre la significació i la història d'aquesta iniciativa, vegeu l'excel·lent treball de Jordi CASASSAS, *Entre Escil·la i..., op. cit.*, capítol VI (*Memòria col·lectiva i aspiració política*), ps. 183-230.

¹⁶³ N. V. C., *Revista de..., op. cit.*

nounada Lliga de Catalunya i en el Centre Escolar Catalanista, amb Narcís Verdaguer, recordem-ho, al capdavant d'aquesta última plataforma durant la celebració del certamen, requeia en un aspecte molt més transcendent: la possibilitat de mobilització política al voltant del *Missatge a la Reina Regent*.¹⁶⁴ Com és sabut, aquest document, redactat per Àngel Guimerà, resumia el programa de la Lliga de Catalunya, i fou llegit pel famós dramaturg a la sobirana en la festa dels Jocs, els quals, excepcionalment aquell any, es feren coincidir amb la inauguració de l'Exposició. El canvi en la data tradicional de celebració —del primer diumenge de maig al dia 27 d'aquell mes— havia estat pactada prèviament pel canonge Collell, que l'any anterior havia presidit el certamen, i l'alcalde Rius i Taulet. El trasllat de la festa motivà una fortíssima polèmica en el si de la institució; l'oposició, liderada un altre cop per Almirall, fou secundada també per alguns diaris, com «El Diluvio», «La Publicidad» o «El Federalista», tots els quals decidiren celebrar uns Jocs Florals alternatius als titllats de «cortesans» al Teatre Novetats en la data consuetudinària. Paral·lelament a això, la mateixa transcendència publicopolítica que, inevitablement, assolia el certamen «oficial» d'aquell any —amb la presència de les més altes autoritats de l'estat— incentivà la presentació de dues candidatures per al Consistori dels Jocs. Al final, com és sabut, s'imposà la que encapçalava el catalanòfil Marcelino Menéndez Pelayo, amb suport en la mateixa candidatura de Marià Aguiló, Joaquim Cabot, Àngel Guimerà i Jacint Verdaguer. És curiós que el seu rival fos algú de la notorietat i la importància ciutadana de Joan Mañé i Flaquer, que havia reunit al seu entorn gent diversa, com Eduard Vidal i Valenciano, Joaquim Rubió i LLuch, Josep Lluís Pellicer, Josep Martí i Folguera i Josep Balari i Jovany. Sembla, però, que fou castigat, tal vegada pel seu incòmode criticisme davant el projecte expositor de Rius i Taulet. També sorprèn el suport que en aquells moments Mañé rebé dels almirallians. Potser hi contribuí l'esmentada posició del director del «Brusi», però, sobretot, creiem, degué de ser definitori en la tria dels camps enfrontats l'evident carés lligaire de l'altra candidatura.

Per la seva banda, Narcís Verdaguer ingressarà aquell any com a adjunt numerari

¹⁶⁴ *Missatge a S. M. Donya Maria Cristina de Hasburg-Lorena, Reyna Regent d'Espanya, Comtessa de Barcelona*, edició facsímil dins *Textos jurídics catalans* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990), Lleis i costums VI/1, ps. [123]-[135].

del Consistori dels Jocs Florals, al costat de 268 persones més interessades a *sortir a la foto* d'un certamen a què assistí la reina espanyola com a reina de la festa.¹⁶⁵ Ara bé, aquesta xifra és extraordinàriament fràgil, ja que, en el decurs dels dos anys següents, desapareixeria més del 50% d'aquests nous adjunts. No cal ni dir que el nostre biografiat continuaria, malgrat la progressiva decadència del certamen, per sempre més fidel a la vella institució literària: el 1891 exerciria de secretari del Consistori i l'any següent, de mantenidor, i repetiria novament en aquest càrrec el 1916 per darrer cop.

Al costat de la mobilització política a l'entorn del *Missatge a la Reina Regent*, un altre focus d'interès per a aquests universitaris catalanistes de la llavor de 1888 fou, indubtablement, la celebració d'un ventall de congressos nacionals i internacionals en paral·lel a l'Exposició i amb els quals les col·lectivitats professionals —encara incipients— farien un pas significatiu cap a la seva institucionalització.¹⁶⁶ El més important d'aquests congressos, per la destacada participació d'estrangers, fou el d'enginyers, que es beneficià dels contactes de què gaudia el cap dels serveis tècnics municipals, Lluís Rouvière, especialment amb la Société des Ingénieurs Civils de França. Al costat d'aquest congrés en tenim d'altres, com el medicofarmacèutic, el d'arquitectes i el d'economia, i també el pedagògic i el jurídic, però aquests tan sols foren oberts als espanyols. A aquests caldria afegir, també, el fonedís Congrès Espiritista i el Congrès Nacional Obrer, que complementà molt bé la celebració del 1er Congrès del PSOE o la fundació de la UGT, activitats que, és clar, es realitzaren al marge del programa oficial de l'Exposició.¹⁶⁷

Segons assenyalen Ramon Grau i Marina López, sembla que un tret general d'aquests congressos professionals —incloent-hi també el d'economistes, per bé que la dimensió corporativa d'aquesta professió no existia a l'època per la manca de titulació

¹⁶⁵ Miquel ALMIRALL, *1888: el mite dels Jocs Florals a Barcelona*, «L'Avenç» núm. 179 (març de 1994), ps. 16-20.

¹⁶⁶ Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, *L'Exposició Universal del 1888*, dins el llibre commemoratiu *Exposició...*, *op. cit.*, ps.347-355; el resum del congressos el feu José M. SERRATE, *Los congresos de la Exposición Universal de Barcelona* dins l'obra *Estudios sobre la EUB* (Barcelona, Tip. del Diario Mercantil, 1888), ps. 124-25.

¹⁶⁷ Vegeu *supra*.

específica— fou la rivalitat entre els assistents barcelonins i els col·legues de Madrid. Fou en el Congrés Nacional Pedagògic on les posicions divergiren més davant la negativa de molts a entendre la defensa que feren els mestres catalans de la llengua autòctona com a vehicle educatiu. Per la seva banda, en el Congrés Nacional d'Economia ressorgí la vella polèmica entre proteccionisme i lliurecanvisme, si bé, aquest cop, la «traca proteccionista», com l'ha qualificada Francesc Artal, féu forat en les tesis lliurecanvistes dels partits espanyols i impulsà una política econòmica eclèctica, batejada llavors amb l'adjectiu d'«oportunista».¹⁶⁸

Ara bé, la batalla de més transcendència immediata fou la que es lliurà en el Congrés Jurídic en defensa de la preservació de la peculiaritat històrica catalana a la vigília, recordem-ho, de l'acabament del Codi civil espanyol l'any següent. El Congrés se celebrà al flamant Palau de Ciències de l'Exposició, que feia de saló de congressos, ple de gom a gom, tant a l'hemicicle com a les tribunes.¹⁶⁹ El congrés es desenvolupà sota l'estricta observança del catedràtic Manuel Duran i Bas i s'obrí el dia 1 de setembre amb un discurs inaugural d'aquest il·lustre jurisconsult en què justificava l'exclusió dels estrangers per raons conjunturals espanyoles, però també per un pensament d'arrels filosòfiques positives que qüestionava el sentit d'un congrés jurídic de caire internacional.¹⁷⁰ A parer nostre, la presidència i l'arbitri d'algú tan significatiu com Duran i Bas, veritable mestre del possibilisme català, per bé que en aquells moments el seu paper històric al davant de l'escola conservadora catalana comencés ja a estar esgotat, constituïa una clara invitació a l'assistència massiva d'estudiants, sobretot per al nombrós estol d'afiliats que dinamitzaven la secció de dret del Centre Escolar Catalanista, al capdavant del qual, subratllem-ho, Narcís

¹⁶⁸ Francesc ARTAL, *El pensament econòmic* dins l'obra *Exposició Universal de Barcelona. Llibre del centenari 1888-1988* (Barcelona, L'Avenç, 1988), ps. 472-479; vegeu també la tesi de l'autor, *Pensament econòmic català 1840-1898: del proteccionisme al regionalisme econòmic*, tesi de doctorat, Universitat de Barcelona, 1992, ps. 330-333.

¹⁶⁹ La crònica de la sessió inaugural es pot consultar al diari «La Renaixensa» (2 de setembre de 1888), ps. 5314-15.

¹⁷⁰ «La Exposición. Órgano oficial» (24 de setembre de 1888), núm. 59, vol. II, ps. 103-107; el discurs íntegre de Duran a les *Actas del Congreso Jurídico de Barcelona* (Barcelona, Imp. de Jaime Jepús, 1889).

Verdaguer havia concentrat en els darrers mesos un notable protagonisme públic en figurar, en qualitat de president, entre els primers signants del *Missatge a la Reina Regent*.

L'entusiasme general amb què es clou l'Exposició Universal és definitori, doncs, perquè en el camp catalanista es consolidi la legitimitat de l'escissió de l'estiu de 1887. Valentí Almirall fallà estrepitosament en l'intent d'ensorrar l'afany expositor. Malgrat les crítiques inicials força esteses, el cert, però, és que gairebé tothom acabà implicant-se —directament o indirecta— en el certamen i en les activitats que col·lateralment s'organitzaren. Ho prova l'ampli interès dels sectors professionals pel desenvolupament dels congressos d'economia, de jurisprudència, d'enginyeria, etc., que se celebraren en paral·lel a l'Exposició. Ho demostra, a més, l'ampli llistat de personalitats que acceptaren figurar com a vocals de les tretze comissions específiques que establí la Junta del Patronat i que componien el Consell General de l'Exposició. En aquest sentit, cal destacar que, d'entre un massa de 458 vocals, el 32,9% eren professionals liberals (d'aquests els advocats representaven el 8,9%) i el 14,1% hi eren com a presidents d'entitats ciutadanes, principalment econòmiques, gremials i culturals.¹⁷¹ Amb aquestes xifres a la mà, és indubtable que els grups més dinàmics de la societat catalana —els que naturalment Almirall hauria volgut reunir al darrera del seu Centre Català— s'adheriren al projecte expositor, si bé això no vol pas dir que deixessin de ser crítics amb determinats aspectes organitzatius o que no explicitessin, en conferències i tertúlies, les moltes mancances del certamen.

Com a conseqüència d'això, Almirall, políticament, quedà força aïllat. Ho corrobora el fet de trobar entre els vocals d'aquestes comissions els noms de dirigents obrers, com Joan Nuet o Ricard Martorell (sense oblidar les crítiques de Josep Roca i Galés a l'exfederal), el de notables republicans, com Josep Zulueta, Eusebi Corominas, Josep M. Vallès i Ribot, Joan Tutau, Francesc Suñer i Capdevila i, fins i tot, gent inicialment propera al mateix Almirall en el si de les juntes del Centre Català, com Joan Giné i Partagàs, Josep

¹⁷¹ Una primera anàlisi de les professions en el llibre de Jordi CASASSAS, *Entre Escit·la i...*, op. cit., ps. 256-258.

Ricart i Giralt o Pere Pascual i Tobella.¹⁷² D'altra banda, cal destacar el cas d'un Josep Coroleu, relacionat amb la maçoneria, d'idees explícitament republicanes i que havia estat activíssim durant el procés revolucionari iniciat el 1868, però que no dubtarà el 1887 a abandonar el Centre Català per anar-se'n amb els «conservadors» de la Lliga de Catalunya o a col·laborar, ja anteriorment, amb «La España Regional» de la mà del seu amic Pella i Forgas; fins i tot, en el simbòlic any de 1888, el veiem presidir l'Ateneu Barcelonès.¹⁷³ A parer nostre, el cas de Josep Coroleu és un altre exemple del procés de centrifugació dels sectors de cultura política republicana cap a actituds contemporitzadores i possibilistes, fruit d'una dinàmica regional que, d'altra banda, acabarà per afectar tots els grups polítics catalans, des de liberals fins a carlins, procés que, lògicament, incidirà en llurs discursos, cada vegada més tenyits d'un moderat regionalisme (que no s'ha de confrontar amb catalanisme) carregat de bones intencions.

En contrast amb l'oposició d'Almirall, la identificació dels homes de la Lliga de Catalunya amb el certamen fou total, fins a l'extrem de ser caricaturitzats en certes publicacions com la Lliga dels «exposicioners». Qui millor recollí la inflexió que, a parer nostre, es produí l'any 1888 en l'ànim de molts catalanistes fou Lluís Domènech i Montaner en el discurs que pronuncià en iniciar-se el segon curs de la Lliga de Catalunya, el 10 de novembre d'aquell mateix any. El líder regionalista començà la intervenció d'una manera extraordinàriament entenedora dient que els «catalans hem passat un any de febre; sense saber com, trobarem embolicada nostra fama en una empresa superior á las forzas d'una gran nació; sense temps, sense medis, en mitj de l'oposició de tots los partits polítichs y dels periódichs que aquells tiran al públich, tenint de captar materialment una sombra d'apoyo oficial, que'ns donés crédito davant dels extrangers, y una subvención mesquina, [...]

¹⁷² Per a tots aquests noms, vegeu «La Exposición. Órgano oficial» (31 de juliol i 20 i 31 d'agost de 1887), núms. 27, 28 i 29, ps. 270, 280 i 290, respectivament.

¹⁷³ D'aquest cal esmentar el seu discurs presidencial *Los Fueros de Cataluña y la sociedad política moderna* (26 de novembre de 1888), en què afirmava que el regionalisme, que, a parer seu, no era altra cosa que un federalisme modern, prescindia tant de la religió com de la monarquia, del racionalisme com del republicanisme. Aquesta interpretació no fou passada per alt per Narcís Verdager, qui expressà la seva disconformitat, tot i que molt de passada, des de «La Veu del Montserrat», *Revista de Barcelona. Lo discurs del Sr. Coroleu a l'Ateneu. Les gresques escolars* (15 de desembre de 1888), ps. 397-398.

comensárem la feyna judicada impossible.» Ara, però, la «victòria» pertanyia exclusivament a Catalunya, als industrials, els artistes, els propagandistes o els estudiants «amants del nom de la patria» que s'havien compromès amb entusiasme i desinteressadament amb el certamen; era un triomf que, a més, Catalunya havia obtingut «devant de la Espanya política que l'ha desconeguda sempre, la desconeixia ara fa poch y que la desconeix encara.»¹⁷⁴ Així doncs, el compromís que els membres i els dirigents de la Lliga havien mostrat amb l'Exposició, com a ciutadans, però també com a professionals, permetia ara al *nou* catalanisme continuar vertebrant-se i creixent. Consegüentment, aquest èxit preparava el camí per a properes mobilitzacions, les quals, a més, tenien dos valuosos precedents: el cèlebre *Memorial de Greuges* i el més recent *Missatge a la Reina Regent*, de gran impacte en la formació d'un moviment de joves universitaris que sostindrà uns postulats molt radicals davant la política dinàstica, però alhora d'un moderantisme social notori.

Prenent el discurs de Domènech com a colofó d'aquesta conjuntura que nosaltres situem entre 1885 i 1888, ens sembla clar que l'estratègia del catalanisme, malgrat no tenir cabuda dins el parlamentarisme canovista, consisteix a cercar ponts privilegiats amb l'estat, mirant d'establir un fil directe amb la monarquia, que insistentment es vol convèncer de la nocivitat del sistema politicoinstitucional i de la necessitat, per tant, de caminar cap a una organització de tipus regionalista (preferentment seguint el model austrohongarès) i, socialment, corporativa. Respecte d'aquest darrer punt, Domènech és contundent en fixar la posició del catalanisme. Així, desmentint alguns tòpics estesos, el catalanisme, diu, no està en contra del «sufragi estés á todas las classes sociales», sinó que la seva oposició s'adreça als «polítichs d'ofici» i envers un parlamentarisme que se sustenta en el centralisme, la corrupció i el caciquisme.¹⁷⁵ Davant d'aquest judici tan sever sobre la falsedat del sistema canovista, la contraproposta que amplis sectors del catalanisme tindran al cap durant les dues dècades següents serà la del sufragi universal corporatiu o per classes,

¹⁷⁴ *Discurs llegit...*, «La Renaixensa» (13 de novembre de 1888), ps. 6833-35.

¹⁷⁵ *Id.*, p. 6835.

si bé mai no passarà d'una formulació teòrica més aviat ambigua.¹⁷⁶ Aquest punt és d'una gran importància historiogràfica, ja que ha donat lloc a una interpretació esbiaixada que considera el catalanisme com una reacció ultraconservadora i antiliberal.¹⁷⁷ Atesa la transcendència que té, però, deixem-lo ara tan sols apuntat per reprendre'l —i poder contextualitzar-lo millor— quan, en el tombant de segle, es generalitzi arreu del continent la crisi del liberalisme parlamentari.

¹⁷⁶ A les portes de la promulgació de la nova llei de sufragi universal, Sebastià Farnés escriu a «La Renaixensa» una interessant sèrie d'articles en què desqualifica el sistema parlamentari per antidemocràtic i poc representatiu, i sosté que el veritable principi d'igualtat està en la classe i no en l'individu. Referint-se particularment als obrers, afirma que aquests haurien de ser els primers a exigir una representació política exclusiva per a ells, al costat del capital i de la intel·ligència, per assegurar-se, si més no, el dret a veto d'aquelles lleis que els afectessin. Farnés afirma que si un dia s'atorga el sufragi universal, succeirà com a França: no serà la classe obrera la que dominarà, tot i la seva superioritat numèrica, ja que hi ha «forsas que son irresistibles pera l'individu, mentre que contra la classe res podrian.» *Los obrers y sa politica (I, II i III)* (3, 7 i 10 de març de 1889), ps. 1319-20, 1407-08 i 1482-84, respectivament.

¹⁷⁷ El darrer exemple d'aquesta línia historiogràfica que arranca de Jordi Solé-Tura i que continua amb els treballs d'Enric Ucelay da Cal i Josep M. Fradera, és l'obra de Joan-Lluís MARFANY, *La cultura del catalanisme* (Barcelona, Empúries, 1995).

Com veurem en les pàgines que segueixen, els anys que s'escolen entre 1889 i 1892 assoleixen una clara coherència interpretativa en la biografia del qui en aquest treball ens ocupa. La justificació de la primera data ens sembla força clara. La campanya en contra de l'article 15 del nou Codi civil espanyol esdevingué una fita cabdal tant per a la projecció pública com per a l'evolució política del nostre personatge. En general, l'èxit de la mobilització en defensa del dret català es vestí de certs ribets d'epopeia, fins al punt que Narcís Verdaguer la immortalitzà amb la pomposa llegenda de «la primera victòria del catalanisme». Per primera vegada el que fins llavors havia estat un debat acadèmic, teòric, reservat a especialistes, es transformà en una autèntica mobilització d'amplis sectors de la població catalana. Però com observà justament un coetani seu, Sebastià Farnés, la campanya del 89 fou encara més important per «la bona sembra que ab tal motiu [es féu]». ¹⁷⁸ En efecte, com a resultat d'aquesta campanya, la barcelonina Lliga de Catalunya consolidà uns lligams estables amb els diversos col·lectius catalanistes existents, especialment a comarques, on aquests estaven llavors en una fase força incipient. Tot això portà a la fundació, el 1891, de la Unió Catalanista. ¹⁷⁹

La tria de la segona data gairebé no necessita explicació, però sí alguna puntualització. Les Bases de Manresa són l'episodi més important en el llançament publicopropagandístic de la Unió Catalanista. Ara bé, creiem que no es poden considerar com un punt d'arrencada del catalanisme intervencionista de finals dels noranta, ans al contrari. Les Bases són filles d'una mentalitat doctrinària —el resultat, com és sabut, fou una mena de text constitucional farcit de principis abstractes i genèrics— que en aquells moments ja estava clarament en desús a Europa i que, anys a venir, constituïrien un clar destorb per als propòsits possibilistes de la dinàmica generació catalanista de 1901. En aquest sentit, i com veurem detalladament més endavant, Verdaguer i Callís es desmarcarà

¹⁷⁸ Citat per Jordi LLORENS, *op. cit.*, p. 107.

¹⁷⁹ *Id.*, p. 63 i ss.

tant de la concepció organitzativa que finalment s'imposarà sobre el que havia de ser la nova Unió Catalanista com del sistema d'elaboració de les mateixes Bases, fins al punt que, en un primer moment, tindrà pensat d'anar-hi, a Manresa, amb el propòsit de sostenir la proposició de «no hi ha lloc a deliberar».¹⁸⁰ El nostre biografiat, ressenyador perspicaç de les noves tendències regionalistes i descentralitzadores que es donen a França, i molt especialment al Migdia, en els anys noranta, probablement hauria preferit un manifest més genèric, però que significués un tomb decidit vers el principi de *la politique d'abord*, a l'estil de la *Declaració dels joves felibres federalistes* que, el febrer de 1892, havia estat llegida per Frédéric Amouretti (1863-1902) i Charles Maurras (1868-1952) en una reunió del grup Felibritge a París, document que assolí un notable impacte entre els medis regionalistes catalans perquè fou interpretat com l'inici de la tercera fase del felibrisme: l'acció política i electoral.¹⁸¹

Així doncs, la seva actitud crítica davant de tot aquest procés de reformulació del catalanisme renaixentista el durà a partir de llavors a allunyar-se de la direcció de la Lliga de Catalunya —nucli vertebrador de la Unió— i a concentrar-se en la creació i l'impuls de noves associacions de propaganda adreçades principalment als treballadors de coll dur (dependents de comerç, treballadors qualificats, mestres d'escola, etc.), sense oblidar, mentrestant, la direcció del setmanari «La Veu de Catalunya», que, conjuntament amb Joaquim Cabot i Rovira i Joaquim Riera i Quadrench, havia fundat el mateix 1891.

A parer nostre, aquest període —tan cabdal en la biografia de Narcís Verdager— es pot analitzar també com una nova conjuntura en el camp catalanista. Les raons que avalen això que diem s'aniran manifestant al llarg dels propers capítols. Amb tot, apressem-nos a assenyalar ja d'entrada que, a partir del precís moment en què es renunciï a vertebrar el catalanisme com un partit polític —contràriament, doncs, a la proposta de Narcís

¹⁸⁰ N. V. C., *op. cit.*, p. 10.

¹⁸¹ N. V. C., *La declaració política dels felibres*, «La Veu de Catalunya» (13 de març de 1892), ps. 121-122. El text íntegre de la declaració dels felibres es pot consultar en el llibre de Victor NGUYEN, *Aux origines de l'Action française. Intelligence et politique à l'aube du XXème siècle*, (París, Fayard, 1991), ps. 455-461. D'altra banda, hem recollit amb més detall aquestes influències en el nostre anterior treball Joaquim COLL, *op. cit.*, ps. 53-59 i ss.

Verdaguer— i es constitueixi la Unió Catalanista com una federació de centres, el conjunt del moviment entrarà en una etapa d'activitats més aviat somorta i en una enrevessada polèmica —teòrica i estratègica— sobre si participar o no, i de quina manera, en la lluita electoral. Aquest viratge, tal vegada inevitable en un moviment complex i plural com el catalanisme, només es començarà a superar quan, a partir de 1895, s'incorpori al lideratge la generació més jove formada, principalment, en el si del Centre Escolar Catalanista (Prat de la Riba, Duran i Ventosa, Puig i Cadafalch, Pere Muntanyola, Francesc Cambó, etc.). Aquest grup, sense renunciar a l'herència renaixentista rebuda, sabrà superar els vells tics i recels enfront de la participació política i imprimir un nou i decisiu pas en favor de la presència corporativa del catalanisme.

La campanya contra «l'article argolla»

Com és sabut, el lent procés de codificació de l'estat liberal espanyol enceta una altra fase el 1881 amb la constitució del primer govern del Partit Liberal de la Restauració, presidit per Sagasta. Aquest gabinet té com a ministre de Gràcia i Justícia Manuel Alonso Martínez, que, assenyalem-ho, havia estat un dels principals artífexs del projecte constitucional de 1876. A la dècada dels vuitanta, Alonso Martínez esdevindrà el principal defensor d'accelerar al màxim el procés codificador, servint-se del model tècnic italià, que havia permès la promulgació, el 1865, del *Codice civile*, instrument que resultà autènticament clau en el procés d'unificació *nacional*.¹⁸²

Ara bé, a Espanya, el projecte de codi civil no arribaria a les Corts fins gairebé nou anys més tard. A Catalunya, entretant, els mons jurídic, corporatiu i eclesiàstic explicitarien en repetides ocasions —al costat de la demanda proteccionista i del refús als tractats comercials amb França i Anglaterra— la seva malfiança envers la codificació, ja que hom temia que acabés suprimint el dret civil català. No podem oblidar que, des de mitjan segle XIX, els medis jurídics catalans estaven sota la notable influència del pensament

¹⁸² Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *Los supuestos ideológicos del Código civil. El procedimiento legislativo*, dins M. TUÑÓN DE LARA (dir.), *La España de la Restauración. Política, economía, legislación y cultura* (Madrid, Siglo XXI, 1985), p. 376, a cura de J. L. García Delgado.

programàtic de Savigny, és a dir, de l'anomenada Escola Històrica, que aspirava a la creació d'«una ciència del dret orgànica progressiva, que pugui ser comuna per a tota la nació», però que havia de partir de l'estudi historicojurídic de les pròpies tradicions.¹⁸³ En altres paraules, arribat el moment, l'escola jurídica catalana dels Duran i Bas, Permanyer i Ayats, Trias i Giró, etc. no posarà objeccions a la redacció d'un codi unitari sempre que es respectin les variacions que incorporen els drets civils forals dels respectius territoris.

El procés codificador espanyol entra en la seva fase final quan, el maig de 1888, es promulga la Llei de bases, la qual autoritza el govern a publicar —sense discussió parlamentària prèvia, copiant, en aquest punt, el procediment d'urgència italià— un nou codi que, si bé només s'havia d'aplicar per a l'Espanya castellanoandalusa, esdevé supletori a les províncies i els territoris de dret foral. Ara bé, el problema de fons sorgeix pel fet que Alonso Martínez, a partir del redactat que prèviament havia elaborat la Secció Civil de la Comissió General de Codificació, retocà —servint-se de la potestat última que tenia reservada el govern— alguns articulats del codi i hi imprimí un sentit profundament uniformista en el camp del dret de família i successions. Amb l'aplicació de l'article 15 i d'altres, com el 12, criticats per un ampli ventall de juristes —no tots de tradició foralista ni tampoc exclusivament catalans—, hom temia que, en pocs decennis, ja no quedessin subjectes als quals aplicar els respectius drets forals, ja que jurídicament tots els espanyols «acabarien sent castellans».¹⁸⁴

Quan s'obrí el debat parlamentari a les Corts, entre els mesos de febrer i abril de 1889, el nou text ja s'havia publicat i entrava en vigència l'1 de maig.¹⁸⁵ Novament,

¹⁸³ Citat per Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *op. cit.*, p. 375 i ss; d'altra banda, respecte de l'Escola Històrica a Espanya continua sent imprescindible la consulta de l'obra de Jaime GIL CREMADES, *El reformismo español*, (Barcelona, Ariel, 1969), ps. 123-154.

¹⁸⁴ Una síntesi del procés, en el treball de Joan Lluís PÉREZ FRANCESCH, *Les Bases de Manresa i el programa polític de la Unió Catalanista (1891-1899)*, (Manresa, Fundació Caixa de Manresa, 1992), ps. 24-28. Una història de la codificació, en el llibre d'Àngel COMALADA I NEGRE, *Catalunya davant el centralisme* (Barcelona, Sirocco, 1984), vegeu especialment el capítol titulat *Un segon temps 1885-1889*, ps. 127-229.

¹⁸⁵ Sobre el procés d'elaboració parlamentària i extraparlamentària del codi, però sense entrar en el contingut de les crítiques foralistes, vegeu la comunicació abans citada del malaguanyat Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *op. cit.*, ps. 384 i ss.

doncs, es tornà a evidenciar el divorci entre el sistema polític canovista i la realitat social del país: dels trenta-set diputats escollits per les circumscripcions catalanes, només sis —concretament Frederic Pons, Maluquer i Vilador, Enric de Orozco, el marquès d'Aguilar, Jeroni Marín Luis i Josep Vilaseca i Mogas— s'uniren a les veus crítiques expressades abans al Senat per Maluquer de Tirrell i, de manera més destacada, per Duran i Bas, qui, a finals del mes de febrer, féu un important discurs a la Cambra —a bastament citat i reproduït per la premsa catalana— considerat per molts com una autèntica peça mestre «d'eloqüència i solidesa doctrinal».¹⁸⁶

Tot i la gravetat de l'assumpte, el cert, però, és que la primera reacció corporativa ciutadana, a Catalunya, fou feble: el país estava sumit en una fase d'aixafament col·lectiu després d'un any de «febre expositora». D'altra banda, no podem oblidar que la satisfacció oficial per l'èxit del certamen —tant de la reina regent com del govern Sagasta— féu suposar a les elits locals que, en endavant, la sensibilitat entre els cercles de poder a Madrid respecte als temes catalans havia canviat; pocs s'imaginaven, doncs, que la temuda codificació s'arribés a presentar en uns termes tan crus per al dret català. En aquest context, la notícia es rebé a Catalunya amb sorpresa i una gens dissimulada estupefacció.

Si bé l'opinió catalana era unànimement contrària al nou codi, hi havia el risc, tanmateix, que per mor d'un excés de fatalisme no s'anés més enllà d'unes respectuoses, però intranscendents, protestes corporatives i que el catalanisme, com a força més o menys organitzada, desprofités aquesta ocasió per engegar «una campanya d'agitació i propaganda».¹⁸⁷ Això és el que temia si més no Narcís Verdager, qui, recordem-ho, seguia amb atenció el procés codificador des de la celebració del I Congrés Català de Jurisconsults (1880-81) i qui, posteriorment, ja a la universitat, havia tingut ocasió de llegir doctrina jurídica sobre la qüestió, especialment l'influent treball de Duran i Bas *Memoria*

¹⁸⁶ Àngel COMALADA I NEGRE, *op. cit.*, ps. 175-178. El conjunt de discursos en defensa de la legislació civil catalana foren editats, l'any 1891, gràcies a una subscripció que patrocinaren Francesc Romaní i Puigdengolas, Jacint Verdager, el marquès de Comillas i Eusebi Güell i Bacigalupi, entre d'altres. L'anunci de la subscripció a: *Crònica general*, «La Renaixensa» (27 d'abril de 1889), p. 2484.

¹⁸⁷ N. V. C., *op. cit.*, p. 8.

acerca de las Instituciones del Derecho civil de Cataluña (1883).¹⁸⁸ Davant el previsible estat d'apatia, donava el primer senyal d'alarma en constatar que, esgotada la primera quinzena de febrer, tan sols s'havia produït la protesta corporativa de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació. La seva queixa es tornava més amarga pel fet que ni el Centre Escolar Catalanista ni la Lliga de Catalunya ni cap altra associació catalanista haguessin previst encara cap resposta a aquest atac «principalísim» a la personalitat de Catalunya.¹⁸⁹

En aquest context, assenyalem que, a finals de 1888, Narcís Verdaguer havia cedit el relleu en la presidència del CEC a Joan Gubern i Fàbregas i que per aquelles dates encara no s'havia fet soci de la nova Lliga de Catalunya, segurament a causa d'una quota un xic elevada per a les seves possibilitats d'estudiant: 60 pessetes anyals. Formalment no ho faria fins al 5 d'abril de 1889.¹⁹⁰ Aquest fet, però, no fou cap escull perquè, mentrestant, insistís reiteradament a la junta directiva de la Lliga de Catalunya, presidida en el seu segon curs per Domènech i Montaner, de la necessitat d'engegar una campanya de protesta contra el nou codi i el seu article 15, proposta que, de manera sorprenent, va haver de contrarestar una opinió molt estesa en el si de la mateixa Lliga, que no creia que «el nostre poble pogués conmourer's per aquella qüestió» jurídica. A la fi, però, sembla que aconseguí encomanar el seu «entusiasme» entre els elements més escèptics; llavors començà una campanya en la qual el jove Narcís féu sentir sa veu «tota plena de passió», segons relata

¹⁸⁸ És molt probable que Verdaguer assistís a les cinc conferències que Duran i Bas, degà de la Facultat, pronuncià a la Universitat entre 1888 i 1889, que posteriorment foren recollides en el llibre *La Codificación y sus problemas* (Barcelona, Imp. Fidel Giró, 1889); si més no en féu una ressenya a «La Veu del Montserrat» (19 d'octubre de 1889), ps. 335-36. Sens dubte, el nostre biografiat també apreciava l'obra jurídica de l'altre gran mestre seu, Joan de Déu Trias i Giró, de qui, en l'escalf de la campanya, féu una ressenya del llibre *El derecho interregional según el artículo 15 del Código Civil* (Barcelona, Tip. Ramírez, 1889) a «La Veu del Montserrat» (4 de maig de 1889), p. 143; probablement també assistí a les seves *Conferencias sobre Derecho Civil Catalán* (Barcelona, La Hormiga de Oro, 1889).

¹⁸⁹ N. V. C., *Revista de Barcelona* «La Veu del Montserrat» (16 de febrer de 1889), ps. 54-55.

¹⁹⁰ La seva sol·licitud d'ingrés, i també la de molts dels socis més significatius de la Lliga, es pot consultar a la Biblioteca de Catalunya, secció de reserva, col·lecció d'autògrafs de Joan Segura i Lamich (Mn. 2288). Per a la de Narcís Verdaguer, vegeu-ne concretament el núm. 204.

amb evident lirisme a les seves citades *Memòries*.¹⁹¹

La tradició no comprovada afirma que Verdaguer passà a formar part *ipso facto* de la Comissió de Relacions de la Lliga, és a dir, de l'organisme que s'encarregava, entre d'altres assumptes, dels contactes amb les altres associacions catalanistes, i que des d'aquesta posició pogué esperonar la campanya arreu del país. Aquí, però, cal fer notar una clara confusió en les dates, ja que Verdaguer no s'incorporà a la junta directiva de la Lliga de Catalunya, si més no de manera oficial, fins al curs 1889-90.¹⁹² En la majoria dels mítings en què participà ho féu en nom de la Lliga de Catalunya o en representació del Centre Escolar. Sembla evident, doncs, que els canals de relació entre Verdaguer i els prohoms del catalanisme barceloní eren enormement fluids i que, per tant, un cop es començaren a multiplicar per tot Catalunya els actes de protesta, la delegació li fou confiada d'una manera gairebé espontània, sense més formulismes, oralment. A mesura que la campanya s'anà desenvolupant i convertint en un èxit popular, Verdaguer esdevingué, no pas l'únic, però sí el principal i més notori referent entre les files catalanistes.

Dit això, el fet cert és que costà molt d'arrencar les primeres mobilitzacions. Com ha mostrat Llorens en el seu estudi, l'associacionisme catalanista estava llavors molt poc estès arreu del país.¹⁹³ En rigor, l'any 1889, fora de Barcelona només hi havia cinc centres que tinguessin una activitat interna regular: a Reus, Sabadell, Sant Sadurní, Capellades i Sant Pol de Mar. A les altres poblacions on abans de 1890 hi ha notícies de l'existència d'algun centre catalanista (com en els casos de Montblanc, Lleida, Tarragona, Terrassa, Rubí, Malgrat de Mar, Cornellà de Llobregat o Molins de Rei), quan arribem a la data de 1889, el més lògic és suposar que aquests nuclis en realitat s'hagin dissolt. Per tant, tret de les cinc poblacions abans esmentades, i afegint-hi també el cas de Granollers, on el Centre de Propietaris del Vallès assumia per aquelles dates l'activitat catalanista de la zona, a la resta del país la campanya contra el codi anà a càrrec d'un nombrós estol d'activistes locals.

¹⁹¹ N. V. C., *op. cit.*, ps. 8-9.

¹⁹² *Dietari del Principat*, «La Veu del Montserrat» (19 d'octubre de 1889), p. 334.

¹⁹³ Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista...*, *op. cit.*, ps. 468-505.

Com veurem a continuació, en bona part eren advocats i notaris rurals (vinculats amb la propietat agrària i, consegüentment, defensors del dret tradicional), però també hi trobem farmacèutics, mestres, hisendats, petits industrials o banquers locals, que acabarien poc després integrant-se en el catalanisme i participant en les successives assemblees de la Unió. Així, per exemple, sabem que a Sant Esteve de Castellar, la comissió organitzadora —constituïda per set individus—, la presidia el metge Pere Vergés i Vernis, a qui a l'hora del míting fou ajudat per un tal Portabella, també metge, i per l'advocat i prevere Joaquim Valls i Pallarola, soci de la Lliga. A Olot, la constitució de la junta i la celebració de l'acte de protesta fou l'avantsala per a la constitució d'una potent entitat catalanista a la localitat, al darrera de la qual trobem els germans Vayreda (Josep, Francesc i, sobretot, Joaquim) al costat d'altres personalitats locals com l'historiador i petit banquer Francesc Montsalvatje, l'industrial i propietari Josep Esquena, i els advocats i accionistes bancaris Josep Saderra i Josep M. Basil.¹⁹⁴ A Canet de Mar l'acte fou propiciat pel metge Marià Serra, el farmacèutic i propietari Josep M. Valeta, i l'agrònom i publicista Francesc X. Tobella, soci de la Lliga i dirigent del Centre Català de Sant Pol de Mar.¹⁹⁵ A Manlleu, població que rep la influència d'un dels puntals de la protesta com és Vic, ens trobem amb la constitució d'una nombrosíssima junta —bressol del Centre Català que es constituirà després— en què destaquen els germans Baulenas, Benet i Valentí. A Tortosa tot sembla indicar que l'acte fou propiciat pel col·legi d'advocats de la localitat, amb Antoni Maria Queralt al capdavant com a degà i amb l'ajuda de juristes més joves, com Víctor Olesa, qui alhora presidia la Joventut Catòlica local; així mateix, cal fer notar que en el míting també participà l'històric dirigent del Partit Carlí Ramon Foguet i Domingo, prestigiós advocat, escriptor i segons sembla gran orador. Al Bruc presidí la comissió organitzadora l'hisendat i lletraferit Emili

¹⁹⁴ Sobre el Centre Catalanista d'Olot es pot consultar l'apunt de Margarida CASACUBERTA i Lluís RIUS, *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, (Olot, Editorial de Batet, 1988), ps. 21-22.

¹⁹⁵ Respecte dels Tobella i del catalanisme en aquesta darrera població del Maresme, vegeu l'interessant el treball de Jordi POMÉS VIVES, *Orígens del catalanisme en un entorn rural: l'exemple de Sant Pol de Mar (El Maresme) (1888-1913)*, Actes del Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració (Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992), ps. 319-323.

Pascual i Amigó, a l'ajuda del qual vingueren Manuel Juvé i Leopold Ribot, dels quals desconeixem la professió, però sabem que eren dels pobles veïns de Masquefa i Capellades, població, aquesta última, on sabem que hi havia un petit nucli catalanista que s'havia revifat a l'escalf de la campanya.¹⁹⁶ A Molins de Rei la Lliga tingué el valuós suport del llavors primer tinent d'alcalde i membre del Partit Conservador, el lletraferit i hisendat Ricard Ginebreda i Riera, que ràpidament es decantaria cap al catalanisme. Per acabar, a Castellciutat, la Seu d'Urgell i a Bellver de Cerdanya, els actes de protesta foren possibles gràcies a la frenètica activitat del jove Josep Faus i Condomines, provinent d'una família d'arrelades conviccions catalanistes tant per la banda del pare (mestre de professió) com de l'oncle (prevere), ambdós futurs delegats a l'Assemblea de Manresa.¹⁹⁷

Sens dubte, l'agitació en defensa del dret català, per molt que aquest es fonamentés en una visió consuetudinària, tradicional, de l'ordre social i de la família catalana, tenia, en el context sociopolític de la Restauració, un caràcter clarament pertorbador del *statu quo* imperant. Així ho indica el fet que, en alguns dels mítings que se celebraren també participessin, al costat dels homes de la Lliga de Catalunya, destacats tradicionalistes i homes del republicanisme federal. En fou el cas més notori l'acte que se celebrà a la Bisbal de l'Empordà.¹⁹⁸ Al llarg d'aquells mesos, el diari d'Àngel Guimerà i Pere Aldavert,

¹⁹⁶ *Protesta del Centre Català de Capellades*, «La Renaixensa» (22 de març de 1889), ps. 1748-49. També hi ha indicis que el CC del Masnou reviscolava en la lluita contra el codi, si bé tan sols quant a presència d'algun representant en els actes de protesta d'altres localitats.

¹⁹⁷ Com pot endevinar el lector, ens hem servit a bastament del diari «La Renaixensa», publicació que ressenyà amb detall tots aquests aplecs de protesta. Per als mítings de Vic, Manlleu i Tortosa, també són d'interès les informacions que subministra el setmanari vigatà «La Veu del Montserrat». Per als detalls biogràfics de molts dels promotors locals, vegeu l'obra col·lectiva (Josep M. Ollé, dir.) *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic*, (Barcelona, R. Dalmau, 1995).

¹⁹⁸ La crònica de «La Renaixensa» (30 d'abril de 1889), ps. 2571-73, parla d'una concentració a la plaça Nova de més de 5.000 persones després d'un passeig triomfal pels pobles de l'Empordà. Els oradors foren: Ramon Vancells i Ponach (president de la comissió), Joan Cama i Cirés (secretari), Joaquim Aldrich (advocat i regionalista de la Bisbal), Narcís Verdaguer (en nom del CEC), Joan de Déu Trias i Giró (catedràtic, en nom de la Joventut Catòlica de Barcelona), Josep M. Vallès i Ribot (cap dels republicans federals), un tal Llarí (del Centre Democràtic local), un tal Fortuny (del Círcol

l'òrgan que més atentament seguí la campanya, anà donant amb notable complaença petites notícies de comunicats de protesta d'un reguitzell de centres locals de signe tradicionalista, republicà federal o demòcrata, com ara els del Centre Democràtic Progressista de Manresa, el Círcol Tradicionalista de Barcelona o el Centre Federalista de Badalona.¹⁹⁹

Ara bé, aquí cal fer notar que la defensa del dret català no era l'única ni potser la principal preocupació dels federals catalans —sens dubte hi devia influir el fet que Pi i Margall no s'hagués pres ni tan sols la molèstia d'anar a les Corts a criticar el nou text jurídic. És per això que trobem inexacte l'afirmació de Pere Gabriel quan diu que «la campanya de 1889 de protesta contra el nuevo código civil fue impulsada y dirigida en gran medida por los federales».²⁰⁰ Sense negar de cap manera la importància de la seva participació, fins i tot organitzant actes propis de protesta, el protagonisme i la direcció de la campanya van recaure essencialment en els homes de la Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Per aquelles dates el federals catalans estaven més interessats a intentar encapçalar el moviment veïnal contrari a les agregacions de la ciutat de Barcelona —qüestió que el 7 d'abril mobilitzà milers de ciutadans que es manifestaren davant el Govern civil

Tradicionalista local), Joaquim Riera i Bertran (en nom de la Lliga de Catalunya) i Josep Pella i Forgas (en qualitat d'historiador de l'Empordà). D'altra banda, sabem que a la comissió organitzadora de l'acte figuraven coneguts regionalistes locals, com Sebastià Pi i Pi, Ramon E. Bassegoda, Genís Simon i Sàgols, Ramon Masifern i Ramon Cató i Figueras.

¹⁹⁹ En el Círcol Tradicionalista de Barcelona el comunicat es produí després d'una vibrant conferència que pronuncià Narcís Verdager, qui començà fent constar que ell no pertanyia a cap agrupació política, «de cap partit militant», però que si havia anat a parlar-hi aquell dia, deia, era perquè estava segur que entre els tradicionalistes trobaria catalans disposats a defensar la pàtria per damunt de tot. Durant la conferència afirmà que aquest codi era «obra de l'orgull, de la vanitat de l'agressiu esperit unitarista que un govern que es deia liberal volia imposar a totes les regions amb dret propi.» *Crònica general*, «La Renaixensa» (18 de març de 1889), p. 1652. Per als altres comunicats esmentats, la referència periodística es troba en el mateix diari dels dies 8 i 18 d'abril, ps. 2108 i 2314, respectivament.

²⁰⁰ Pere GABRIEL, *El republicanismo militante en Cataluña en la Restauración*, dins el llibre de José A. PIQUERAS & Manuel CHUST (comps.), *Republicanos y repúblicas en España* (Madrid, Siglo XXI, 1996), ps. 173-174, nota 17. Amb tot, és veritat que hi havia el precedent de J. M. Vallès i Ribot i del seu *Discurso en contra de la unificación de las legislaciones civiles de España* (1881).

i la Diputació—²⁰¹ o, també, a criticar l'estat precari en què es trobava el cens electoral de cara a les eleccions municipals parcials que s'havien de celebrar a finals d'aquell mateix any.

Així les coses, foren els catalanistes sabadallencs els primers a tot Catalunya en organitzar un acte de protesta en contra del nou codi civil. Concretament ho feren el 26 de febrer. Com és sabut, Sabadell era una localitat on el catalanisme s'havia fet amb l'adhesió d'un tros important de la burgesia.²⁰² No debades al capdavant del Centre Català hi havia activistes de primera línia, com el llavors estudiant Manuel Folguera i Duran, els germans Duran, Pau Colomer o Antoni de P. Campany, la majoria provinents de famílies benestants de fabricants, comerciants i empresaris locals.

Pel que fa a l'acte, el seu caràcter primerenc i el temps plujós i fred d'aquell dia feren que la presència de públic fos més aviat modesta. Al vespre, cap al tard, al Teatre Principal, començà el míting amb les intervencions de Joaquim Riera i Bertran (en representació de la Lliga de Catalunya), del diputat provincial Josep Griera i Dolcet, de Modest Duran i Jaume Cruells (aquests últims en nom del catalanisme sabadallenc), dels juriconsults Llorenç Marquet i Martí Trias i Domènech, i, també, de Narcís Verdaguer (en nom del Centre Escolar Catalanista).²⁰³ Aquest darrer féu una apassionada intervenció, en la qual utilitzà el símil de l'arbre de Taine —el referent doctrinal per excel·lència entre el jovent regionalista conservador— per referir-se a Catalunya, arbre que, digué, «s'ha revifat sempre a pesar de las contínuas pedregadas y que avuy está en perill de mort pus volen

²⁰¹ Jaume FABRE i Josep M. HUERTA, *Barcelona. La construcció d'una ciutat* (Barcelona, Plaza&Janés, 1989), ps. 58-59. D'altra banda, és curiós de veure com els federals utilitzaven la mateixa línia d'argumentació per criticar la codificació i el procés agregacionista i fer-ne un sol front; vegeu, per exemple, el comunicat de la Comissió Permanent del Consell Regional Federalista de Catalunya, «El Diluvio» (29 de març de 1889), p. 2795.

²⁰² Jordi LLORENS, *op. cit.*, ps. 475-476. També, en un àmbit general, vegeu la monografia de Joan ALSINA, *El Centre Català de Sabadell (1887-1936)*, «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. 67 (1993).

²⁰³ *Crònica general*, «La Renaixensa» (27 de febrer de 1889), ps. 1249-52.

tallarhi los arrels, sent la destrala amanida pera tan honrosa feyna lo codich civil.»²⁰⁴ Tot i que Verdaguer sortí prou airós del seu primer míting, l'amic Collell li aconsellà de refrenar, en endavant, un entusiasme que, a parer seu, li semblava excessiu i de posar sordina als efectes oratoris, si no volia fer-se mal.²⁰⁵

A principi de març, Verdaguer i Callís es queixava novament que només fossin els advocats i llurs institucions els qui protestaven contra l'article 15; calia que la gent il·lustrada del país expliqués al poble català les greus conseqüències que es derivarien de l'aplicació del nou codi. Per a Verdaguer, però, el problema raïa en el fet que, d'«homes il·lustrats», «de veritables patricis», n'hi havia «de ben pocs», mentre que «en canvi abunda[ven] com una plaga, 'ls que's d[eien] patriotes tot passantse la ma per la panxa.» El nostre biografiat temia que el conflicte jurídic que ara es plantejava no fos motiu suficient per arreplegar en aquesta campanya a un sector tradicionalment indiferent i panxacontent, els industrials, només neguitosos quan hom tractava dels acords comercials amb altres estats o de la qüestió dels aranzels.²⁰⁶

Aquesta crítica als *falsos patriotes*, als oportunistes, apareixerà de tant en tant en els articles de Verdaguer i li ocasionarà alguna topada important amb la persona o la institució censurades. Aturem-nos un moment per veure un il·lustratiu incident d'aquesta campanya contra el codi, anèdocta en part divertida ateses les relacions que, en el canvi de segle, s'establiran entre el nostre biografiat i el personatge ara criticat. A principi de maig, en un moment, diguem-ne, de cert envalentiment i ofuscació, i sense el coneixement previ de Collell, gosarà acusar el poderós industrial i diputat provincial pel districte de Vic, el conservador Albert Rusiñol i Prats, de cinisme polític, d'haver-se adherit als actes de protesta per conveniència, sense creure-hi en el fons. Al final de l'escrit, el jove Verdaguer reblava el clau amb una crítica al cunerisme a partir de l'exemple mateix de Rusiñol.

²⁰⁴ *Crònica general*, «La Renaixensa» (27 de febrer de 1889), ps. 1249-51; lògicament, la ressenya més completa del míting la féu el setmanari sabadellenc «Lo Catalanista» (3 de març de 1889), *La reunió pública del dimars*, ps. 3-12.

²⁰⁵ Jaume COLLELL, *Narcís Verdaguer*, «Gazeta de Vich» (6 d'abril de 1918), p. 1.

²⁰⁶ N. V. C., *Revista de Barcelona. Contra'l Códich*, «La Veu de Montserrat» (2 de març de 1889), p. 71.

Tanmateix, la base de l'acusació era extraordinàriament feble, ja que se servia d'unes suposades manifestacions privades que el diputat havia fet en el Círcol del Liceu, trameses per una font anònima.²⁰⁷ La patinada sens dubte era grossa, sobretot perquè qui ho publicava era «La Veu del Montserrat». No costa gens ni mica imaginar el sermó que li degué clavar el canonge Collell, per la qual cosa, en el número següent, veiem l'exseminarista retractant-se pel to i el contingut del seu escrit, però deixant-hi entreveure, tanmateix, un punt d'orgull molt propi dels Verdaguer. S'excusaria dient que l'error havia estat d'un company seu en unes circumstàncies que havien col·laborat en l'èxit de l'embull, i prou.²⁰⁸

Veiem, doncs, que el nostre biografiat no tenia gaires problemes per dir el que pensava, encara que fos un mica a la babalà. Amb tot, aquest escalfament en la paraula, la imprudència de dir sempre tot el que creia i un excés d'idealisme, li havien de ser retrets en més d'una ocasió pel seu amic i mestre Jaume Collell, qui, tres anys més tard, i en unes altres circumstàncies, li tornarà a recordar aquest desafortunat incident amb Rusiñol com a exemple del seu caràcter frisós i un xic irreflexiu.²⁰⁹

Tot i les momentànies caigudes en el pessimisme del jove Verdaguer, qui, en paraules de Collell, oscil·lava de l'optimisme més exultant a la decepció més geladora, el cert, però, és que, de mica en mica, la roda de les mobilitzacions es posà en marxa arreu de Catalunya: la tarda del 10 de març, míting a Sant Sadurní;²¹⁰ l'endemà, missatge de la Lliga de Catalunya a les diputacions i als ajuntaments de Catalunya; i, deu dies més tard, petició de destacades personalitats del país en què sol·licitaven a les Corts la reforma del

²⁰⁷ N. V. C., *Carta desclosa a Don Albert Russinyol, diputat provincial per la circumscripció de Vich*, «La Veu del Montserrat» (11 de maig de 1889), ps. 146-147.

²⁰⁸ N. V. C., *Aclaració important*, «La Veu del Montserrat» (20 de maig de 1889), ps. 154-155.

²⁰⁹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), cartes rebudes de Jaume Collell, signatura: 04.01.062 (Canet de Mar, 14 de març de 1891).

²¹⁰ Antoni ROMEU I ALEMANY, *Sant Sadurní, entre el Sexenni i la Restauració (1867-1904)* (Ajuntament de Sant Sadurní i Institut d'Estudis Penedesencs, 1996), ps. 118-119.

projecte del nou codi.²¹¹ Tanmateix, el veritable tret de sortida de la campanya catalanista no es produiria fins a la celebració de dos importants mítings, un a Barcelona, el diumenge 24 de març, i un altre, l'endemà mateix, a Vic. En el primer, intervindrien els caps d'ala de les corporacions i de la Lliga de Catalunya: Josep M. Borrell, en nom de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació; Felip Bertran i d'Amat, pel Congrés de Jurisconsults; Josep M. Vallès i Ribot, delegat de l'Acadèmia del Dret; Josep M. Serraclara, en nom de l'Institut del Foment del Treball Nacional; Ramon Catà de la Torre, en representació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre;²¹² i, per últim, en nom de la Lliga, Lluís Domènech i Montaner i Josep Pella i Forgas. En general, els discursos són mancats d'interès, revelen un cert improvisament dels oradors i són fatigosament repetitius; a parer nostre, però, se'n salva el parlament de Pella i Forgas, qui d'una manera original i brillant defensà la idea que els catalans tenien dues personalitats jurídiques, la d'espanyols, en general, i la de catalans, en particular.²¹³

Cal fer notar que Narcís Verdaguer no intervingué en aquest míting celebrat al cèntric Teatre Novetats. La Lliga havia volgut cedir el màxim de protagonisme a les corporacions i, consegüentment, el nombre d'oradors quedà limitat. A més, per aquelles dates, encara no havia formalitzat la seva entrada com a soci de la Lliga, ni tampoc podia ostentar la representació del CEC a la capital ja que, de fet, després de deixar la presidència de l'entitat estudiantil el curs passat, no havia volgut continuar com a membre de la comissió executiva, tal vegada perquè es començava a veure una mica atrapat entre els estudis, les classes que feia als fills d'Eusebi Güell, els articles periodístics i els encàrrecs

²¹¹ Vegeu: *Crònica general*, «La Renaixensa» (12 i 22 de març de 1889), ps. 1506-1514 i 1733, respectivament; a l'abril la Lliga donà a conèixer el manifest *Nova lley y cau de plets per la familia catalana*.

²¹² Amb tot, caldria matisar el nivell de representativitat dels portaveus corporatius. Aquesta idea ens ve suggerida per la nota apareguda en el «Diario de Barcelona» (26 de març de 1889), p. 3825, en què Josep M. Borrell féu constar que ell no intervingué en nom de l'Acadèmia de Jurisprudència, sinó tan sols a títol individual i que, a més, ho féu d'una manera molt apressada ja que li digueren de parlar moments abans de començar l'acte.

²¹³ Sobre aquest míting, es pot consultar la crònica que molt probablement féu el periodista Joan Duran i Espanya, intitulada *Reunió pública en lo Teatro Novetats*, «La Renaixensa» (25 de març de 1889), ps. 1806-1819.

que feia per a Mn. Cinto i Jaume Collell. Sigui com sigui, el cert és que, a l'acte de Barcelona, ni tan sols hi assistí.

En això últim, cal tenir en compte que, des de feia alguns dies, es trobava a Vic ultimant els detalls de l'acte de protesta que s'hi havia de celebrar, un míting que, tinguem-ho present, ell orquestraria des del primer fins al darrer moment.²¹⁴ És per això que ens sembla versemblant la hipòtesi que imagina el nostre biografiat —educat, no ho hem d'oblidar, en l'escenografia de les campanyes patrioticoreligioses de Jaume Collell— maldant els darrers dies per assegurar un acte de protesta perfecte i una rebuda *sonada* als oradors i als periodistes que, procedents de Barcelona, havien d'arribar a Vic a primera hora del matí del dilluns 25 de març. I així fou: tan bon punt entrà el tren a l'estació, una «immensa gentada de pagesos revinguts» se sumà a les aclamacions dels més de mil estudiants del seminari, «coronats amb la simbòlica barretina», mentre la cobla municipal executava «la catalana composició de'n Clavé "Los nets dels Almogàvers"»²¹⁵ A continuació la multitud es dirigí —en manifestació— al teatre de la ciutat, que ràpidament s'omplí d'un públic ben divers que no pararia un instant d'aclamar i ovacionar les intervencions dels diferents oradors.

Ara bé, moments abans de començar el míting, sembla que hi hagué un greu incident quan Benvingut Cabot i Molardos, que havia abandonat la militància en el CEC per passar a impulsar a finals de 1888 Joventut Catalana, volgué intervenir-hi en nom del Centre

²¹⁴ El 4 de març Narcís Verdager convocà una reunió d'entitats a l'Ajuntament de Vic de la qual sortí una comissió constituïda per: Josep Viguer, president del Círcol Literari; Anton Banús, ídem de la Joventut Catòlica; Josep Soler, ídem del Casino Vicense; Andreu Esturí, ídem del Casino Mercantil; i Lluís de Mas, ídem del Centre Tradicionalista; Narcís Verdager, en nom de «La Veu del Montserrat»; Miquel Rota, en representació d'«El Norte Catalán»; Ramon Anglada, en representació de «La Plana de Vich»; i Joan Soler, en nom de «La Cruz sobre el corazón»; també hi figuraven alguns prohoms de la vida local, com els advocats Josep Font i Maxarell, Marià Fàbregas, Francesc de Febrer, Marià Subirachs, Josep Bach i Serra, Anton Bach i Xicoy, Anton d'Espona i Joaquim d'Abadal (subdelegat de l'IACSI); també el metge Josep Salarich; i, finalment, Pau Espona i Josep Molins, en representació de la propietat rural. Vegeu: *Crònica general*, «La Renaixensa» (9 i 17 de març de 1889), ps. 1450-51 i ps. 1635, respectivament.

²¹⁵ *Crònica general*, «La Renaixensa» (26 de març de 1889), ps. 1825-1829; també, *Vich contra'l códich civil*, «Lo Catalanista» (31 de març de 1889), ps. 1-3.

Català de Barcelona.²¹⁶ Desconeixem els detalls de l'episodi, però cal suposar que l'enuig de N. Verdaguer fou majúscul i que la seva primera resposta fou una visceral negativa, sota el pretext, d'altra banda ben justificat, que el Centre Català no havia estat convidat a participar-hi. Al final, sense saber molt bé com, Cabot aconseguí sortir-se amb la seva, si bé el parlament que pronuncià fou silencià en el comentari periodístic que, l'endemà, feren d'aquest míting tant «La Veu del Montserrat» com «La Renaixensa».²¹⁷ És per aquest motiu que, en efecte, no seria forassenyat suposar que l'escena s'hauria pogut reproduir en alguna altra localitat al llarg d'aquells mesos d'actes i aplecs de protesta; la presència del Centre Català de Barcelona hauria estat ocultada pels més importants portaveus del catalanisme conservador en llurs cròniques periodístiques. Amb tot, en el cas de Vic, nosaltres ens inclinem més a veure una iniciativa personal del mateix Benvingut Cabot —tal vegada com a acte d'afirmació enmig d'un ambient majorment conservador, sense excloure tampoc que hi hagués un xic d'enemistat amb Verdaguer sorgida del pas pel CEC— que no pas, com dèiem, una estratègia dissenyada pel Centre Català de Barcelona que Cabot hauria simplement *executat*.

Dit això, és curiós de constatar com el pes principal de l'acte recaigué sobre els vigatans, diguem-ne, *barcelonitzats*, és a dir, els que exercien professionalment a la capital, com era el cas del catedràtic de Dret Canònic Josep Estanyol, del jove advocat Raimon d'Abadal i de Narcís Verdaguer, encara estudiant. En nom de la Lliga de Catalunya es dirigí al públic el barceloní d'origen vallesà Sebastià Farnés. Per la seva banda, els tradicionalistes vigatans feren venir de Barcelona el secretari de la Joventut Catòlica, Narcís Batlle. En canvi, per la banda dels vigatans diguem-ne *residents* només constatem la intervenció del president del Círcol Literari, Josep Viguer i Canas (1845-1907), orador fàcil

²¹⁶ Benvingut CABOT, *Lo Teatro Catalá y'l catalanisme (III)*, «Lo Teatro Catalá» (11 de gener de 1891), p. 4. Dec aquesta valuosa informació a Jordi Llorens, qui també m'ha indicat l'interès d'aquest setmanari força desconegut. D'altra banda, cal apuntar que Joventut Catalana s'havia constituït a finals de 1888 sota la presidència de Felip Dalmases i Gil i que Cabot era el president de la secció d'art i literatura. Vegeu: «La Renaixensa» (15 de desembre de 1888 i 12 de març de 1889), ps. 7463-64 i 1508, respectivament.

²¹⁷ Ens ha calgut recórrer al «Diario de Barcelona» (26 de març de 1889), p. 3824, per confirmar la intervenció de Cabot en el míting de Vic.

que obrí el míting en nom de la comissió organitzadora, la de Josep Font i Manxarell (1839-1911), exalcalde de la ciutat, advocat i escriptor, i també una breu introducció i la cloenda a càrrec del lletrat vigatà Miquel Rota, secretari de la comissió i director del periòdic «El Norte Catalán». Ara bé, això sí, totes les intervencions pivotaren sobre la mateixa idea-força: que l'aplicació de l'article 15 significava la mort de Catalunya, la reedició d'un nou *finis Cataloniae*. Amb tot, Verdaguer volgué esperonar els assistents i els demanà de preparar, mentrestant, el terreny per si, digué, «vol sembrarhi y ferhi créixer lo llevor d'una autonomia» en el segle vinent per a Catalunya semblant a la que Hongria gaudia ara dins l'imperi dels Habsburg.²¹⁸

Entretant, des de mitjan març, els socis i els simpatitzants del Centre Escolar Catalanista feien tot el possible per caldejar l'ambient entre els universitaris. L'agitació estudiantil arribaria fins i tot als seminaris conciliaris, especialment a Vic i Barcelona, si bé en aquesta última diòcesi el bisbe, Jaume Català, per a sorpresa de tots, prohibiria als seus seminaristes de protestar públicament contra el nou codi.²¹⁹ Per la seva banda, el CEC féu un important esforç de recollida de signatures a les facultats de Dret i Medicina i també a l'Escola d'Enginyers, exemple que fou seguit poc després per uns estudiants gironins.²²⁰

²¹⁸ *Crónica general*, «La Renaixensa» (26 de març de 1889), p. 1825-29.

²¹⁹ Signatures de protesta dels seminaristes a: *Crónica general*, «La Renaixensa» (9 d'abril de 1889), ps. 2119-20. El gest del bisbe causà estranyesa, ja que poc abans havia signat —amb les altres jerarquies eclesiàstiques, autoritats i associacions— l'exposició que la comissió en defensa del dret català envià a les Corts. La premsa catalanista atribuï aquesta sortida de to de Jaume Català a la seva amistat amb el ministre Alonso Martínez, amb el propòsit de desagreguar-lo. Vegeu: *Crónica general*, «La Renaixensa» (11 d'abril de 1889), ps. 2165-66.

²²⁰ En total hem comptabilitzat més de 600 signatures, encapçalades pels efectius del CEC: Martí Roger, Duran i Ventosa, Ernest Moliné, Francesc Moragas, Prat de la Riba, Josep Rogent i Pedrosa, Joan Gubern, Narcís Verdaguer, Jaume Novellas de Molins, Pius Fatjó i Vila, Jaume Maspons i Camarasa, Manuel Rocamora, Joan Rovira i Agelet, Francesc de P. Ixart i de Moragas, Joan Garriga i Massó, Joan Mon i Bascós, Eduard Padrós, Narcís Fuster, Cèsar Serra, Pere Borràs, Emili Bové, Lluís Llagostera, Folguera i Duran, Emili Buxó, etc. Al costat d'aquests, hi figuren també noms de futures personalitats com Francesc Vidal i Barraquer, Albert Bastardas i Sampere, Trinitat Monegal, Emili Tintorer i Vilaseca, Narcís Pla i Deniel, Ramon Albó i Martí o Salvador Dalí i Cusí (futur notari de Figueres i pare del conegut pintor). Vegeu «La Renaixensa» (30 de març i 3 d'abril de 1889), ps. 1909-1911 i 2004-2005, respectivament.

Amb tot, l'acte de més ressò dels joves escolars fou una lluada manifestació que organitzaren pels carrers de Barcelona el diumenge 7 d'abril i que, indubtablement, ajudà molt a conferir un caràcter popular a la campanya i a projectar-la arreu del país.²²¹

A partir d'aquest moment i fins al mes de juliol, els mítings i els aplecs de protesta es multiplicaren per tot Catalunya: el 30 de març, a Sant Esteve de Castellar; l'1 d'abril, a Reus; el 4 d'abril, a Granollers; el 9 d'abril, a l'Espluga del Francolí; el 14 d'abril, a Canet de Mar; el 19 d'abril, Castellciutat; el 22 d'abril, a Manlleu; el 28 d'abril, a la Bisbal; el 6 de maig, a Bellver de la Cerdanya; el 12 de maig, a Sant Feliu de Pallerols i Tortosa; el 30 de maig, a Olot; el 20 de juny, a Sant Cugat del Vallès; el 23 de juny, al Bruc i la Seu d'Urgell; i el 14 de juliol, a Molins de Rei. També hi hagué protestes de corporacions i associacions a diferents municipis, com Manresa, Girona i Mataró. A finals de juny i principi de juliol, s'anunciaven nous aplecs de protesta a Ripoll, Vilafranca i Cambrils, però la reforma final de l'article 15 no ho féu necessari.

En total hem comptabilitzat 19 mítings, amb una mobilització popular sense precedents sota la Restauració.²²² El catalanisme de la Lliga sortia del seu clos barceloní i feia arribar, per primera vegada, la seva veu a moltes capitals de comarca i poblacions importants. El primer resultat de l'eufòria inicial, a banda de l'increment de socis en

²²¹ La concentració estava convocada a les 9 del matí a la pl. Universitat, però no va ser fins a una hora més tard que la multitud es posà en marxa cap a la Rambla i fins a l'actual passeig de Sant Joan, on en un extrem es trobava instal·lada l'estàtua de Rafael de Casanova. En arribar en aquest punt, la comitiva s'aturà per homenatjar el darrer conseller en cap de la ciutat, moment que fou aprofitat per Manuel Folguera i Duran —qui en aquests anys s'havia erigit en un dels principals activistes del CEC i de la Lliga de Catalunya— per dirigir-se al públic, majorment estudiant, en una allocució que resumia l'esperit de la manifestació: «Fins ara han parlat los homes de seny y d'experiencia; avuy parla el cor representat per aquesta nova generació sense altres ideals que la reivindicació dels drets de Catalunya.» La comissió organitzadora d'aquesta desfilada la integraven Eduard Padrós, Llorenç Portet i Cèsar Serra, tots tres membres del CEC. Vegeu: *Crònica general*, «La Renaixensa» (8 d'abril de 1889), ps. 2106-2108.

²²² La premsa catalanista parla gairebé sempre de milers d'assistents als actes de protesta, tenint en compte, és clar, que la incidència d'aquests aplecs era d'àmbit comarcal. En el cas d'Olot i la Bisbal es dona la xifra més precisa de 6.000 i 5.000 persones, respectivament. Amb tot, és evident que cal anar-hi alerta, perquè les quantificacions periodístiques són, òbviament, interessades. No obstant això, ens sembla incontestable l'èxit popular de la protesta.

aquelles poblacions on ja hi havia un nucli catalanista organitzat, fou la creació —en un primer moment— de noves associacions a Manlleu, Olot, Sant Cugat, Sant Feliu de Pallerols, Santa Coloma de Queralt i Tortosa. Tot i que el catalanisme es beneficià organitzativament de la protesta, persistiren, però, les enormes dificultats que impediren una creixença regular i sòlida a comarques. I això explica que, al cap de pocs mesos, de les sis localitats abans citades, només s'hagués consolidat un centre catalanista a Manlleu i un altre de molt nombrós a la capital de la Garrotxa.²²³

Pel que fa a Narcís Verdaguer, la notorietat que assolí en aquesta campanya es deu, d'una banda, al fet que fou uns dels orador *barcelonins* més assidus —juntament amb Riera i Bertran, Pella i Forgas i Sebastià Farnés— als mítings que se celebraren. Concretament, en nom de la Lliga o del CEC, intervingué a: Sabadell, Vic, Granollers, Canet, Manlleu, la Bisbal, Tortosa, Sant Cugat, el Bruc i Molins de Rei. Aquesta fermesa li féu guanyar adjectius com el d'«ardit jove», «incansable campió» o «adalit de la causa», habituals en les cròniques periodístiques. I, d'altra banda, no podem oblidar els dots d'orador incisiu i vehement que exhibí en els seus parlaments, mereixedor de comentaris com ara aquests del diari tortosí «Los Debates», ràpidament transcrits en el setmanari de Vic per donar proves als lectors de l'ampli ressò de la campanya i del bon paper que hi jugava aquest seu jove compatriota:

«Difícil, sinó impossible, nos fou prendre apunts del magistral i eloqüent discurs del sr. Verdaguer. Períodes brillantíssims en els que palpitava l'entusiasme patri se succeïen sense interrupció, tenint-nos sospesos dels seus llavis, sentit-nos tots transportats per aquella eloqüència tribunicia, a la que donava més vigor i energia la llengua catalana. La concurrència, entusiasmada amb aquells accents nous per ella, i que sentia repercutir en el seu cor, interrompia cada període amb vives i aplaudiments, que eren la més eloqüent expressió del seu amor per Catalunya i de la indignació per la injustícia que se li comet.»²²⁴

En uns altres mítings, en canvi, Narcís Verdaguer aconseguia de fer vibrar els assistents servint-se de la història com a principal instrument legitimador de l'acció catalanista, recurs que l'acompanyà d'un to inesborrablement sermonaire:

²²³ Per a més detalls sobre la constitució dels nuclis catalanistes a comarques, vegeu el detallat estudi de Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista...*, *op. cit.*, ps. 468-505.

²²⁴ *La protesta de Tortosa contra'l Códich*, «La Veu del Montserrat» (18 de maig de 1889), ps. 158-159.

«Beneïts siau de la pàtria adorada, i alabats de tots els cors que bategan a impuls del patriotisme, vosaltres [...] que heveu avui acudit en aquest lloc venerable, que tants records desperta de les antigues i emprades glòries de Catalunya [...].

»Beneïts siau, vosaltres que heveu vingut aquí avui per fer vostra la gran afirmació en tants llocs i amb tanta unanimitat i fervor repetida, de que no és opinió d'un visionari, de que no és opinió d'un sol home, sinó afirmació i aspiració de tot un poble, aquella oportuna frase amb què l'il·lustre Mantenidor President dels Jocs Florals d'aquest any va començar el seu gran i eloqüent discurs que ha repercutit per tota Espanya:

»Catalunya no és pas morta!

»No, no ha mort la pàtria dels nostres amors. [...].

»Nostra pàtria és aquesta terra tantes vegades xopa de la sang venerada de nostres pares generosament vessada en defensa de son honor i de la seva integritat; és aquesta terra que guarda en ses entranyes els óssos sagrats de nostres progenitors en urnes sacratíssimes [...].

»[...].

»Nostra pàtria és Otger i ses barons [...]; és Jofre donant-nos territori, temples i aqueix venerable escut de les quatre barres; és Berenguer amb ses Usatges immortals; és Jaume I amb ses conquestes [...]; són els Comtes-reis [...]; són les Corts de Barcelona [...]; és el Consulat de Mar [...]; és l'insigne Fivaller; és el Bruch, [...]; és la glòria insigne de Girona; és, en una paraula, els immensos tresors de la història [...].»²²⁵

Al costat d'aquest discurs més clàssic, fortament historicista, com dèiem, Verdaguer començaria a partir de llavors a esmolar una argumentació molt més incisiva i directa sobre la realitat política del país. En realitat, però, no és pas que es posés a dir res d'absolutament nou. En aquest sentit, cal no oblidar que Almirall, amb totes les diferències que calgui establir amb Verdaguer, el podem situar com un precedent claríssim de la voluntat intervencionista del catalanisme renovat dels noranta. Així doncs, allò realment important en Verdaguer no seria tant l'originalitat del seu discurs i del seu pensament (segurament moltes idees, en fase encara incipient, les havia sentides abans en boca de Collell) com la posició estratègica que passà a ocupar a finals de la dècada dels vuitanta. Per començar, l'edat: és dels més grans de la primera fornada de joves que han intervingut en la posada en marxa del Centre Escolar Catalanista (supera en cinc anys Puig i Cadafach i també Folguera i Duran, i en vuit anys Prat de la Riba i Duran i Ventosa). L'itinerari catalanista de Verdaguer i Callís, especialment el fet que hagués participat en la reunió de la Llotja de 1885, amb una intervenció encara recordada, i també una activitat periodística que cal remuntar a l'any 1882 amb «L'Almogàver», li conferien un prestigi que cap altre d'entre

²²⁵ ANC: fons N. V. C. (inventari 152), campanya de protesta contra l'article 15 del projecte de codi civil, any 1889 (textos mecanogràfics. Sant Cugat del Vallès, 18-6-89), signatura: 05.02.10.03.01.02.04.

la seva generació podia igualar. Així mateix, que fos cosí germà de Mn. Cinto i compartís pis amb ell al carrer de la Canuda, o que tingués tracte directe amb Eusebi Güell i amb les altres personalitats del moviment de la Renaixença havia de contribuir molt a afermar el seu renom entre els companys. Lògicament, aquesta privilegiada situació feia que se'l veiés com una clara promesa del moviment catalanista, especialment als ulls del grup d'edat hegemònic a la Lliga de Catalunya, el dels nascuts a la dècada dels quaranta.

De tot això que hem dit fins aquí, se'n deriva que, el discurs de Narcís Verdaguer, no cal apreciar-lo tant per la seva singularitat o originalitat, que en rigor no existia, sinó perquè en aquell context traspuava quelcom de fresc i renovat. Així, la idea —repetida amb insistència per Verdaguer al llarg d'aquells mesos— que la lluita contra l'article 15 no es reduïa a una simple qüestió jurídica, sinó que constituïa l'expressió d'un problema polític més profund davant el qual només una resposta organitzada i «massiva» podia canviar l'estat de coses que feia possible la uniformització, havia de sonar molt nova a l'oïda dels que fins llavors encara no havien passat de l'estadi del greuge concret, tant en l'aspecte econòmic com en el jurídic. D'altra banda, que això pogués constituir una certa novetat en el discurs catalanista del moment no fa altra cosa que posar de manifest, segons la nostra hipòtesi, l'autonomia de cada conjuntura històrica.

Feta aquesta digressió, passem ara a veure un exemple d'aquesta mena de discurs que Verdaguer desplegaria durant la seva lluïda campanya contra el codi i que continuaria esmolant els anys següents: l'exigència d'unitat catalana per damunt de les adscripcions partidistes o, dit d'una altra manera, la necessitat de fer política sense caure en «política». Així, un cop sancionat el nou codi per les Corts, el nostre biografiat afirmarà coses com ara:

«Y es més, y aquí está 'l grà de la qüestió: Mentre los catalans estarém dividits, serém vensuts.

»Mientras hi haze entre nosaltres fusionistas y conservadors, romeristas y esquerrans, castelaristas y zorrillistas, federales y carlins; mientras al nombrar ajuntaments y diputats nos guiém per la bandera que'ls candidats seguéixen, y no atenguém preferentemente á la bondat de sos sentiments, á la honradés de sa conciencia y al valer personal [...], no hi há remey per Catalunya.

»[...].

»¿Veyéu lo remey? ¡Ah! Si avuy hi haguessen al Parlament espanyol senadors y diputats verdaderament catalans; gent no ficada en *política*, no s'hauria aprobat l'article 15; al contrari, Catalunya hauría pogut recobrar quelcom de lo molt y preciós que li han anat robant, y bona falta li fá.»²²⁶

²²⁶ Citat a «Lo Catalanista» (21 de juliol de 1889), p. 7.

A banda de la participació de Narcís Verdaguer en els mítings, cal esmentar també el ressò que assoliren entre els medis catalanistes els articles de campanya que escriví per a «La Veu del Montserrat», reeditats, pòstumament, en un volum que adoptà la divisa de *La primera victòria del catalanisme*, títol precisament de l'article en què Verdaguer comunicava als lectors del setmanari vigatà la publicació a la Gasetta oficial de la reforma del Codi civil. Sota la pressió de la campanya catalana i de la protesta que també es registrà en els altres territoris de règim foral (Aragó, Galícia, Navarra, Illes Balears i País Basc, essencialment), una llei de 26 de maig de 1889 havia obligat el govern a fer una nova redacció del codi per incorporar les esmenes que serien proposades per la Secció Civil de la Comissió General de Codificació per tal de satisfer les crítiques expressades els darrers mesos pels elements *foralistes*. Cal dir, a més, que a finals de 1888, Manuel Alonso Martínez havia estat substituït, com a ministre de Gràcia i Justícia, per José Canalejas, tot i que continuaria presidint aquell importantíssim òrgan assessor del procés codificador que era la referida Comissió General. Sembla que també la reina regent, a qui els catalanistes havien adreçat —estratègicament— totes les protestes que sortiren de llurs aplecs i mítings, tenia un viu interès a trobar una sortida digna a la situació.

Així les coses, sota el pretext d'esmenar errades fruit d'una redacció «precipitada», el govern suspengué la vigència del nou codi, mentre que, per la seva banda, la reina, mitjançant el marquès de Comillas, suggeria a Duran i Bas, a Josep Vilaseca i a Joan Maluquer i Viladot de refer l'article 15 i de proposar-ne una nova redacció.²²⁷ I així fou. La Comissió General de Codificació suggerí algunes modificacions, el govern les assumí, i el 24 de juliol d'aquell any aparegué publicada a la Gasetta de Madrid la versió definitiva del nou codi civil.

Tot i l'alegria amb què fou rebuda aquesta notícia entre les files catalanistes, pel que significava de clara victòria, Verdaguer i Callís no deixava de remarcar que: «la reforma deixa subsistent lo disbarat científich d'aplicar principis contradictoris de dret internacional,

²²⁷ Sobre això vegeu les memòries de Joan MALUQUER I VILADOT, *Les meves noces d'or amb el molt il·lustre col·legi d'advocats de Barcelona 1877-1927* (Barcelona, Impremta Altés, 1929), p. 83 i ss. La reconstrucció biogràfica d'aquest a càrrec del seu nét, Joaquim MALUQUER I SOSTRES, a l'editorial Pòrtic, col·lecció «Vides i Memòries» núm. 12, 1995.

y la injusticia de resoldre tots los casos sempre en perjudici y menyspreu de la catalana.»²²⁸ A finals d'agost, en una sèrie de dos articles, el nostre biografiat entraria a valorar més a fons el significat real de la reforma i la lliçó que, en definitiva, n'havia d'extreure el catalanisme: «No'ns podem entretenir cantant aquest triomf, dèyem al acabament de nostre article de dies enrera, *La primera victoria del catalanisme*. Realment, la imposició de la esmena d'aquell famós article, va ser una victoria, y grossa, [...] Pero no podem oblidar que si aquesta victoria coronava una batalla, no decideix pas la guerra. [...] L'article 12, diu: En lo demás las provincias y territorios, en que subsista el derecho foral, lo conservarán por ahora, etc... Por ahora... Heu's aquí la amenassa.»²²⁹ Una setmana més tard, amb més gran claretat, Verdaguer novament afirmava: «La consideració d'aquest vital problema [referint-se al procés codificador], com de tants altres que á nostre país molt fonament interessan, condueix decididament al programa regionalista, á la consecució de la vida autonómica, dintre de l'Estat espanyol, d'aquelles entitats que, com Catalunya, son prou majors d'edat per anar més independents, y tenen interessos privatis d'importancia sobrada per reclamar una administració propia y general. [...] Ni més ni menos.»²³⁰

Amb tot, una cosa eren les declaracions i els discursos, sobretot en moments d'eufòria com el 1885, el 1888 o el 1889, i una altra de molt diferent, la crua realitat del dia a dia. En aquest sentit, i com tindrem ocasió d'anar concretant al llarg de les properes pàgines, aquest *nou* catalanisme renaixentista, que culmina amb la creació, el 1891, de la Unió Catalanista, es trobarà davant una sèrie de dificultats i contradiccions, d'entre les quals destacaríem les següents. En primer lloc, la necessitat d'eixamplar la base social, especialment entre els sectors populars i menestrals, per no dir ja entre un món obrer que el 1890 celebra pels carrers de Barcelona el seu primer u de maig. I, en segon lloc, la urgència de definir un programa assumible per tots els grups, però que, alhora, fos

²²⁸ N. V. C., *La reforma de l'article 15*, «La Veu del Montserrat» (6 de juliol de 1889), p. 213.

²²⁹ N. V. C., *Les lleys de Catalunya, després de la reforma del article 15. (I) La amenassa*, «La Veu del Montserrat» (24 d'agost de 1889), ps. 266-267.

²³⁰ N. V. C., *Les lleys de Catalunya, després de la reforma del article 15. (II) La defensa*, «La Veu del Montserrat» (31 d'agost de 1889), ps. 275-276.

políticament practicable. En aquest sentit, la possibilitat de participar en la lluita política utilitzant la via electoral —a partir del restabliment del sufragi universal el 1890— els abocarà a un dilema difícil de resoldre: com evitar que l'acceptació d'aquesta via no els fes víctimes i còmplices alhora dels mètodes corruptes del sistema sense que, en canvi, un refús radical d'aquesta possibilitat no els entaforés per sempre més en la marginalitat politicoinstitucional.

Com veurem en les pàgines que segueixen, davant de tots aquests temes el nostre biografiat anirà perfilant, de mica en mica, una posició clara i decidida, fins a convertir-se, gràcies al fet de disposar des de 1891 d'un òrgan de premsa, en un punt de referència obligat en el si de la Unió Catalanista. Ara bé, abans que tot això no es produeixi, Narcís Verdaguer fa, en aquest període que nosaltres situem entre 1889 i 1892-93, un viratge intel·lectual i polític absolutament definitiu en la seva biografia, evolucionant, des de les heretades posicions catolicovigatanes dels vuitanta, cap a un catalanisme obertament conservador, cert, però que políticament s'anirà adonant de la necessitat d'obrir-se i anar a l'encontre amb la ciutadania i els sectors populars —sense esperar romànticament que aquests surtin, per si sols, de la suposada letargia en què es trobaven i esdevinguin, tot d'una, catalanistes. Conseqüentment, això voldrà dir creació d'entitats específiques, presència articulada del catalanisme en els àmbits corporatius i participació, primer prudent i després ja molt més decidida, en les eleccions amb una voluntat ferma de sortir del clos de la pura elucubració pseudopolítica, intel·lectual i culturalista.

No hi ha dubte que aquests darrers mesos d'agitació catalanista constitueixen en la vida de Narcís Verdaguer un moment especialment dolç, fins i tot hom ha escrit que fou «l'edat d'or de la seva vida».²³¹ Tot amb tot, el fet cert és que el liderat al qual semblava estar cridat després de l'èxit de la campanya contra l'article 15 es fongué ràpidament en els primers anys de la dècada següent i, d'una manera ja més clara, a partir de 1895. En l'explicació d'això intervenen multitud de factors, tant de caràcter personal com professional i del mateix medi catalanista, i és el que, entre altres coses, mirarem d'escatir en les pàgines que segueixen i al llarg dels capítols vinents.

Al primer que cal referir-nos ara és a la lenta progressió dels seus estudis de Dret. En aquell frenètic curs de 1888-89, d'un total de quatre assignatures que tenia matriculades, només aconseguiria incorporar-ne dues al seu expedient acadèmic: *Historia gral. del Derecho español*, que tenia penjada del curs anterior, i *Historia procesal de 2º*, de la qual no s'examinaria fins a la convocatòria extraordinària de setembre. Però en descàrrec seu cal dir que en ambdues aconseguiria un preuat excel·lent. L'última assignatura de la carrera, no l'aprovaria fins el curs 1890-91 i, el grau de llicenciatura, l'obtindria al juny de 1892, després de superar la realització d'un exercici titulat "*Estudio del organismo internacional y de la norma de las relaciones jurídicas en este orden*", qualificat amb un «excel·lent per unanimitat» per un tribunal en què figuraven mestres seus, com Josep Pou i Ordinas i Josep Estanyol i Colom. S'apuntava ja aquí la seva futura especialització en qüestions jurídiques de comerç internacional.

D'altra banda, al llarg de tot aquest temps, continuaria prestant els seus serveis com a preceptor dels fills barons d'Eusebi Güell i d'Isabel López, ocupació que mantindria fins poc abans d'establir-se professionalment com a advocat, la tardor de 1893. El cert és que la seva relació amb les famílies dels Güell i dels López i amb el cercle de notables que els envolta (com ara els marquesos de Satrústegui) arribarà a ser força intensa, fins al punt d'extreure'n alguna valoració moral no gaire positiva respecte d'aquesta «tribu» familiar.

²³¹ Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *Narcís Verdaguer i Callís (1863-1918)*, «Ausa» (1963), núm. 45, p. 428.

De fet, el moment en què Narcís Verdaguer s'aproximarà més a la coneixença de les virtuts i les misèries d'aquest important clan serà quan els acompanyi en un viatge a Sant Sebastià, Santander i Comillas durant els mesos d'agost i setembre de 1892, al costat de Mn. Cinto, capellà particular dels marquesos. Així, en una llarga sèrie epistolar amb qui des de feia poc temps ja era la seva promesa, Francesca Bonnemaison i Farriols (1872-1949), podem llegir paraules molt dures com ara: «la lley d'exa gent es l'egoisme», escriu Verdaguer des de Comillas, per a continuació acusar-los de deixar-se mal aconsellar per la «vanitat» i la «presumpció». Per aquesta raó, i en tant que el seu vincle és principalment professional, preferirà mantenir-hi una certa distància en el tracte, no baixant mai a la familiaritat, única manera, creu, de preservar l'autoritat i el prestigi davant els *nois*. Així, per exemple, renuncia a allotjar-se en el sumptuós Palau de Comillas i se'n va a la fonda del poble, on també farà la majoria dels àpats. A aquest capteniment, no hi ha dubte que hi devia contribuir un cert orgull molt propi dels Verdaguer i una pensada *estratègia* de cara al demà: «si jo avui m'assentava á la taula d'exa gent» —escriu Verdaguer a la seva promesa— «seria'l professor qui s'hi assentava, lo tracte que hi rebés fora'l d'avuy y'l de demá. En canbi, demá que m'assenti á la taula del jove Antoni será l'amich que hi va per primera vegada. Qué m'hi dius de aquesta filosofia.»²³² Ara bé, el cert, però, és que a casa dels López la figura del jove cosí de Mn. Cinto serà sempre ben valorada, a desgrat d'algunes petites «rozaduras» filles de la inexperiència, tal com li retreu Collell en alguna ocasió, resultat d'un caràcter frisós que el duia a vegades a precipitar les coses. No debades, també la fràgil i impressionable María Gayón, marquesa de Comillas, havia remarcat davant el canonge —en un to, tanmateix, amistós— que el jove Narcís traspuava un fort desig «por llegar pronto...».²³³

Pel que fa a la seva relació amb els nois de can Güell, tot sembla indicar que, per edat i tracte, amb qui Narcís Verdaguer mantenia una relació més fluida era amb l'esmentat

²³² ANC: Fons N. V. C. (inventari 152). II Francesca Bonnemaison, documentació personal i familiar, correspondència (de prometatge), signatura: 01.01.03.14 (Comillas, 6 de setembre de 1892).

²³³ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.062 (Canet de Mar, 14 de març de 1891).

Antoni (en realitat es tracta de Joan Antoni, fill primogènit i futur hereu dels títols de comte de Güell i marquès de Comillas). Així, per exemple, a finals de la primavera de 1893, tot responent a una carta adreçada als seus alumnes en què s'interessava pel resultat de llurs exàmens, el jove Joan Antoni gosava demanar-li: «Mucho me gustaría que me dijera el efecto que le ha hecho Madrid. Y si su regionalismo le ha permitido ver y gozar.»²³⁴ Pel que fa a aquest, ben segur que en la posterior actitud política del segon comte de Güell degué influir la formació rebuda al llarg d'aquests anys a càrrec de Narcís Verdaguer. Com és sabut, Joan Antoni Güell serà un home de la Lliga Regionalista i també algú fortament compromès amb la causa monàrquica, fins al punt que Alfons XIII el nomenarà alcalde de Barcelona el 1930. Recordem que una de les seves primeres mesures serà acabar amb la prohibició del català que havia imposat Primo de Rivera i, en un altre ordre de coses, restablir el nom de Verdaguer i Callís a l'antic carrer de Montjuïc de Sant Pere, que també la dictadura havia suprimit per raons ideològiques manifestes.²³⁵

Respecte del prometatge amb Francesca Bonnemaïson, cal assenyalar que no es va formalitzar fins a l'estiu de 1892, poc temps després de la festa dels Jocs Florals. La notícia del compromís tranquil·litzà notablement els temors de Mn. Cinto, qui, un any abans, veia el seu jove cosí «distret del camí del cel», ocupat de moltes coses, però oblidant «la única necessaria sense la qual» —el prevenia— «et perdras eternament».²³⁶ També Collell, per aquelles mateixes dates, en una llarga carta adreçada a l'*Arcís* amb motiu dels problemes interns en el si de «La Veu de Catalunya» li recordava els riscos d'allunyar-se de la recta senda catòlica:

²³⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Juan Antonio Güell, signatura: 04.01.117 (s/d).

²³⁵ Sobre això últim vegeu la crònica periodística: *La reparació dels greuges de la Dictadura*, «La Veu de Catalunya» (30 d'octubre de 1930). D'altra banda, per al pensament polític posterior de Joan Antoni Güell i López, vegeu el seu escrit autobiogràfic *Journal d'un expatrié catalan 1939-1945* (Mònaco, Éditions du Rochard, 1946), prefaci d'Armand Lunel.

²³⁶ *Epistolari... op. cit.*, (1983), vol. VII, carta núm. 826 (Barcelona, primera desena desembre 1890), ps. 162-163; *Id.*, carta núm. 872 (Sant Sebastià, 14 d'agost de 1891), ps. 224-228.

«A mi'm sembla que no tens gayres prácticas religiosas, y si be conservas tota la fe, has de pensar que si no la regas ab lo cumpliment lleal de tots los devers religiosos, se migra y arriba á secarse. L'atmósfera de Barcelona, pe'l qui ha de viure entre literats y gent aixis, cada dia's va fent mes malsana. Es menester, donchs, assegurar-se be per aquest cantó; y no so més explícit, perque la teva penetració suplirà lo demás.»²³⁷

Veiem, doncs, que el comportament del nostre protagonista en la seva vida privada havia arribat a inquietar, per raons precises que desconeixem, els seus més directes preceptors espirituals, si bé tot sembla indicar que només es tractà d'un passatger descuit dels deures com a catòlic en un moment de febrosa activitat. Amb tot, sembla que Mn. Cinto, influït ja pel seu apassionament místic, arribà verament a preocupar-se'n, com demostra el fet que, tres anys més tard, quan esclati la seva tragèdia i comencin a circular certes «sospites malicioses» respecte de la seva relació amb *Donya Deseada Martínez de Duran*, no dubtés recordar al seu cosí Narcís el «delicat comportament que vaig tenir ab tu quan no t portavas be».²³⁸

D'altra banda, segons explica Francesca Bonnemaison en unes breus notes autobiogràfiques, la seva coneixença de Narcís Verdaguer venia de lluny, ja que coincidien en un sanatori situat a les Escaldes, on també anava a prendre les aigües Mn. Cinto en companyia del canonge Collell. Més endavant, quan el setembre de 1883 N. Verdaguer baixà a Barcelona a estudiar lleis, a vegades es creuaven al carrer, ja que vivien relativament a la vora. Ella, però, arribà a témer que aquest mai no li demanés relacions per mor de les moltes altres preocupacions —culturals i polítiques— que llavors l'ocupaven.²³⁹

Sens dubte, un dels moments més memorables per a la futura parella va ser quan, el maig de 1892, Francesca Bonnemaison fou escollida reina de la festa dels Jocs Florals, un certamen que, assenyalem-ho, aquell any hagué de posposar-se al segon diumenge en

²³⁷ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.062 (Canet de Mar, 14 de març de 1891).

²³⁸ *Epistolari...*, op. cit., (1986), vol. IX, carta núm. 1125 (Barcelona, 13 d'agost de 1895), ps. 118-120.

²³⁹ Aquests apunts foren recollits en forma d'apèndix dins l'avui envellit treball biogràfic que féu Rossend LLATES, *Francesca Bonnemaison de Verdaguer i la seva obra* (Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajoana, 1972), ps. 163 i ss.

coincidir la data consuetudinària amb les pors que aixecava entre els medis conservadors la celebració de l'u de maig obrer. Pel que fa a l'elecció de la jove Bonnemaïson, recordem que l'any anterior Narcís Verdaguer havia estat secretari del Consistori i que, novament, el 1892, en formava part com a mantenidor. Així les coses, no ens sembla forassenyat imaginar el nostre impulsiu protagonista adreçant-se, amb la mediació de Mn. Cinto, a l'amic Ramon Masifern —qui aquell any es veia distingit amb la Flor natural i, per tant, amb el privilegi de triar la reina de la festa— per tal que l'elecció recaigués en la seva futura promesa.²⁴⁰ Setmanes abans del certamen, Narcís Verdaguer es presentà per primera vegada a casa dels Bonnemaïson i, en presència dels progenitors, comunicà a la jove la proposta de Ramon Masifern, distinció que, ben segur, enlluernà l' enamorada *Paquita* i honorà els pares.²⁴¹ Al cap de dos mesos, el nostre protagonista tornaria novament a casa dels Bonnemaïson, aquesta vegada, però, per demanar el permís patern i iniciar així relacions amb la filla.

Si en el cercle familiar i d'amistats de Narcís Verdaguer aquest prometatge fou ben acollit, en canvi, entre els pares d'ella —propietaris d'una rica botiga de roba femenina i complements, anomenada «Novedades» (situada en el núm. 15 de la Rambla de Sant Josep)— sembla, segons testimoni de la mateixa Francesca Bonnemaïson, que sorgí alguna objecció, derivada de la desigualtat econòmica entre ambdues famílies. Tanmateix, l'única condició que posà el pare, Gil Bonnemaïson i Blanqué (d'origen rossellonès, concretament de Sant Pere dels Forcats), per cedir la mà de la filla única fou que Narcís Verdaguer fes el doctorat, requisit que aquest acceptà de bon grat.²⁴² Amb tot, no sembla que el nostre biografiat esmercés gaire temps a seguir els cursos com a alumne lliure de la Universitat

²⁴⁰ Vegeu: *Jochs Florals de Barcelona. Any XXXIV de llur Restauració* (Barcelona, Estampa «La Renaixensa», 1892), ps. 38-39; d'altra banda, una prova de l'amistat entre Ramon Masifern i Narcís Verdaguer és que, dos anys abans, aquell li havia dedicat la poesia *Costums de ma terra*, publicada a «La Veu del Montserrat» (26 d'abril de 1890), ps. 132-133; la possible mediació de Mn. Cinto ens ve suggerida per la lectura de *l'Epistolari...*, *op. cit.*, (1983), vol. VII, carta núm. 850 (Barcelona, primera quinzena de maig 1891), ps. 195-96, nota 4.

²⁴¹ Rossend LLATES, *op. cit.*, p. 19.

²⁴² *Id.*, ps. 167-168.

Central, a Madrid, al llarg del curs 1892-1893, ni per possibilitats econòmiques, que no les tenia, ni tampoc per disponibilitat personal.²⁴³ No oblidem que, mentrestant, havia assumit les tasques de direcció del nou setmanari «La Veu de Catalunya» i que durant un any més continuaria exercint de mestre particular dels nois de can Güell.

Paral·lelament, empès per Collell i Mn. Cinto, havia acceptat de treballar com a administrador de la revista «La Semana Popular Ilustrada», quan aquesta finalment aparegué el juliol de 1890, després, recordem-ho, d'una llarga espera de sis anys. Darrera el projecte hi havia el finançament i l'acció social catòlica de Claudi López, que hi féu inserir publicitat tant del Banc Hispano-Colonial com de la Companyia Transatlàntica. De «La Semana Popular Ilustrada» sortirien 96 números, el darrer a finals de maig de 1892. Cal fer notar que es feia anunciar com la revista il·lustrada més barata, 10 cèntims, i que tenia el propòsit d'arribar a la classe treballadora a fi que, aquesta, «tenga, como las clases acomodadas, un periódico con imágenes que alegre su hogar durante la semana, y que, al par que al deleite, contribuya indirectamente a la educación de la familia.»²⁴⁴

Ara bé, tal com afirmen J.M. Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, cal precisar que aquesta era una publicació essencialment literària, en què sobresortia la publicació de treballs —narracions i poesies— d'autors castellans (Zorrilla, Alarcón, Selgas, Campoamor, Núñez de Arce), d'alguns pocs estrangers i encara menys d'escriptors catalans (bàsicament Mn. Cinto). Així doncs, tot sembla indicar que la revista «era redactada a Madrid per un grup d'afeccionats a la literatura, alguns dels quals tenien alts càrrecs a les empreses de López».²⁴⁵ Tot això ens duu a pensar que Narcís Verdaguer s'encarregava majorment de les tasques d'administració de la revista —de fet, el 22 de gener de 1891, una nota informava del trasllat de la redacció al carrer de la Canuda, 14— i de l'elaboració de les breus notícies

²⁴³ Cal fer notar, però, que no va complir del tot el compromís adquirit amb el seu futur sogre, ja que li va mancar la presentació de la tesi, tot i haver aprovat, i en general amb una nota alta, totes les assignatures del curs de doctorat en els exàmens de juny, l'any 1893. Archiu Històric Nacional (Madrid), leg. 531 (2) Secció d'Universitats. Facultat de Dret.

²⁴⁴ *Epistolari... op. cit.*, (1984), vol. VIII, carta núm. 872 (Sant Sebastià, 14 d'agost de 1891), ps. 224-225, nota 5.

²⁴⁵ *Id.*, ps. 226-227.

setmanals, referides sobretot a l'estranger i molt escadusserament a Espanya o Catalunya, treballs que, d'altra banda, mai no aparegueren signats.²⁴⁶ No sembla, doncs, que aquesta feina satisfés gaire el jove Verdaguer, qui, a més, en alguna ocasió havia desaprovat —en correspondència amb Collell o en conversa amb Mn. Cinto— la inserció de certes làmines en què veia un caràcter «eròtic» inadequat per al to pretesament moralitzador de la revista.²⁴⁷ Tampoc no creiem que a canvi de la seva feina rebés una remuneració gaire generosa. Per tot això, no és estrany que, el març de 1891, un cop les tasques de redacció i promoció de «La Veu de Catalunya» li començaven a exigir una dedicació més gran, volgués deixar l'administració de «La Semana Popular Ilustrada», extrem que, en consultar-lo amb Collell, aquest li prohibirà rotundament, car en paraules del canonge calia que resistís fins que, literalment, «no pugas més».²⁴⁸

Pel que fa a «La Veu del Montserrat», les seves col·laboracions s'aturen l'abril de 1890, moment a partir del qual, creiem, començarà a idear —en col·laboració amb Joaquim Cabot— el que, inicialment, havia de ser el trasllat del setmanari vigatà a Barcelona. Com és sabut, aquesta idea fracassarà estrepitosament en negar-se l'editor Ramon Anglada a cedir la capçalera a Jaume Collell, malalt des de feia dos anys i allunyat del nucli central de redactors del setmanari, la majoria dels quals, fent costat decididament a Anglada, també es negaren a perdre el control d'una publicació que havia assolit, al cap de 12 anys, un prestigi que depassava de molt l'àmbit comarcal. De fet, però, d'ençà l'any 1888, Collell no havia pogut atendre degudament la direcció del setmanari, en haver, primer, de residir molt de temps a Barcelona col·laborant en l'organització de l'Exposició Universal. L'any següent es va haver d'absentar de Vic per motius del seu apostolat i encara el 1890 hagué

²⁴⁶ El setembre de 1890, Antonio de Satrústegui demanava a N. Verdaguer la tramesa de 300 exemplars de la revista i el felicitava «por el buen resultado de la Semana... no dudo que con los mejoras que con el tiempo se podrán hacer, harán de [ésta] una Revista modelo y [un] gran bien [para] la clase obrera.» ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), signatura: 04.01.198 (Barcelona?, 26 de setembre de 1890).

²⁴⁷ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.077 (Canet de Mar, s/d).

²⁴⁸ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.062 (Canet de Mar, 14 de març de 1891).

de romandre sis mesos a les Canàries sota prescripció mèdica. Des de llavors es veurà obligat a residir llargues temporades a Canet de Mar o, si no, a hostatjar-se en el balneari Blancafort de la Garriga, per tal de refer la seva delicada salut, afectada d'una malaltia nerviosa.

No obstant això, encara durant el primer semestre de 1889 Collell havia dirigit i impulsat l'aparició d'una efímera publicació, «Revista Catalana», de continguts principalment literaris, catalanista, és clar, però marcant distàncies amb la mena de periodisme propagandista i batallador, al qual, s'afirmava a la presentació, «la jovenalla catalanista té [avui] més tirada». No és estrany, doncs, que hi col·laboressin els Yxart, Rubió i Lluch, Thos i Codina, Picó i Campamar, Balari i Jovany, etc. Cal fer notar, d'altra banda, que l'índex temàtic inicialment previst s'assemblava molt al de «La España Regional», publicació que, subratllem-ho, consideraven el portaveu més qualificat per dur a terme una discussió serena del programa regionalista. Com dèiem, però, la «Revista Catalana» s'eclipsarà el juny d'aquell any i no reapareixerà fins al 1892 (tan sols del gener a l'abril), i amb uns propòsits clarament orientats a fer front a la campanya ortogràfica de «L'Avenç».²⁴⁹

Per la seva banda, també Narcís Verdaguer, a partir de 1888 s'havia anat allunyant progressivament de la vida cultural i social vigatana, especialment de les activitats del Círcol Literari. Ben segur que la raó es trobava en l'atragada vida d'estudiant que menava a Barcelona. Només aquesta progressiva desconexió amb Vic, augmentada per la impagable absència de Collell, explica que el sorprengués la creació, a mitjan agost de 1889, del Centre Català Agrícola i Industrial de Vic i sa Comarca, nascut, com moltes altres iniciatives, en el clos del Círcol Literari i en el qual figuraven personalitats locals com Francesc de P. Masferrer i Arquimbau, Miquel Trias i Trias, Albert Grané i Closa, Marià Callís i Collell i Andreu Esturí.

Davant l'astorament que quelcom d'important hagués pogut succeir a Vic sense que ell n'estigués al corrent, en un breu article a «La Veu del Montserrat» Verdaguer expressaria el seu recel pel fet que aquesta nova entitat no fos altra cosa que un simple

²⁴⁹ Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra* (Barcelona, Aymà, 1968), p. 261.

trampolí electoral de cara a l'Ajuntament. Tanmateix, s'apressaria a puntualitzar que en absolut rebutjava la política, car, com havia repetit insistentment en els darrers mesos, el catalanisme no podia ser cap ideal platònic, ans una lluita per la «regeneració de la pàtria».²⁵⁰ Segurament per això, N. Verdager seria convidat a la presentació d'aquest nou centre, el dia 1 de setembre, en el conegut cafè de La Constància, on, fins i tot, acabaria per adreçar algunes paraules als assistents.²⁵¹ Per la seva banda, Francesc de P. Masferrer —qui, assenyalem-ho, el 1878 havia estat diputat provincial per Vic i, més recentment, s'havia distingit com a autor d'un treball premiat en els Jocs Florals de 1888 titulat *Concepte del regionalisme dintre de la unitat de la patria*— manifestaria que un dels objectius principals de la nova entitat que presidia era, en efecte, intentar de donar el cop de gràcia definitiu al «danyós caciquisme, puix d'aquí en endavant jo no eixiran los Ajuntaments elegits per un cos electoral de mentida y de soborno, sinó pels electors de veritat, per aquells que ab sos interessos pagan los plats trencats de las administracions de pandilla.»²⁵² Tot amb tot, per molt que el Centre Català Agrícola i Industrial volgués actuar com a agrupació d'electors, si més no amb el propòsit de fiscalitzar la puresa del procés electoral, tot sembla indicar, però, que ràpidament el seu paper quedaria reduït a propostes de dinamització de la vida econòmica local, sent l'avantsala per a la constitució, uns anys més tard, de la Cambra Agrícola i Industrial de Vic i sa Comarca.²⁵³

Per últim, en allò que respecta a l'activitat de Verdager com a articulista de «La Veu del Montserrat», no deixa de ser significatiu que, els seus dos darrers articles, els dedicats a valorar l'últim treball literari de Josep Pin i Soler, *Niobe*, escriptor que coneixia personalment de la tertúlia que Eusebi Güell acollia en son palau i de qui farà grans elogis. Però el més important és que aquesta ressenya li donà peu per reconciliar-se, en certa

²⁵⁰ N. V. C., *Nostre parer*, «La Veu del Montserrat» (10 d'agost de 1889), ps. 251-252.

²⁵¹ Desconeixem, però, el contingut de la seva intervenció. Les referències generals d'aquest acte a: *Dietari del Principat*, «La Veu del Montserrat» (7 de setembre de 1889), p. 287.

²⁵² Vegeu *supra*.

²⁵³ Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *La poesia vuitcentista...*, *op. cit.*, p. 123.

manera, amb els valors de la novel·la «determinista o positivista» que inspiraven obres com les de Narcís Oller, escriptor amb qui, d'altra banda, Verdaguer entrarà en contacte cap a final de segle a propòsit d'algunes col·laboracions de l'autor de *La papallona* a «La Veu de Catalunya».²⁵⁴ Cal recordar que el 1884, des de «La Veu del Montserrat», havia manifestat una posició extraordinàriament bel·licosa respecte de Zola, el realisme naturalisme i de tot el que s'apartés de la més estricta tradició catòlica. Veiem, doncs, una clara evolució en Verdaguer en el sentit d'acceptar el positivisme com a mètode; en definitiva, una evident desideologització respecte dels inicials propòsits morals, religiosos i patriòtics que atribuïa a la creació literària.²⁵⁵ En aquesta obertura, segur que hi intervingué el fet que, a partir de 1889, comencés a sovintejar la rica biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, tan criticada pels sectors ultramuntans per considerar-la culpable de l'entrada a Catalunya de l'escola positivista. En aquest sentit, és simptomàtic que Narcís Verdaguer llegís per aquestes dates l'obra de Pere Estasén *El positivismo o els sistema de las ciencias experimentales*, compilació de les conferències inacabades que aquest reputat científic social havia pronunciat el 1877 a l'Ateneu Barcelonès amb el significatiu suport de Duran i Bas.

Això, és clar, no volia pas dir que les referències a Déu i a la religió desapareguessin ni molt menys dels seus escrits. Una prova d'això que diem és el discurs que pronuncia el 1891 en el Segon certamen literari d'Olot, on explicita quins són els dos eixos vitals del seu compromís cívic, el credo polític: «Lluita per Déu, á qui la impietat vol trauer de la vida social; lluita per Catalunya, á qui'l centralisme absorvent vol esborrar del Mapa de la terra!».²⁵⁶ En aquest sentit, no podem oblidar el seu compromís militant en el si de

²⁵⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Narcís Oller, signatura: 04.01.148 (11 de febrer de 1896). També, IMHB: Fons Narcís Oller (carpeta NOI 1875-1991 SOR-XIC), correspondència rebuda de Narcís Verdaguer: dues lletres, una s. d., i, l'altra, amb data 6 de desembre de 1898.

²⁵⁵ N. V. C., *Niobe. Novela catalana, per D. Josep Pin y Soler* (5 i 19 d'abril de 1890), ps. 111-112 i 127, respectivament; d'altra banda, en una breu nota s'informava que aquests dos articles provenien d'una sèrie de tres escrits que sobre el mateix tema havia publicat Verdaguer, recentment, a «L'Arch de Sant Martí».

²⁵⁶ *Segon certamen literari de Olot* (Olot, Impremta y llibreria de Joan Bonet, 1891), p. 27. D'altra banda, des de «La Veu de Catalunya» Verdaguer no s'oblidarà de recórrer a tema tan típic de la moral catòlica d'aquell període com la lluita contra prostitució. Un

l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Barcelona, dins la qual, un cop superat el domini integrista de l'entitat durant la dècada de 1880, Narcís Verdaguer exercirà el càrrec de vicepresident de la junta en dues ocasions, el 1890 i 1893, al costat de companys com Raimon d'Abadal i Enric Prat de la Riba, entre d'altres.²⁵⁷ En l'endemig, Torras i Bages és cridat per —primera vegada, el 1892— a ocupar el lloc de president de la junta organitzadora del certamen catalanista i d'integrant del jurat qualificador.²⁵⁸

No podem oblidar que el maig d'aquell any el futur bisbe de Vic publicaria la sèrie d'articles que anys enrere havien aparegut a «La Veu del Montserrat», convenientment revisats i reunits ara sota el títol de *La Tradició Catalana*, de l'acabament del qual Narcís Verdaguer n'estava assabentat pel mateix Torras.²⁵⁹ Aquesta obra esdevindrà ràpidament una mena de vademècum per a les noves generacions de catòlics i se la valorarà com el punt culminant del pensament d'aquest corrent. El reconeixement del lideratge de Torras el portarà a assumir la direcció ideològica dels joves aplegats en les Congregacions Marianes de Barcelona (fundades el 1891 i dirigides pel pare jesuïta Lluís Fiter), que esdevindrà un importantíssim vehicle d'adoctrinament i de posterior incorporació al catalanisme conservador d'un nucli d'intel·lectuals catòlics, com Carner, Bofill i Mates o

exemple és la campanya que realitzà el 1892 el portaveu vilafranquí «Las Cuatre Barras». N. V. C., *Bona campanya*, (3 d'abril de 1892), ps. 156-157.

²⁵⁷ El 1890, la Junta de l'Acadèmia de la Joventut Catòlica la constituïen: Sebastià Trulloll i Plana, president; Narcís Verdaguer i Callís, vicepresident; Vicenç de P. Viza, tresorer; i Jaume Estebanell i Suriñach, secretari. Vegeu: «La Veu del Montserrat» (25 de gener de 1890), p. 39. I el 1893: Raimon d'Abadal, president; Narcís Verdaguer i Callís, vicepresident; Josep de Sitjar, tresorer; i Enric Prat de la Riba, secretari. Vegeu: «La Veu de Catalunya» (22 de gener de 1893), p. 45.

²⁵⁸ L'any següent, el certamen registrà la participació de Francisco García Blanco, petició que li féu Narcís Verdaguer, amb qui sovintejava correspondència en aquests anys previs al drama de Mn. Cinto. Cal dir que el nostre bigrafiat intercanviava puntualment «La Veu de Catalunya» per «La Ciudad de Dios», prestigiosa publicació que impulsaven els pares agustins d'El Escorial. Vegeu: N. V. C., *Sia Benvingut*, «La Veu de Catalunya» (24 de juliol de 1892), ps. 349-351; més endavant, Verdaguer agrairia públicament l'interès de García Blanco per la literatura catalana, *Una bona notícia*, «La Veu de Catalunya» (4 de setembre de 1892), ps. 422-23.

²⁵⁹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Josep Torras i Bages, signatura: 04.01.255 (Vilafranca, 13 d'octubre de 1891).

López-Picó. La influència de Torras, però, no es limitarà a l'àmbit de la joventut mariana, sinó que s'estendrà també entre els universitaris del Centre Escolar Catalanista, a qui, indirectament, dedica l'opuscle premiat en els Jocs Florals de 1893, *Consideracions sociològiques sobre el regionalisme*. Finalment, cal fer esment del seu paper com a consiliari del Cercle Artístic de Sant Lluç (des de l'any de la seva creació, 1893, fins a 1899, en què va ser nomenat bisbe de Vic), on Torras desenvolupa la seva doctrina estètica «antimodernista» al llarg de diferents conferències.²⁶⁰

Al costat d'això, és també a partir de 1890-93 quan el bisbe Morgades comença a explicitar idees «d'un clar caràcter regionalista, abans pràcticament inexistent»²⁶¹ fins al punt que, a final de 1893, la premsa catalanista interpreta l'intent de preconitzar Morgades a la seu arquebisbal de Burgos com una maniobra política per impedir que, des de Vic, el prelat continuï donant suport a les campanyes regionalistes.²⁶² Tot aquest ambient, doncs, féu que entre el jovent catòlic organitzat, que fins aleshores s'havia destacat més aviat per reproduir molts dels posicionaments integristes més exaltats, la via catalanista es comencés a obrir camí ràpidament. Conscient de tot això i amb l'objectiu de donar un major relleu

²⁶⁰ Sobre la influència torresiana en el catalanisme conservador, cal referir-nos a l'estudi preliminar de Joan Lluís Pérez Francesch al recull d'escrits de Josep TORRAS I BAGES, *L'Església i el regionalisme i altres textos (1887-1899)*, (Barcelona, La Magrana/Diputació de Barcelona, 1985), ps. V-XXXVII.

²⁶¹ Jordi FIGUEROLA, *El bisbe Morgades...*, *op. cit.*, p. 446.

²⁶² *Id.*, ps. 463-480. Val a dir, però, que davant alguns solts de la premsa catalanista que donaven un caràcter polític a la campanya en favor que Morgades restés a Vic, Collell no dubta escriure a Verdaguer i Callís en els termes següents: «Amich Narcís: encara que ja se per experiència el cas que fas de las advertencias, crech no obstant haverte de dir que un solt com lo que has posat respecte al nostre Sr Bisbe, es del tot contrapudent. Avui me'n ha parlat ell, y m'ha semblat que volia que te avisás, com y també a la "Renaixensa". A aquesta no ho faig, per raons fàcils de endevinar. Si algú porta la qüestió en mal terreno y fa mal al nostre Sr Bisbe, seran los que's diuen catalanistas ab las sevas exageracions y mal modo de parlar. Si tu estiguesses un poch al tant de las cosas, veurias quins son els móvils de las personas que han proposat lo traslado del Senyor Morgades a Burgos, traslado que espero podriem evitar treballant com se deu, y no ab la intemperancia e incorrecció dels titulats catalanistas. Fes el cas que vullas del present avís que he cregut havia de fer, després de las indicacions del mateix Prelat. Ab recados per la teva muller i demás familia, se repeteix Affm. SS/A.» ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.072 (Vic, 18 de desembre de 1893).

propagandístic a l'obra de Torras, Narcís Verdaguer projectarà retre-li un homenatge des de les pàgines de «La Veu de Catalunya», i per fer-ho s'adreçarà al pare Francisco Blanco García, a Manuel Duran i Bas, a Antoni Rubió i Lluch i a Josep M. Quadrado, demanant-los col·laboracions; propòsit, però, no es materialitzarà tal com ell volia per la negativa inicial dels tres primers per assajar a corre-cuita un article rigorós sobre els continguts de *La Tradició Catalana*.²⁶³

Reprement el fil biogràfic del nostre relat, direm que és a partir d'aquests primers anys del decenni dels noranta quan Narcís Verdaguer comença a ser convidat —igual que Collell i Mn. Cinto— a formar part del jurat en diferents certàmens jocfloralescos locals, organitzats majorment per iniciativa dels centres catalanistes.²⁶⁴ És el cas de Sabadell, Palamós i Olot, l'any 1891; de la Bisbal l'any següent; i de Valls, Manresa i Sant Martí de Provençals el 1894. Lògicament, abans de la campanya contra l'article 15, el seu nom no podia ser gaire conegut fora de Vic i de certs ambients barcelonins, a banda que, de ben segur, se'l considerés encara massa jove per repartir premis literaris. Perquè, en rigor, més enllà de les notòries afeccions poètiques i literàries, la seva presència en tots aquests certàmens —inclòs el gros, el de Barcelona, on el 1890 llegí el discurs del mantenidor dels

²⁶³ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Francisco Blanco García, signatura: 04.01.020 (El Escorial, 16 de juny de 1892); *Id.*, correspondència rebuda de Manuel Duran i Bas, signatura: 04.01.084 (Barcelona, 24 de juliol de 1892); *Id.*, correspondència rebuda d'Antoni Rubió i Lluch, signatura: 04.01.084 (Cerdanyola, 23 de juliol de 1892); *Id.*, correspondència rebuda de Josep M. Quadrado, signatura: 04.01.175 (Palma, 5 de juliol de 1892). Finalment, tan sols Blanco García, un any més tard, hi enviaria l'article sol·licitat, *Una obra notable*, «La Veu de Catalunya» (7 de maig de 1893), ps. 231-232.

²⁶⁴ Sobre aquesta qüestió, vegeu les consideracions, si bé a parer nostre un xic reduccionistes, de Jordi CANAL i Margarida CASACUBERTA, *Jacint Verdaguer, un poeta al servei del catalanisme conservador*, «Revista de Catalunya» núm. 13 (1987), ps. 153-168.

²⁶⁴bis En aquest sentit, hi ha indicis per sospitar que Collell no fos gaire partidari d'aquests festivals literaris, com sembla deduir-se d'una carta que el mateix canonge envià al seu amic Narcís Verdaguer, l'abril de 1891, en la qual, i a propòsit del setmanari «La Veu de Catalunya», li deia: «Veig que heu insertat un Cartell de Certàmen local. Fentho ab un, s'ha de fer ab tots. Ja veuràs com tractaré lo *mildiu* de tants Certàmens que matan la literatura y desvirtuan lo Catalanisme.» ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.064 (Canet de Mar, 27 d'abril de 1891).

Jocs d'aquell any, el gallec Manuel Murguía, i l'any següent féu el mateix amb el del navarrès Arturo Campion, bon amic seu— es justifica en tant que home públic del catalanisme, beneficiant-se, com ja hem dit en altres moments, de la pàtina que li conferia el fet de ser cosí germà de l'autor de *L'Atlàntida* i *Canigó*. Així, per exemple, mercès a aquesta relació de parentiu, entra en contacte amb el catalanòfil alemany Joan Fastenrath, amb qui, des de 1890, sovintea correspondència i col·laboracions literàries,²⁶⁵ especialment rellevant serà la declaració que, a principi de 1892, Fastenrath arrencarà de l'excanceller Bismarck, en què aquest manifestava seguir amb interès i simpatia les aspiracions catalanes, paraules que, òbviament, «La Veu de Catalunya» difondrà com una nova demostració del fet que l'esperit regionalista no s'oposava a la confederació de pobles d'un mateix origen.²⁶⁶

Ara bé, que Narcís Verdaguer no fos un literat no vol dir pas que la seva prosa fos «més aviat grisa i funcional» o que es tractés, sobretot, d'un polític que «no tenia excessives preocupacions literàries», com ben erròniament ha afirmat Joan Lluís Marfany.²⁶⁷ Recordem que de jove havia ajudat Mn. Cinto en la traducció del *Nerto* i que li féu un repàs per a la tercera edició de *L'Atlàntida* i més tard, amb la col·laboració de la

²⁶⁵ Joan FASTENRATH, *Lo princep de Bismarck y l'idioma alemany-baix*, «La Veu de Catalunya» (6 de desembre de 1891), ps. 567-568; *Lo princep de Bismarck y'l catalanisme* (24 de gener de 1892), p. 37. També, ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Joan Fastenrath, signatura: 04.01.091-04.01.095 (5 lletres rebudes entre 1892 i 1899). IMHB: Fons Fastenrath, correspondència rebuda de Narcís Verdaguer, signatura: 13 CV- 25 335-366 (5 lletres rebudes entre 1890 i 1895).

²⁶⁶ El 1898, a la mort de Bismarck, Narcís Verdaguer reproduirà la carta que l'any 1892 aquest havia enviat a Fastenrath. L'acompanyarà, però, un comentari sobre l'obra de l'anomenat «canceller de ferro», en què, tot i manifestant que la posteritat tractaria amb severitat fets com ara la *Kulturkampf* contra el catolicisme, la desmembració de Dinamarca i la germanització de Polònia, la unitat d'Alemanya restaria com una de les obres més importants del segle XIX. A més, Verdaguer hi afegia que no hi havia contradicció entre el Bismarck regionalista, enamorat de la terra i de la llengua baix alemanya, o, fins i tot, simpatitzant del catalanisme, i el fundador de la confederació de pobles germànics. N. V. C., *Bismarck*, «La Veu de Catalunya» (7 d'agost de 1898), ps. 262-263.

²⁶⁷ Joan Lluís MARFANY, *Assagistes i periodistes*, dins l'obra RIQUER/COMAS/MOLAS, *Història de la literatura catalana* (Barcelona, Ariel, 1986), volum VIII, capítol III, p. 162.

seva dona, traduí petits contes del provençal per a «La Veu de Catalunya» i els darrers anys de la seva vida, com veurem, farà una traducció en vers sense rima de la *Divina Commedia* de Dante que mereixerà l'elogi postum de López-Picó, Carles Riba i Josep M. de Sagarra. Dit això, i retornant a la presència de N. Verdaguer en els Jocs, creiem que aquesta corrobora la forta politització del certamen, en un moment en què, tal com assenyalava el crític Josep Yxart des de les pàgines de «La España Regional», la històrica institució, en tant que plataforma literària al servei de la llengua i la cultura catalanes, havia entrat en una fase de clara decadència.²⁶⁸

Narcís Verdaguer i la propagació popular del catalanisme

Pel que respecta a la seva activitat com a dirigent de la Lliga de Catalunya, aquesta serà breu, però intensa. L'octubre de 1889 entra a formar part, com a vocal, d'una junta directiva presidida pel dramaturg Àngel Guimerà, i en la qual trobem també el nom d'altres joves, com Manuel Folguera i Duran, Joan Freixa i Cos i Joaquim Cabot i Rovira.²⁶⁹ Fruit de la campanya de propaganda en defensa del dret català, N. Verdaguer havia anat madurant la idea d'organitzar la propagació popular del catalanisme; i fou aleshores, tal com explica en les seves notes, quan va formular i presentar una transcendental proposta a la Comissió de Relacions de la Lliga de Catalunya, document que rebria el nom de «Pla d'organització de les forces i de la propaganda catalanista».²⁷⁰ Com és sabut, d'aquest pla i de la discussió que provocà dintre de l'esmentada secció sortí al cap d'uns mesos la

²⁶⁸ José YXART, *La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona (conclusión)*, «La España Regional», any VII, tom XI (1891), ps. 455-466. El conjunt dels cinc articles que publicà en aquesta revista Yxart es poden consultar també en el treball de Rosa CABRÉ, *Josép Yxart: la decadencia de los Juegos Florales*, «Anuari Verdaguer» (1993-1994), ps. 255-294.

²⁶⁹ Per a la composició completa de la junta, vegeu «La Veu del Montserrat» (19 d'octubre de 1889), p. 334.

²⁷⁰ N. V. C., *Pla d'organització de les forces i de la propaganda catalanista*, 28 de novembre de 1889, reproduït a «La Revista» (*Un inèdit de Narcís Verdaguer i Callís*), gener-juny de 1933.

creació de la Unió Catalanista.²⁷¹ Atès que Jordi Llorens ha explicat amb detall i rigor tot aquest procés, en aquest estudi biogràfic només ens detindrem en els punts essencials i en allò que més directament el pugui afectar.²⁷²

Dit això, cal assenyalar que, en efecte, Verdaguer i Callís projectava una entitat fortament centralitzada —gairebé un partit polític—, integrada per socis individuals, amb l'existència d'òrgans executius i consultius, una assemblea anual i filials territorials. Verdaguer imaginava una associació unitària la missió de la qual havia de ser principalment la «propagació popular del Catalanisme».²⁷³ Però, com assenyala Llorens, aquesta proposta seria esmenada tan profundament pels prohoms de la Lliga que, al final, del document original de Verdaguer no es conservaria gaire cosa més que el nom d'Unió Catalanista.

Mentrestant, en els darrers mesos de 1889, davant la convocatòria d'eleccions municipals parcials, Narcís Verdaguer s'havia vist obligat a precisar l'abast real d'aquesta cada vegada més explícita voluntat seva d'intervenció en els afers publicopolítics. Així, davant les opinions contingudes en un solt publicat en el «Diario de Barcelona», en què s'acusava els regionalistes de desídia política, de no voler plantar cara, electoralment, al cunerisme, bé fos per indiferència o per impotència, es trobà forçat a matisar el seu desig insistent que el catalanisme tingués representants en totes les institucions.²⁷⁴ En aquest sentit, no podem oblidar que poques setmanes abans el nou president de la Lliga, Àngel Guimerà, havia defensat en el seu discurs inaugural unes tesis inhibicionistes respecte de la participació electoral.²⁷⁵ Així les coses, i per sortir del pas, N. Verdaguer reptaria el «Diario de Barcelona» (prestigiós portaveu conservador i dinàstic que de tant en tant feia

²⁷¹ N. V. C., *Notes... op. cit.*, p. 9.

²⁷² Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista...*, *op. cit.*, p. 63 i ss.

²⁷³ N. V. C., *Notes...*, *op. cit.*, p. 9.

²⁷⁴ N. V. C., *Cartes de Barcelona. Los catalanistes y les elecciones. Poesies...? d'en Sebastià Trulloll y Plana*, «La Veu del Montserrat» (9 de novembre de 1889), ps. 358-359; així mateix, l'esmentat solt del «Brusi» era reproduït, bé que parcialment, en l'edició del 2 de novembre del setmanari vigatà.

²⁷⁵ Citat per Jordi LLORENS, *op. cit.*, p. 209.

l'ullet al regionalisme, deia) a emprendre una decidida campanya en favor del programa catalanista, l'única manera que les coses podien començar a canviar, a parer del qui en aquest treball ens ocupa.²⁷⁶

Ara bé, cal fer notar que, al llarg de 1890 i 1891, Narcís Verdaguer aniria restant al marge tant de la definició del procés constituent de la Unió Catalanista com de l'elaboració del projecte de Bases de Manresa, automarginació que indiscutiblement reflecteix la seva discrepància davant la formació d'una nova plataforma catalanista que, com dèiem, poc tindria a veure amb el model que ell havia pensat inicialment. El fet que la Unió Catalanista es constituís com una federació d'entitats en comptes de com una associació unitària barrava el pas a qualsevol liderat individual —al qual, potser, Verdaguer aspirava en algun moment— i feia extraordinàriament complex i difícil el llançament politicoelectoral del catalanisme, pensat, aquest, com un tot.

No obstant això, a començament de novembre de 1890, Narcís Verdaguer, en qualitat, sembla, de president de la Comissió de Relacions de la Lliga,²⁷⁷ consultà l'opinió de diferents centres catalanistes, concretament coneixem els casos d'Olot, Manresa i Sant Sadurní d'Anoia, respecte de la conveniència de presentar-se a les noves eleccions generals i municipals que s'havien de celebrar amb la nova llei electoral del sufragi universal. Pel que fa als olotins, Joaquim Vayreda jutjava negativament la possibilitat de cap iniciativa local, a no ser, deia, que des de la Lliga de Catalunya s'emprengués una acció de caràcter «general», que no dubtava llavors que ells acceptarien molt probablement, si bé fóra més convenient, afegia, fundar abans tres o quatre associacions catalanistes a la província de Girona. La situació al Bages era descrita pel metge Oleguer Miró, qui descartava qualsevol possibilitat de prendre part a les eleccions, tant per manca de mitjans i organització de la

²⁷⁶ N. V. C., *op. cit.*, ps. 358-359.

²⁷⁷ Contra allò que sempre s'ha cregut, cal fer notar que Narcís Verdaguer no fou escollit, l'octubre de 1890, president de la Comissió de Relacions, sinó que novament formà part de la Junta Directiva de la Lliga com a vocal. En el seu lloc, el càrrec nominalment l'ocupava Ferran Alsina. Amb tot, cal suposar que, al cap de poques setmanes, Verdaguer el substituï. La composició de la Junta Directiva de la Lliga per al curs 1890-91, presidida per Francesc Romaní i Puigdengolas, es pot consultar a «La Veu del Montserrat» (1 de novembre de 1890), ps. 350-351.

Lliga Regional com pel fet que les posicions en el si de l'entitat estaven molt «exaltades».²⁷⁸

Més receptius, en canvi, es mostraven els catalanistes de l'Alt Penedès, que creien que podien comptar amb uns dos-cents electors dels vuit-cents que tenia la vila. Amb tot, consideraven que l'element clau per a l'èxit de l'operació era tenir un bon candidat i, en aquest sentit, ells estaven disposats a acceptar la proposta que se'ls fes des de la Lliga de Catalunya, si bé la seva simpatia anava d'antuvi per Àngel Guimerà.²⁷⁹ Paral·lelament a tot això, Narcís Verdaguer demanava confirmació a Pella i Forgas de la seva candidatura per la Bisbal i l'informava del contingut d'una proposta que pensava presentar en el proper consell de la Lliga de Catalunya respecte de les eleccions. Per la seva banda, Pella pregava a Verdaguer que es veiessin per parlar-ne «detingudament», al temps que li agraiïa els seus bons propòsits i li suggeria que escrivís «com a cosa nostra», deia, a Ferran Alsina per determinar la candidatura d'aquest per Sabadell.²⁸⁰

En coincidència amb tota aquesta vasta operació electoral, els joves del Centre Escolar Catalanista, amb Prat de la Riba al capdavant, assabentats d'aquests assajos de Narcís Verdaguer, li trameteren, a mitjan novembre de 1890, un missatge de suport pels seus treballs com a president de la Comissió de Relacions de la Lliga, esforços que, segons els dirigents del CEC, havien de marcar «el començament d'una nova conducta política de l'agrupació catalanista i la seva entrada en el camí electoral, l'únic que pot conduir-la a la

²⁷⁸ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda d'Oleguer Miró, signatura: 04.01.141 (Manresa, 10 de novembre de 1890); *Id.*, correspondència rebuda de Joaquim Vayreda, signatura: 04.01.297 (Olot, novembre de 1890).

²⁷⁹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda d'Antoni Escayola, signatura: 04.01.085-086 (Sant Sadurní d'Anoia, 9 i 15 de novembre de 1890, respectivament).

²⁸⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Josep Pella i Forgas, signatura: 04.01.160-161 (Barcelona, 8 i 11 de novembre de 1890). De fet, els impulsors de «La España Regional» veuran en Narcís Verdaguer el representant d'un «sentido práctico que deseáramos ver progresar entre el elemento joven del regionalismo», enfront «las intemperancias é intransigencias, á que tan aficionados se muestran algunos literatos que ofician de políticos». *Miscelanea. El Sr. Carreras y Candi en el Ayuntamiento de Barcelona*, «La España Regional», any VII, volum XI (1891), ps. 284-285.

victòria.»²⁸¹ Aquest document posa en evidència, a parer nostre, el desig del jove Prat perquè el catalanisme concorregés a les eleccions, voluntat que resultaria així bastant anterior al que hom dedueix de la lectura de les memòries de Francesc Cambó, quan aquest afirma que Prat no creia «en els anys 1895 i 1896, que hagués arribat l'hora per a iniciar la batalla en el camp del sufragi universal.»²⁸²

Amb tot, l'operació amb què Narcís Verdaguer intentà de precipitar les coses en el camp electoral no quallà ni de bon tros.²⁸³ El 24 de gener de 1891, la direcció de la Lliga donava a conèixer un manifest en què argumentava la decisió de no concórrer a les eleccions, document en què, a més a més, es desqualificava —implícitament— el regionalisme de la candidatura independent de Pella per la Bisbal, llista que es beneficiava del suport del Partit Conservador i, ben segur també, de la xarxa d'influències de «La España Regional».²⁸⁴ Com explica Jordi Llorens, aquest fet, seguit de la publicació de solts de desprestigi del candidat, convertí les dues posicions —les abstencionistes i les participacionistes— en cada vegada més irreconciliables, fins al punt que «L'Arch de Sant Martí», després d'una dura polèmica amb la redacció de «La Renaixensa», se separà de la Lliga per entrar en sintonia amb les posicions més polítiques del Centre Català, entitat que, tot i estar a les acaballes, semblava aixecar, a començament de la dècada dels noranta, el pols vital amb plataformes periodístiques com «Lo Teatro Catalá», dirigit per Joan Brú Sanclement, i, sobretot, amb l'ampli ressò que assoleix el seu nou programa polític formulat l'abril de 1890 per Manuel de Lasarte.

²⁸¹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), Centre Escolar Catalanista, signatura: 05.02.07.

²⁸² Francesc CAMBÓ, *Memòries (1876-1936)* (Barcelona, Alpha, 1981), p. 44; cal puntualitzar, però, que Cambó no féu coneixença de Prat fins al 1895.

²⁸³ Tot i el fracàs de les temptatives a Manresa, Olot i Sabadell, en canvi, a Sant Sadurní sí que hi hagué una candidatura catalanista a les municipals de 1891, la qual obtingué dos regidors —Antoni Escayola i Joan Sala— d'un total de cinc. Escayola fou nomenat alcalde després de la constitució del consistori. Vegeu, Antoni ROMEU I ALEMANY, *Sant Sadurní, entre el Sexenni i la Restauració (1867-1904)* (Ajuntament de Sant Sadurní i Institut d'Estudis Penedesencs, 1996). p. 136.

²⁸⁴ Sobre el catalanisme i les eleccions, cal tornar a referir-nos a l'obra de Jordi LLORENS, *op. cit.*, ps. 204-218.

El moment era confús i Verdaguer, que havia renovat la tardor passada la seva presència a la Junta de la Lliga, no cregué convenient de posicionar-se obertament, des del nounat setmanari «La Veu de Catalunya», en favor d'una candidatura com la de Pella —qui, recordem-ho, sostenia un catalanisme més aviat tebi. Amb tot, després de les eleccions, i havent estat Pella derrotat d'una manera dubtosa, però, sobretot, perquè la seva candidatura no havia aconseguit mobilitzar una part suficient de l'enorme massa abstencionista, el nostre biografiat faria públiques algunes reflexions en un article que duria com a títol *Lo que han dit las eleccions*. En aquest escrit, si d'una banda donava la raó —retòricament, s'entén— a la Lliga davant el perill que, en efecte, el catalanisme pogués morir enredat en les xarxes de la corrupció i la farsa electoral, d'una altra, allò que de debò emfasitzava era la necessitat d'organitzar-se millor i una certa obligació, gairebé moral, de llançar-se a la lluita política per tal d'obrir una porta d'esperança a tots aquells escèptics o indiferents que, com en el cas de la Bisbal, no havien anat a votar.²⁸⁵

Així les coses, i si en tenim en compte, a més, l'enorme diferència entre el que s'havia aprovat el febrer de 1891 i la proposta d'Unió Catalanista que Verdaguer havia fet

²⁸⁵ N. V. C., *Lo que han dit las eleccions*, «La Veu de Catalunya» (8 de febrer de 1891), ps. 49-50. Amb tot, per a alguns lectors la posició del director del setmanari no devia ser tant clara, com posa de manifest una carta d'un remitent bisbalenc —de cognom, però, força il·legible, potser es tractava de Ramon E. Bassegoda— en què felicitava Verdaguer tant pel nou setmanari que dirigia com per aquest darrer article sobre les eleccions, si bé en treia conclusions força allunyades del propòsit inicial del nostre biografiat. Val la pena que la transcrivim parcialment, perquè expressa la crispació del moment: «Los qui pensen com en Pella y en Romaní deuhan ser tractats per los verdaders regionalistas com ho fou l'Almirall quan tractà de comprometrems en ses aventures republicanas. Enhorabona que'ls catalanistas tingan idees conservadoras pero crech que de cap manera deuhan fer la causa d'en Cánovas que fou lo qui aboli'ls furs de les provincies vascongades y'l qui amenassá ab portar als tribunals á la comissió qu'aná á presentar lo memorial d'agravis de Catalunya al difunt rei D. Alfons XII. Sembla impossible qui haja pogut oblidar aixó una persona que va lo que tothom sab que val en Pella, qual firma fou una de les primeres an la Protesta que contra de l'abolició del régim foral en les vascongades ferem alguns catalans y que més endavant formà part de la comissió portadora del Memorial que i envià á Madrid. ¡Qui li habia de dir en aquella ocasió qui aniria á captar una acta de diputat á un ministre de la Governació d'en Cánovas! Si'l catalanisme hagues de seguir per los camins que li senyalan en Pella i en Romaní, certament que no tindria rahó de ser y en penediria d'haberhi tributad desde que tinch us de rahó...» ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Ramon ?, signatura: 04.01.177 (la Bisbal, 9 de març de 1891).

el novembre de 1889, s'entén que Verdaguer i Callís fos reaci a ocupar cap càrrec, ni a la Junta Permanent de la nova entitat, ni a la comissió ponent encarregada de redactar una primera proposta del que, un any més tard, acabarien sent les Bases de Manresa.²⁸⁶ En aquest sentit, l'adhesió gens entusiasta del director de «La Veu de Catalunya» a la nounata Unió Catalanista, o el silenci absolut d'aquest setmanari respecte de l'existència d'un *Projecte de bases per a la constitució regional catalana* —mutisme que no es trencarà fins al 3 d'abril 1892 (!) amb el resum de les jornades dels treballs de l'Assemblea de Manresa—²⁸⁷ i el fet mateix que Verdaguer no presentés cap esmena al projecte de bases, no reflecteix altra cosa sinó la seva radical disconformitat envers aquest procés reconstituent del catalanisme renaixentista. A les seves breus memòries ho explicarà clar i ras:

«Jo discutia del sistema d'aquestes Bases. La meua idea era que'l Catalanisme necessitava formular les seves aspiracions en uns pocs i comprensius principis, quins graus i sistema de desenrotllo havien de deixar-se a les circumstàncies, i com que les Bases eren en realitat una Constitució complerta de Catalunya com si hagués de posar-se en vigor allavors mateix. Aixó a mi no podia semblar-me bé. I tingué l'intent d'anar a Manresa a sostenir una proposició de "no hi ha lloc a deliberar" que tenia ja redactada. Però en Lluís Domènech, President de la Assamblea, me digué el seu temor de que aixís jo fes fracassar aquell solemne acte del Catalanisme, i aixó me feu decidir; i encara vaig improvisar en la Assamblea un discurs defensant la base de que'ls empleats amb destí a Catalunya fossen Catalans. D'aquí ve que en el volum de dita Assamblea el meu discurs hi es solament extractat; els altres tots eren preparats i escrits.»²⁸⁸

En efecte, Narcís Verdaguer es trobava allunyat dels doctrinarisme que encara continuava en els homes de la Lliga de Catalunya i que s'expressava en el desig de bastir

²⁸⁶ Els detalls d'aquest procés a l'obra de Jordi LLORENS, *op. cit.*, p. 73-74 i ss.

²⁸⁶bis. De tota manera, és evident que, en la mesura que N. Verdaguer encara formava part de la Junta Directiva de la Lliga, estava al cas dels preparatius de l'Assemblea de Manresa, com corrobora una carta que, l'octubre de 1891, li adreçà Torras i Bages preguntant-li que recordés als dirigents de la Unió Catalanista el significat «condicional» de la seva acceptació del càrrec de delegat, extrem que encara no havia pogut discernir perquè no havia vist el sr. bisbe [Català]. ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Josep Torras i Bages, signatura: 04.01.255 (Vilafranca, 13 d'octubre de 1891).

²⁸⁷ N. V. C., *La Unió Catalanista*, «La Veu de Catalunya» (30 d'agost de 1891), ps. 397-399; E. DAUSA (pseudònim de N. V. C.), *La assemblea de la "Unió Catalanista" a Manresa*, «La Veu de Catalunya» (3 d'abril de 1892), ps. 159-161.

²⁸⁸ N. V. C., *Notes...*, *op. cit.*, ps. 10-11.

una constitució regional de paper. En aquest sentit, devia coincidir amb les crítiques que a tot aquest procés ja havien manifestat alguns dels articulistes de «La España Regional».²⁸⁹ Amb tot, per bé que té inicialment la intenció d'anar a Manresa per forçar la suspensió de l'assemblea, al final, però, la persuasió de Domènech el convencé i, fins i tot, acabà per intervenir en el plenari defensant la base 5a, segons la qual els càrrecs públics a Catalunya havien de ser ocupats per catalans. En la seva argumentació adduiria raons tant d'ordre material com moral, i gairebé cloent la intervenció no deixaria d'impressionar els delegats assistents amb aquests mots finals:

«Lo qui sense estarhi habituat entrés á Catalunya, veuría lo següent. Veuría al poble catalá entregat al treball, arrencant de la terra'l pa, de las máquinas la tela, del comers lo guany, á bratas de suhors; y al costat d'aixó, veuría grans collas de feinants, lo gech ó la gorra enribetats de galons lluhents, símbol d'autoritat. Y al reparar que'ls que treballan parlan una llengua, la llengua del país, y'ls que cobran, los qu'administran, los qui manan parlan una altra llengua, una llengua forastera, diría: aquí son amos los forasters; la autoritat no es de la terra; aixó es un país de conquista. Catalunya es una terra subjugada.

»Si además veyá que al fill del país que va á una oficina de telégrafos li rebutjan lo que escrigué en sa llengua; que al catalá que parla la seva llengua davant un tribunal l'afrontan; que al qui á un empleat foraster parla en catalá li diuhen que parli com los cristians... afegiria; Catalunya es una terra esclavisada.»²⁹⁰

Ara bé, la discrepància de Verdaguer amb la filosofia de les Bases quedaria novament reflectida quan en acabar les sessions demanà la paraula per afegir-se a la petició del delegat Marià Roig per tal que l'assemblea es definís sobre com s'havien de dur a la pràctica les bases aprovades. Domènech i Muntaner contestà a ambdós argumentant la impossibilitat material de fer-ho, però proposant que aquest fos el tema a deliberar a l'assemblea vinent.²⁹¹ Així i tot, no sembla que la valoració general de Narcís Verdaguer en acabar les sessions fos tant negativa com posteriorment hom ha suposat. No podem oblidar que, malgrat les discrepàncies de fons, a Manresa els delegats havien reeixit a

²⁸⁹ Josep PELLA I FORGAS, *Teóricos y optimistas políticos. A propósito de Taine «Le Régime Moderne»*, «La España Regional», any VII, tomo XI (1891), ps. 97-103.

²⁹⁰ La intervenció completa d'aquest es pot consultar a l'edició facsímil darrerament editada, *Bases per a la Constitució Regional de Manresa, març de 1892* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992), ps. 81-84, estudi introductor de Josep M. Ainaud de Lasarte.

²⁹¹ *Bases per...*, *op. cit.*, p. 236 (edició facsímil).

aprovar la primera formulació jurídica positiva del moviment i que, en cloure les sessions, s'hi devia respirar un ambient de clar optimisme i la sensació d'haver assistit a unes jornades històriques. Tant és així que, en arribar a Barcelona, el nostre biografiat es dirigí immediatament a la seu del Foment Catalanista, entitat que havia passat a presidir honoràriament i que aquell diumenge feia una altra de les seves habituals vetllades literariomusicals. Les notícies explicades per Verdaguer del que s'havia discutit a la capital del Bages foren ben rebudes pels socis de l'entitat i s'acordà en aquell mateix moment d'iniciar un tanda de conferències per tractar amb detall del contingut de cadascuna de les bases aprovades.²⁹²

Respecte del Foment Catalanista, cal dir que, a començament de 1891, Narcís Verdaguer, empès en bona part pel fracàs de les seves tesis en el si de la Lliga de Catalunya sobre com s'havia de reorganitzar el catalanisme i volent alhora complir el vell propòsit de difondre les idees catalanistes entre els sectors populars, n'havia impulsat la fundació.²⁹³ Curiosament, però, la notícia sorprenué l'amic Collell, qui des de Canet de Mar li demanava explicacions: «He vist que t'han fet President d'una nova societat catalanista. ¿Que t'has eixit de la *Lliga*? Si aixís fos, donarias altra vegada la rahó als molts que diuen que'l Narcís no sab resignarse á ser cua de llús. Per aquest camí no anirás en lloch.»²⁹⁴ És possible que la idea de donar-se'n de baixa li rondés en algun moment pel cap, però era perfectament conscient també dels inconvenients i de la raresa amb què aquest gest de dissidència seria rebut per molts en una conjuntura en què es posava precisament

²⁹² *Moviment Regionalista*, «La Veu de Catalunya» (3 d'abril de 1892), p. 164. En efecte, al llarg de 1892, hi hagué una dotzena de conferències divulgatives del document aprovat a Manresa a càrrec de Sebastià Farnés, Anton Sunyol, Francesc Flos, Pere Alsina, Joaquim Valls, Narcís Fuster, Lluís Marsans, Camil Vallès, Josep Martí, Pere Sala i Francesc X. Tobella.

²⁹³ A la sessió inaugural de l'entitat, el novembre de 1891, el secretari de l'entitat, Domènec Corominas, afirmà que l'única idea que havia guiat els fundadors del Foment fou portar la lluita per la reivindicació de Catalunya a un dels elements que més retret n'estava, «l'element popular». *Moviment Regionalista*, «La Veu de Catalunya» (29 de novembre de 1891), ps. 558-559.

²⁹⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.064 (27 d'abril de 1891).

l'èmfasi en la convergència de les forces catalanistes (a excepció feta, és clar, del dimonitzat Centre Català de Barcelona, condemnat encara durant algun temps a punir l'*error* del 1887), discurs d'unitat que, recordem-ho, Verdaguer havia predicat en nombrosos mítings al llarg de la campanya contra l'article 15 del nou codi civil. A més, la Lliga de Catalunya s'havia convertit a comarques, de 1889 ençà, en un punt de referència sòlid, en una entitat de prestigi, i, per tant, sortir-se'n ara no tenia cap avantatge i sí, en canvi, el risc de causar una mala impressió i de restar marginal en un moment que podia ser clau per al futur del moviment.

Pel que fa al Foment Catalanista aquesta nova entitat arribaria a gaudir d'una militància relativament nombrosa, integrada majorment per l'anomenat «element popular». Respecte de la seva composició, voldríem afegir-hi que els discursos dels dirigents i les fonts periodístiques insisteixen en la presència notable d'elements *obrers*. Així, per exemple, en un solt signat amb les inicials del director de «Lo Teatro Catalá», B. S. (Brú Sanclement), en què s'informava de la sobtada mort del vicepresident de la junta, Narcís Serra, podem llegir: «En Serra, com la casi totalitat dels socis del Foment, perteneixia á la classe obrera y era catalanista per temperament.»²⁹⁵ Segurament, però, algú esgrimirà la falsedat d'aquesta afirmació pel fet que Serra no fos, segurament, cap obrer de fàbrica. Ara bé, a parer nostre, cal sostreure's a una visió que redueix el medi obrer finisecular a un plantejament exclusivament fabril. En aquest sentit, no podem oblidar que, a finals de segle, el percentatge de classe obrera industrial a Catalunya no arribava al 15% del total de la població.²⁹⁶ Així doncs, quan els catalanistes es referien a «classe obrera», creiem que s'estaven referint a l'ampli i complex món de la petita menestralia, format per mecànics,

²⁹⁵ «Lo Teatro Catalá» (19 de desembre de 1891), p. 4; també Narcís Fuster en el discurs inaugural que havia pronunciat poques setmanes abans afirmà que la «classe obrera» era l'integrant del Foment. *Moviment Regionalista*, «La Veu de Catalunya» (29 de novembre de 1891), ps. 558-559. Darrerament, Jordi Llorens ha publicat un complet i suggeridor article monogràfic sobre aquesta entitat que ens estalvia a nosaltres d'insistir-hi gaire més. Vegeu: *El Foment Catalanista: els inicis de l'associacionisme catalanista popular*, «L'Avenç» núm. 217 (setembre 1997), ps. 6-10.

²⁹⁶ Un resum de l'aportació de Pere Gabriel al coneixement de la població obrera a Catalunya, dins l'obra de Josep TERMES, *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil* (Barcelona, edicions 62, 1989), ps. 237-250.

torners, manyans, fusters, sastres, flequers, etc., professions que a falta d'un mot més precís, no veiem incongruent el fet de reunir, tal com proposa J. Llorens, dintre de la denominació —potser un pèl vaga, però ben funcional i entenedora— de «professions populars».²⁹⁷ Què eren, altrament, aquests homes i dones, sinó treballadors? I pel que fa als caricaturitzats dependents de comerç (que també integraven l'element popular del Foment Catalanista), és que podem oblidar que la seva feina era una de les més sofertes en nombre d'hores treballades i que la seva especial relació amb l'amo els duia a vegades a fer treballs domèstics o a dormir a casa d'aquest? No veiem altra manera de considerar-los que com a treballadors, potser més cultivats que altres, més partíceps d'alguns dels valors de la cultura burgesa i amb explícits desitjos d'ascendir socialment, cert, però això sols ni els desclassava ni els convertia en aprenents de *petits burgesos*, i encara menys contradiu que el seu catalanisme, posat que hi fos, el poguéssim qualificar de popular.²⁹⁸

Dit això, sembla que una característica que feia especialment atractiu el Foment de cara als sectors més radicals i joves del catalanisme era —segons el testimoni de

²⁹⁷ Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista...*, op. cit., apèndix II. *L'adscripció socioprofessional de la militància catalanista de la fi de segle*, ps. 507-529. En aquest sentit, és del tot inacceptable l'anàlisi esbiaixada i essencialista que fa d'aquesta qüestió Joan-Lluís MARFANY, *La cultura del catalanisme* (Barcelona, Empúries, 1995), capítol segon, *Qui eren els catalanistes?*, ps. 47-86.

²⁹⁸ Un altre indicatiu del caràcter d'assalariats de la majoria dels socis del Foment, ens el dona el mateix Verdaguier en una carta adreçada a Víctor Fargas en què excusava el fet que cap membre de l'entitat que ell presidia pogués assistir a la vetllada inaugural que properament celebraria l'Associació Catalanista de Reus: «puig ja li consta'l caràcter de la esmentada associació, quins individus tenen mes entusiasme catalanista al cor que possibilitats per un viatge relativament llarg, ja que casi tots han de viure del *jornalet*.» *Senyor don Victor Fargas, secretari de la Junta Directiva de la «Associació Catalanista» de Reus*, «Lo Somatent» (25 de febrer de 1892), p. 1, el subratllat és nostre.

²⁹⁸bis Òbviament, amb aquestes remarques no esgotem ni de bon tros la qüestió dels orígens populars del catalanisme, hipòtesi que l'historiador Josep Termes ha defensat en diferents escrits, si bé està mancada de recerques monogràfiques que la confirmin. Una recopilació d'aquest autor és *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català* (Barcelona, Empúries, 1984). Així mateix, sobre el dependents de comerç, la qüestió social i el nacionalisme, continua essent vàlida l'anàlisi de Manuel LLADONOSA, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988), sobretot el capítol 2, *Els treballadors mercantils, una aristocràcia obrera?*, ps. 37-61.

Verdaguer— l'obligació estatutària de prestar jurament als objectius que perseguia l'entitat. D'altra banda, en comparació amb les elitistes seixanta pessetes anyals que es pagaven a la Lliga, en el Foment la quota era tan sols d'una pesseta mensual. Durant la presidència executiva de Verdaguer, que abraça del març de 1891 al març de l'any següent, les activitats que s'hi organitzaren —primer, fins al setembre d'aquell any, en un pis provisional del carrer Montserrat i, després, en un local més cèntric i espaiós del carrer Lledó— foren, d'una banda, lúdiques, entre les quals destaca el famós ball de tarda, i, d'una altra, propagandístiques, mitjançant conferències i dissertacions.²⁹⁹

Respecte del Foment Catalanista, tot sembla indicar que hi convergiren elements diversos, alguns dels quals devien procedir de l'entorn del Centre Català de Barcelona, com, per exemple, Manuel Ximeno, qui, l'octubre de 1892, impulsaria la creació del Centre Català de Sant Andreu de Palomar.³⁰⁰ Des des la publicació que dirigia Joan Brú Sanclement, portaveu aferrisat del Centre Català, el Foment Catalanista rebria sempre un tractament preferent, gairebé com si es tractés d'una associació de la *casa*, fet curiós si tenim en compte que els màxims dirigents d'aquesta associació fins a la constitució de la tercera junta, el març de 1892, foren Narcís Verdaguer, Manuel Rocamora i Narcís Fuster, tots tres socis, alhora, del Centre Escolar Catalanista, entitat, no ho hem d'oblidar, encara d'amarg record per als almirallians.³⁰¹ Segons Jordi Llorens, la participació d'elements propers al Centre Català en el Foment, hauria situat a aquesta entitat en un punt neutre i hauria introduït «un nou matís, una "tercera via", en el si del catalanisme». De fet, el Foment no sol·licitaria l'adhesió a la Unió Catalanista fins a l'abril de 1893, decisió que

²⁹⁹ N. V. C., *Notes autobiogràfiques... op. cit.*, ps. 9-10; per la nostra banda, fins a la sessió inaugural de novembre de 1891, hem localitzat tretze conferències o dissertacions de propaganda a càrrec, entre altres, de Narcís Verdaguer, Sebastià Farnés, Narcís Fuster, Jaume Cristies, Josep M. Llebaria, David Ferrer, Pere Coll, Josep Serra, Ciriach Bonet i Lluís Marsans.

³⁰⁰ «Lo Teatro Català» (26 d'abril de 1891), p. 7; *Un nou centre catalanista*, «La Veu de Catalunya» (2 d'octubre de 1892), ps. 477-478.

³⁰¹ Per a la composició de les cinc juntes del Foment, podeu consultar «La Veu de Catalunya» dels dies 19 d'abril i 5 d'octubre de 1891, 13 de març i 19 de juny de 1892 i, a l'últim, 22 de gener de 1893.

hauria precipitat la crisi de l'entitat i la seva dissolució.³⁰²

Amb tot, el cert és que després de l'impuls inicial, Narcís Verdaguer de seguida començaria a delegar les seves funcions com a president i, per motius de salut, ni tan sols podria assistir a la sessió inaugural de l'entitat, que, després de successius ajornaments, finalment se celebraria el novembre de 1891. De fet, el setembre d'aquell mateix any, en el viatge que el duia a Olot amb motiu del certamen literari que per segon any consecutiu organitzava el Centre Catalanista d'aquesta localitat, i en el qual, com ja hem explicat, havia de pronunciar un discurs en qualitat de vicepresident del jurat, va patir un greu ensurt, i es va adonar en aquell precís moment que se li espatllava greument la salut.³⁰³ Des de llavors, podem dir que N. Verdaguer seria un home intermitentment malalt, que es veuria obligat de tant en tant a fer cures de salut, però sense saber mai tampoc del cert de quin mal es tractava, circumstància d'altra banda molt normal en aquella època de precària diagnòsi mèdica.

Retornant al Foment Catalanista, hi ha indicis que apunten, com dèiem, un procés de dissensió interna per la banda, creiem, dels elements propers al Centre Català, els quals s'oposaven al desig majoritari de la junta d'adherir-se a la Unió Catalanista.³⁰⁴ En aquest sentit, és enormement significatiu l'article que, el desembre de 1891, signà Joan Brú Sanclement, director de «Lo Teatro Catalá», tot esbossant un programa alternatiu al proposat, setmanes abans, per Narcís Fuster, qui, en bona mesura, l'havia hagut d'improvisar davant la malaltia de Verdaguer.³⁰⁵ El març de 1892, el nostre biografiat

³⁰² Jordi LLORENS, *El Foment Catalanista...*, *op. cit.*, p. 6.

³⁰³ N. V. C., *Notes autobiogràfiques...* *op. cit.*, p. 10.

³⁰⁴ Aquesta tesi la desenvolupa Jordi Llorens a l'article, *El Foment Catalanista...*, *op. cit.*, ps. 9-10.

³⁰⁵ El fons de la crítica de Joan Brú era que una associació catalanista que es volgués nodrir d'elements populars no podia caure en un programa d'activitats tan sols acadèmic, com semblava que s'encotillava la proposta de Fuster. Brú dibuixava una sèrie de propostes, d'entre les quals destacaríem: l'establiment d'una escola de primera ensenyança per als fills dels associats i també classes per als mateixos socis; la realització d'activitats esportives, especialment a l'aire lliure; cursos divulgatius de la història de Catalunya; i, a l'últim, la creació d'una biblioteca formada, sobretot, per manuals d'arts i oficis. Vegeu: J. BRU, *Notas catalanistas*, «Lo Teatro Catalá» (24 de desembre de 1891), ps. 1-2.

passà a ocupar la presidència honorària del Foment, al temps que s'hi incorporaren Francesc Flos i Calcat, com a president, i Lluís Marsans i Solà, a la vicepresidència, ambdós homes de la confiança de Verdaguer. Serà, però, el jove Marsans, personatge de gran importància en el catalanisme dels noranta però sobre el qual encara desconeixem molts aspectes biogràfics, l'autèntic dinamitzador en endavant de les activitats del Foment Catalanista fins que l'entitat, sacsejada per la ruptura entre els partidaris d'adherir-se a la Unió Catalanista i els que n'eren contraris, es dissolgui, al maig de 1893, per donar pas, a finals de 1894, a la creació de la famosa Associació Popular Regionalista, que el mateix Marsans fundarà i presidirà fins al 1899.³⁰⁶

No podem, però, cloure aquest punt associatiu sense esmentar que, l'agost de 1894, també desapareixeria, si bé en aquest cas per fondre's amb la secció econòmica de la Unió Catalanista, una altra de les entitats fundades gràcies a l'activisme inicial de Narcís Verdaguer: l'Associació de Propaganda Catalanista, nascuda l'estiu de 1891,³⁰⁷ i no pas el gener de 1892, com hom ha acostumat a suposar a partir del resum biogràfic que en féu Ramon Rucabado i Comerma.³⁰⁸ Aquesta entitat, segons Llorens, fou successivament presidida per Anton Sunyol, Francesc X. Tobella i Jaume Fonolleda, amb una ressenyable participació en la darrera junta com a secretari de Lluís Marsans. Si el propòsit de Narcís Verdaguer respecte del Foment Catalanista era d'anar obrint sucursals a «tots els barris populars de Barcelona», en canvi, amb l'Associació de Propaganda, el que pretenia era d'estendre territorialment el regionalisme, tot posant l'èmfasi igualment en les «masses

³⁰⁶ Sobre la Popular, vegeu l'apunt de J. LLORENS, *op. cit.*, ps. 452-455.

³⁰⁷ La notícia de la creació de l'Associació de Propaganda Catalanista, la donava el mateix Verdaguer a propòsit de la inaugural del Centre Català de Vilafranca; curiosament, la representació de la nounata entitat la duia Ferran Alsina, mentre que Anton Sunyol hi com a delegat de la Unió i Narcís Verdaguer, com a president del Foment Catalanista. Vegeu: *La inaugural del Centre Català de Vilafranca*, «La Veu de Catalunya» (12 de juliol de 1891), ps. 313-315.

³⁰⁸ R[amon] R[ucabado] C[omerma], «Resum biogràfic» a Narcís Verdaguer i Callís, *La primera victòria del catalanisme* (Barcelona, Publicacions de «La Revista», 1919); també, Narcís VERDAGUER I CALLÍS, *Memòries...*, *op. cit.*, ps. 9-10.

populars». ³⁰⁹ Ara bé, més enllà d'aquest esforç inicial per pensar i posar en marxa noves estratègies organitzatives del catalanisme per tal d'estendre'l i fer-lo més popular —davant el repte, cal no oblidar-ho, del canvi de conjuntura originat per l'entrada en vigor de la llei de sufragi universal—, el cert, però, és que la seva participació real, especialment a l'Associació de Propaganda Catalanista, aniria ràpidament cedint lloc a altres projectes sobre els quals devia sentir-se amb més grans possibilitats d'incidència pública i política.

³⁰⁹ N. V. C., *Notes...*, *op. cit.*, ps. 9-10.

Arribats a aquest punt, cal que ens referim al llançament i els primers anys del setmanari «La Veu de Catalunya», iniciativa gràcies a la qual Verdaguer pot ser inclòs definitivament en la nòmina dels periodistes de finals del vuit-cents.³¹⁰ Abans de tot, però, cal dir que, la idea de traslladar el setmanari vigatà a Barcelona, ja l'havia plantejat Collell a Mn. Cinto amb motiu de l'Exposició Universal, però tampoc llavors el projecte aconseguí de vèncer l'oposició dels altres redactors.³¹¹ A partir de 1889, a mesura que Collell anava perllongant la seva absència de Vic i que el catalanisme, gràcies a l'impuls rebut amb la campanya contra el codi civil, es començava a estendre arreu de Catalunya, es tornà a plantejar la necessitat de baixar la vella «Veu» a Barcelona per tal de connectar amb el cor organitzatiu del moviment i estendre el catolicisme regionalista entre el nucli més dinàmic, el del jovent universitari i professional. De seguida es féu prou evident que només des de Barcelona —sobretot en un moment en què aquesta havia recuperat el lideratge capitalí a l'àmbit català, allunyant-se del provincianisme que l'havia caracteritzada la resta del

³¹⁰ *Narcís Verdaguer i Callís. Conferència de Josep M. López-Picó, llegida a Ràdio Barcelona per Josep M. Xicota (Dia 1er de juliol)*, dins «Annals del periodisme català», núm. II (1933), ps. 27-30.

³¹⁰bis Pel que fa a «La Veu de Catalunya», disposem, afortunadament, de la informació que subministren les cartes trameses per Jaume Collell a Narcís Verdaguer entre 1891 i 1893, material que s'hauria vist completat si aquest hagués conservat sistemàticament còpia de les seva correspondència o, encara millor, si l'importantíssim arxiu del canonge Collell no hagués estat cremat bàrbarament el juliol de 1936. Tot amb tot, els papers conservats són extraordinàriament valuosos; de fet, el lector ja es deu haver adonat que els hem utilitzat fragmentàriament per a algun altre aspecte de la relació Collell-Verdaguer. D'altra banda, aquesta correspondència, igual que el conjunt del Fons N. Verdaguer i Callís-Francesca Bonnemaison, es troba disponible per a la consulta pública a l'ANC i, fins i tot, ha vist la llum gràcies a Manuel RUCABADO I VERDAGUER, *El pas de «La Veu del Montserrat» a «La Veu de Catalunya» en la correspondència Collell-Verdaguer i Callís*, «Anuari Verdaguer» (1991), ps. 61-106. Així mateix, sobre el setmanari «La Veu de Catalunya» hi ha una primera aproximació, que inclou un índex sistemàtic, feta per Emili BAYON DEL PUERTO, *La Veu de Catalunya setmanari (1891-1898) (Materials per al seu estudi)*, treball de recerca, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (UPF), curs de doctorat 1992-1994.

³¹¹ Citat per Maties RAMISA, *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878-1901* (Vic, Eumo, 1985), p. 77.

dinou— el refundat setmanari podria assolir un abast autènticament nacional i d'aquesta manera influir en el curs del moviment.

Així les coses, quan de la mà aquest cop de Narcís Verdaguer i Joaquim Cabot es tornà a plantejar, a final de l'estiu de 1890, la necessitat d'encetar una nova etapa de «La Veu del Montserrat» a Barcelona, Collell creié arribat el moment de fer el pas decisiu i es decidí a donar suport a la nova empresa fins a les darreres conseqüències.³¹² En aquesta presa de posició del canonge ben segur que hi influí el fet que el diari «La Renaixensa» no fos en absolut del seu gust —ni pel «desmanec» formal i estilístic, ni per la manca, segons Collell, d'un criteri clar respecte de qüestions religioses i polítiques. En aquest sentit, cal fer notar, a més, que aquest mai no mostraria excessives simpaties personals per algú com Guimerà, a qui, en correspondència amb Narcís Verdaguer, arribaria a titllar —amb una desqualificació cantelluda molt típica del canonge— de «catalanista d'ocasió», la influència del qual sobre la Lliga judicava tan perjudicial per a la causa catalana com antany ho havia estat l'«almirallisme» del Centre Català.³¹³ D'altra banda, és molt possible que tampoc Collell no valorés prou la capacitat dels seus company de redacció a Vic per mantenir el to que fins a aquell moment havia caracteritzat «La Veu del Montserrat», és a dir, el fet de ser un òrgan d'indubtable arrelament local i comarcal, però alhora amb una vocació irrenunciament nacional, i preferís, per tant, passar el relleu al seu deixeble Narcís Verdaguer, a qui abellia la idea de disposar d'un òrgan de premsa i qui, *a priori*, garantia una fidelitat absoluta a les seves orientacions. Aquest darrer punt és extraordinàriament

³¹² Segons el testimoni de Collell, això es determinà en una entrevista decisiva a Canet de Mar entre ell i Narcís Verdaguer. Citat per Josep M. Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas, *Epistolari de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Barcino, 1983), vol. VII, carta núm. 815, nota núm. 3, ps. 146-147. Sobre la gestació de «La Veu de Catalunya» és interessant també el testimoni de Joaquim Cabot i Rovira recollit dins el llibre *Jaume Collell. Miscel·lània d'Homenatge 1866-1926* (Barcelona, Altés, 1927), ps. 174-177. Així doncs, i com veurem en detall a continuació, és errònia i contradictòria l'afirmació de Miquel S. Salarich quan afirma que Collell, davant el projecte de N. Verdaguer i J. Cabot i l'oposició que aixecava el trasllat a Barcelona de «La Veu del Montserrat» entre els vigatans, adoptà una posició intermitja: «continuar amb nous elements la publicació de La Veu del Montserrat a Vic, i crear a Barcelona un nou periòdic que no fou més que la continuació del de Vic». *«La Veu del...», op. cit.*, p. 69.

³¹³ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), cartes rebudes de Jaume Collell, signatura: 04.01.067 (Vic, 1 de maig de 1892).

important, car, en efecte, sense la determinació del nostre biografiat i dels seus amics, empesos segurament perquè començaven a trobar estreta l'anàlisi política dels homes de «La Renaixensa», no sembla que Collell, mancat de salut, s'hagués vist amb cor d'abandonar el vell setmanari vigatà per crear-ne un de nou a la capital. Com repetidament recordarà Collell al seu estimadíssim *Arcís*, si no hagués estat per *tu*: «Jo no hauria permès may lo que ha succehit ab *La Veu del Montserrat*, y bé ó malament l'hauria anada sostenint á Vich, si tu no m'hagueses dit que't veyas ab cor de fer un periodich á Barcelona anant jo al devant per traure la cara, y encarregarte tu ab tos companys de la feyna. *Per tu*, vol dir que jo creya un be posarte en condicions de tenir un órguen, no per la satisfacció del amor propi ni de la vanitat literaria, sino per formarte un predicament devant del públich, y recullir lo fruyt positiu dels teus primers assaigs de propagandista.»³¹⁴

Així doncs, la nova publicació que apareixerà als quioscos els primers dies de gener de 1891 serà obra, principalment, de Narcís Verdaguer i Callís i Joaquim Cabot i Rovira (1861-1951), iniciativa a la qual s'havia afegit —en algun moment de la fase preparatòria— el mestre d'obres i petit propietari de l'Eixample Joaquim Rivera i Cuadreny (1857-1919), si bé la participació d'aquest se circumscriuria, de fet, a les tasques de redacció i a assegurar, en l'aspecte financer, l'arrencada inicial del nou portaveu. En aquest terreny, però, hi ha motius per sospitar que l'aportació de Cabot —fill d'una reputada nissaga d'argenters barcelonins que tenien botiga al carrer Ferran— degué ser també molt substancial, si més no durant els primers anys del setmanari.³¹⁵ Igualment, cal afegir-hi la inserció a les cobertes des del primer fins a l'últim número de «La Veu de Catalunya» d'un anunci de la Companyia Transatlàntica, publicat amb què els Comillas-Güell ajudaven un poc a eixugar el segur dèficit d'una publicació que, segons el testimoni de

³¹⁴ *Id.*, signatura: 04.01.056 (Canet de Mar, 23 de febrer de 1891).

³¹⁵ Així, en una targeta sense data, però que sospitem que correspon a finals de 1893, Joaquim Cabot escriu a N. Verdaguer que, l'any vinent, no podrà seguir col·laborant com fins ara a «La Veu de Catalunya»; el màxim que farà, suposant que aquesta es continui publicant (!), serà subvencionar-la amb 100 ptes anyals i fer-hi alguns treballs, i també les habituals notes artístiques quan bonament pugui. ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Joaquim Cabot i Rovira, signatura: 04.01.031 (s/d).

Joaquim Cabot, tirava la discreta xifra de 1.000 a 1.500 exemplars.³¹⁶

La lectura de les cartes que periòdicament, al llarg de gairebé tres anys, Collell adreça al seu amic Narcís és enorment suggerent. D'una banda, perquè posen obertament de manifest les discrepàncies respecte a com havia de ser «La Veu de Catalunya» —tant en els aspectes formals i lingüístics com en l'orientació ideològica— entre uns joves que, setmana darrere setmana, feien possible la revista a Barcelona i un Collell, convalescent, que des de Canet de Mar mirava obstinadament de reconduir-la envers un camí de major rigor periodístic. I, d'una altra, perquè ens revelen, tal com ja hem anat mostrant en aquest estudi, aspectes substancials de la relació humana entre el canonge i un Narcís Verdaguer que en aquests anys culmina la seva emancipació, tant respecta la inicial tutela del seu mestre com en els no menys importants terrenys personal i professional.

De fet, la dificultat d'entesa i la posterior ruptura entre Collell i els redactors de la nova «Veu» té l'origen, a parer nostre, en una certa ambigüïtat respecte dels límits de la direcció —real i efectiva— que des del primer moment reclamaria el canonge. Així, la vigília de l'aparició del nou setmanari, Collell es veia obligat a posar els punts sobre les is:

«Amich Narcís: Hem d'anar clars. Jo no vull entorpirte la teva acció, pero no vull de cap manera procediments confusos. Si jo no he de figurar com Director davant de la Redacció —quan davant del públich ne tindrè la responsabilitat— me retiro. Tu y sols tú has de ser lo Director *oficial*, y perçó no puch aprobar que s'hage posat com Director en Cabot, lo qual es posarse en ridicul. Jo he de ser lo Director real, puix amb obligacions de tal manera me considero y en eix sentit he escrit lo primer article.

»Açó per tu ha de ser una salvaguarda y t'ha d'evitar compromisos personal. Tal escrit se't presentarà que no convinga publicarlo, y alashoras podrás excusarte ab mí.

»Perque, torno á repetirte, sense criteri ficso no's fan més que disbarats y tonterias.

[...]

»No dexes fer res á n'en Cabot ni á ningú sense conxement teu y meu en lo que càpiga.

[...]

»Comprenc lo tráfech que has de tenir, pero per aixó mateix t'hi vull ajudar ab totas las observacions y advertencias que se m'ocorren.

»No't penedirás de seguirme.»³¹⁷

Veiem, doncs, que a tots els efectes, sobretot de cara enfora, Collell es considera el

³¹⁶ Dins *Jaume Collell. Miscel·lània...*, *op. cit.*, ps. 174-177.

³¹⁷ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.077 (Canet de Mar, gener de 1891).

responsable últim del portaveu, responsabilitat oficial que es barreja i confon de vegades amb un pes moral que aquest creurà sempre dur a sobre. No oblidem que el canonge obria el primer número de la revista amb un article editorial titulat significativament *Pla de campanya*, escrit d'orientació gairebé espiritual que adreçava a Narcís Verdager. D'altra banda, Collell serà reiteradament taxatiu en afirmar que, «per mi *La Veu de Catalunya* es la continuació de *La Veu del Montserrat*. Si no t'hi vols avenir [li escriu a Narcís Verdager], parla clar, y'ns entendrém aviat.»³¹⁸ A partir d'això, i tenint en compte, a més, un caràcter a voltes intransigent, Jaume Collell no s'estarà de recriminar periòdicament als joves redactors llur manca de criteri ortogràfic i llurs múltiples errades, l'excessiva ambivalència ideològica i l'«amplitud de mànega» de la nova «Veu», llurs persistents oblits en cercar subscriptors i un munt de petits retrets que, de mica en mica, anirien creant una situació molt difícil a l'interior de la redacció, molt especialment en Narcís Verdager, director més oficiós que oficial, qui se les veia negres per respondre les constants queixes del seu antic mestre. Així, per exemple, un dels fets que més exasperaren el canonge fou quan els redactors de «*La Veu de Catalunya*» incompliren el pacte de silenci que havien acordat aplicar a «*La Veu del Montserrat*» i aquesta aparegué citada amb motiu d'un solt en què, per a més sarcasme, s'elogiava l'anterior director del setmanari vigatà. L'empipament de Collell fou majúscul, ja que es va sentir dolgut en el seu amor propi: «No veus que açó de agrahir l'incens es una miseria que haurá engreixat als miserables de Vich?», escriu a N. Verdager, «Si's torna ni una sola vegada á mencionar *La Veu del Montserrat*, ni per referencia, me separaré definitivament de vosaltres, y veurás de quina manera.»³¹⁹

De tota manera, si bé és indubtable que hi havia diferències de fons, de criteri, entre Collell i els joves redactors encapçalats per N. Verdager, i en aquest sentit la lectura atenta de l'epistolari ho deixa molt clar, tanmateix, a parer nostre, el problema de fons és més generacional que ideològic. La ruptura que finalment es produirà el gener de 1893, cal entendre-la com la conseqüència d'un Collell que desitja de totes totes que la nova revista

³¹⁸ *Id.*, signatura: 04.01.053 (Canet de Mar, 7 de febrer de 1891).

³¹⁹ Vegeu *supra*.

sigui al més «perfecta possible», al més semblant a «La Veu del Montserrat» dels anys en què ell n'havia estat al capdavant. En això no podem oblidar un fet importantíssim, i és que ha estat Collell, precisament, qui ha abandonat, i no pas d'una manera amistosa, «La Veu del Montserrat» en favor d'un projecte encara inexistent, circumstància que lògicament el duia ara a sentir-se jutjat a cada nou pas, a cada nou número de «La Veu de Catalunya», tant pels seus antics companys de redacció a Vic com pels ambients culturals i catalanistes a Barcelona, entre els quals, és clar, la ruptura del canonge amb els vigatans no havia pogut menys que aixecar curiositat i espectació. Un exemple de tot això que diem, el tenim en el fet que, mentre d'una banda Collell es veu obligat a ressucitar durant el primer semestre de 1892 la «Revista Catalana» per contestar des d'aquesta la campanya ortogràfica de «L'Avenç», d'una altra, en canvi, les constants incorreccions i contradiccions ortogràfiques de «La Veu de Catalunya» el posaven, a parer seu, en entredit a cada moment per «extravagancias» com ara «la de posar *defençar* y *pençar*».³²⁰ I aquesta absurda situació no li permetia, paradoxalment, estendre la seva crítica a les reformes fabrianes des d'un portaveu que, teòricament, inspirava i dirigia.³²¹

Com dèiem, però, de diferències de criteri, de divergències de caire més estratègic i ideològic, també n'hi havia. En primer lloc, Collell exigeix des del primer moment als redactors del nou setmanari «un criteri sa, formal y decidit», i no dubtarà a advertir-los contra possibles «eclecticismes» i «pastelerias». El cert del cas, però, és que, ja de bon començament, cal subratllar-ho, aquests li mostraren una obediència ben relativa. Un exemple evidentíssim d'això que diem és que, quan encara no feia ni un mes de la publicació de «La Veu de Catalunya», els joves redactors encapçalats per N. Verdaguer no dubtaren a ficar en el calaix un article doctrinal titulat *Criteri* que el canonge els havia

³²⁰ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), cartes rebudes de Jaume Collell, signatura: 04.01.069 (Vic, 21 de juny de 1892).

³²¹ Per a la posició de Collell davant les qüestions lingüístiques, vegeu la nota introductòria i la selecció de textos de Joan REQUESENS I PIQUÉ (ed.), *Jaume Collell i la llengua catalana* (Vic, Eumo Editorial/Universitat de Girona, 1994). Amb tot, però, cal precisar que a «La Veu de Catalunya» Collell publicaria dos importants articles en resposta a la sèrie de conferències que els redactors de «L'Avenç» feren al Centre Excursionista de Catalunya entre els mesos d'octubre i desembre de 1891: *Sintomas de descomposició* (20 de desembre de 1891) i *Entesos* (10 de gener de 1892).

enviat per fixar millor la posició del setmanari en el si del catalanisme. Sembla, doncs, que no hi devien estar gaire d'acord.³²² En resposta a això, Collell els cridarà severament l'atenció pel fet que, en la part política, «La Veu de Catalunya» tingués el mateix to que «La Renaixensa», que «fa massa la part dels republicans decantantse sempre en contra dels conservadors», circumstància que havia motivat cartes de queixa de «personas molt influents en la societat» —els escriu el canonge tot rentant-se les mans pel que pogués passar.³²³ En segon lloc, sembla que tant N. Verdaguer com, sobretot, Joaquim Cabot volgueren evitar en tot moment de donar a «La Veu de Catalunya» un aire massa *capellanesch*. Potser per això, fixem-nos-hi bé, tot i ser conegut el tutelatge que teòricament hi exercia Collell, i malgrat la petició reiterada que en aquest sentit els farà el propi canonge, enlloc figurarà sota la direcció de qui estava el setmanari, fet certament curiós i que farà que Collell escrigui a N. Verdaguer: «Si'l ser *capellanesch* vol dir lo figurar jo al davant y l'enviar-te article setmanal, alashoras parla clar, y veurás com nos enteném ab pocas paraulas.»³²⁴ Malgrat aquest continu estira-i-arronsa, el fet cert és que fins a la seva sortida de «La Veu de Catalunya» Collell s'encarregarà de redactar —servint-se profusament de publicacions com «Le Moniteur de Rome» o «L'Univers»— la «delicada» secció religiosa que apareixia a la darrera pàgina del setmanari i en la qual el canonge prosseguirà el seu afany, com diu Joan Recasens, per inculturitzar catòlicament el renaixement catalanista i fer-lo indestriable de la represa social i regionalista de l'església catòlica.³²⁵

La política de fets consumats féu que de mica en mica la participació en el setmanari del canonge, convalescent a Canet, anés minvant, i també la correspondència amb Narcís

³²² ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.053 (Canet de Mar, 7 de febrer de 1891).

³²³ *Id.*, signatura: 04.01.053-55 (Canet de Mar, 7 i 17 de febrer de 1891).

³²⁴ *Id.*, signatura: 04.01.056 (Canet de Mar, 23 de febrer de 1891).

³²⁵ Joan REQUESENS, *La inculturació del catolicisme en la Renaixença catalana*, «Quaderns de la Fundació Joan Maragall», núm. 14 (1993); l'anàlisi en detall dels continguts de la *Crònica religiosa* del setmanari, en el treball d'Emili BAYÓN DEL PUERTO, *op. cit.*, ps. 66-99.

Verdaguer, que a partir de maig de 1891 es reduiria moltíssim. La ruptura, però, no arribaria fins al gener de 1893 i la motivà el contingut d'una carta de Narcís Verdaguer al bisbe Morgades que, si bé no hem aconseguit localitzar enlloc,³²⁶ sens dubte degué incomodar el canonge Collell davant el seu superior jeràrquic. Tot i la provisionalitat de l'afirmació, sospitem que es podia tractar d'una «queixa» (fórmula que utilitza N. Verdaguer i que nosaltres transcrivim literalment) que el director *oficiós* del setmanari havia tramès al bisbe de Vic en relació, pensem, amb alguna activitat de l'integrisme contra «La Veu de Catalunya» i, en general, contra el tipus de catalanisme conservador que, sense negar les seves arrels catòliques, no practicava cap mena de sectarisme envers els altres grups catalanistes per qüestions de fe.³²⁷

En aquest sentit, cal fer notar que, a finals de novembre de 1892, s'havia produït la visita a Barcelona del cap dels integristes Ramon Nocedal, les activitats del qual foren ressenyades per Narcís Verdaguer a «La Veu de Catalunya», especialment la conferència de Nocedal a la seu del Foment del Treball Nacional.³²⁸ Sembla, però, que les crítiques, si bé més aviat moderades, del nostre biografiat envers les idees del líder dels integristes no foren en absolut del gust d'alguns personatges, probablement capellans, com ara Frederic Carreras i Josep Mirabet, els quals, en una duríssima carta que trameteren a Narcís

³²⁶ Malauradament ni a l'epistolari Josep Morgades dipositat al Museu Episcopal de Vic ni a l'Arxiu Diocesà de Barcelona no hem trobat res que ens pugui aclarir més aquest afer.

³²⁷ De fet, en una conferència que Sardà pronuncià, a mitjan 1892, a l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Sabadell, intitulada *Religió i regionalisme*, ja havia posat en dubte que la majoria dels regionalistes fossin sincers catòlics: «En pocs, en poquíssims, en gairebé cap [catalanista] he vist l'afirmació clara i crua que el regnat social de Crist nostre Déu i Senyor ha de ser la pedra angular i el primer fonament de la futura restauració catalana.» Aquestes afirmacions foren contestades pel malaguanyat jove Lluís Espinalt i Padró (1872-1895), director del «Setmanari Català», portaveu oficial de la Lliga Regional de Manresa, en un extens article intitulat *Lo ver regionalisme*. Segons Espinalt, les opinions del qual estaven molt en sintonia amb les de Narcís Verdaguer, calia entendre que el catalanisme no era una aspiració purament religiosa, sinó política i social, i que, si bé la immensa majoria de la premsa catalanista estava dintre de les ensenyances de l'església, la lluita amb el centralisme no es donava en el camp de la religió. Lluís ESPINALT I PADRÓ, *Escrits* (Manresa, Imp. d'Anton Esparbé, 1895), ps. 159-173.

³²⁸ N. V. C., *Lo sr. Nocedal*, «La Veu de Catalunya» (27 de novembre de 1892), ps. 565-567.

Verdaguer, afirmaven que des del catalanisme «oficial» es menyspreava els integristes, s'injuriava periòdicament Sardà i Salvany i se silenciaven totes les activitats catalanistes d'aquest grup. Consegüentment, li anunciaven que es donaven de baixa «d'un setmanari que no'ns vol ni'ns estima y a més a més ens malparla.»³²⁹ És probable que aquesta carta fos la punta de l'iceberg d'una campanya dels nuclis integristes catalans, encapçalats per Sardà i Salvany, contra «La Veu de Catalunya» i contra el catalanisme catòlic no exclusivista, i que algun episodi particular d'aquesta hagués motivat l'esmentada carta de protesta de Narcís Verdaguer al bisbe Morgades, lletra tramesa, però, sense el coneixement del tèoric director del setmanari, el canonge Collell.³³⁰

Una altra prova d'aquesta hipòtesi nostra és una carta del també integrista Gaietà Soler (1863-1914) a Narcís Verdaguer, el febrer de 1893, en un nou intent de «reconduir» el catalanisme conservador vers posicions d'afirmació catòlica excloents.³³¹ De la lectura

³²⁹ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), carta rebuda de Frederic Carreras i Reixach (amb Josep Mirabet), signatura: 04.01.042 (Barcelona, 18 de desembre de 1892).

³³⁰ Un altre exemple d'això que diem és la dura polèmica que es registrà, a principi de 1893, entre el jove director del «Setmanari Català» de Manresa i «El Diario Catalán» respecte de la natura dels periòdics catalanistes i del mateix moviment catalanista. Per al diari integrista, fundat per Fèlix Sardà i dirigit en aquests anys per Joaquim Coll Astrell, totes les publicacions catalanistes eren responsables —per activa o per passiva— de l'extensió de les doctrines racionalistes i escèptiques. Des dels portaveus catalanistes no es feia pràcticament cap propaganda religiosa fet que els convertia en còmplices dels antitradicionalistes. La resposta d'Espinalt a aquestes acusacions serà contundent. En primer lloc, li recorda que el catalanisme no és un partit polític organitzat, que avui no és més que un sistema d'idees. Malgrat això, un fet indubtable, escriu Espinalt, era que gairebé tots els regionalistes i els seus portaveus a Catalunya defensaven un criteri catòlic, afirmació que se sostenia en les immillorables relacions que aquests mantenien amb les autoritats eclesiàstiques, a les quals defensaven i donaven suport. En segon lloc, i molt especialment, li recordarà que en cap cas els periòdics catalanistes havien estat objecte d'amonestacions pels prelats, com per desgràcia sí que ho havien estat aquells portaveus que, defensant causes polítiques, abusaven de la religió catòlica i la feien servir de bandera. En tercer i últim lloc, Espinalt, seguint en aquest punt, diu, els consells de Lleó XIII, reconeix que la prudència cristiana els aconsellava de no rebutjar el concurs de ningú, sigui qui sigui, mentre respecti els seus principis i contribueixi amb una acció honrada a destruir l'oligarquia unitarista que ofega tots els interessos de la pàtria: religiosos, socials i econòmics. Lluís ESPINALT I PADRÓ, *op. cit.*, ps. 207-225.

³³¹ Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a...*, *op. cit.*, p. 2, aquests autors deixen entreveure que, un cop finalitzades les polèmiques integristes de la dècada dels vuitanta, hi hagué diferents «temptatives integristes, encapçalades per Sardà i Gaietà Soler,

d'aquesta altra missiva, se'n desprén, però, que Soler no estava al cas ni de la «queixa» de Verdaguer a Morgades ni de la posterior renúncia de Collell a la direcció de «La Veu de Catalunya»; tanmateix, conté elements en extrem interessants que cal ressenyar. Abans de res, però, hem de fer notar que en aquells moments la tensió sobre Narcís Verdaguer era doble, car a partir de 1892 havia passat a dirigir el setmanari humorístic anomenat «La Barretina», que d'ençà un temps havia evolucionat cap al catolicisme, si bé no sembla que la direcció l'exercís durant gaire temps.³³²

Així les coses, allò que molestava els sectors integristes és que les publicacions dirigides per catòlics, incloses les satíriques, com «La Barretina», que antany havia estat dirigida per Gaietà Soler, no fossin més batalladores contra l'«anticlericalisme» i la «impietat» i que en el cas de les revistes catalanistes, com «La Veu de Catalunya», no hi hagués un criteri més estricte davant un «Balaguer, un Guimerà o d'altres», a qui es permetia, en paraules de Gaietà Soler, «escarnir» llurs sentiments religiosos sols perquè eren «lletraferits de fama». Així doncs, l'objectiu que perseguia l'il·lustre prevere amb l'esmentada carta —escrita en un to cordial— era que N. Verdaguer rectificqués un criteri a parer seu massa *indiferent* davant la irreligiositat de certs elements del catalanisme o davant aquells altres que es vantaven públicament de llur republicanisme. Per a Gaietà Soler, el «mal ó dany que la Veu po[dia] fer e[ra] incalculable ajudant á formar una generació de fe esmortehida». I per pressionar-lo encara més, implícitament deixava entreveure que Collell era d'aquest mateix parer seu; altrament, li assegurava, «La Veu de Catalunya» continuaria rebent moltes baixes de catòlics, com ja venia succeint des de principi d'aquell any. L'amenaça era clara. Tanmateix, però, s'acomiadava un poc hipòcritament dient-li:

»Axó va d'amich, Narcís, y entenhenho aixís crech que'n dispensará la franquesa.
¿Voldria jo altre cosa sino que la Veu fos la bandera del Catalanisme católich, baix lo qual

de reconduir el catalanisme conservador».

³³² Joan GIVANEL, *Bibliografia Catalana. Premsa* (Barcelona, Institució Patxot, 1931), vol. I, ps. 207-208. Malauradament, però, els dos primers anys de «La Barretina» no es trobem localitzables, ara per ara, a l'IMHB, tot i que figuren en el catàleg. És per això que no ens resulta possible de dir gaire cosa sobre la participació de Narcís Verdaguer en aquest setmanari satíric que, en els darrers temps, amb successius canvis de propietari i director, havia acabat orientant-se cap al catolicisme.

poguessem arregleramos tots los que creyem en Cristo y sa Iglesia?»³³³

Sigui com sigui, el fet cert és que després de la «queixa» de N. Verdaguer a Morgades el canonge Collell decidí retirar-se de tota participació en el setmanari, i ho comunicà mitjançant una carta que adreçà a Narcís Verdaguer en els següents termes:

«No m'he d'entretenir en ferte exposició de motius; tu mateix jutja si puch continuar decorosament ni com redactor, ni com Director, ni com inspirador (que en los tres conceptes hi havia qui'm prenia) després del gravíssim pas que acabas de donar, ja no sols sens consultarme, pero no fentmho á saber oportunament.

»[...]

»Si volguesses que la meua retirada se fes en forma pública, digamho y la faré á saber en deguda forma; si preferexes la retirada del silenci, també m'está bé. Per tu vaig callar en l'assumpto de *La Veu del Montserrat*, també puch callar ara, que per callar no's pert ningú.»³³⁴

Endebades el vell deixeble intentà de persuadir-lo perquè no ho fes, tot pregunt-li que acceptés de dirigir de veres «La Veu de Catalunya», que ell ho comunicaria als seus companys de redacció Cabot i Rivera i que a l'acte enviaria al Sr. Bisbe una comunicació tot dient-li que «havent jo cesat en lo carrech de Director li suplico que dexe sens efecte la quexa que vaig enviarli».³³⁵ Seria arriscat que continuessim estirant del fil de la hipòtesi abans adduïda, però sabem del cert que el canonge censurava que el seu protegit es deixés emmirallar de tant en tant pel «guimeranisme» i per altres personatges que no professaven unes creences irreprotxables, fet que, segons ell, perjudicava notablement la imatge de «La Veu de Catalunya» davant els catòlics. En aquest sentit, cal recordar que Collell mai no es faria soci de la Lliga de Catalunya. Per aquesta mateixa raó, en alguna ocasió no s'havia estat de renyar-lo dient-li: «Encara no has pres posicions, y dintre'l

³³³ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Gaietà Soler, signatura: 04.01.212 (Banyeres, febrer de 1893).

³³⁴ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.072 (Barcelona, 29 de gener de 1893).

³³⁵ Citat per Manuel RUCABADO I VERDAGUER, *El pas de «La Veu del Montserrat» a...*, op. cit., ps. 103-104 (Barcelona, 30 de gener de 1893).

catalanisme, vas com l'ànima den Garibay.»³³⁶ Amb tot, de la lectura de l'epistolari es desprèn que la vera amistat que Collell sentia envers Narcís Verdaguer estava per damunt de les discrepàncies estrategicodoctrinals entre ambdós i que, en cap cas, el canonge compartia els objectius integristes d'escindir el catalanisme per raons religioses, tal com perseguien els preveres Gaietà Soler i Fèlix Sardà i Salvany, de qui ens consta que el nostre biografiat havia llegit el seu controvertit llibel *El liberalismo es pecado* (1884).

Així les coses, el cert és que la decisió del canonge de deixar definitivament la direcció de «La Veu de Catalunya», tot i que com hem vist mai no l'havia exercida realment, marcarà un abans i un després en la vida del setmanari. Amb tot, també és veritat que Collell hi continuarà col·laborant i es continuarà veient o cartejant, poc o molt, amb Narcís Verdaguer. Ara bé, no podem oblidar que a partir de 1893 s'introduïrien en l'escenari dos fets vitals que alterarien el tipus de relació «mestre-deixeble» que, fins a un cert punt, mantenien encara Jaume Collell i Narcís Verdaguer. En primer lloc, el casori d'aquest amb Francesca Bonnemaison, que l'obligarà a donar el salt a la vida professional i a lluitar de valent per consolidar una posició social respectable. I, en segon lloc, un fet més extraordinari, però que per la seva gravetat colpirà profundament la consciència i la trajectòria d'ambdós personatges: la «tragèdia» que, a partir de maig de 1893 i fins a la seva mort, protagonitzaria Mn. Cinto, amic de l'«ànima» de Jaume Collell i cosí venerat per a Narcís Verdaguer.

D'aquest refredament en les relacions d'aquest triangle que formaven mossèn Cinto, Jaume Collell i Narcís Verdaguer resulta enormement reveladora la festa de la restauració definitiva de Santa Maria de Ripoll, el juliol de 1893, a iniciativa precisament del bisbe Morgades, un dels protagonistes principals del drama verdaguerià.³³⁷ És ben simptomàtic d'això que diem que cap dels tres no fos present a Ripoll, quan, recordem-ho, el 1886, en la inauguració de les obres de l'enrunat monestir, Collell i Morgades, amb la complicitat de Narcís Verdaguer, s'havien conxorxat per coronar Mn. Cinto com a poeta «en nom de

³³⁶ ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda de Jaume Collell, signatura: 04.01.067 (Vic, 1 de maig de 1892).

³³⁷ Per als detalls de la festa, vegeu novament l'obra de Jordi FIGUEROLA, *El Bisbe Morgades i...*, *op. cit.*, ps. 444-463.

Catalunya». Sis anys més tard, el valor real i simbòlic de l'acabament de les obres de restauració de la famosa basílica de l'Abat Oliva no se li podia escapar a ningú. Però el juliol de 1893 les coses havien donat un tomb radical: Mn. Cinto feia un mes i mig que es trobava *exiliat* en el santuari de la Gleba, després d'haver estat foragitat del palau dels Comillas a la Rambla; Jaume Collell, mancat de salut, tampoc no hi aniria al·legant que «no li convenien emocions fortes».³³⁸ I per la seva banda, Narcís Verdager, que feia poc havia tornat de Madrid després de reeixir en els exàmens de doctorat, es trobava sobtadament reclòs en un sanatori de les Escaldes mirant de recuperar forces per poder celebrar, dues setmanes més tard, el casori amb la pubilla dels Bonnemaïson-Farriols.³³⁹

³³⁸ Citat per Josep JUNYENT I RAFART, *Jaume Collell i Bancells: Les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*, «Ausa» núm. XIII/122-123 (1989), p. 373.

³³⁹ Ens consta, però, que Francesca Bonnemaïson, acompanyada segurament dels seus pares, sí que hi anà, a Ripoll, servant d'aquell acte el record imprès que es lliurà a tots els assistents de la consagració definitiva de la restaurada basílica. També sabem que el 1895 es féu amb el títol de congregant d'aquest monestir. ANC: Fons N. V. C. (inventari 152), Francesca Bonnemaïson. Documentació religiosa, signatura: 01.01.04.01-02.

